

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ & ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ ΠΟΛΥΞΕΝΗ

**Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών ως Τουριστικό
Προϊόν στη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Η
Περίπτωση του Ν. Ηλείας.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2019

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την
απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην κατεύθυνση

«ΑΓΩΓΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

που απονέμει το Τμήμα Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας του Χαροκοπείου
Πανεπιστημίου.

Εγκρίθηκε την 07/03/2019 από την εξεταστική επιτροπή:

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

ΒΑΘΜΙΔΑ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΤΣΑΡΤΑΣ ΠΑΡΙΣ

(επιβλέπων)

Καθηγητής

ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

Καθηγήτρια

ΑΜΠΕΛΙΩΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Αναπληρωτής

Καθηγητής

Η Χαραλαμποπούλου Πολυξένη

δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1) Είμαι η κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.
- 2) Αποδέχομαι ότι η ΒΚΠ μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη της, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου δεν υποδηλώνει και αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως.

Στους γονείς μου

&

την οικογένειά μου

*«Ο πολιτισμός δεν είναι πολυτέλεια, αλλά
αναγκαιότητα»*

Γκάο Ξινγκγιάν (Gao Xingjian)

Το βουνό της ψυχής (La montagne de l'ame)(1996)

Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη

Εικόνα εξωφύλλου: <https://turlab6013.files.wordpress.com/2015/05/foloi-1.jpeg>

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η Διπλωματική αυτή εργασία οφείλει πολλά στην παρότρυνση, στήριξη και διαρκή καθοδήγηση ανθρώπων, οι οποίοι με συνέδραμαν στο επίπονο αυτό εγχείρημά μου με ξεχωριστή ευγένεια και περισσή δοτικότητα.

Πρωτίστως, στον καθηγητή μου κύριο Πάρι Τσάρτα, οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες για την προσήνεια και την εμπιστοσύνη την οποία μου έδειξε κατά την ανάθεση του θέματος της Διπλωματικής μου εργασίας, για τη διαρκή ενθάρρυνση και ψυχολογική στήριξη κατά το διάστημα εκπόνησής της καθώς και την πολύτιμη επιστημονική του καθοδήγηση, τόσο σε διαδικαστικά ζητήματα όσο και σε θέματα ουσίας, επιδρώντας καταλυτικά στην κατά το δυνατόν αρτιότερη προσέγγιση των επιμέρους θεμάτων.

Πολλά οφείλω στην καθηγήτριά μου, κυρία Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης και του Πολιτισμού, η οποία μου μεταλαμπάδευσε το πάθος και τον ενθουσιασμό που τη διακατέχει για την επιστημονική έρευνα, την υψηλή αίσθηση αισθητικής που διαθέτει, καθώς επίσης και τη συνέπεια και ταπεινότητα που πρέπει να χαρακτηρίζουν ένα επιστήμονα.

Ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή μου, κύριο Κωνσταντίνο Αμπελιώτη, ο οποίος με τις ουσιαστικές επισημάνσεις του επέδρασε καταλυτικά στη δική μου αντιμετώπιση και προσέγγιση διαφόρων επιμέρους ζητημάτων.

Από τη θέση αυτή ευχαριστώ με εξαιρετική θερμότητα τους δημάρχους, Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, κ. Διονύσιο Μπαλιούκο και Αρχαίας Ολυμπίας, κ. Ευθύμιο Κοτζιά, για την άμεση ανταπόκριση στο αίτημά μου σχετικά με την παραχώρηση προσωπικών συνεντεύξεων, όπου και στήριξα την ποιοτική έρευνά μου.

Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους διευθυντές των ξενοδοχειακών μονάδων του Ν. Ηλείας στους οποίους απευθύνθηκα, οι οποίοι με υπευθυνότητα προέβησαν στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου στο οποίο εδράζεται η ποσοτική έρευνα της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας.

Αθήνα, Φεβρουάριος 2019

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς εξασφαλίζει την πολιτιστική συνέχεια της ανθρωπότητας. Ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών σε αυτή την κατεύθυνση είναι πολύ σημαντικός. Απαραίτητη κρίνεται η αξιοποίησή τους από την τοπική αυτοδιοίκηση καθώς και η σύνδεσή τους με τον τομέα του τουρισμού. Ο νομός Ηλείας διαθέτει πολιτιστικούς πόρους ικανούς να ενταχθούν σε εν δυνάμει πολιτιστικές διαδρομές διεθνούς εμβέλειας, αφού εκτός των άλλων είναι ο μοναδικός νομός στην Ελλάδα που διαθέτει δυο μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco. Αντικείμενο έρευνας αποτέλεσε η αναλυτική καταγραφή των πολιτιστικών πόρων του νομού ανά θεματική ενότητα και ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών ως τουριστικό προϊόν στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού μέσα από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Για την επίτευξη των ανωτέρω, πραγματοποιήθηκαν ενδεδειγμένες βιβλιογραφική ανασκόπηση καθώς και ποιοτική και ποσοτική έρευνα. Στη μελέτη αναδεικνύεται η ιδιαίτερη αξία του πολιτιστικού πλούτου του νομού καθώς και η αξιοποίησή του από την τοπική αυτοδιοίκηση αλλά και από ιδιωτικούς φορείς στον τομέα του τουρισμού. Επίσης, προβάλλονται έκδηλα μεγάλα περιθώρια επιπρόσθετης ανάπτυξης μέσω πολιτιστικών διαδρομών, με στόχο την περεταίρω αξιοποίηση και διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού Ηλείας αλλά και την κάλυψη ψυχαγωγικών, εκπαιδευτικών και ερευνητικών αναγκών.

Λέξεις Κλειδιά: Πολιτιστικές Διαδρομές, Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Κατάλογος Μνημείων Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, Πολιτιστικοί Πόροι Νομού Ηλείας.

The Role of Cultural Routes as a Tourist Product in the Management of Cultural Heritage. The case of Ilia.

ABSTRACT

The management of cultural heritage ensures the cultural continuity of humanity. The role of cultural routes in this direction is very significant. In other words, both their use by the local government and their connection with the tourism sector are considered to be necessary. The prefecture of Ilia has cultural resources capable of joining potential cultural routes of international reach, since it is, among other things, the only prefecture in Greece that hosts two monuments of the World Cultural Heritage of UNESCO. The aim of the research was, in the first place, to analyze the cultural resources of this prefecture by theme and, in the second place, the role of cultural routes as a tourist product in the management of the prefecture 's cultural heritage through public and private bodies. To achieve this, a thorough bibliographic review along with qualitative and quantitative research were carried out. Not only does the study highlight the special value of the cultural heritage of the prefecture but it also highlights its use by local authorities and by private operators in the tourism sector. Last but not least, there is clearly a great scope for additional development through cultural routes, aiming at further exploiting and preserving the cultural heritage of the prefecture of Ilia, as well as covering recreational, educational and research needs.

Keywords: Cultural Routes, Cultural Heritage Management, UNESCO List of Cultural Heritage, Cultural Resources of the Prefecture of Ilia.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	7
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	8
ABSTRACT	10
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	12
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	16
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	18
1. Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ	21
1.1 Η Έννοια του Πολιτισμού.....	21
1.2 Η Έννοια της Πολιτισμικής Κληρονομιάς.....	22
1.3 Η Έννοια της Διαχείρισης της Πολιτισμικής Κληρονομιάς.....	24
1.4 Η Έννοια της Πολιτιστικής Διαδρομής.....	27
2. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	34
2.1 Διεθνείς Συμβάσεις και Διακηρύξεις (1931 – 2008).....	34
2.2 Ελληνικοί Νόμοι και Προεδρικά Διατάγματα (1923 – 2003).....	46
2.3 Διεθνείς και Ευρωπαϊκοί Οργανισμοί για τη Διατήρηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς.....	55
2.4 Ο Κατάλογος Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.....	57
2.4.1 Κριτήρια Ένταξης στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.....	57
2.4.2 Τα Ελληνικά Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.....	61
3. ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ	64

3.1 Βιώσιμη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς.....	64
3.2 Οι Καινοτόμες Δράσεις στα Σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Πολιτιστικά Προγράμματα. Ευρωπαϊκά Προγράμματα: Erasmus+ και e-Twinning.....	67
3.3 Προστασία και Συντήρηση των Μνημείων.....	72
3.4 Προβολή και Ανάδειξη των Μνημείων.....	76
3.5 Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού.....	79
3.5.1 Πολιτιστικός Τουρισμός	82
3.6 Οι Πολιτιστικές Διαδρομές ως Τουριστικό Προϊόν.....	87
4. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ N.ΗΛΕΙΑΣ.....	93
4.1 Αρχαιότητες.....	93
4.1.1 Αρχαία Ολυμπία.....	93
4.1.2 Ναός Επικούρειου Απόλλωνα.....	95
4.1.3 Αρχαιότητες Αλιφείρας.....	97
4.1.4 Αρχαιότητες Μακρυσίων.....	98
4.1.5 Αρχαιότητες Πλατιάνας.....	100
4.1.6 Αρχαιότητες Σκυλλουντίας.....	101
4.1.7 Αρχαιότητες Φρίξας.....	102
4.1.8 Αρχαία Ήλιδα.....	103
4.2 Βυζαντινά Μνημεία.....	104
4.2.1 Ι. Μονή Αγίας Ελεούσας.....	104
4.2.2 Ι. Μονή Άνω Δίβρης.....	105
4.2.3 Ι. Μονή Βλαχερνών.....	106
4.2.4 Ι. Μονή Ίσοβας.....	106

4.2.5 I. Μονή Σεπετού.....	109
4.2.6 I. Μονή Σκαφιδιάς.....	109
4.2.7 I. Μονή Φραγκαβίλλας.....	111
4.3 Κάστρα.....	112
4.3.1 Κάστρο Κυλλήνης (Χλεμούτσι).....	112
4.3.2 Κάστρο Αράκοβλου.....	113
4.3.3 Ποντικόκαστρο	113
4.3.4 Κάστρο της Ωλένης.....	114
4.3.5 Κάστρο Γούμερου.....	114
4.3.6 Κάστρο Σμέρνας.....	115
4.3.7 Κάστρο Καλίδονας.....	115
4.3.8 Κάστρο Σαμικού.....	116
4.4.9 Κάστρο Παλιακούμπας	117
4.3.10 Κάστρο της Οχιάς.....	118
4.4 Ιαματικές Πηγές.....	119
4.4.1 Ιαματική Πηγή Καϊάφα.....	119
4.4.2 Ιαματική Πηγή Κυλλήνης.....	120
4.4.3 Ιαματική Πηγή Κουνουπελίου.....	120
4.4.4 Ιαματική Πηγή Πουρναριού.....	121
4.5 Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους.....	121
4.5.1 Δασικό Σύμπλεγμα Φολόης.....	121
4.5.2 Δάσος Στροφυλιάς.....	122
4.5.3 Λιμνοθάλασσα Κοτυχίου.....	123
4.5.4 Θίνες	123

5. ΕΡΕΥΝΑ.....	125
5.1 Μεθοδολογία της Έρευνας.....	125
5.2 Αναλυτική Περιγραφή Μεθοδολογίας της Έρευνας.....	128
5.3 Προβλήματα στην Υλοποίηση της Έρευνας.....	130
5.4 Αποτελέσματα Ποιοτικής Έρευνας. Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών.....	132
5.5 Αποτελέσματα Ποσοτικής Έρευνας. Τουριστική Αξιοποίηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από τον Ιδιωτικό Τομέα. Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών.....	143
5.5.1 Το Προφίλ του Δείγματος.....	143
5.5.2 Τουριστική Αξιοποίηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από τον Ιδιωτικό Τομέα.....	145
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	157
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	176
Διαδικτυακοί τόποι.....	188
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	192
Α΄. Συνέντευξη Δημάρχου Ανδρίτσαινας – Κρεστένων κ. Διονύσιου Μπαλιούκου...	193
Β΄. Συνέντευξη Δημάρχου Αρχαίας Ολυμπίας κ. Ευθύμιου Κοτζιά.....	201
Γ΄. Ερωτηματολόγιο έρευνας.....	206

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΙ	Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Εκπαίδευση και κατάρτιση
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας
ΝΑ	Νοτιοανατολικά
ΝΔ	Νοτιοδυτικά
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΥΠΠΟ	Υπουργείο Πολιτισμού
ΥΠΠΟΑ	Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης
αι.	αιώνας
μ.	μέτρα
τ. μ	τετραγωνικά μέτρα
χλμ.	χιλιόμετρα
χ.χ.	χωρίς χρονολογία
WTO	World Tourism Organization
WTP	Willingness to Pay
WTTC	World Traveller and Tourism Council

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας υπογραμμίστηκε η σημασία της διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς με τρόπο που εξασφαλίζει τη διαφύλαξη και τη μεταβίβασή της από γενιά σε γενιά, ώστε να μη διακοπεί η πολιτιστική συνέχεια της ανθρωπότητας. Τονίστηκε η οικουμενική διάστασή της καθώς και η ανάγκη για την προστασία της στο πλαίσιο της βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης. Αναδείχθηκε ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών σε αυτή την κατεύθυνση, η σημασία αξιοποίησής τους από την τοπική αυτοδιοίκηση και η ανάγκη σύνδεσής τους με τον τομέα του τουρισμού.

Ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών στην ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού Ηλείας, δεν έχει απασχολήσει εκτενώς και στοχευμένα μέχρι σήμερα κάποιους ερευνητές, παρά μόνο ακροθιγώς και κατά περίπτωση. Επιπλέον, αντίστοιχη συγκεντρωτική και τεκμηριωμένη έρευνα σχετικά με τους πολιτιστικούς πόρους του νομού, εντός θεματικών πλαισίων ικανών να τους εντάξουν σε εν δυνάμει πολιτιστικές διαδρομές, επίσης δεν έχει πραγματοποιηθεί λεπτομερώς έως τώρα.

Ανακαλύπτοντας το κενό αυτό, η έρευνα εστιάστηκε στην ολοκληρωμένη προσέγγιση και παράθεση των κυριότερων πολιτιστικών πόρων, με τρόπο που αποδεικνύει την πολιτιστική τους αξία και τους καθιστά ικανούς να αποτελέσουν αυτόνομες πολιτιστικές διαδρομές με σκοπό την ορθή διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού. Παράλληλα δύνανται να ενταχθούν, εν μέρει ή καθολοκληρίαν, σε αντίστοιχες θεματικά πολιτιστικές διαδρομές εντός κάποιου πανελλαδικού ή/και ευρωπαϊκού δικτύου.

Αντικείμενο λοιπόν, της έρευνας αποτέλεσε ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών ως τουριστικό προϊόν στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού Ηλείας. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η αναλυτική καταγραφή των πολιτιστικών πόρων του νομού ανά θεματική ενότητα και η δυνατότητα ανάδειξής τους κυρίως μέσω πολιτιστικών διαδρομών. Επιμέρους στόχοι αποτέλεσαν: α) Η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από την τοπική αυτοδιοίκηση γενικά αλλά και μέσω ήδη χαραγμένων ή μελλοντικών πολιτιστικών διαδρομών καθώς και οι δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινωνιών για το ζήτημα και

β) η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού Ηλείας γενικά αλλά και μέσω πολιτιστικών διαδρομών από ιδιωτικούς φορείς στον τομέα του τουρισμού.

Για την επίτευξη του ανωτέρω σκοπού και των επιμέρους στόχων πραγματοποιήθηκε ενδεδειγμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση, ποιοτική έρευνα μέσω συνεντεύξεων και ποσοτική έρευνα μέσω ερωτηματολογίων. Επιχειρήθηκε η σύνθεση ποιοτικών και ποσοτικών εργαλείων μέτρησης ως μια εκδοχή «τριγωνισμού», στην προσπάθεια επιπλέον ενίσχυσης της εγκυρότητας και ορθότητας των αποτελεσμάτων. Ωστόσο η μεθοδολογία της έρευνας παρατίθεται αναλυτικά σε ξεχωριστή παράγραφο στο κεφάλαιο πέντε της παρούσας εργασίας.

Το περιεχόμενο της διπλωματικής εργασίας διαρθρώνεται σε έξι συνολικά κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας περιγράφονται οι έννοιες του Πολιτισμού, της Πολιτισμικής Κληρονομιάς και της Διαχείρισής της καθώς και η έννοια της Πολιτιστικής Διαδρομής. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο Διεθνές και Ελληνικό Νομικό Πλαίσιο Διαχείρισης της Πολιτισμικής Κληρονομιάς, στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO και στις εξελίξεις στους τομείς Προστασίας και Ορθής Διαχείρισης.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στους Τρόπους Διαχείρισης της Πολιτισμικής Κληρονομιάς προτάσσοντας θέματα που σχετίζονται με τη Βιώσιμη Διαχείρισή της. Παρουσιάζεται ο ρόλος των Καινοτόμων Δράσεων στα Σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης με εστίαση τόσο στα Πολιτιστικά Προγράμματα όσο και στα Ευρωπαϊκά Προγράμματα: Erasmus+ και e-Twinning. Γίνεται αναφορά στην Προστασία και Συντήρηση, Προβολή και Ανάδειξη των Μνημείων, παραθέτοντας σε αρκετά σημεία τεχνικές πληροφορίες που αποσκοπούν σε μια διεπιστημονικά τεκμηριωμένη θέση. Έμφαση τέλος, δίνεται στον τομέα των Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού με επικέντρωση στον Πολιτιστικό Τουρισμό καθώς και στο ρόλο των Πολιτιστικών Διαδρομών νοούμενων ως «τουριστικά προϊόντα».

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναλυτική καταγραφή των Πολιτιστικών Πόρων των Πολιτιστικών Διαδρομών του Ν. Ηλείας εντός θεματικών πλαισίων. Αναλυτικότερα πραγματοποιήθηκε συστηματική καταγραφή των πολιτιστικών πόρων που αφορούν

στις Αρχαιότητες, στα Βυζαντινά Μνημεία, στα Κάστρα, στις Ιαματικές Πηγές και στις Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλους. Έγινε ιδιαίτερη προσπάθεια, όπου ήταν εφικτό, να παρατεθούν για κάθε πολιτιστικό πόρο ταυτόχρονα, στοιχεία ιστορικά, πολιτιστικά, αρχαιολογικά, κατασκευαστικά και αρχιτεκτονικά. Αυτό δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να διαμορφώσει μια πολύπλευρη και ολοκληρωμένη εικόνα για τον εκάστοτε πόρο, ξεφεύγοντας από τη συνήθη πρακτική της μονοσήμαντης προσέγγισης.

Το πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει το ερευνητικό κομμάτι. Αρχικά παρατίθεται η μεθοδολογία της έρευνας. Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα τόσο της ποιοτικής όσο και της ποσοτικής έρευνας. Στο έκτο κεφάλαιο καταγράφονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν και διατυπώνονται προτάσεις για την καλύτερη διαχείριση και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς μέσω πολιτιστικών διαδρομών.

Ακολούθως, δίνονται οι ελληνικές και ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές των πηγών που αξιοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία καθώς και η σχετική διαδικτυογραφία. Ακολουθούν τρία παραρτήματα. Τα Παραρτήματα Α' & Β' περιλαμβάνουν τις δυο συνεντεύξεις αποδελτιωμένες και στο Παράρτημα Γ' παρατίθεται το ερωτηματολόγιο της έρευνας.

1. Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

1.1 Η Έννοια του Πολιτισμού

Ο Βρετανός ανθρωπολόγος Edward B. Tylor το 1871, διατύπωσε τον πρώτο επιστημονικό ορισμό του πολιτισμού, σύμφωνα με τον οποίο ο πολιτισμός είναι ένα σύνθετο όλον που περιλαμβάνει γνώσεις, πεποιθήσεις, τέχνη, ηθική, νόμους, έθιμα και κάθε άλλη ικανότητα ή συνήθεια που αποκτούν οι άνθρωποι ως μέλη μιας κοινωνίας (Kuhn, 2013, p.12).

Ο Fernand Braudel στη «Γραμματική των Πολιτισμών» αναφέρει χαρακτηριστικά: «Το μόνο που μετράει για τη μεγάλη ιστορία των πολιτισμών, είναι οι άνθρωποι και τα γεγονότα που έχουν κατακτήσει τη διάρκεια και ταυτίζονται με μία μακρόπνοη πραγματικότητα. Έτσι η γνωστή μας ιστορία γίνεται διάφανη και πίσω της διακρίνονται οι κρυφές συντεταγμένες της μεγάλης διάρκειας, προς την οποία πρέπει τώρα πια να στραφούμε» (Braudel, 2009, p. 83)

Ο πολιτισμός συνδέεται αναπόσπαστα με την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας και νοείται ως το σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών που δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας του. Στις ευρωπαϊκές γλώσσες ο «πολιτισμός» αποδίδεται με τους όρους: «*culture*» (κουλτούρα) και «*civilization*» (πολιτισμός). Η κουλτούρα αποδίδεται ως «πνευματική καλλιέργεια» ή «πνευματικός πολιτισμός» και προέρχεται από το λατινικό ρήμα *colere*, που παραπέμπει στην καλλιέργεια της γης.

Στη γαλλική γλώσσα απαντάται η λέξη «*civilizer*», ενώ στην αγγλική η λέξη «*civilize*» ήδη από τον 16^ο αιώνα και υποδηλώνει τους τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς της ευρωπαϊκής αριστοκρατίας. Οι λέξεις αυτές τόνιζαν την ανωτερότητα των ευγενών έναντι των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων αλλά και των ιθαγενών του Νέου Κόσμου (Γεωργιτσογιάννη, 2011, σσ. 11-13)

Στο πέραςμα του χρόνου και σε παγκόσμιο επίπεδο επιχειρήθηκε να γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στις ηθικές και υλικές συνιστώσες του πολιτισμού. Σε αυτό βοήθησε η γλώσσα. Η λέξη «*culture*» χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τα ευγενή, πνευματικά και άυλα πολιτιστικά στοιχεία, ενώ το «*civilization*» χρησιμοποιήθηκε για

τα υποδεέστερα υλικά. Οι γλωσσολόγοι δεν κατάφεραν ποτέ να συμφωνήσουν ποιο θα ήταν τελικά το περιεχόμενο της μιας λέξης και ποιο της άλλης. Έτσι, το περιεχόμενο των δύο λέξεων ποικίλλει από χώρα σε χώρα, ή ακόμη και μέσα στην ίδια χώρα, ανάλογα με τις εποχές, τους συγγραφείς και τις εκάστοτε συνθήκες.

Ο «πολιτισμός» ως νεοελληνική λέξη, γεννήθηκε στη Γαλλία την εποχή του Διαφωτισμού, χάρη στον Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος το 1804 για να αποδώσει στα ελληνικά τον όρο «*civilisation*», πρότεινε τη λέξη «πολιτισμός» (Δημαράς, 1989, σσ. 10,74). Στην ελληνική γλώσσα γίνεται διάκριση ανάμεσα στον πνευματικό πολιτισμό και υλικό πολιτισμό. Η λέξη «*culture*» στην Ελλάδα σημασιολογικά αντιστοιχεί στον πνευματικό πολιτισμό αλλά και στην καλλιέργεια, παιδεία που διαθέτει κάποιος.

Στη Γαλλία επίσης, έχουμε ζυμώσεις γύρω από τη διάκριση των όρων, αλλά όπως στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες, την πρώτη θέση κατέχει η λέξη «*civilization*». Η λέξη «*culture*» εκφράζει περισσότερο την προσωπική μορφή της πνευματικής ζωής ενώ η λέξη πολιτισμός χρησιμοποιείται κατά κανόνα για πιο συλλογικές αξίες. Στη Γερμανία αναδεικνύεται η λέξη «*Kultur*», ενώ η λέξη «*Zivilisation*» υποβαθμίζεται συνειδητά (Γεωργιάδου, 2016, σ. 20)

1.2 Η Έννοια της Πολιτισμικής Κληρονομιάς

Ο όρος κληρονομιά ετυμολογικά, αφορά σε κάθε τι που κληροδοτείται από το παρελθόν. Η προσθήκη του επιθέτου πολιτιστική, αναφέρεται σε κάτι το οποίο φέρει πολιτιστική έννοια και σημασία και αξιολογείται ως σπουδαίο. Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά συχνά μεταβάλλεται, ώστε να συμπεριλάβει ολοένα και περισσότερα είδη μνημείων, τόπων και συνόλων. Διακρίνεται σε υλική όπως μνημεία ή κτίρια και σε άυλη όπως ήθη, έθιμα και παραδόσεις (Benhamou & Peltier, 2007. Rizzo & Throsby, 2006).

Ο όρος «πολιτισμικός» προέρχεται από τη λέξη πολιτισμός και καλύπτει και τους δύο όρους, του πολιτισμού και της κουλτούρας. Εκτός όμως του «πολιτισμικός» υφίσταται στα ελληνικά και ο όρος «πολιτιστικός», ο οποίος συνοδεύει συνήθως έννοιες που δεν έχουν το εύρος και τη βαρύτητα των πολιτισμικών. Γίνεται αναφορά σε «πολιτιστικές εκδηλώσεις» ή «πολιτιστικές διαδρομές» αλλά και στην «πολιτισμική

κληρονομιά». Το «πολιτισμικός» με τη διττή έννοια του όρου, στις ευρωπαϊκές γλώσσες εμφανίζεται ως «*culturel*». Στη γαλλική γλώσσα χρησιμοποιούν τους όρους: «*biens culturels*» για τα πολιτισμικά αγαθά, «*histoire culturelle*» για την πολιτισμική ιστορία, «*emprunts culturels*» για τα δάνεια μεταξύ πολιτισμών και τη φράση «*transferts culturels*» για τη μεταφορά πολιτισμικών στοιχείων εννοώντας και τα υλικά και τα πνευματικά.

Η πολιτισμική κληρονομιά είναι το κληροδότημα που δέχεται η ανθρωπότητα από το παρελθόν. Είναι το σύνολο των πολιτισμικών αγαθών, υλικών και άυλων, που αναφέρονται σε ένα τόπο, συνθέτοντας την ιστορική μνήμη του λαού ή της κοινωνίας των ανθρώπων που τον κατοικούν, δημιουργήθηκαν στο παρελθόν και σχετίζονται με την ιστορική διαδρομή του. Η πολιτισμική κληρονομιά διακρίνεται σε τοπική, εθνική και παγκόσμια.

Η έννοια της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς έχει καθολική εφαρμογή, στοιχείο που την καθιστά μοναδική. Τα στοιχεία της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς ανήκουν σε όλους τους λαούς του κόσμου. Η κοινοκτημοσύνη της ανθρωπότητας στα προϊόντα του πολιτισμού είναι προφανής και δεν σχετίζεται με τη γεωγραφική θέση στην οποία αυτά δημιουργήθηκαν ή βρίσκονται κάθε φορά (Γεωργιάδου, 2016, σ. 21).

Εν δυνάμει στοιχεία υλικής και άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς, αποτελούν τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, οι ιστορικοί τόποι, τα πολιτισμικά τοπία (*cultural landscapes*) και τα σπάνια οικοσυστήματα, τα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, τα ταφικά μνημεία, οι τοιχογραφίες και τα ψηφιδωτά αλλά και τα ήθη & έθιμα, οι διατροφικές συνήθειες καθώς και τα τραγούδια και χοροί ενός τόπου.

Η επιστήμη της αρχιτεκτονικής για να αξιολογήσει κτίρια ή στοιχεία τους, δίνει έμφαση στα αισθητικά και μορφολογικά κριτήρια όπως είναι η απόδοση του ρυθμού, η συγκρότηση του εσωτερικού χώρου, οι σχεδιαστικές ή κατασκευαστικές ιδιαιτερότητες και η πρωτοτυπία. Ο ρυθμός ενός κτιρίου εξετάζεται ως τεκμήριο δημιουργικής έκφρασης όπου διακρίνονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της περιόδου όπως του νεοκλασικισμού ή του αστικού εκλεκτικισμού ή μεταβατικών περιόδων, όπως συνέβη στις αρχές του 20ου αιώνα. (Κωνσταντινίδης, 1992.)

Τέλος, γίνεται αναφορά στα πολιτισμικά τοπία (*cultural landscapes*), τα οποία χαρακτηρίστηκαν από την UNESCO ως «συνδυασμένα έργα του ανθρώπου και της φύσης». Βασικά στοιχεία του τοπίου είναι η τοπογραφία και τα φυσικά χαρακτηριστικά, το κτισμένο περιβάλλον αλλά και οι ελεύθεροι χώροι, σε συνδυασμό με τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό.

Η προστασία του τοπίου είναι «οι απαραίτητες διαδικασίες για την διατήρηση των χαρακτηριστικών στοιχείων του τοπίου των οποίων η αξία, ως πολιτιστική κληρονομιά, πηγάζει τόσο από τα φυσικά του χαρακτηριστικά όσο και από την ανθρώπινη δραστηριότητα» (Europe, 2000).

Τα τοπία ταξινομούνται ως εξής:

Α) «Εμφανώς καθορισμένα τοπία» (*clearly defined landscapes*), σχεδιασμένα και δημιουργημένα σκόπιμα από τους ανθρώπους. Τέτοια είναι οι κήποι, τα πάρκα, οι διαμορφωμένοι χώροι, που σχετίζονται με θρησκευτικά κτίρια ή οικιστικά σύνολα.

Β) «Οργανικά, εξελιγμένα τοπία» (*organically evolved landscapes*), τα οποία έχουν προκύψει από την ανθρώπινη ανταπόκριση σε μια κοινωνική-οικονομική επιταγή ή σε μια παράμετρο του φυσικού περιβάλλοντος. Τα τοπία αυτά, διαχωρίζονται στα «τοπία-απολιθώματα» (*relic or fossil landscapes*), των οποίων το υλικό απόθεμα μαρτυρά τη διακοπή της εξέλιξης, και στα «ζωντανά τοπία» (*living landscapes*), των οποίων το υλικό απόθεμα και οι παραδοσιακοί ανθρώπινοι τρόποι ζωής συνδυάζονται με τη συνέχιση της εξελικτικής διαδικασίας.

Γ) «Συσχετιζόμενα πολιτισμικά τοπία» (*associative cultural landscapes*), όπου το φυσικό στοιχείο συνδέεται άρρηκτα και έντονα με πνευματικές αξίες ή καλλιτεχνικές εκφράσεις, ενώ το υλικό απόθεμα μπορεί να μην είναι τόσο σημαντικό ή ακόμα και ανύπαρκτο.

1.3 Η Έννοια της Διαχείρισης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η διαχείριση (*management*) είναι ένα κομβικό σημείο της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς. Σχετίζεται με τον προσδιορισμό των κύριων στρατηγικών στόχων της προστασίας ενός πολιτισμικού αγαθού και με τη μεθοδολογία υλοποίησης και

ολοκλήρωσης των απαιτούμενων εργασιών ή ενεργειών για την επίτευξη αυτής της προστασίας (Σιδεράς, 2013, σ. 14).

Η διαχείριση αποσκοπεί επίσης στη σωστή συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, στην συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και στην αντιμετώπιση στοιχείων που μπορούν να βλάψουν το προς προστασία πολιτισμικό αγαθό (Τουρλιώτη, 2001). Ένα τέτοιο στοιχείο δυνητικά είναι ο τουρισμός, εφόσον δεν έχει προηγηθεί η κατάλληλη μελέτη η οποία εξασφαλίζει το βιώσιμο χαρακτήρα του εγχειρήματος.

Οι προσπάθειες επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης μέσω ορθής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, εστιάζονται στην αποτροπή δυνητικά προβληματικών ενδεχόμενων, όπως αυτό της εμπορευματοποίησης της υλικής αλλά και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Η προστασία του πολιτιστικού αποθέματος δεν συνάδει πάντα με προσπάθειες προώθησης που έχουν ως απώτερο στόχο την οικονομική του εκμετάλλευση ειδικά στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού (Τσάρτας, 1988. Τσάρτας & Κοκκώσης, 2014. Poullos et al., 2015).

Η διαχείρισή της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι συνάμα μια ολιστική διαδικασία, που απαιτεί την κατανόηση της αξίας των πολιτισμικών αγαθών, την τεκμηριωμένη ανάλυση των πηγών και την αξιολόγηση όλων των υφιστάμενων παραμέτρων. Πρέπει να γίνεται με γνώμονα όχι μόνο την προστασία της αλλά και τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης (Βουδούρη & Στρατή, 1999).

Παλαιότερα, η πολιτισμική κληρονομιά αντιμετωπιζόταν ως ένα μνημείο του παρελθόντος το οποίο έπρεπε να διατηρηθεί από την εκάστοτε γενιά στο όνομα των μελλοντικών γενεών. Η διαχείριση της υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς είναι ένας επαγγελματικός κλάδος που είναι αφιερωμένος στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς με στόχο τα επόμενα χρόνια (Muños-Viñas, 2012).

Σήμερα νοείται ως ένα αδιάσπαστο κομμάτι της ταυτότητας και της ζωής της παρούσας κοινωνίας, η οποία έχει έντονο διαπολιτισμικό χαρακτήρα, ο οποίος αναπόφευκτα την εμπλέκει σε μια διαδικασία πολιτισμικής ώσμωσης. Κατά την πολιτισμική διαδικασία της ανταλλαγής, η υποκειμενικότητα με τα ιδιαίτερα

χαρακτηριστικά της αντιδρά με τη συλλογικότητα και παράγει σχέσεις αμοιβαιότητας θυσιάζοντας την ιδιαιτερότητά της.

Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς επιδιώκει τη συνέχιση του σύγχρονου πολιτισμού με την έννοια της πολιτιστικής κληροδοσίας (Τάχος, 1998, σ. 171). Η πολιτισμική διαδικασία γενικά, είναι θεμελιώδης στη θεωρία του G. Simmel, ενός από τους θεμελιωτές της κοινωνιολογίας και από τους σημαντικότερους εκφραστές του πνεύματος της ώριμης νεωτερικότητας, ο οποίος ουσιαστικά αναφέρεται στον πολιτισμό με την ευρεία έννοια, δηλαδή τον τρόπο ζωής μιας κοινωνίας περιλαμβάνοντας τις αξίες, τη γλώσσα, τα έθιμα, τον κώδικα ένδυσης και συμπεριφοράς (Λάππα, 2016. Μάσχα, 2015, σ. 24).

Κομβικό σημείο στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί η υπογραφή από τα δυτικά κατά κανόνα κράτη, της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς ή της Σύμβασης Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO όπως τελικά αποκαλείται σήμερα (Poulios et al., 2015, p. 2).

Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς ασχολείται με τα εξής στοιχεία:

1. Υλικό (*fabric/material*). Το υλικό περιλαμβάνει τα υλικά, χειροπιαστά στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς και συγκεκριμένα: α) το είδος του υλικού και τον τρόπο κατασκευής, τη διακόσμηση και την τεχνοτροπία ενός μνημείου, β) την όποια κατασκευή υπάρχει στο έδαφος αλλά και στο υπέδαφος ενός μνημείου, γ) τη διαμόρφωση του εσωτερικού και του εξωτερικού χώρου ενός μνημείου, καθώς και δ) τον ευρύτερο φυσικό περιβάλλοντα χώρο.

2. Άυλα στοιχεία (*intangible / less tangible elements*). Περιλαμβάνουν τα μη υλικά, μη χειροπιαστά στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς, όπως για παράδειγμα μύθους, προφορικές παραδόσεις, κοινωνικές αντιλήψεις, θρησκευτικές παραδόσεις και λατρευτικές πρακτικές, τα οποία συνδέονται με την υλική πολιτισμική κληρονομιά.

3. Αξίες (*values*). Αξία θεωρείται το έννομο ενδιαφέρον μιας ομάδας ανθρώπων , δηλαδή μιας ομάδας ενδιαφέροντος (*stakeholder groups / interest groups*) για την πολιτισμική κληρονομιά.

Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς συνιστά έναν νέο επιστημονικό και επαγγελματικό κλάδο, με αυτόνομη ειδίκευση μέσω ειδικών σπουδών. Με τον τρόπο αυτόν, οι ειδικοί διαχείρισης διαφοροποιούνται από τους αρχαιολόγους. Οι ειδικοί στη διαχείριση βρίσκονται όμως σε διαρκή συνεργασία με τους αρχαιολόγους, οι οποίοι αποτέλεσαν τον κατεξοχήν φορέα μελέτης και προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς για χρόνια. Οι αρχαιολόγοι μαζί με τους ειδικούς διαχείρισης αποτελούν την επιτροπή διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς (Πούλιος, 2015, σ. 36).

1.4 Η Έννοια της Πολιτιστικής Διαδρομής

Οι πολιτιστικοί δρόμοι δε συνδέουν απλά κάποιες περιοχές αλλά ενώνουν διαφορετικούς πολιτισμούς. Στο παρελθόν αποτελούσαν τους βασικούς άξονες μεταφοράς αγαθών και ιδεών, δηλαδή στοιχείων της άυλης και υλικής κληρονομιάς ανά τον κόσμο (Σιδεράς, 2013, σ. 18).

Με τον όρο πολιτιστική διαδρομή εννοούμε συγκροτημένα σημεία ενδιαφέροντος με παρόμοια χαρακτηριστικά, τα οποία διαθέτουν ένα κεντρικό θέμα και καλύπτουν μια συγκεκριμένη περιοχή. Στα σημεία ενδιαφέροντος εντάσσονται συνήθως στοιχεία με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ή ιστορικό ενδιαφέρον αλλά και φυσικά τοπία καθώς και κτήρια ή εγκαταστάσεις. Μια πιο σύγχρονη εκδοχή της πολιτιστικής διαδρομής στοχεύει στη σύνδεση του παρελθόντος ενός οικισμού ή μιας πόλης με το παρόν.

Αυτό επιτυγχάνεται με την παρατήρηση και καταγραφή των συνηθειών των κατοίκων του οικισμού ή της πόλης. Αυτή η προσπάθεια δεν αποσκοπεί κυρίως στη δημιουργία ενός πολιτιστικού προϊόντος που θα ωφελήσει την τουριστική βιομηχανία, αλλά στο να βγάλει τον σύγχρονο πολίτη έξω από την ατομική του πραγματικότητα και να τον τοποθετήσει στην κοινωνία, δηλαδή στη συλλογική πραγματικότητα, ώστε να γνωρίσει τις συνήθειες, τη νοοτροπία και τις ιδιαιτερότητές της (Λούπα, 2009).

Σήμερα, υπάρχουν οργανισμοί και ομάδες που αναλαμβάνουν να καταγράψουν, να αναπαράγουν και να διαδώσουν αυτά που αποκαλούνται σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Τα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος ή απλά τα σημεία ενδιαφέροντος μέσα σε μια πόλη, οικισμό ή χώρα είναι τα χαρακτηριστικά που την

περιγράφουν και αξίζει να τονιστούν. Μπορεί να είναι ιστορικά φορτισμένα και να προδίδουν το αποτύπωμά της στο παγκόσμιο γίνεσθαι.

Η δημιουργία των πολιτιστικών διαδρομών πραγματοποιείται επίσης από φορείς που έχουν σκοπό την τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής αλλά και από ιδιώτες. Υπάρχει παράλληλα συνεργασία των φορέων αυτών με ομάδες πολιτών που έχουν την ανάγκη να μοιραστούν εμπειρίες με άλλες ομάδες, να αναδείξουν την ιστορία που κρύβει κάθε σημείο ενδιαφέροντος με στόχο να συνεισφέρουν στην αναπαραγωγή της συλλογικής μνήμης. Η σημαντικότητα του εκάστοτε σημείου ενδιαφέροντος της διαδρομής, καθορίζεται από αυτόν που το εντάσσει στην πολιτιστική διαδρομή και αξιολογείται από αυτόν που επιλέγει να την ακολουθήσει.

Το πρόγραμμα συγκρότησης του φακέλου μιας πολιτιστικής διαδρομής ξεκινάει με την καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης όλων των προς συμπερίληψη πολιτιστικών πόρων. Περιλαμβάνει προτεινόμενες παρεμβάσεις οι οποίες έχουν ως στόχο τη βελτίωση της κατάστασης των πόρων αυτών καθαυτών, αλλά και των συνθηκών πρόσβασης των επιμέρους στάσεων της πολιτιστικής διαδρομής, όπου αυτό απαιτείται.

Οι πολιτιστικές διαδρομές με βάση τη διεθνή, αλλά και την ευρωπαϊκή εμπειρία ειδικότερα, αποτελούν ολοκληρωμένη ατζέντα η οποία καλύπτει κατά το δυνατόν και στο μέγιστο βαθμό τις επιθυμίες ενός σύγχρονου τουρίστα – επισκέπτη. Αυτό πρέπει να γίνεται αντιληπτό από τον ίδιο τον επισκέπτη τόσο στην αρχική φάση σχεδιασμού συμμετοχής του σε μια τέτοια διαδρομή, όσο και κατά τη διάρκειά της και μέχρι την ολοκλήρωσή της. Για το σκοπό αυτό δόκιμη κρίνεται η αξιοποίηση όλων των σύγχρονων μέσων που η τεχνολογία σήμερα προσφέρει (ΔΙΑΖΩΜΑ, 2018. Καλουδιώτης, 2016, σ. 4).

Στόχος κατά το σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής αποτελεί κατά κύριο λόγο η ανάδειξη και αξιοποίηση συγκεκριμένων πολιτιστικών πόρων οι οποίοι έχουν μια κοινή αναφορά. Για παράδειγμα έχουν επίκεντρο μνημεία μεγάλης τοπικής, εθνικής και διεθνούς εμβέλειας. Κάθε πολιτιστική διαδρομή έχει αφετηρία, ενδιάμεσες στάσεις και σημείο ολοκλήρωσης ή τερματισμού.

Σκοπός μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι, εκτός από την προβολή των συγκεκριμένων πολιτιστικών πόρων τους οποίους περιλαμβάνει, η ανάδειξη και ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται ποικίλα εργαλεία προβολής τα οποία συνδυάζονται με τις τεχνολογίες και τεχνογνωσίες μιας νέου τύπου τουριστικής ανάπτυξης.

Επιπλέον αποσκοπεί στην ενημέρωση και την ενεργό εμπλοκή των περιφερειακών και τοπικών δυνάμεων αλλά και των επιχειρήσεων, οι οποίες θα επωφεληθούν αλλά και θα στηρίξουν το εγχείρημα. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, γίνεται η καταγραφή του ανθρώπινου δυναμικού, των μεγάλων επιχειρήσεων, αλλά και των τοπικών επαγγελματιών, ώστε να διαμορφωθούν και υποβληθούν κατάλληλες προτάσεις ένταξής τους στη δυναμική της ανάπτυξης (ΔΙΑΖΩΜΑ, 2018. Καλουδιώτης, 2016, σσ. 4-8).

Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη βιωσιμότητα της εκάστοτε πολιτιστικής διαδρομής. Πρέπει να προκύπτουν δράσεις, τα αποτελέσματα των οποίων θα επιτρέπουν την ανάληψη πρωτοβουλιών και ευθύνης από τις τοπικές δυνάμεις και την ενεργό δραστηριοποίηση της τοπικής κοινωνίας, με στόχο τη συνέχιση της προσπάθειας στο μέλλον και την αειφορία.

Τα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος ή απλά τα σημεία ενδιαφέροντος τα οποία πρόκειται να αξιοποιηθούν εντασσόμενα σε μια πολιτιστική διαδρομή, διαμορφώνοντας ένα συγκεκριμένο αποτύπωμα στους συμμετέχοντες, μπορούν να ενταχθούν στις ακόλουθες κατηγορίες: (Ανδρακάκου, 2018, σ.σ 18-24).

- Θεσμοθετημένα σημεία ενδιαφέροντος
- Σημεία ενδιαφέροντος αποτέλεσμα πληθοπορισμού
- Σημεία ειδικού ενδιαφέροντος

Θεσμοθετημένα σημεία ενδιαφέροντος είναι εκείνα τα οποία προστατεύονται και αναδεικνύονται από το εκάστοτε κράτος με βάση τη νομοθεσία ή τις διακρατικές συμφωνίες. Τα σημεία αυτά προκύπτουν μετά από αξιολόγηση αρμόδιων επίσημων φορέων βάσει κριτηρίων. Τέτοιοι φορείς είναι ο Οργανισμός Παγκόσμιας Προστασίας

Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς UNESCO και το υπουργείο πολιτισμού της κάθε χώρας.

Ο πληθοπορισμός εμφανίστηκε ως όρος τον Ιούνιο του 2006 και προήλθε από το εξωτερικό με την ονομασία «*crowdsourcing*». Είναι σύνθετη λέξη η οποία συντίθεται από τις λέξεις «πλήθος» και «πορισμός». Ο πληθοπορισμός είναι μία μορφή συλλογικής δραστηριότητας μέσω του διαδικτύου στην οποία ένα άτομο, ένα ίδρυμα, ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός ή μία εταιρεία προτείνει σε μία ομάδα ατόμων με ποικίλες γνώσεις, ετερογένεια και αριθμό, μέσω μίας ανοιχτής πρόσκλησης, να αναλάβουν εθελοντικά μια εργασία.

Οι χρήστες που συμμετέχουν λαμβάνουν την ικανοποίηση κάποιας ανάγκης τους, είτε αυτή είναι οικονομική, είτε κοινωνική αναγνώριση, προσωπική ικανοποίηση, ανάπτυξη ατομικών ικανοτήτων σε κάποιο τομέα, ενώ ο ευκίνητός της πρωτοβουλίας (πληθοποριστής) αποκτά και χρησιμοποιεί προς όφελός του, αυτά που έχει συνεισφέρει ο χρήστης στο εγχείρημα, τα οποία εξαρτώνται από τη δραστηριότητα που έχει αναλάβει ο χρήστης (Estellés-Arolas & González-Ladrón-De-Guevara, 2012).

Δίνεται η δυνατότητα σε διάφορα άτομα να επικοινωνήσουν διαδικτυακά και να λύσουν ένα πρόβλημα. Όμως δεν αποτελεί πανάκια στην επίλυση των διαφόρων ζητημάτων. Είναι ένα εργαλείο με ποικίλα πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα. Ως πλεονεκτήματα δύνανται να θεωρηθούν: α) η εύκολη και γρήγορη μετάδοση προβλήματος, β) η δυνατότητα συντονισμού μεγάλου αριθμού ατόμων, γ) η ανάθεση εργασίας με χαμηλό έως μηδενικό κόστος, δ) η ταχεία εξασφάλιση πληθώρας γνώσεων, ιδεών και προτάσεων, ε) η αξιοποίηση πόρων που ο πληθοποριστής δεν θα κατείχε διαφορετικά και στ) το αίσθημα προσωπικής ικανοποίησης, κοινωνικής αναγνώρισης και ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης για τους συμμετέχοντες.

Ως μειονεκτήματα μπορούν να θεωρηθούν: α) η έλλειψη δέσμευσης από την πλευρά των συμμετεχόντων, β) η χαμηλή ποιότητα εργασίας γ) το αδιευκρίνιστο επίπεδο αλλά και πλήθος των ατόμων που θα εκδηλώσουν ενδιαφέρον και δ) η δημιουργία αθέμητου ανταγωνισμού για μερίδα επαγγελματιών με ταυτόχρονη απώλεια μέρους του εισοδήματός τους (Brabham, 2008. Howe, 2006).

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα *DesignCrowd* η οποία σχετίζεται με αναζήτηση λογότυπου, *Web*, εκτύπωσης και σχεδιασμού υπηρεσιών, συνδέοντας πελάτες με επαγγελματίες στο βιομηχανικό σχεδιασμό από όλο τον κόσμο, το *Crowdsourcing* ως πρακτική χρονολογείται ήδη από τις αρχές του 18ου αιώνα (<http://www.designcrowd.com>). Συγκεκριμένα το έτος 1714, η Βρετανική Κυβέρνηση ζήτησε τη βοήθεια του κοινού για την επίλυση ενός προβλήματος που ονομαζόταν «πρόβλημα γεωγραφικού μήκους». Η λύση δόθηκε από τον John Harrison ο οποίος ανακάλυψε το θαλάσσιο χρονόμετρο και τιμήθηκε με χρηματικό έπαθλο (Γκελή, 2017. De Groot, 2016. Johnson, 1989).

Άλλο παράδειγμα αποτελεί το αγγλικό λεξικό της Οξφόρδης (*Oxford English Dictionary*). Το έτος 1857 ο φιλοσοφικός σύλλογος του Λονδίνου ανακοίνωσε τη δημιουργία ενός νέου ολοκληρωμένου αγγλικού λεξικού από την Αγγλοσαξονική περίοδο και μετά. Για το σκοπό αυτό ανέθεσε στο *Oxford University Press* την δημοσίευση του λεξικού καθώς και την εποπτεία της ολοκλήρωσης του στο λεξικογράφο *sir James Murray*. Ο *Murray* έκανε έκκληση για βοήθεια στο κοινό. Πολλοί άνθρωποι διάβασαν εθελοντικά βιβλία, εντόπισαν αγγλικές λέξεις, σφάλματα και ετυμολογίες με τελικό αποτέλεσμα τη συγκέντρωση πλέον των έξι εκατομμυρίων στοιχείων σε χρονικό διάστημα 70 ετών (Moyle, Tonra, Wallace, 2011. Thaker, 2015).

Ο πληθοπορισμός (*crowdsourcing*) κατηγοριοποιείται σε τέσσερις βασικές μορφές: α) *Crowd Wisdom* (συλλογική ευφυΐα), β) *Crowd Creation* (συλλογική δημιουργία), γ) *Crowd Voting* (συλλογική ψηφοφορία) και δ) *Crowd Funding* (συγκέντρωση χρημάτων από το πλήθος) (Howe, 2006, σ.σ 1-4).

Το *Crowd Wisdom* (συλλογική ευφυΐα), γίνεται εύκολα αντιληπτό μέσω του παραδείγματος ενός Q&A ιστότοπου με την επωνυμία *Quora* (www.quora.com). Το *Quora* είναι ένας ιστότοπος ο οποίος διαθέτει μια πλατφόρμα στην οποία οι χρήστες μπορούν να θέσουν ερωτήματα και ταυτόχρονα μπορεί να δεχθεί απαντήσεις άλλων χρηστών. Προκειμένου κάποιος να χρησιμοποιήσει τις υπηρεσίες του *Quora* θα πρέπει να κάνει εγγραφή με τα πραγματικά του στοιχεία.

Η διαδικασία γίνεται διαδικτυακά είτε μέσω του ιστότοπου είτε από τις αντίστοιχες εφαρμογές για *smartphone*. Οι χρήστες του *Quora* έχουν τη δυνατότητα να

διατυπώνουν ερωτήσεις οποιασδήποτε θεματολογίας ή να απαντούν σε ερωτήσεις άλλων χρηστών εφόσον το επιθυμούν. Η έδρα της εταιρίας βρίσκεται στο Mountain View της Καλιφόρνιας στις ΗΠΑ και δραστηριοποιείται παγκοσμίως στις «αγορές γνώσης» (*knowledge markets*) (Γκελή, 2017).

Το *Crowd Creation* (συλλογική δημιουργία), είναι μια διαδικασία κατά την οποία οι χρήστες μοιράζονται, εκτός από γνώσεις και τη δημιουργική ενέργεια που κάποιοι άλλοι από αυτούς διαθέτουν. Οι εταιρίες χρησιμοποιούν πολλές φορές το *Crowd Creation* με τη μορφή «ανάληψης κάποιας εργασίας από τρίτον» (*outsource*), απευθυνόμενες στο πλήθος των χρηστών. Οι δημιουργικές αυτές δραστηριότητες μπορεί να περιλαμβάνουν, τη μετάφραση κειμένων, τον επανασχεδιασμό λογοτύπων, τη δημιουργία διαφημίσεων για την τηλεόραση ή το διαδίκτυο (Geiger, Seedorf, Schulze, Nickerson, Schader, 2011).

Το *Crowd Voting* (συλλογική ψηφοφορία), είναι κατηγορία *Crowdsourcing* η οποία χρησιμοποιεί την κρίση του πλήθους προκειμένου να οργανώσει μεγάλες ποσότητες πληροφορίας. Μεγάλες εταιρίες, όπως η *Google* ή η *Microsoft*, χρησιμοποιούν το πλήθος (*workers*) για την οργάνωση των αποτελεσμάτων αναζήτησης στις μηχανές αναζήτησης που διαθέτουν (Pirpic, Shukla, Kietzmann, McCarthy, 2015).

Το *Crowd Funding* (συγκέντρωση χρημάτων από το πλήθος), είναι μια δράση συλλογικής συγκέντρωσης χρημάτων για διάφορους σκοπούς οι οποίοι συνήθως αφορούν συγκέντρωση χρημάτων για ευπαθείς ομάδες ατόμων καθότι οι ίδιες δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά στην ικανοποίηση των βασικών αναγκών τους. Επίσης είναι μια νέα τάση όπου νέες επιχειρήσεις, δράσεις και προσπάθειες το επιλέγουν ως μια εναλλακτική μορφή χρηματοδότησης.

Η νέα αυτή χρηματοδοτική πρακτική σχετίζεται με ιατρικά προβλήματα που απαιτούν έκτακτη χρηματοδότηση, διοργάνωση μαραθωνίων, φιλοξωικές δράσεις, αθλητικούς συλλόγους, θρησκευτικούς ή άλλους κοινωνικούς λόγους. Επίσης, τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται για την υποστήριξη της νεανικής επιχειρηματικότητας (Majchrzak & Malhotra, 2013).

Τα σημεία ειδικού ενδιαφέροντος πρέπει να συνιστούν μια διαδρομή, η οποία καλείται και θεματική, αφού η θεματολογία του συνόλου των σημείων μέσα σε αυτή είναι κοινή. Συνήθως η διαδρομή είναι προκαθορισμένη. Κύριος στόχος είναι η βιωματική προσέγγιση των δραστηριοτήτων, ώστε ο χρήστης να έχει ενεργό ρόλο στα δρώμενα. Αποσκοπεί συνεπώς στη δημιουργία βιώματος στον επισκέπτη και όχι απλά στην ενημέρωσή του (Γκελή, 2017).

Ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων είναι η μορφή εκείνη του τουρισμού στην οποία τα άτομα έχουν κοινό ενδιαφέρον για κάτι συγκεκριμένο. Για παράδειγμα θέλουν να γνωρίσουν έναν πολιτισμό ή έναν τρόπο ζωής μιας πόλης ή μιας περιοχής μέσω χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της όπως είναι το φαγητό (γαστρονομική διαδρομή) ή μέσα από τα εκκλησάκια της (θρησκευτική διαδρομή).

Ο χρήστης, επίσης, δεν είναι απαραίτητο να ακολουθήσει όλη την θεματική διαδρομή. Άλλο παράδειγμα αποτελούν οι ειδικές αρχιτεκτονικές ξεναγήσεις κατά τις οποίες καλούνται οι ιδιοκτήτες των ακινήτων να ανοίξουν τις πόρτες ώστε οι επισκέπτες να γνωρίσουν την ιστορία που βρίσκεται πίσω από αυτές.

2. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

2.1 Συμβάσεις (*Conventions*) και Διεθνείς Συνθήκες (*International Treaties*) (1931 – 2008)

1. Συνέδριο των Αθηνών (1931)

Σε αυτό ως μνημείο ορίστηκε ένα μεμονωμένο έργο τέχνης ή ένα αξιόλογο αρχιτεκτονικό κτήριο. Επίσης για πρώτη φορά σημειώθηκε η αρνητική επίδραση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης επί των μνημείων και τέθηκε το ζήτημα της προστασίας των ιστορικών μνημείων σε πολεοδομική κλίμακα, με την προϋπόθεση να γίνεται σεβαστή η φυσιογνωμία της πόλης.

2. Ο Χάρτης των Αθηνών (1933)

Τέθηκαν οι αρχές για τη συντήρηση και την αναστήλωση των μνημείων σε διεθνές επίπεδο. Εκτός από τα μεμονωμένα κτίσματα εντάσσονται στην προστασία και τα οικοδομικά σύνολα. Η αποκατάσταση περιλαμβάνει και τον περιβάλλοντα χώρο του μνημείου. Θεσπίζεται ο διαχωρισμός των λειτουργιών σε κατοικίες, βιομηχανίες, εμπορικούς χώρους, χώρους πρασίνου και αναψυχής. Σπουδαίο ρόλο διαδραμάτισε ο Ελβετός αρχιτέκτονας Λε Κορμπυζιέ (Le Corbusier, 1887-1965).

3. Το Σύμφωνο της Ουάσιγκτον (1935)

Υπογράφηκε από τα κράτη της Αμερικανικής Ηπείρου και είναι η πρώτη θεσμική πράξη για την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς, σε καιρό ειρήνης αλλά και σε περιόδους πολέμου.

4. Η Σύμβαση της Χάγης (1954)

Αφορά στην «Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης» της UNESCO. Αποτελεί επέκταση του Συμφώνου της Ουάσιγκτον του 1935. Συστήθηκε για πρώτη φορά ο όρος «πολιτιστικό αγαθό» περιλαμβάνοντας «τα κινητά και ακίνητα αγαθά που έχουν μεγάλη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε λαού».

Ως πολιτιστικά αγαθά νοούνται τα μνημεία της αρχιτεκτονικής, της τέχνης ή της ιστορίας, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία, οι βιβλιοθήκες όπως και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων στα οποία βρίσκονται τα διάφορα μνημεία. Εισήχθησαν οι όροι:

«διαφύλαξη» και «σεβασμός». Προτάθηκε η δημιουργία Διεθνούς Μητρώου Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ειδική Προστασία, στο οποίο έπρεπε να καταγραφούν τα καταφύγια, τα κέντρα περιέχοντα μνημεία και άλλα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά, στα οποία θα παρέχεται ασυλία.

5. Η Ευρωπαϊκή Μορφωτική Σύμβαση (Παρίσι, 1954)

Η Ευρωπαϊκή Μορφωτική Σύμβαση (*The European Cultural Convention*), είναι η πρώτη ευρωπαϊκή διακρατική συμφωνία για πολιτισμικά θέματα. Εμφανίστηκε για πρώτη φορά η έννοια της «κοινής ευρωπαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς» (*Common cultural heritage of Europe*). Συνιστά σημαντικό δείγμα των προθέσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης (*Council of Europe*) για την προώθηση των ευρωπαϊκών πολιτισμικών αξιών καθώς και της κοινής κληρονομιάς των χωρών-μελών που το απαρτίζουν.

6. Οι Συστάσεις του Νέου Δελχί (1956)

Αφορά στις «Διεθνείς Αρχές των Αρχαιολογικών Ανασκαφών» και διατυπώθηκαν με πρωτοβουλία της UNESCO, στη γενική διάσκεψη του ΟΗΕ. Καθορίζουν τη διεξαγωγή των αρχαιολογικών ανασκαφών, τη συντήρηση και παρουσίαση των ευρημάτων, τις σχετικές δημοσιεύσεις και την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και ερειπίων.

7. Το Συνέδριο του Παρισιού (1957)

Επισημάνθηκε η ανάγκη δημιουργίας μιας κεντρικής υπηρεσίας προστασίας των μνημείων σε κάθε χώρα. Αναδείχθηκε η αξία της επαγγελματικής εκπαίδευσης σε αυτό τον τομέα και της συνεργασίας στα θέματα των μνημείων μεταξύ επιστημόνων, αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων.

8. Οι Συστάσεις του Παρισιού (1962)

Αφορά στη «Διατήρηση του Κάλλους και του Χαρακτήρα Τοπίων και Χώρων/Τοποθεσιών» και διατυπώθηκαν με πρωτοβουλία της UNESCO, στη γενική διάσκεψη του ΟΗΕ. Αναγνωρίστηκε ο πρωταρχικός ρόλος του πολεοδομικού σχεδιασμού στην προστασία και διαφύλαξη της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς με τον καθορισμό ζωνών χρήσεων γης, όπως οικιστικών, βιομηχανικών και πρασίνου. Τονίστηκε η ανάγκη εναρμόνισης των νέων κατασκευών με το οικιστικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται.

9. Ο Χάρτης της Βενετίας ή Διεθνής Χάρτης Αποκατάστασης (1964)

Είναι ο πρώτος Διεθνής Καταστατικός Χάρτης αρχών επέμβασης στα μνημεία. Διατυπώθηκε στο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων. Αποτελεί ένα σύνολο αρχών για την ανασκαφή, τεκμηρίωση, συντήρηση, αποκατάσταση και δημοσίευση των μνημείων της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Αναγνωρίζεται η παγκόσμια αξία των πολιτιστικών αγαθών και το χρέος της ανθρωπότητας να διασώσει την κοινή κληρονομιά για χάρη των μελλοντικών γενεών, καταρτίζοντας διεθνείς καταστατικούς χάρτες με βασικές αρχές συντήρησης και αποκατάστασης των μνημείων, κοινές για όλους.

Διευρύνεται η έννοια του πολιτισμικού αγαθού. Ως ιστορικό μνημείο λογίζεται και η τοποθεσία που ανήκει το κτήριο ή το αρχιτεκτονικό έργο. Επιπλέον αναγνωρίζονται ως πολιτισμικά αγαθά οι ανώνυμες και ταπεινές δημιουργίες που με τον καιρό απέκτησαν πολιτιστική σημασία καθώς και οι φυσικοί και ιστορικοί τόποι.

Στόχος της αποκατάστασης δεν είναι η επαναφορά του μνημείου στην πρωταρχική του μορφή. Όλες οι ιστορικές του φάσεις πρέπει να είναι σεβαστές και να είναι οπτικά διακριτές στο τελικό αποτέλεσμα αποκατάστασης. Επιτρέπεται η αλλαγή χρήσης του κτηρίου χάρη της βιωσιμότητας του μνημείου και της διαρκούς συντήρησής του.

10. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου (1969)

Αφορά στην «Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς». Διατυπώνεται η ανάγκη προστασίας της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς της Ευρώπης με ευθύνη όλων των κρατών. Κάθε κράτος οφείλει να θέσει υπό την προστασία του τις περιοχές αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. Περιλαμβάνει τη ρύθμιση των ανασκαφών, την ποινικοποίηση της παράνομης δράσης και την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης.

11. Το Διεθνές Συνέδριο της Οξφόρδης (1969)

Αφορά στη «Διατήρηση, Προστασία και Αξιοποίηση των Μνημείων και των Συνόλων σε συνάρτηση με την Ανάπτυξη του Μορφωτικού Τουρισμού». Συνδέεται για πρώτη φορά ο τουρισμός με την έννοια της πολιτισμικής κληρονομιάς. Διαπιστώθηκε η ανυπαρξία τουριστικού προγραμματισμού, με συνέπεια οι μαζικές ετήσιες μετακινήσεις τουριστών να μη συνδέονται με την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Στον αντίποδα, οι τουριστικές επιχειρήσεις στο βωμό της αύξησης του κέρδους, αδιαφορούν για το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο εντάσσονται οι τουριστικές τους εγκαταστάσεις. Προτάθηκε η καλύτερη κατανομή των πόρων που προέρχονται από τον τουρισμό προς τη συντήρηση και αξιοποίηση των μνημείων και συνόλων, ως ανεκτίμητο κεφάλαιο για την τουριστική ανάπτυξη.

12. Η Διεθνής Σύμβαση του Παρισιού (1970)

Επιγράφεται: «Περί των Ληπτέων Μέτρων για την Απαγόρευση και Παρεμπόδιση της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών». Διατυπώθηκε με πρωτοβουλία της UNESCO, στη γενική διάσκεψη του ΟΗΕ. Δόθηκε ο ορισμός των πολιτιστικών αγαθών και αναγνωρίστηκαν ως βασικό στοιχείο της πνευματικής καλλιέργειας των λαών. Μεγάλη σημασία δόθηκε και στην εκπαίδευση των πολιτών. Χαρακτηρίστηκε ως χρήσιμη η ανταλλαγή των πολιτιστικών αγαθών μεταξύ των κρατών και θεσπίστηκαν περιοριστικοί κανόνες σχετικά με τη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών και την παράνομη εξαγωγή και εμπορία αρχαιοτήτων.

13. Η Διεθνής Σύμβαση του Παρισιού (1972)

Επιγράφεται: «Για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς». Διατυπώθηκε με πρωτοβουλία της UNESCO, στη γενική διάσκεψη του ΟΗΕ. Ιδρύθηκε η «Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς», υπό τον ΟΗΕ. Σχηματίστηκε η «Επιτροπή Παγκοσμίου Κληρονομιάς», από τα κράτη μέλη που τη συνυπέγραψαν, στην οποία μπορούσαν να συμμετέχουν συμβουλευτικά μέλη του ICOMOS, του IUNC και του Διεθνούς Κέντρου Μελετών για τη Συντήρηση και Αποκατάσταση των Πολιτιστικών Αγαθών.

Τα κράτη μέλη αναγνωρίζουν ότι οι χώροι που βρίσκονται στην εθνική τους επικράτειά τους και είναι στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς αποτελούν παγκόσμια κληρονομιά «για την προστασία της οποίας είναι υπεύθυνη η διεθνής κοινότητα, που πρέπει να εργαστεί ως σύνολο για αυτό το σκοπό». Το κάθε κράτος όμως διατηρεί κάθε επιφύλαξη της εθνικής του κυριαρχίας και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας επί αυτών.

Διευρύνθηκε το περιεχόμενο του πολιτιστικού αγαθού σε πολιτισμική και φυσική κληρονομιά. Στην έννοια του μνημείου εντάσσονται τα αρχιτεκτονικά έργα, τα σύνολα οικοδομημάτων (οικισμοί ή ομάδες κτηρίων) και τα τοπία. Προτάθηκε η κατάρτιση «Καταλόγου της Παγκόσμιας Κληρονομιάς» και «Καταλόγου της εν Κινδύνω Παγκοσμίου Κληρονομιάς», στην οποία πρέπει να ενταχθούν τα φυσικά και πολιτιστικά αγαθά που απειλούνται με εξαφάνιση, λόγω φθοράς, ταχείας πολεοδομικής ή τουριστικής ανάπτυξης, εγκατάλειψης ή φυσικών καταστροφών.

14. Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975)

Αφορά στην «Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά». Το Συμβούλιο της Ευρώπης αναγνώρισε την αρχιτεκτονική της Ευρώπης ως κοινή κληρονομιά όλων των λαών και συστάθηκε «ο συντονισμός δράσης» για την προστασία της. Αναγνωρίζεται ότι: «η αρχιτεκτονική κληρονομιά είναι ένα αναντικατάστατο κεφάλαιο με πνευματική, πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική αξία» και πρέπει να διατηρηθεί η ιστορική της συνέχεια, ώστε να επιτευχθεί η αυτογνωσία των μελών κάθε έθνους.

Εισήχθη ο όρος της «ολοκληρωμένης συντήρησης ή προστασίας» (*integrated conservation*), που για τα ελληνικά δεδομένα αποδίδεται ως «ολοκληρωμένη προστασία». Ο όρος αυτός τονίζει την ανάγκη ενσωμάτωσης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς τόσο στο σύγχρονο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό όσο και στην κοινωνική ζωή. Αυτό γίνεται μέσω της αλλαγής χρήσης των παλαιών κτηρίων ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής, δίχως απώλεια του ιδιαίτερου χαρακτήρα τους.

Στόχος, η ενσωμάτωση της αρχαιολογικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στην καθημερινή ζωή να οδηγήσει και στην οικονομική αναζωογόνηση μιας περιοχής. Να προωθείται περισσότερο η αποκατάσταση από την ανοικοδόμηση, η συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και των πολιτών με οικονομικά κίνητρα για τους ιδιοκτήτες των υπό συντήρηση κτηρίων.

Σημαντική κρίνεται η αποστολή των εκπαιδευτικών, των ΜΜΕ και των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης στην αφύπνιση της κοινής γνώμης για τους κινδύνους που απειλούν το αρχιτεκτονικό περιβάλλον, από την εγκατάλειψη και τη φθορά. Τέλος, τα

κτήρια της σύγχρονης αρχιτεκτονικής πρέπει να είναι υψηλής ποιότητας καθώς αποτελούν την κληρονομιά του αύριο.

15. Οι Συστάσεις του Ναϊρόμπι (1976)

Αφορούν στη «Διαφύλαξη και το Σύγχρονο Ρόλο των Ιστορικών Περιοχών». Στόχος η προστασία των ιστορικών κέντρων των σύγχρονων πόλεων και των παραδοσιακών οικισμών που απειλούνται από την άναρχη δόμηση και τις αυθαίρετες επεμβάσεις στα μνημεία. Κρίνεται απαραίτητη, κατά τις διαδικασίες ανάπτυξης των αστικών περιοχών, η θέσπιση νομικών, οικονομικών και κοινωνικών μέτρων, προκειμένου να εξασφαλιστεί ο σεβασμός των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους.

16. Ο Χάρτης Burra (Αυστραλία, 1981)

Αφορά στην «Προστασία των Τόπων με Πολιτιστική Αξία».

Αναθεωρήθηκε τα έτη 1988 & 1999. Παρουσιάζει ένα ολοκληρωμένο μοντέλο πολιτιστικής διαχείρισης για περιοχές που σύμφωνα με το Χάρτη έχουν τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστούν «πολιτιστικές».

Περιλαμβάνει τρία στάδια: α) σε βάθος κατανόηση του αντικείμενου διαχείρισης, δηλαδή του μνημείου και των αξιών του, τεκμηρίωση, συμμετοχικός σχεδιασμός με εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών και των αρμόδιων φορέων, β) ανάπτυξη πολιτικής για τη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς και γ) διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Τονίζεται η κοινωνική αξία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Διαμορφώνεται ένα αναπτυξιακό μοντέλο πολιτιστικής διαχείρισης περιοχών που δεν έχουν μόνο αρχαιολογικό χαρακτήρα, άλλα δίνουν έμφαση στην τοπική παράδοση, στις τοπικές συνήθειες, στις παραδόσεις καθώς και στις κοινωνικές και ιστορικές αναφορές.

17. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δελφών (1985)

Σχετίζεται με τα «Ποινικά Αδικήματα σχετικά με τα Πολιτιστικά Αγαθά». Αντικείμενο της Σύμβασης είναι η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών και η ανάγκη συνεργασίας των κρατών για την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς γενικότερα.

18. Η Σύμβαση της Γρανάδας (1985)

Αφορά στην «Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης». Αναγνωρίστηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης ότι η αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί ανεκτίμητη μαρτυρία του παρελθόντος και κοινό αγαθό για όλους τους Ευρωπαίους. Διευρύνθηκε ακόμα περισσότερο η έννοια της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβάνοντας πλέον τις εγκαταστάσεις και τα διακοσμητικά στοιχεία των κτηρίων, ως αναπόσπαστο τμήμα τους.

Καθιερώθηκε με μέτρα και επεμβάσεις η αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς, η οποία είχε διατυπωθεί στη Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975). Επισημάνθηκαν τα οικονομικά οφέλη από την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στον τουρισμό, περιοχών με πλούσια αρχιτεκτονική κληρονομιά, αλλά οικονομικά ασθενέστερων. Προωθείται η ένταξη των μνημείων στη σύγχρονη ζωή μέσω της αναστήλωσής τους, της προσαρμογής των παλαιών κτηρίων για νέες χρήσεις.

Απαγορεύεται η μετακίνηση του συνόλου ή τμήματος του μνημείου, εκτός από την περίπτωση υλικής προστασίας του. Όμως, πρέπει να γίνει επανασυναρμολόγησή του στο νέο ασφαλή χώρο. Επιτρέπεται η κατεδάφιση παράνομα κτισμένου κτηρίου, παλιού ή νέου, προς αποκατάσταση του προστατευόμενου μνημείου. Είναι υποχρέωση κάθε κράτους να ενθαρρύνει την ιδιωτική πρωτοβουλία για τη συντήρηση και αναστήλωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, καθώς και η θέσπιση οικονομικών και φορολογικών κινήτρων.

19. Η Διεθνής Χάρτα της Ουάσιγκτον (1987)

Αφορά στην «Προστασία των Ιστορικών Πόλεων και των Αστικών Περιοχών». Διατυπώθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ICOMOS. Βασίστηκε στη Χάρτα της Βενετίας του 1964, την οποία και συμπλήρωσε. Εντάσσει εντός του παραδοσιακού αστικού πολιτισμού, τα ιστορικά κέντρα των πόλεων, το φυσικό αλλά και το ανθρωπογενές/ δομημένο περιβάλλον. Θεωρεί ότι αυτά κινδυνεύουν με υποβάθμιση, αλλοίωση ή καταστροφή, εξαιτίας της εκβιομηχάνισης.

Κρίθηκε σκόπιμη η αλληλεπίδραση των μνημείων και των ανοιχτών κοινόχρηστων χώρων, των χώρων πρασίνου καθώς και των ευρύτερων λειτουργιών του. Επιπλέον θεωρείται αναγκαία η διαφύλαξη του ιστορικού χαρακτήρα της πόλης με το σύνολο

των υλικών και πνευματικών στοιχείων που το εκφράζουν. Τέλος, απαιτείται κατάλληλη περιβαλλοντική διαχείριση, ώστε να μειωθούν οι παράγοντες που προκαλούν αλλοίωση των μνημείων και να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης στα ιστορικά κέντρα των πόλεων.

20. Η Χάρτα της Λωζάνης (1990)

Αφορά στην «Προστασία και Διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς». Χαρακτηρίστηκε ως ηθικό χρέος των πολιτών και συλλογική ευθύνη.

Κινείται σε επτά άξονες: α) στις πολιτικές που πρέπει να εφαρμόζονται από τις χώρες, β) στο δίπολο νομοθεσία - οικονομία γ) στην έρευνα, δ) στο δίπολο συντήρηση - διατήρηση, ε) στο τρίπτυχο παρουσίαση – πληροφόρηση – ανακατασκευή της αρχαιολογικής κληρονομιάς, στ) στα υψηλά ακαδημαϊκά και επαγγελματικά προσόντα των εμπλεκομένων και ζ) στη διεθνή συνεργασία, με τη διοργάνωση συνεδρίων και σεμιναρίων, σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο.

21. Το Συμπόσιο της Κρακοβίας (1991)

Σχετίζεται με την «Πολιτιστική Κληρονομιά». Οργανώθηκε από τη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ). Επισημάνθηκε η επιτακτική ανάγκη διακρατικής συνεργασίας σε θέματα προστασίας και ανάδειξης των ευρωπαϊκών πολιτιστικών αγαθών εντός του αστικού σχεδιασμού.

22. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση της Μάλτας (Βαλέτα, 1992)

Αφορά στην «Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς». Βελτιώθηκαν οι αρχές των Συμβάσεων του Λονδίνου (1969) και της Γρανάδας (1985) για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Εντάχθηκαν στα στοιχεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς όλα τα λείψανα και ίχνη του ανθρώπου από το παρελθόν. Επισημάνθηκε ως σημαντικός ο κίνδυνος υποβάθμισης της ευρωπαϊκής αρχαιολογικής κληρονομιάς εξαιτίας των δυσμενών φυσικών παραγόντων και της αλόγιστης ανθρώπινης δραστηριότητας. Κρίνεται απαραίτητη η τήρηση ευρετηρίου μνημείων και η κήρυξη προστατευόμενων μνημείων και περιοχών.

23. Η Σύνοδος της Σάντα Φε (1992)

Αναγνωρίστηκε ο όρος «πολιτισμικό τοπίο», ως το συνδυασμένο έργο του ανθρώπου και της φύσης. Τονίζεται η άρρηκτη συσχέτιση της πολιτισμικής με τη φυσική κληρονομιά και κατ' επέκταση η ανάγκη για αειφορική διαχείριση των πόρων.

24. Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση – Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)

Εισήχθη για πρώτη φορά ο όρος της Βιώσιμης Ανάπτυξης ως βασικός στόχος της πολιτικής των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προβλήθηκε η κοινή ευρωπαϊκή κληρονομιά αλλά στα πλαίσια του πολιτιστικού πλουραλισμού. Ενθαρρύνεται η συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών στη διάδοση του πολιτισμού και τη διατήρηση και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Δίνεται η οικονομική διάσταση του πολιτισμικού αποθέματος και η αξιοποίησή του μέσα από τα αναπτυξιακά προγράμματα της Κοινότητας.

25. Οι Κατευθυντήριες Οδηγίες (Σρι Λάνκα, 1993)

Αφορά στην «Εκπαίδευση και Επαγγελματική Κατάρτιση στην Προστασία των Μνημείων, Συνόλων και Τοποθεσιών». Δίνεται ιδιαίτερη αξία στη διατήρηση των παραδοσιακών επαγγελμάτων και στην εκμάθηση παραδοσιακών τεχνικών που βοηθούν στην προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

26. Το Έγγραφο της Νάρα (1994)

Επιγράφεται: «Περί Αυθεντικότητας», διατυπώθηκε στο Παγκόσμιο Συνέδριο Κληρονομιάς στη Νάρα της Ιαπωνίας. Βασίστηκε στη Χάρτα της Βενετίας (1964) εκσυγχρονίζοντας τις αρχές της ώστε να συμβαδίσουν με το πνεύμα της σύγχρονης εποχής. Προσανατόλισε την ανθρωπότητα προς τη διαφορετικότητα των πολιτισμών μέσα σε ένα πνεύμα παγκοσμιοποίησης και ομοιογένειας. Αναγνωρίστηκε η αυθεντικότητα ως η πρωταρχική αξία ενός μνημείου, σε περίπτωση εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης.

27. Η Σύμβαση UNIDROIT (1995)

Επιγράφεται : «Περί κλαπέντων ή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών». Στόχευε στην καταπολέμηση του παράνομου εμπορίου των πολιτιστικών αγαθών και στην επιστροφή τους στον τόπο προέλευσης.

28. Οι Κατευθυντήριες Οδηγίες (Σόφια, 1996)

Επιγράφεται : «Για την Τεκμηρίωση των Μνημείων, των Συνόλων και των Τόπων». Η τεκμηρίωση είναι εξαιρετικά σημαντική τόσο στην κατανόηση και αναγνώριση των αξιών της πολιτισμικής κληρονομιάς, υλικής και άυλης, όσο και στη διαχείρισή της. Πρέπει να πραγματοποιείται πριν αλλά και κατά τη διάρκεια κάθε επέμβασης. Η τεκμηρίωση της πολιτισμικής κληρονομιάς διασφαλίζει ταυτόχρονα τη διατήρηση της ιστορικής και πολιτιστικής της σημασίας.

29. Το Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998)

Αποκαλείται «έγκλημα πολέμου» η επίθεση με πρόθεση κατά των ιστορικών μνημείων και των κτηρίων που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, παιδεία, τέχνη και επιστήμη.

30. Ο Χάρτης των Αθηνών (1998)

Αναφέρεται στο σχεδιασμό των πόλεων, στον οποίο πλέον τον πρώτο λόγο έχουν οι κάτοικοι των αστικών κέντρων και όχι οι πολεοδόμοι, όπως όριζε η Χάρτα των Αθηνών (1933). Ευνοείται η διαφοροποίηση των χρήσεων μέσα στις πόλεις, αλλά προτείνεται η δημιουργία μιας πιο σύνθετης πόλης, στην οποία απαραίτητη είναι η συμμετοχή των πολιτών. Προτείνεται η επαναξιοποίηση παλαιών κτηρίων μη ιδιαίτερης πάντα καλλιτεχνικής αξίας.

31. Η Διεθνής Χάρτα Πολιτιστικού Τουρισμού (Μεξικό, 1999)

Διευρύνθηκε η έννοια της πολιτισμικής κληρονομιάς. Η ευρεία έννοια περιλαμβάνει το πολιτισμικό περιβάλλον (ιστορικοί τόποι και δομημένο περιβάλλον) και το φυσικό περιβάλλον (τοπία, βιοποικιλότητα). Εισάγεται η έννοια της «γνώσης», η οποία εμπεριέχει την παραδοσιακή οικοδομική τεχνική.

Αναγνωρίζεται ο ρόλος του τουρισμού στην ανάπτυξη μιας τοπικής κοινωνίας μέσω της προσέγγισης άλλων πολιτισμών και λαών. Επισημαίνεται ο κίνδυνος από την ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη που δύναται να προκαλέσει μη αναστρέψιμες ζημιές στην πολιτισμική κληρονομιά και προτείνεται η συνέργεια των κρατικών και τοπικών φορέων με τους εκάστοτε τουριστικούς παράγοντες.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού προωθεί την ανάπτυξη του τουρισμού για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας. Πρέπει να τηρούνται οι πολιτιστικές παραδόσεις και πρακτικές όλων των λαών, συμπεριλαμβανομένων των

μειονοτήτων και των γηγενών πληθυσμών. Προτείνεται η εξασφάλιση προσβασιμότητας σε όλα τα μνημεία, ιερά προσκυνήματα, ιστορικούς χώρους και μουσεία για όλους μέσω της κατάλληλης αναβάθμισης.

Απαιτείται η εξασφάλιση οικονομικού οφέλους για την τοπική κοινωνία, η εμπλοκή της στην όλη διαδικασία και η επίτευξη κοινωνικής συναίνεσης. Οι τουριστικές πολιτικές πρέπει να συμβάλουν στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου των τοπικών πληθυσμών στις περιοχές τουριστικού προορισμού. Οι τουριστικές εγκαταστάσεις θα πρέπει να ενσωματώνονται όσο το δυνατόν στο τοπικό οικιστικό περιβάλλον. Η αλληλεπίδραση της πολιτισμικής κληρονομιάς και του τουρισμού είναι δυναμική. Απαιτείται σεβασμός τόσο στην αυθεντικότητα και τα χαρακτηριστικά κάθε τόπου, όσο και στα δικαιώματα και τις επιθυμίες του τοπικού πληθυσμού.

32. Το Σεμινάριο της Νάρα (Ιαπωνία, 1999)

Αφορά στην «Ανάπτυξη και την Ακεραιότητα των Ιστορικών Πόλεων». Πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο διεθνούς συνεδρίου της UNESCO. Στόχος ήταν η προστασία των ιστορικών πόλεων από τη μαζική αστικοποίηση και την αντίστοιχη ανθρώπινη δραστηριότητα. Επισημάνθηκε η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των ιστορικών πόλεων από την έμφαση στις απαιτήσεις του τουρισμού σε βάρος της διατήρησης της πολιτιστικής ταυτότητας του τόπου.

Διατυπώθηκαν οι αρχές της «κατανόησης» (αναγνώριση των πολλαπλών αξιών που συναντώνται σε μια ιστορική πόλη), της «ανάλυσης» (γνώση της διαχρονικής εξέλιξης της μορφής των κτηρίων και των αστικού ιστού), της «αειφορίας» (επίτευξη οικονομικής, κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτισμικής βιωσιμότητας) και τέλος, της «προσβασιμότητας» (μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας).

33. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Τοπίου (Φλωρεντία, 2000)

Επισημάνθηκε ο ρόλος του τοπίου κυρίως στον πολιτιστικό τομέα, ως αναπόσπαστο κομμάτι της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Το τοπίο σχετίζεται με τη φυσική αλλά και την πολιτισμική κληρονομιά. Η προστασία και διαχείρισή του έχει εν γένει άμεση σχέση με τη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

34. Η Στρατηγική της Λισαβόνας (2000) ή Νέα Στρατηγική για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση (2005)

Η Συνθήκη αναγνώρισε τη συμβολή του πολιτισμού στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Ο τομέας του πολιτισμού χαρακτηρίστηκε ως ταχέως αναπτυσσόμενος κλάδος που συμβάλλει στην ανάπτυξη και άλλων τομέων της οικονομίας όπως του τουρισμού.

35. Η Οικουμενική Διακήρυξη της UNESCO (2001)

Αφορά στην «Πολιτισμική Ποικιλομορφία». Αναγνωρίζεται η πολιτισμική ποικιλομορφία ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και ο σεβασμός στην προσωπικότητα του ανθρώπου. Η πολιτισμική ποικιλότητα πρέπει να διατηρείται και να ανανεώνεται. Αναφέρεται χαρακτηριστικά μέσα στη σύμβαση ότι «η μεγιστοποίηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας είναι το κλειδί που επιτρέπει να καταστεί ο πολιτισμός μια ανανεώσιμη πηγή στην προσπάθεια διαιώνισης της αειφόρου ανάπτυξης».

36. Χάρτα της Ζιμπάμπουε (2003)

Αφορά στη «Διατήρηση και Αποκατάσταση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς». Επισημάνθηκε ιστορικό ενδιαφέρον της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς πέραν της καλλιτεχνικής αξία της. Αντενδείκνυται η διατήρηση μόνο του κελύφους και η απομάκρυνση των υπόλοιπων στοιχείων του μνημείου.

Προτείνεται λεπτομερής τεκμηρίωση πριν από κάθε επέμβαση, ιδιαίτερα όταν πρόκειται να δοθεί στο μνημείο μια νέα χρήση. Η διατήρηση μόνο των όψεων και η αλλοίωση του εσωτερικού των κτηρίων δεν ανταποκρίνονται στα κριτήρια της συντήρησης, στο πλαίσιο της ακεραιότητας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Πρώτο βήμα είναι η άρτια γνώση του μνημείου. Ακολουθεί η εξασφάλιση της ανθεκτικότητας χωρίς επίπτωση στις πολιτιστικές του αξίες. Προτείνεται η χρήση των παραδοσιακών υλικών και η εξασφάλιση συμβατότητας με τα πιο σύγχρονα υλικά. Απαραίτητη είναι η αναστρεψιμότητα των επεμβάσεων, προκειμένου να μπορούν να αντικατασταθούν από πιο κατάλληλες όταν προκύψουν νέες γνώσεις. Ακολουθεί η μελέτη αντοχής του μνημείου με τη βοήθεια της έρευνας πεδίου και των

εργαστηριακών δοκιμών προς αναγνώριση των μηχανικών χαρακτηριστικών και των φυσικών ιδιοτήτων των υλικών.

37. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Κοινωνία (2005)

Αναγνωρίζεται η ευθύνη κάθε πολίτη απέναντι στην κοινή ευρωπαϊκή πολιτισμική κληρονομιά όσο και το δικαίωμα συμμετοχής του σε κάθε δραστηριότητα και στη λήψη των αποφάσεων. Υποχρέωση του κράτους είναι η ενημέρωση των πολιτών και η διασφάλιση της πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά για όλους.

38. Χάρτα του Κεμπέκ (2008)

Αφορά στις «Πολιτιστικές Διαδρομές». Η έννοια των Πολιτιστικών Διαδρομών αποτέλεσε μια καινοτομία. Περιλαμβάνει όλα τα πολιτιστικά αγαθά, ιστορικές πόλεις, μνημεία, τοπία, βιομηχανικά κτήρια. Τα αγαθά αυτά μέσα από μια Πολιτιστική Διαδρομή συνιστούν μια διαφορετική προσέγγιση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Η Πολιτιστική Διαδρομή αποτελεί ένα άλλο τρόπο επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Βοηθά στην ανταλλαγή ιδεών, γνώσεων, εμπειριών και αξιών ανάμεσα στους λαούς. Με τη Χάρτα αυτή εισήχθη η έννοια του πνεύματος ενός τόπου και διευρύνθηκε η έννοια του περιβάλλοντος (Λάππα, 2016. Μαμάτση, 2014. Παπούλιας, 2012. Poullos et al., 2015).

2.2 Ελληνικοί Νόμοι και Προεδρικά Διατάγματα (1923 – 2003)

1. Νομοθετικό Διάταγμα της 17.7.1923 «Περί Σχεδίων Πόλεων και Κωμών»

Αντιμετωπίστηκαν πολεοδομικά ζητήματα που αφορούν στην οργάνωση των οικισμών και την προστασία του περιβάλλοντος. Διαχωρίστηκαν οι περιοχές σε εντός και εκτός σχεδίου πόλεως και οι οικισμοί που προϋπήρχαν του 1923 και είχαν κηρυχθεί παραδοσιακοί διέπονται από ειδικές διατάξεις. Το Διάταγμα αυτό είχε στόχο αφενός να περιφρουρήσει την αισθητική των πόλεων και των οικισμών και αφετέρου να προστατέψει τα αρχαία και νεότερα μνημεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

2. Νόμος 5351/1932 «Περί Αρχαιοτήτων» (ΦΕΚ 275/Α/24.8.1932)

Καθόρισε το ιδιοκτησιακό καθεστώς των αρχαιοτήτων και ζητήματα ανασκαφών, συντήρησης, διακίνησης και φύλαξης των αρχαιοτήτων. Με βάση τα δυο πρώτα άρθρα

τα αρχαία ανήκουν στο Κράτος. Επίσης εντός του ίδιου νόμου έγινε ειδική μνεία για τα μνημεία του Χριστιανικού και Μεσαιωνικού Ελληνισμού. Στο νόμο αυτό δεν περιλαμβάνονταν τα μνημεία μετά το 1830.

Χαρακτηριστικά αναφέρονταν ως αρχαία: «όλα τα έργα της αρχιτεκτονικής, γλυπτικής και γραφικής, δηλαδή οικοδομήματα και αρχιτεκτονικά μνημεία, ανάγλυφα προερχόμενα από τα μνημεία, βάθρα, υδραγωγεία, δρόμοι, τείχη, τάφοι, λαξεύματα, αγάλματα, ανάγλυφα, ειδώλια, επιγραφές, έργα ζωγραφικής, ψηφοθετήματα, αγγεία, όπλα, κοσμήματα, νομίσματα» για τα οποία δεν απαιτείται περεταίρω χαρακτηρισμός. Προκύπτει αυτόματα εκ του νόμου αυτού.

Σχετικές διατάξεις του Ν. 5351/1932 όρισαν λοιπά θέματα, όπως τις αποζημιώσεις των ιδιοκτητών ακινήτων, την εισαγωγή και εξαγωγή αρχαίων, τις αρχαιολογικές συλλογές, τις ανασκαφές νόμιμες και παράνομες, την πώληση και εμπορία αρχαίων. Επίσης, με βάση το άρθρο 52, ο ιδιοκτήτης διατηρητέου κτηρίου ήταν υποχρεωμένος να προβεί στην επισκευή του «ιδία δαπάνη».

3. Νόμος 1469/1950 «Περί Προστασίας Ειδικής Κατηγορίας Οικοδομημάτων και Έργων Τέχνης μεταγενεστέρων του 1830» (ΦΕΚ 169/Α/7.8.1950)

Αναγνωρίστηκαν άξια προστασίας τα νεότερα μνημεία, μετά το 1830, καθώς και οι τοποθεσίες «εξαιρετού κάλλους ή ιστορικής σημασίας». Στο νόμο υπάγονταν επίσης κτίσματα με ιστορική σπουδαιότητα, οπότε κηρύσσονταν διατηρητέα, καθώς και ιστορικοί τόποι. Αυτό εισήγαγε την έννοια του συνόλου και έγινε για να προστατεύσει παραδοσιακούς οικισμούς ή τμήματα αστικών κέντρων. Τα κτίσματα μετά το 1830 διέπουν οι ίδιες διατάξεις που αφορούσαν και τα αρχαία μνημεία στο Ν.5351/1932 «Περί Αρχαιοτήτων», άρθρα 50 και 52.

4. Νομοθετικό Διάταγμα 86/1969 «Δασικός Κώδικας» (ΦΕΚ 7/Α/18.1.1969)

Ορίστηκαν ως άξια προστασίας τα δάση, τα τοπία ιστορικής αξίας καθώς και τα τοπία τα παρακείμενα μνημείων της αρχαίας ή σύγχρονης τέχνης. Οι χώροι που παρουσίαζαν ιδιαίτερη ιστορική σημασία χαρακτηρίστηκαν «διατηρητέα μνημεία της φύσεως». Αναγνωρίστηκε η σύνδεση του φυσικού με το ανθρωπογενές περιβάλλον και τονίστηκε η ανάγκη της από κοινού προστασίας τους.

5. Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (ΓΟΚ) του 1973 (ΦΕΚ 124/Α/9.6.1973)

Θεσπίστηκε για πρώτη φορά η προστασία των παραδοσιακών οικισμών της χώρας όπως και η διατήρηση των παραδοσιακών αρχιτεκτονικών συνόλων και κτηρίων βάσει συγκεκριμένων προδιαγραφών. Στο νόμο εισήχθησαν διατάξεις για προστασία, ολόκληρων οικισμών ή τμημάτων τους, που δεν χαρακτηρίζονται μνημεία, αλλά παρουσιάζουν ιδιαίτερο πολεοδομικό, ιστορικό, αισθητικό ή αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Επίσης προβλέφθηκε και έγινε η καταγραφή και αξιολόγηση των σημαντικότερων παραδοσιακών οικισμών και ιστορικών κέντρων πόλεων της χώρας. Τέλος, ο ΓΟΚ του 1973 έδωσε τη δυνατότητα χαρακτηρισμού και προστασίας ιστορικών βιομηχανικών κτηρίων και αρχιτεκτονικών συνόλων.

6. Σύνταγμα της Ελλάδας, 1975/1986/2001 (ΦΕΚ 85/Α/18.4.2001)

Στο Σύνταγμα του 1975 ορίστηκε η έννοια του πολιτισμικού περιβάλλοντος και η ανάγκη της από κοινού προστασίας του με το φυσικό περιβάλλον. Πολιτισμικό περιβάλλον αποτελεί ένα μεμονωμένο μνημείο ή ένα ευρύτερο μνημειακό σύνολο, καθώς και τα κινητά μνημεία και γενικά οτιδήποτε είναι φορέας ιστορικής μνήμης. Στο Σύνταγμα του 2001 διατηρήθηκε αυτή η θεώρηση και εισήχθη επιπλέον η αρχή της αειφορίας.

Επίσης έγινε αναφορά στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, η οποία εξασφαλίζει όχι μόνο τη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος, αλλά καλύπτει τις πολιτιστικές και οικονομικές ανάγκες της κοινωνίας. Το άρθρο 18 ρύθμιζε τα σχετικά με την ιδιοκτησία και τη διάθεση των αρχαιολογικών χώρων. Το άρθρο 24 καθόρισε ότι «η προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός».

Επιπλέον, προέβλεπε τη μεταφορά του συντελεστή δόμησης, ως μέθοδο αποζημίωσης για τα ακίνητα που έχουν χαρακτηριστεί τα ίδια ή η χρήση τους διατηρητέα. Αυτό λειτουργεί ταυτόχρονα ως εργαλείο πολεοδομικού σχεδιασμού και ως μέσο προστασίας του πολιτισμικού περιβάλλοντος.

7. Νόμος 360/1976 «Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος» (ΦΕΚ 151/Α/1976)

Αντιμετωπίστηκαν σε ενιαία βάση τα ζητήματα χωροταξίας και προστασίας του περιβάλλοντος. Ο Χωροταξικός Σχεδιασμός αφορούσε στην κατανομή και διάρθρωση

των χρήσεων χώρου, καθώς και στους περιορισμούς για την εξασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος. Επανακαθορίστηκε το πολιτισμικό περιβάλλον ως εκείνο που περιλαμβάνει τα ανθρωπογενή στοιχεία του πολιτισμού τα οποία διαμορφώθηκαν από την παρέμβαση και τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον. Έτσι σε αυτό περιλήφθηκαν οι ιστορικοί τόποι και γενικότερα η καλλιτεχνική και πολιτισμική κληρονομιά της Ελλάδας.

8. Προεδρικό Διάταγμα 941/1977 (ΦΕΚ 320/Α/17.10.1977) «Για το νέο οργανισμό του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών»

Δημιουργήθηκε η «Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικής Ανάπτυξης (Γ.Δ.Π.Α.)» με επτά Εφορείες Νεότερων Μνημείων. Αφορούσε σε θέματα που άπτονται της προστασίας και του ευπρεπισμού των νεότερων μνημείων και συγκεκριμένα της περιόδου 1830-1880. Βοήθησε στην επίλυση ζητημάτων που σχετίζονταν με την αναστήλωση και αποκατάσταση των διατηρητέων κτισμάτων και των παραδοσιακών οικισμών της χώρας.

9. Προεδρικό Διάταγμα 19.10.1978 «Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμού δομήσεως των οικοπέδων αυτών» (ΦΕΚ 594/Δ/13.11.1978)

Χαρακτηρίστηκαν από το Υπουργείου Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος (ΧΟΠ), ως παραδοσιακοί 426 οικισμοί της χώρας. Για αυτούς καθορίστηκαν ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης και επιβλήθηκε έλεγχος από τις Επιτροπές Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου ή όπως ονομάζονται σήμερα Επιτροπές Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ). Ορίστηκε το ΧΟΠ, ως αρμόδιο για την προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, για τις χαρτογραφήσεις, για τον καθορισμό των χρήσεων γης καθώς και των ζωνών ειδικής προστασίας.

10. Νόμος 880/1979 «Περί Καθορισμού Ανώτατου Ορίου Συντελεστή Δομήσεως»

Καθιέρωσε το δικαίωμα των ιδιοκτητών να εκμεταλλευτούν τη γη που τους ανήκει με μεταφορά του συντελεστή δόμησης σε άλλο ακίνητο. Έτσι δόθηκε το κίνητρο στους ιδιοκτήτες διατηρητέων κτηρίων να μην επιδιώξουν την κατεδάφισή τους. Αυτό είχε ως στόχο την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Επιπλέον δεν ήταν αναγκαία η απαλλοτρίωση ή άλλη χρηματική αποζημίωση από την πλευρά της πολιτείας.

Ωστόσο, ο νόμος αυτός κρίθηκε αντισυνταγματικός από το Συμβούλιο της Επικρατείας.

11. Οικιστικός Νόμος 1337/1983 «Περί επέκτασης των πολεοδομικών σχεδίων και οικιστικής ανάπτυξης»

Θεσπίστηκε η εκπόνηση ειδικών πολεοδομικών μελετών που αφορούν σε παραδοσιακά σύνολα, οικισμούς και ζώνες προστασίας του φυσικού, ιστορικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Επίσης το άρθρο 32 αντικατέστησε το άρθρο 52 του Νόμου 5351/1932, που όριζε τους ιδιοκτήτες ως υπεύθυνους για την εκτέλεση επισκευών στα ιστορικά κτήρια. Ορίστηκε ότι τα κτήρια που χαρακτηρίζονται διατηρητέα μπορούν να απαλλοτριώνονται χάριν της δημόσιας ωφέλειας.

12. Νόμος 1577/1985 «Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός» (ΦΕΚ 210/Α/18.12.1985)
Καθορίστηκαν όροι, περιορισμοί και προϋποθέσεις για την εκτέλεση οποιασδήποτε κατασκευής εντός ή εκτός σχεδίου πόλεως ή οικισμών, ώστε να προστατεύεται η αρχιτεκτονική κληρονομιά αλλά και το φυσικό, οικιστικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Με αυτό επιδιώχθηκε η προστασία αρχαιολογικών χώρων, παραδοσιακών οικισμών, ιστορικών τόπων και διατηρητέων κτηρίων, τα οποία διαθέτουν ιδιαίτερη ιστορική, πολεοδομική και αρχιτεκτονική φυσιογνωμία. Προστέθηκαν θέματα βιοκλιματικού σχεδιασμού ώστε να ρυθμιστούν ζητήματα ανθρώπινης υγείας αλλά και ενεργειακά.

Το άρθρο 4 αφορούσε στην προστασία των παραδοσιακών οικισμών και των διατηρητέων κτηρίων. Όρισε αναλυτικά πότε ένας οικισμός ή οικισμοί ή τμήματα πόλεων ή οικισμών ή αυτοτελή οικιστικά σύνολα εκτός οικισμών, κρίνονται παραδοσιακά και εντάσσονται στις ειδικές διατάξεις καθώς και πότε ένα κτήριο ή τμήματα κτηρίων ή συγκροτήματα κτηρίων και στοιχεία του περιβάλλοντός τους, χαρακτηρίζονται επίσης διατηρητέα και υπάγονται σε αυτό το άρθρο. Ο νόμος αυτός αντικαταστάθηκε από το Νόμο 2831/2000 (ΦΕΚ 140/Α/13.6.2000)

και εκ φύσεως ο ΓΟΚ υπόκειται σε συνεχείς τροποποιήσεις.

13. Νόμος 1650/1986 «Για την Προστασία του Περιβάλλοντος» (ΦΕΚ160/Α/16.10.1986)

Έθεσε τις βάσεις για την προστασία του συνόλου των θεμάτων του περιβάλλοντος συμπεριλαμβανομένης και της πολιτισμικής κληρονομιάς. Χαρακτήρισε ως

προστατευμένα τοπία περιοχές μεγάλης αισθητικής ή πολιτιστικής αξίας λόγω των φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους. Κατέστησε την εκπόνηση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Μ.Π.Ε.) βασική προϋπόθεση για την εκτέλεση δημόσιων και ιδιωτικών έργων. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να αποφευχθεί κάθε ενέργεια σε ακίνητο μνημείο, η οποία είναι δυνατόν να επιφέρει καταστροφή ή αλλοίωση της μορφής του.

14. Προεδρικό Διάταγμα της 15.4.1988 (ΦΕΚ 317/Δ/28.4.1988) «Διατήρηση, επισκευή, ανακατασκευή καλλιτεχνικών και στατικών στοιχείων διατηρητέων κτηρίων»

Καθορίστηκε ότι τα νεότερα μνημεία συνιστούν ζωντανούς κατοικήσιμους χώρους και ταυτόχρονα πολιτιστικές οντότητες οι οποίες βρίσκονται συνήθως σε καθεστώς ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Στόχος της αποκατάστασης αυτών των μνημείων δεν είναι η μουσειακή διατήρησή τους αλλά η ενεργή ένταξή τους στην καθημερινή ζωή. Προβλέφθηκαν αυστηρές κυρώσεις σχετικά με αυθαίρετες αλλοιώσεις ή κατεδαφίσεις διατηρητέων κτισμάτων ή επί μέρους στοιχείων εντός των παραδοσιακών οικισμών.

15. Νόμος 1892/1990 «Για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ101/Α/31.7.1990)

Χαρακτηρίστηκαν ως «παραγωγικές επενδύσεις», οι δαπάνες επισκευής διατηρητέων κτηρίων. Ως τέτοιες λογίζονται οι δαπάνες ανακαίνισης διατηρητέων κτηρίων από νομικά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και η μετατροπή τους σε χώρους πολιτισμού, όπως και οι δαπάνες επισκευής, αποκατάστασης και μετατροπής διατηρητέων κτηρίων σε ξενώνες.

Καθορίστηκαν ζώνες δόμησης εντός των αρχαιολογικών χώρων (άρθρο 91). Αναλυτικότερα στη ζώνη Α' απαγορεύεται εντελώς η δόμηση και στη ζώνη Β' επιτρέπεται με όρους τίθενται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων κατόπιν πρότασης του Υπουργείου Πολιτισμού. Το 2002 ο νόμος αντικαταστάθηκε από το νέο Αρχαιολογικό Νόμο 3028/2002.

16. Προεδρικό Διάταγμα 99/1992 «Μελέτη και Εκτέλεση Αρχαιολογικών εν γένει Έργων» (ΦΕΚ 46/Α/24.3.1992)

Διευθέτησε θέματα αρχαιολογικής κληρονομιάς. Καθιέρωσε την αυτεπιστασία ως τη βέλτιστη μέθοδο για την εκτέλεση αρχαιολογικών δράσεων. Εισηγάγε την έννοια της διαχείρισης και όχι μόνο της προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Καθόρισε ζητήματα σχετικά με τη μελέτη και υλοποίηση των αρχαιολογικών εργασιών όπως είναι οι διαμορφώσεις αρχαιολογικών χώρων, οι ανασκαφές, οι αναστηλώσεις και η συντήρηση των μνημείων. Απαραίτητη είναι η σχετική απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού σε συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΠΟ ή/και η γνωμοδότηση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου (ΚΑΣ).

17. Νόμος 2508/1997 «Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη των Πόλεων και Οικισμών της Χώρας» (ΦΕΚ 124/Α/13.6.1977)

Εισηχθή η έννοια της βιωσιμότητας στην αστική ανάπτυξη. Καθορίστηκαν οι όροι του πολεοδομικού σχεδιασμού για τη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων, των οικισμών αλλά και ευρύτερων περιοχών της Ελλάδας. Ορίστηκε ως βασικός σκοπός του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, η βιώσιμη χρήση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών με ταυτόχρονη εξασφάλιση των φυσικών πόρων για τις μελλοντικές γενιές.

Στοιχειοθετήθηκε ο όρος «ανάπλαση» μιας περιοχής, ως ένα σύνολο παρεμβάσεων, που αποσκοπούν κυρίως στη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος και την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών και αισθητικών χαρακτηριστικών της περιοχής». Ο πολεοδομικός σχεδιασμός προσανατολίστηκε στην πολιτισμική κληρονομιά και την ανάδειξη των παραδοσιακών οικισμών, μετατοπίζοντας το ενδιαφέρον του από τις επεκτάσεις των σχεδίων πόλης και την ανάπτυξη νέων περιοχών.

Προτεραιότητα δόθηκε στην προστασία και αναβάθμιση των ιστορικών κέντρων των πόλεων και των παραδοσιακών πυρήνων των οικισμών. Τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΓΠΣ) καθόριζαν περιοχές προστασίας όπως είναι οι αρχαιολογικοί χώροι και οι ιστορικοί τόποι.

18. Νόμος 2557/1997 «Θεσμοί, Μέτρα και Δράσεις Πολιτιστικής Ανάπτυξης» (ΦΕΚ 271/Α/24.12.1997)

Ιδρύθηκε το «Κέντρο Επαγγελματικής Εξειδίκευσης στη Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων» ως υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού. Αντικείμενο του Κέντρου ορίστηκε η εξειδίκευση σε θέματα αναστήλωσης, αποκατάστασης και γενικά προστασίας των ακινήτων μνημείων και η προώθηση της επιστημονικής έρευνας πάνω σε αυτά τα θέματα.

19. Νόμος 2742/1999 «Χωροταξικός Σχεδιασμός και Αειφόρος Ανάπτυξη»
(ΦΕΚ 207/Α/7.10.1999)

Προσδιόρισε την οικονομική διάσταση της πολιτισμικής κληρονομιάς, μέσα από την προβολή της Ελλάδας σε διεθνές επίπεδο. Κύριος στόχος του χωροταξικού σχεδιασμού ήταν η ολοκληρωμένη διαχείριση της φυσικής, πολιτισμικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της χώρας. Ειδικότερα, στην περίπτωση διατήρησης και ανάδειξης της αστικής πολιτισμικής κληρονομιάς δημιουργήθηκαν τα Σχέδια Ολοκληρωμένων Αστικών Παρεμβάσεων (ΣΟΑΠ).

Η αειφόρος ανάπτυξη επιτυγχάνεται μέσω της προστασίας και αποκατάστασης του περιβάλλοντος, της διατήρησης των οικολογικών και πολιτισμικών αποθεμάτων και της ανάδειξης των συγκριτικών γεωγραφικών, παραγωγικών και πολιτιστικών πλεονεκτημάτων της χώρας.

20. Προεδρικό Διάταγμα της 14.7.1999 «Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας» (ΦΕΚ 580/Δ/27.7.1999)

Έγινε ειδική αναφορά στην προστασία της αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς (άρθρο 110). Χαρακτηρίστηκαν ως «παραδοσιακά», οικισμοί ή τμήματα πόλεων, με σκοπό τη διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης ιστορικής και αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας τους. Καθορίστηκε ότι διατηρητέα μπορούν να χαρακτηριστούν κτήρια ή τμήματα αυτών, αλλά και στοιχεία στον περιβάλλοντα χώρο τους, όπως αυλές, κήποι και κρήνες, καθώς και μεμονωμένα στοιχεία του πολεοδομικού εξοπλισμού, όπως πλατείες και λιθόστρωτα. Ως διατηρητέα επίσης μπορεί να χαρακτηριστεί και η χρήση του ακινήτου.

21. Νόμος 3028/2002 «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (ΦΕΚ 153/Α/28.6.2002)

Διευρύνθηκε η έννοια του μνημείου, ώστε η προστασία να περιλαμβάνει όλα τα πολιτισμικά αγαθά, φυσικά και ανθρωπογενή, υλικά και άυλα, όπως ορίζονταν στο Χάρτη της Βενετίας του 1964. Επίσης, ορίστηκε η ολοκληρωμένη διαχείριση των πολιτισμικών αγαθών με το σύνολο των υλικών αλλά και άυλων αξιών που αυτά φέρουν, δηλαδή τον προφορικό πολιτισμό και τις παραδόσεις.

Έγινε για πρώτη φορά, μετά τη δεκαετία του 1930, συστηματική και κωδικοποιημένη ρύθμιση των θεμάτων που αφορούν στις αρχαιότητες και γενικότερα στην πολιτισμική κληρονομιά της Ελλάδας, με στόχο τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής νομοθεσίας και την εναρμόνισή της με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή και διεθνή.

Χαρακτηρίστηκαν αρχαία, όλα τα υλικά πολιτιστικά αγαθά των προϊστορικών, αρχαίων, βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων μέχρι το 1830. Τα νεότερα μνημεία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, εκείνα που είναι παλαιότερα των εκάστοτε 100 τελευταίων ετών και εκείνα που χρονολογούνται μέσα στα εκάστοτε 100 τελευταία χρόνια. Η προστασία τους επιβάλλεται λόγω της ιστορικής, επιστημονικής ή καλλιτεχνικής τους σημασίας .

Ορίστηκε ότι οι επεμβάσεις πρέπει να είναι ευδιάκριτες. Πρέπει να ξεχωρίζουν τα νέα από τα παλαιά στοιχεία, ώστε να μην δημιουργείται σύγχυση ή απώλεια της αυθεντικότητας. Συντάχθηκε ο Διαρκής Κατάλογος των κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της Ελλάδας, ο οποίος περιλαμβάνει όλους τους χώρους και τα μνημεία που έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα σε όλη την επικράτεια κατά νομό, επαρχία και δήμο.

Ένας οικισμός προγενέστερος του 1830 μπορεί να αποτελεί αρχαιολογικό χώρο εν μέρει ή στο σύνολό του. Αν είναι ενεργός οικισμός πρέπει να εξακολουθεί να ζει και επιτρέπεται η ανέγερση νέων κτισμάτων υπό προϋποθέσεις. Αν είναι μη ενεργός που λειτουργεί ως αρχαιολογικός χώρος, απαγορεύεται η ανέγερση νέων οικοδομών. Συγκροτήθηκε το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ) και Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων (ΚΣΝΜ) με αρμοδιότητα την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Το ΚΑΣ είναι αρμόδιο για τα μνημεία πριν το 1830, ενώ το ΚΣΝΜ για τα μετά το 1830.

22. Προεδρικό Διάταγμα 191/2003 «Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού»
(ΦΕΚ 146/Α/13.6.2003)

Ορίστηκε η αρμοδιότητα του Υπουργείου Πολιτισμού, η οποία είναι η προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς της χώρας και η υποστήριξη της ανάπτυξης του σύγχρονου πολιτισμού. Η χρονική περίοδος ξεκινά από τους αρχαιότετους χρόνους μέχρι σήμερα. Ιδρύθηκε η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Σε αυτήν υπάγονται: α) η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων (μνημεία της περιόδου από το τέλος του 4ου αι. μ.Χ. έως και το 1830), β) η Διεύθυνση Εθνικού Αρχείου Μνημείων, γ) η Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεότερων Μνημείων, δ) η Διεύθυνση Απαλλοτριώσεων και Ακίνητης Περιουσίας, ε) η Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στ) το Κέντρο Λίθου, που είναι αρμόδιο για την έρευνα του τρόπου συντήρησης του λίθου των μνημείων.

23. Νόμος 3299/2004

Αφορούσε στον προσδιορισμό των χρήσεων γης μέσω της κατάρτισης ειδικού χωροταξικού σχεδιασμού, με απώτερο σκοπό την υλοποίηση τουριστικών επενδύσεων. Αποσκοπούσε στη δημιουργία συνθηκών, οι οποίες θα ευνοούσαν την ποιοτική αναβάθμιση ξενοδοχειακών μονάδων και τη μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτηρίων σε μικρές μονάδες φιλοξενίας.

Παρείχε κίνητρα για δημιουργία υποστηρικτικών τουριστικών έργων, προς ενίσχυση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού όπως, μονάδες αξιοποίησης ιαματικών πηγών, χιονοδρομικά κέντρα και εγκαταστάσεις αθλητικού τουρισμού. Προέβλεπε μεγάλες φοροαπαλλαγές για τις παραμεθόριες περιοχές καθώς και υψηλές επιχορηγήσεις για την τουριστική ανάπτυξη των περιοχών αυτών (Λάππα, 2016. Μαμάτση, 2014. Παπούλιας, 2012. Poullos et al., 2015).

2.3 Διεθνείς και Ευρωπαϊκοί Οργανισμοί για τη Διατήρηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς

- ❖ UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Παιδεία, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό)

Έτος ίδρυσης: 1946, Παρίσι.

- ❖ ICOM (*International Council of Museums* – Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων)
Έτος ίδρυσης: 1946 – UNESCO.
Το ελληνικό τμήμα του ICOM ιδρύθηκε το 1983.
- ❖ IUNC (*International Union for Conservation of Nature and Natural Resources*–
Διεθνής Ένωση για τη Συντήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων)
Έτος ίδρυσης: 1948
Σύγχρονη ονομασία: *World Conservation Union*.
- ❖ ICCROM (*International Centre for the Conservation and Restoration of Monuments* – Διεθνές Κέντρο για την Αποκατάσταση και τη Συντήρηση των Μνημείων)
Έτος ίδρυσης: 1959, Ρώμη – UNESCO.
- ❖ ICOMOS (*International Council on Monuments and Sites* – Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Περιοχών)
Έτος ίδρυσης: 1965 – UNESCO
Το ελληνικό τμήμα του ICOMOS ιδρύθηκε το 1972, ως Επιστημονική Επιτροπή του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας (ΤΕΕ).
Από το 1992 είναι ανεξάρτητο και αναγνωρισμένο επιστημονικό σωματείο.
- ❖ TICCIH (*The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage* – Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς)
Έτος ίδρυσης: 1973.
- ❖ OWHC (*Organization of World Heritage Cities* – Οργανισμός Πόλεων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς)
Έτος ίδρυσης: 1993, Μαρόκο (Παπούλιας, 2012. Σιδεράς, 2013, σ. 16).

2.4 Ο Κατάλογος Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO

2.4.1 Κριτήρια Ένταξης στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO

Η UNESCO έθεσε συγκεκριμένα κριτήρια, ώστε να μπορεί κάθε χώρα να εντάξει κάποιο από τα μνημεία της πολιτισμικής της κληρονομιάς, στο Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Βασικός σκοπός του Καταλόγου είναι η προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς του πλανήτη, έναντι φυσικών ή ανθρωπογενών κινδύνων. Τα κριτήρια της UNESCO με βάση τα οποία θα αναγνωριστεί ένα μνημείο ως αγαθό Παγκόσμιας Πολιτισμικής Κληρονομιάς είναι δέκα, έξη «πολιτιστικά» και τέσσερα «φυσικά». Επισημαίνεται ότι αρκεί η ικανοποίηση ενός μόνο από αυτά.

Αναλυτικότερα τα κριτήρια ένταξης είναι τα εξής: (Καρανικόλας, 2007)

Πολιτιστικά κριτήρια:

- I. «να αποτελεί αριστούργημα της ανθρώπινης δημιουργικής διάνοιας».
 - II. «να επιδεικνύει σημαντικές ανθρώπινες αξίες για μακρά περίοδο χρόνου ή σε μία πολιτιστική περιοχή του κόσμου, σε εξελίξεις στην αρχιτεκτονική ή την τεχνολογία, τις μνημειακές τέχνες, την πολεοδομία ή τον σχεδιασμό τοπίου».
 - III. «να φέρει μια μοναδική ή τουλάχιστον εξαιρετική μαρτυρία για κάποια πολιτισμική παράδοση, ζώντα ή εξαφανισμένο πολιτισμό».
 - IV. «να αποτελεί σημαντικό παράδειγμα τύπου κτηρίου, αρχιτεκτονικού ή τεχνολογικού συνόλου ή τοπίου που απεικονίζει σημαντική ή σημαντικές φάσεις της ανθρώπινης ιστορίας»
 - V. «να αποτελεί σημαντικό παράδειγμα παραδοσιακής ανθρώπινης εγκατάστασης, χειρσαίας ή θαλάσσιας χρήσης, αντιπροσωπευτικής πολιτισμού ή πολιτισμών), ή ανθρώπινης αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον, ιδιαίτερα όταν το τελευταίο έχει γίνει ευάλωτο υπό την πίεση ανεπίστροφων αλλαγών».
 - VI. «να συνδέεται άμεσα ή διακριτά με γεγονότα ή ζώσες παραδόσεις, με ιδέες ήπίστεις, με καλλιτεχνικά ή λογοτεχνικά έργα εξέχουσας παγκόσμιας σημασίας». (Η Επιτροπή θεωρεί ότι το συγκεκριμένο κριτήριο θα πρέπει να χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με άλλα κριτήρια).
- Η ικανοποίηση ενός εκ των κριτηρίων I-VI, πιστοποιεί ταυτόχρονα και το κριτήριο της αυθεντικότητας.

Φυσικά κριτήρια:

VII. «να περιέχει εξαιρετικά φυσικά φαινόμενα ή περιοχές εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς και αισθητικής».

VIII. «να είναι ιδιάζοντα παραδείγματα μειζόνων φάσεων της ιστορίας της Γης, του αρχείου της ζωής, σημαντικών εν εξελίξει γεωλογικών διαδικασιών για την ανάπτυξη γεωσχηματισμών ή σημαντικών γεωμορφικών ή φυσιογραφικών χαρακτηριστικών»

IX. «να είναι ιδιάζοντα παραδείγματα σημαντικών εν εξελίξει οικολογικών και βιολογικών διαδικασιών στην εξέλιξη και ανάπτυξη οικοσυστημάτων χερσαίων, γλυκού ύδατος, παράκτιων και θαλάσσιων οικοσυστημάτων και κοινοτήτων φυτών και ζώων»

X. «να περιέχει τα σημαντικότερα φυσικά ενδιαίτηματα συντήρησης της βιοποικιλότητας, να περιλαμβάνει απειλούμενα είδη παγκόσμιας αξίας από την άποψη της επιστήμης ή της συντήρησης του είδους».

Η ικανοποίηση ενός εκ των κριτηρίων I-X, πιστοποιεί ταυτόχρονα και το κριτήριο της ακεραιότητας (<http://whc.unesco.org/en/criteria/>).

Ο Κατάλογος Παγκόσμιας Κληρονομιάς θεμελιώθηκε και συνεχώς εμπλουτίζεται πάνω στην πεποίθηση ότι «μερικές τοποθεσίες έχουν εξέχουσα οικουμενική αξία για τα φυσικά χαρακτηριστικά, την ιστορική σημασία ή την πνευματική τους σπουδαιότητα». Δεσμεύει, επίσης, τα κράτη-μέλη της Σύμβασης για τη σωστή διαχείριση και διαφύλαξη αυτών των μνημείων σε παγκόσμιο επίπεδο. Από τους 812 πολιτιστικούς, φυσικούς και μικτούς τόπους, που βρίσκονται σήμερα εγγεγραμμένοι στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, οι 628 είναι πολιτιστικοί, οι 160 φυσικοί, και οι 24 μικτοί, και μοιράζονται σε 137 διαφορετικά κράτη.

Μεταξύ των χωρών που εμφανίζονται στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, η Ελλάδα έχει καταγράψει 18 τοποθεσίες αρχαιολογικής, ιστορικής, φυσικής και πνευματικής σπουδαιότητας ήδη ενταγμένες σε αυτόν -αν και πολλά ακόμη μνημεία της χώρας μας, που πληρούν τα κριτήρια ένταξης, μέχρι σήμερα δεν έχουν εγγραφεί στον Κατάλογο της UNESCO, όπως η Κνωσός, η Φαιστός, το φαράγγι της Σαμαριάς, βυζαντινά μοναστήρια, όπως η Μονή Αρκαδίου (http://archive.patris.gr/articles/76135/33245?PHPSESSID=3001mlskdts62ba2nge1dv5n07#.W8bX_ExuJzk , <http://whc.unesco.org/en/criteria/>).

Με βάση τα ανωτέρω κριτήρια, έχουν καταλογογραφηθεί στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς πολιτισμικά στοιχεία, όπως: αρχαίοι ναοί, ιστορικές πόλεις, ιεροί χώροι, σπήλαια, ακροπόλεις, φρούρια, ανάκτορα, βιομηχανικά κτήρια και παραδοσιακοί οικισμοί. Για το λόγο αυτό η αρμόδια Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς, συνέρχεται κάθε χρόνο, για να συζητήσει μέτρα διαχείρισης και προστασίας των υπαρχόντων μνημείων στον εν λόγω κατάλογο και να εξετάσει τις νέες υποψηφιότητες των ενδιαφερόμενων χωρών. Η συνεδρίαση πραγματοποιείται σε τοποθεσίες που ανήκουν ήδη στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, αφού προηγηθούν οι εισηγήσεις της IUCN και/ή της ICOMOS, καθώς και οι διασκέψεις των Κρατών-Μελών.

Στον ακόλουθο πίνακα παρατίθεται το σύνολο των μέχρι σήμερα συνεδριάσεων της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς:

Συνεδρίαση	Έτος	Ημερομηνία	Πόλη	Κράτος-Εταίρος
1	1977	27 Ιουνίου - 1 Ιουλίου	Παρίσι	Γαλλία
2	1978	5 Σεπτεμβρίου - 8 Σεπτεμβρίου	Ουάσιγκτον	ΗΠΑ
3	1979	22 Οκτωβρίου - 26 Οκτωβρίου	Καιρό & Λούξορ	Αίγυπτος
4	1980	1 Σεπτεμβρίου - 5 Σεπτεμβρίου	Παρίσι	Γαλλία
5	1981	26 Οκτωβρίου - 30 Οκτωβρίου	Σίδνεϋ	Αυστραλία
6	1982	13 Δεκεμβρίου - 17 Δεκεμβρίου	Παρίσι	Γαλλία
7	1983	5 Δεκεμβρίου - 9 Δεκεμβρίου	Φλωρεντία	Ιταλία
8	1984	29 Οκτωβρίου - 2 Νοεμβρίου	Μπουένος Άιρες	Αργεντινή
9	1985	2 Δεκεμβρίου - 6 Δεκεμβρίου	Παρίσι	Γαλλία
10	1986	24 Νοεμβρίου - 28 Νοεμβρίου	Παρίσι	Γαλλία
11	1987	7 Δεκεμβρίου - 11 Δεκεμβρίου	Παρίσι	Γαλλία
12	1988	5 Δεκεμβρίου - 9 Δεκεμβρίου	Μπραζίλια	Βραζιλία

13	1989	11 Δεκεμβρίου - 15 Δεκεμβρίου	Παρίσι	Γαλλία
14	1990	7 Δεκεμβρίου - 12 Δεκεμβρίου	Μπανφ	Καναδάς
15	1991	9 Δεκεμβρίου - 13 Δεκεμβρίου	Καρχηδόνα	Τυνησία
16	1992	7 Δεκεμβρίου - 14 Δεκεμβρίου	Σάντα Φε	ΗΠΑ
17	1993	6 Δεκεμβρίου - 11 Δεκεμβρίου	Καρταγκένα	Κολομβία
18	1994	12 Δεκεμβρίου - 17 Δεκεμβρίου	Πουκέτ	Ταϊλάνδη
19	1995	4 Δεκεμβρίου - 9 Δεκεμβρίου	Βερολίνο	Γερμανία
20	1996	2 Δεκεμβρίου - 7 Δεκεμβρίου	Μερίντα	Μεξικό
21	1997	1 Δεκεμβρίου - 6 Δεκεμβρίου	Νάπολη	Ιταλία
22	1998	30 Νοεμβρίου - 5 Δεκεμβρίου	Κουτό	Ιαπωνία
23	1999	29 Νοεμβρίου - 4 Δεκεμβρίου	Μαράκες	Μαρόκο
24	2000	27 Νοεμβρίου - 2 Δεκεμβρίου	Κερνς	Αυστραλία
25	2001	11 Δεκεμβρίου - 16 Δεκεμβρίου	Ελσίνκι	Φινλανδία
26	2002	24 Ιουνίου - 29 Ιουνίου	Βουδαπέστη	Ουγγαρία
27	2003	30 Ιουνίου - 5 Ιουλίου	Παρίσι	Γαλλία
28	2004	28 Ιουλίου - 7 Ιουλίου	Σουτσόου	Κίνα
29	2005	10 Ιουλίου - 17 Ιουλίου	Ντέρμπαν	Νότια Αφρική
30	2006	8 Ιουλίου - 16 Ιουλίου	Βίλνιους	Λιθουανία
31	2007	23 Ιουνίου - 1 Ιουλίου	Κράισττσερτς	Νέα Ζηλανδία
32	2008	2 Ιουλίου - 10 Ιουλίου	Κεμπέκ	Καναδάς
33	2009	22 Ιουνίου - 30 Ιουνίου	Σεβίλλη	Ισπανία
34	2010	25 Ιουλίου - 3 Αυγούστου	Μπραζίλια	Βραζιλία
35	2011	19 Ιουνίου - 29 Ιουνίου	Παρίσι	Γαλλία

36	2012	25 Ιουνίου - 5 Ιουλίου	Αγία Πετρούπολη	Ρωσία
37	2013	17 Ιουνίου - 27 Ιουνίου	Πνομ Πεν	Καμπότζη
38	2014	15 Ιουνίου - 25 Ιουνίου	Ντόχα	Κατάρ
39	2015	28 Ιουνίου - 8 Ιουλίου	Βόννη	Γερμανία
40	2016	10 Ιουλίου - 20 Ιουλίου	Κωνσταντινούπολη	Τουρκία
41	2017	2 Ιουλίου - 12 Ιουλίου	Κρακοβία	Πολωνία
42	2018	24 Ιουνίου - 4 Ιουλίου	Μανάμα	Μπαχρέιν

(https://el.wikipedia.org/wiki/Μνημείο_Παγκόσμιας_Κληρονομιάς)

Με βάση τα στοιχεία του 2017, ο Κατάλογος της Παγκόσμιας Κληρονομιάς περιλαμβάνει 1.073 Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς, τα οποία είναι καταναμεμημένα ανισομερώς στον πλανήτη. Με βάση τον επίσημο πίνακα της UNESCO την πρώτη θέση σε πλήθος μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς κατέχει η Ιταλία με 54 μνημεία, τη δεύτερη θέση καταλαμβάνει η Κίνα με 53, την τρίτη θέση έχει η Ισπανία με 47 και ακολουθούν Γαλλία και Γερμανία με 44. Η Ελλάδα έχει 18 μνημεία στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (<http://whc.unesco.org/en/list/stat#d2>).

Η χωρική διασπορά των μνημείων, με την εκτεταμένη συγκέντρωση τους στην Ευρώπη, εγείρει επιφυλάξεις ως προς την ισόρροπη εκπροσώπηση των σημαντικών μνημείων του συνόλου της ανθρωπότητας και το ρόλο της λίστας στην δημιουργία ενός κατευθυνόμενου τουρισμού. Το 2011, το 46% των μνημείων του Καταλόγου βρίσκεται στην Ευρώπη και μόλις το 9% στην Αφρική. Μόνο δέκα χώρες διαθέτουν πάνω από είκοσι μνημεία η καθεμιά στον Κατάλογο, ενώ 38 χώρες δεν έχουν κανένα μνημείο σε αυτόν. Αυτή η ανισορροπία στη χωρική διασπορά υπήρχε από την αρχή ακόμη της δημιουργίας του Καταλόγου Παγκόσμιας Κληρονομιάς (Frey & Steiner, 2011).

2.4.2 Τα ελληνικά μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO

Τα ελληνικά μνημεία που έχουν ενταχθεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι μέχρι σήμερα συνολικά δεκαοκτώ. Το πρώτο ελληνικό μνημείο που εντάχθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, ήταν ο ναός του Επικούρειου

Απόλλωνα στις Βάσσεις της Φιγαλίας το έτος 1986. Το πλέον πρόσφατο και δέκατο όγδοο στην ελληνική σειρά κατάταξης, είναι ο Αρχαιολογικός Χώρος των Φιλίππων, με χρονολογία ένταξης το έτος 2016.

Το σύνολο των δεκαοκτώ μνημείων με βάση τη χρονική σειρά με την οποία κατετάγησαν στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, της UNESCO είναι τα ακόλουθα:

1.ΝΑΟΣ ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ – ΒΑΣΣΕΣ

(Χρονολογία ένταξης 1986)

2. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

(Χρονολογία ένταξης 1987)

3. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΔΕΛΦΩΝ

(Χρονολογία ένταξης 1987)

4. ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΙΔΑΥΡΟ

(Χρονολογία ένταξης 1988)

5. ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ – ΑΘΩΣ

(Χρονολογία ένταξης 1988)

6. ΜΕΤΕΩΡΑ

(Χρονολογία ένταξης 1988)

7. ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(Χρονολογία ένταξης 1988)

8. ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

(Χρονολογία ένταξης 1988)

9. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

(Χρονολογία ένταξης 1989)

10. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΜΥΣΤΡΑ

(Χρονολογία ένταξης 1989)

11. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΔΗΛΟΥ

(Χρονολογία ένταξης 1990)

12. ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ, ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΜΟΝΗ ΧΙΟΥ

(Χρονολογία ένταξης 1990)

13. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΗΡΑΙΟΥ ΣΑΜΟΥ

(Χρονολογία ένταξης 1992)

14. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΙΓΩΝ (ΒΕΡΓΙΝΑ)

(Χρονολογία ένταξης 1996)

15. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΜΥΚΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΙΡΥΝΘΑΣ

(Χρονολογία ένταξης 1999)

16. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ (ΧΩΡΑ), ΜΕ ΤΗ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΜΟ

(Χρονολογία ένταξης 1999)

17. ΠΑΛΑΙΑ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

(Χρονολογία ένταξης 2007)

18. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

(Χρονολογία ένταξης 2016)

(Στεργιούλη, 2012. [https://whc.unesco.org/. researchgate.net](https://whc.unesco.org/.researchgate.net)).

Την Πέμπτη 27 Σεπτεμβρίου 2018, κατετέθη στο Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, από το υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, ο προκαταρκτικός φάκελος υποψηφιότητας του Φρουρίου της Σπιναλόγκας. Η τελική μορφή του φακέλου υποψηφιότητας θα κατατεθεί έως την 1η Φεβρουαρίου 2019. Η συγκρότηση του φακέλου υποψηφιότητας ήταν αποτέλεσμα συνεργασίας των αρμόδιων Υπηρεσιών του ΥΠΠΟΑ, της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου και της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, με τον Δήμο Αγίου Νικολάου Κρήτης.

(<https://www.culture.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=2374>)

3. ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ

Η πολιτιστική κληρονομιά αντικατοπτρίζει την ταυτότητα των λαών μέσα στην ιστορική πραγματικότητα. Αποτελεί μια πολύτιμη μαρτυρία του παρελθόντος και είναι κοινό αγαθό σε εθνικό, πανευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Η διαφύλαξή της έναντι φυσικών αλλά και ανθρωπογενών κινδύνων, διατηρεί την ιστορική μνήμη ολόκληρης της ανθρωπότητας.

3.1 Βιώσιμη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς

Ένας από τους τέσσερις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης (*sustainable development*) σήμερα, θεωρείται ο πολιτισμός (Hawkes, 2001). Αποτελεί ένα οριζόντιο συνεκτικό στοιχείο, που διατρέχει υποστηρικτικά και τους άλλους τρεις πυλώνες, οι οποίοι είναι αυτοί, της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης καθώς και της περιβαλλοντικής προστασίας.

Η ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς, αποτελεί σήμερα την βασικότερη στρατηγική επιλογή στις πολιτικές της τοπικής περιφερειακής ανάπτυξης. Ο τομέας του πολιτισμού στις τοπικές κοινωνίες δρα ενωτικά, λειτουργεί δημιουργικά σε πολλά επίπεδα και επιφέρει πολλαπλασιαστικά οφέλη, ενισχύοντας την κοινωνική ευθύνη των μελών (Σωμαράκης, 2016, σ.1).

Η βιώσιμη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς μιας περιοχής, απαιτεί την εκτέλεση ορισμένων σταθερών ενεργειών. Τα κύρια στάδια της σχεδιαστικής προσέγγισης των ενεργειών αυτών, συνίστανται αρχικά στην ορθή καταγραφή - αποτύπωση των υλικών και άυλων πολιτισμικών πόρων της περιοχής μελέτης (αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία, οικιστικά σύνολα, μουσική παράδοση, ήθη, έθιμα, χορός) και την συνειδητοποίηση της αξίας αυτών από την τοπική κοινωνία.

Αυτή η διαδικασία θα αποτυπώσει την υπάρχουσα κατάσταση των πολιτισμικών πόρων, ως προς το είδος και τη χωρική τους κατανομή, σε ένα «Χάρτη Πολιτιστικών Πόρων». Χρήσιμο εργαλείο αποτελεί η σύνταξη και διανομή ενός ερωτηματολογίου προς τους τοπικούς πολιτιστικούς φορείς με στόχο τη συλλογή αυθεντικών κατά το

δυνατόν πληροφοριών σχετικά με τους υλικούς και κυρίως τους άυλους πολιτιστικούς πόρους (Σωμαράκης, 2016, σ.σ. 1,5). Κατόπιν απαιτείται ο σχεδιασμός ενός πρότυπου αξιοποίησής τους. Κυρίαρχο και δυναμικό ρόλο, στο χώρο των πρότυπων αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς σήμερα διαδραματίζουν, σε παγκόσμιο επίπεδο, οι πολιτιστικές διαδρομές.

Για να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα του όλου σχεδιασμού, απαιτείται η προσαρμογή της σχεδιαστικής προσπάθειας στις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες, πράγμα που θα εξασφαλίσει την αρωγή και στήριξη της τοπικής κοινωνίας καθώς και σημαντικά οφέλη τόσο για τον ντόπιο πληθυσμό, όσο και τους επισκέπτες. Θα υλοποιηθεί στην πράξη η θέση: «ό,τι ρυθμίζεται τοπικά πρέπει και να αποφασίζεται τοπικά, με τη συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων» (Kaufmann, 2011).

Η εξασφάλιση της βιωσιμότητας στην αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής, άρα και της ισόρροπης ανάπτυξής της, πρέπει να συνοδεύεται από την επιτυχή διασύνδεση του πολιτιστικού αποθέματος με την τουριστική δραστηριότητα. Αυτό επιτυγχάνεται όταν οι στόχοι που τίθενται εναρμονίζονται με την ιδιαίτερη ταυτότητα της εκάστοτε περιοχής, αξιοποιώντας τους πολιτισμικούς πόρους μέσω μιας προσέγγισης «από κάτω προς τα πάνω» (*bottom-up*). Δηλαδή, μιας προσέγγισης η οποία στηρίζεται στην εμπλοκή, των πολιτών και των ομάδων ενδιαφερόντων (*stakeholders*) στα κέντρα λήψης αποφάσεων, σε όλα τα στάδια της διαδικασίας (Σωμαράκης, 2016, σ.3).

Για το σκοπό αυτό απαιτείται διαπροσωπική επικοινωνία και διαβούλευση με τα δημοτικά συμβούλια και τα στελέχη των εμπλεκόμενων Δήμων αλλά και διαδικτυακή διαβούλευση με φορείς ή πρόσωπα που βρίσκονται σε μεταξύ τους απόσταση. Έτσι, θα προκύψουν διάφορα «σενάρια» βιώσιμης αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων τα οποία μετά από αξιολόγηση θα οδηγήσουν σε ένα «οριστικό σενάριο».

Μια άλλη παράμετρος της βιώσιμης διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς, είναι αυτή της «φέρουσας ικανότητας». Η έννοια της φέρουσας ικανότητας αφορούσε αρχικά στο περιβάλλον. Γεννήθηκε στις Η.Π.Α. στη δεκαετία του 1960, για να καθορίσει τον αριθμό των ζώων που μπορεί να αντέξει ένα οικοσύστημα. Αργότερα, χρησιμοποιήθηκε στη διαχείριση των φυσικών πόρων του πλανήτη.

Στον τομέα του πολιτισμού, η φέρουσα ικανότητα απευθυνόταν στο φυσικό περιβάλλον και σχετιζόταν με τον αριθμό των τουριστών που θα έπρεπε να φιλοξενηθεί σε μια περιοχή, προκειμένου να μη δημιουργούνται ζημιογόνες περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Εστιαζόταν περισσότερο στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα του προορισμού και αναφερόταν στο πλήθος των επισκεπτών που αντέχει ένας προορισμός χωρίς: α) καταστροφές στο φυσικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον και β) μείωση της ευχαρίστησης των τουριστών (Κοζυράκης, 2007, σ.σ. 58-59. Fokiali, Xanthakou, Tatlidil, Tatlidil, Kaila, 2005).

Δεν υπάρχει όμως μόνο η φέρουσα ικανότητα του φυσικού περιβάλλοντος που επηρεάζεται από την πολιτιστική ανάπτυξη ενός τόπου. Σήμερα, η έννοια έχει διευρυνθεί και περιλαμβάνει και άλλες μορφές όπως είναι η κοινωνική, η οικονομική, η φυσική και η ψυχολογική φέρουσα ικανότητα (Pearce & Kirk, 1986). Αναλυτικότερα, η κοινωνική φέρουσα ικανότητα καθορίζει πόσους επισκέπτες αντέχει η τοπική κοινωνία, ώστε να μην αλλοιωθεί η αυθεντικότητά της και δυσφορήσει.

Η οικονομική φέρουσα ικανότητα προσδιορίζει το όριο πέρα από το οποίο ο τουρισμός γίνεται «μονοκαλλιέργεια», ενώ η φυσική φέρουσα ικανότητα αναφέρεται στα χωρικά πλαίσια εξυπηρέτησης των επισκεπτών, όπως η διαθεσιμότητα χώρων στάθμευσης αλλά και στους φυσικούς πόρους όπως το νερό. Τέλος, η ψυχολογική φέρουσα ικανότητα καθορίζει πόση τουριστική κίνηση ανέχεται ο οικοτουρίστας, πριν αισθανθεί ότι υποβαθμίζεται η εμπειρία της άγριας φύσης που βιώνει (Κοζυράκης, 2007, σ.σ. 58-59. Σβορώνου, 2003).

Παρόλα αυτά σήμερα, η βιωσιμότητα της διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς αλλά και της τουριστικής ανάπτυξης ευρύτερα, δεν εξασφαλίζεται μόνο με την τήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας ακόμα και με τη σύγχρονη διευρυμένη έννοια που διατυπώθηκε ανωτέρω. Εισάγονται νέες παράμετροι όπως είναι: α) η συμπεριφορά των ντόπιων κατοίκων απέναντι στους τουρίστες αλλά και στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον που κατοικούν και β) τα διαθέσιμα μέσα διαχείρισης και προστασίας του εκάστοτε πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Ακόμα και η ικανοποίηση των παραπάνω παραμέτρων σε συνδυασμό με τον έλεγχο τήρησης των ορίων της φέρουσας ικανότητας, δεν εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα αφού

δεν αποτελεί ένα «ολοκληρωμένο πλαίσιο» αξιολόγησής της. Αποτελεί μόνο μια παράμετρο, ενός «πλαισίου αξιολόγησης», ενδεχομένως από τις πλέον σημαντικές. Διεθνώς, τη σημερινή εποχή η αξιολόγηση της βιωσιμότητας της τουριστικής ανάπτυξης βασίζεται σε δείκτες.

Οι δείκτες αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης ή δείκτες βιωσιμότητας, δεν έχουν κανένα γνώρισμα των παραδοσιακών δεικτών μέτρησης, αλλά λαμβάνουν μια περισσότερο ολοκληρωμένη προσέγγιση του κόσμου και συνδέουν την οικονομία με το περιβάλλον και την κοινωνία. Παρέχουν σημαντικά στοιχεία στη φάση σχεδιασμού, βοηθούν στην εκτίμηση της προόδου που σημειώνεται στο πλαίσιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης και αποτελούν προειδοποιητικά σήματα πριν εκδηλωθούν περιβαλλοντικές, κοινωνικές ή οικονομικές καταστροφές. Για το λόγο αυτό έχουν μεγάλη αξία στη φάση σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων (Hart & Ahuja, 1996).

Βασικός παράγοντας εξασφάλισης βιωσιμότητας, ειδικά στη διαχείριση της υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς, είναι η ενσωμάτωσή της στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό στη βάση της αειφορίας. Στην περίπτωση κάποιου μνημείου για παράδειγμα, η βιώσιμη διαχείριση προχωράει πέρα από την απλή απόδοση του μνημείου στις επερχόμενες γενιές και επιζητά την απόδοση σε αυτό λειτουργιών που το εντάσσουν στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής του μνημείου και την αναδιάρθρωση του τουριστικού αλλά και του ευρύτερου αναπτυξιακού περιβάλλοντος. Επιτρέπει στην περιοχή οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμες δραστηριότητες, σε ένα πλαίσιο αειφόρου και βιώσιμης ανάπτυξης, οι οποίες με τη σειρά τους θα ενισχύσουν υπάρχουσες επιχειρηματικές δυνάμεις και θα προσελκύουν νέες επενδυτικές προτάσεις (Καλουδιώτης, 2016, σ. 7).

3.2 Οι Καινοτόμες Δράσεις στα Σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Πολιτιστικά Προγράμματα. Ευρωπαϊκά Προγράμματα: Erasmus+ και e-Twinning

Πολιτιστικά Προγράμματα

Οι δραστηριότητες με τη μορφή πολιτιστικών εκδηλώσεων στα ελληνικά σχολεία πραγματοποιούνταν αρχικά χωρίς θεσμική επένδυση. Η καθιέρωση των πολιτιστικών

προγραμμάτων ξεκίνησε το 1995, με την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος «Μελίνα-Εκπαίδευση και Πολιτισμός» στην αρχή στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, στοχεύοντας στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και στη σύνδεση του σχολείου με την τοπική κοινωνία και τους χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς (<http://melinamercourifoundation.com/wp-content/uploads/melina.pdf>) .

Σήμερα, στο χώρο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, υλοποιούνται σύμφωνα με την υπουργική απόφαση ΦΕΚ 1992/629 και σε προαιρετικό πλαίσιο, αρκετές θεσμοθετημένες καινοτόμες δράσεις υπό το μανδύα «Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων». Αυτές έχουν κυρίως τη μορφή «Πολιτιστικών Προγραμμάτων», «Περιβαλλοντικών Προγραμμάτων», «Προγραμμάτων Αγωγή Υγείας» αλλά και άλλων. Θεσμικά το αρμόδιο υπουργείο στηρίζει την υλοποίηση αυτών των καινοτόμων δράσεων με τους Υπευθύνους Σχολικών Δραστηριοτήτων στις διευθύνσεις δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι βρίσκονται σε συνεργασία με τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων και τους Συλλόγους Διδασκόντων.

Κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς οι Διευθυντές συγκαλούν ειδική συνεδρίαση με θέμα τα «Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων». Οι εκπαιδευτικοί που αναλαμβάνουν την υλοποίηση κάποιου προγράμματος, συγκροτούν μαθητική ομάδα ενδιαφέροντος, με τη σύμφωνη γνώμη των γονέων ή κηδεμόνων. Από κοινού οι άμεσα εμπλεκόμενοι, εκπαιδευτικοί και μαθητές, επιλέγουν το θέμα και τον τίτλο του προγράμματος, καθορίζουν τους στόχους, τη μεθοδολογία, το χρονοδιάγραμμα εργασιών και τις λεπτομέρειες υλοποίησης.

Όλα αυτά καταγράφονται στο «Σχέδιο υποβολής προγράμματος Σχολικών Δραστηριοτήτων», το οποίο μαζί με το πρακτικό του Συλλόγου Διδασκόντων του σχολείου, υποβάλλεται και εγκρίνεται από τον Διευθυντή της οικείας διεύθυνσης εκπαίδευσης. Για κάθε πρόγραμμα ορίζεται ένα δίωρο την εβδομάδα, εκτός διδακτικού ωραρίου. Η εκπόνηση όλων αυτών των δραστηριοτήτων ολοκληρώνεται με την συγγραφή έκθεσης απολογισμού, η οποία αποστέλλεται στους υπευθύνους σχολικών δραστηριοτήτων (Φιλντίση, 2018, σ. 31).

Βασικός στόχος των Καινοτόμων Δράσεων ή Προγραμμάτων, είναι να βοηθήσουν τους μαθητές να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες, κριτική σκέψη και αυτονομία μάθησης. Ειδικότερα, στοχεύουν στο «άνοιγμα» του σχολείου στην κοινωνία και στην

«επικοινωνία» του με το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Επιδιώκουν την ενεργό συμμετοχή των μαθητών στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων που θα τους κάνουν ικανούς να διαχειρίζονται με υπευθυνότητα τα προβλήματα της σύγχρονης ζωής. Έτσι διαμορφώνονται συνειδητοί πολίτες με γνώσεις, ευαισθησίες και επίγνωση των σχέσεων τους με το ευρύτερη έννοια του περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου (Φλωρεντία 2000), κάθε χώρα αναλαμβάνει να προάγει: «την εκπαίδευση ειδικών στην εκτίμηση και στις λειτουργίες των τοπίων, τα πολυτομεακά εκπαιδευτικά προγράμματα στην πολιτική των τοπίων, την προστασία, τη διαχείριση και το σχεδιασμό, για επαγγελματίες στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα και για ενδιαφερόμενους οργανισμούς, τους σχολικούς και πανεπιστημιακούς κύκλους μαθημάτων, οι οποίοι, στις σχετικές θεματικές ενότητες, ασχολούνται με τις αξίες που προσδίδονται στα τοπία και στα θέματα, τα οποία εγείρονται από την προστασία τους, τη διαχείριση και το σχεδιασμό τους» (Στεργιούλη, 2012. [researchgate.net](https://www.researchgate.net)).

Ο θεσμός των Πολιτιστικών Προγραμμάτων εισήχθη μεταγενέστερα των υπόλοιπων Καινοτόμων Προγραμμάτων. Υπερίσχυσε όμως αριθμητικά εξαιτίας του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος από την πλευρά των μαθητών και της ανάδειξης της σπουδαιότητας του αντικειμένου από την πλευρά των εκπαιδευτικών (Κωνσταντή, 2013, σ.145). Οι εκπαιδευτικοί που αναλαμβάνουν, εθελοντικά, την εκπόνηση τέτοιων προγραμμάτων καλλιεργούν τα πολιτισμικά ενδιαφέροντα των μαθητών και την ευαισθησία τους σε θέματα πολιτισμού και σεβασμού της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Παράλληλα, αξιοποιούν το πολιτισμικό κεφάλαιο του μαθητή το οποίο μεταφέρεται από την οικογένεια στο σχολείο. Επίσης, η συμμετοχή μαθητών διαφορετικής κοινωνικής, οικονομικής και εθνικής προέλευσης σε τέτοια προγράμματα, βοηθά στην αποδοχή της ετερότητας καθώς και της πολυπολιτισμικότητας (Γουβιάς, 2010. Φιλντίση, 2018, σ. 32).

Τα πολιτιστικά προγράμματα δίνουν το περιθώριο προσωπικής έκφρασης, καθώς δημιουργούν έναν ανοιχτό κόσμο κυρίως στους αδύναμους μαθητές που βρίσκουν διέξοδο να εκδηλώσουν τις ιδιαίτερες δεξιότητές τους και ο εκπαιδευτικός από καθηγητή-αυθεντία μετατρέπεται σε εμψυχωτή-συνεργάτη. Η εκπόνηση ενός πολιτιστικού προγράμματος δίνει τη δυνατότητα συνεργασίας του σχολείου με Α.Ε.Ι., ερευνητικά κέντρα, μουσεία και κυβερνητικούς ή μη κυβερνητικούς φορείς.

Παράλληλα, η συνεργασία του σχολείου με τοπικούς φορείς εξασφαλίζει το επιδιωκόμενο άνοιγμα προς την κοινωνία (Βλάχος κ.α., 2010).

Ευρωπαϊκά Προγράμματα

Άλλη μία σημαντική κατηγορία πολιτιστικών προγραμμάτων αποτελούν τα Ευρωπαϊκά προγράμματα. Το 1976 στην Ε.Ε. μπαίνουν οι βάσεις για την ανάπτυξη μιας κοινής ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής. Το 1992 η συνθήκη του Μάαστριχτ με το άρθρο 126, θέτει την συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών οργανισμών ως βασικό στόχο για την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας (Μαυρογιώργος, 1999). Κατά τη δεκαετία του 1990 προωθείται η κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας με τα τρία λευκά βιβλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και η καινοτομία με τα αντίστοιχα τέσσερα πράσινα βιβλία (Μπιλάλη, 2008).

Το 2000 εισάγεται η διάχυση καλών πρακτικών στα μέλη -κράτη της Ευρώπης με την «Ανοικτή Μέθοδο Συντονισμού». Τέλος, με τα προγράμματα «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010» και «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2020» (ΕΚ 2020), εισάγονται η καινοτομία και η μαθητική και εκπαιδευτική κινητικότητα (Σαρρίδου, 2011). Σήμερα, τα δημοφιλέστερα ευρωπαϊκά προγράμματα που υλοποιούνται στα ελληνικά σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι τα : *Erasmus+*, *eTwinning* (Γούλας, 2005).

Πρόγραμμα Erasmus+

Το Πρόγραμμα *Erasmus+*, είναι από το 2014 μέχρι το 2020, το επίσημο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Εκπαίδευση. Σε αυτό έχουν ενσωματωθεί πολλά από τα παλαιότερα ευρωπαϊκά προγράμματα όπως: *Comenius*, *Leonardo* και *Erasmus*. Σκοπός του *Erasmus+* είναι να αξιοποιήσει τα επιτεύγματα των μέχρι σήμερα ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Επιδιώκει να δημιουργήσει ένα πλαίσιο επικοινωνίας, συνεργασίας και ανταλλαγής ορθών πρακτικών και καινοτόμων δράσεων, ανάμεσα στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

Στόχος είναι η ενημέρωση για τις ευρωπαϊκές αξίες, η ενεργός συμμετοχή των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας στην κοινωνία, η απόκτηση διαπολιτισμικής συνείδησης και η αποδοχή της ετερότητας (Φιλντίση, 2018, σ. 36). Για το λόγο αυτό, διευκολύνεται η κινητικότητα εκπαιδευτικών και μαθητών, ενθαρρύνεται η συμμετοχή στα προγράμματα διαφορετικών φορέων και προωθούνται οι συνεργασίες ανάμεσα στις σχολικές μονάδες. Η ολοκλήρωση του προγράμματος θεωρείται επιτυχής με τη

διάχυση των αποτελεσμάτων εντός και εκτός σχολείου (Υπουργική Απόφαση 170596/ΓΔ4/13-10-2016. <https://www.iky.gr/el/erasmusplus-ka2/sxolikiekpedeusis-ka2>).

Πρόγραμμα *eTwinning*

Το 2002, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Βαρκελώνη αναφέρεται στην αδελφοποίηση των σχολείων με σκοπό την ανάδειξη του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Κοινωνίας και την καλλιέργεια στους μαθητές δεξιοτήτων στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Το 2005 το *eTwinning* εμφανίστηκε ως η πρώτη *e-learning* ευρωπαϊκή δράση, με την οποία οι σχολικές μονάδες συνεργάζονται διαδικτυακά μέσω της πλατφόρμας www.etwinning.net. Με αυτό τον τρόπο τα σχολεία μετετράπηκαν σε ανοιχτούς μαθησιακούς χώρους οι οποίοι λειτουργούσαν με τη βοήθεια των εργαλείων ΤΠΕ, σε περισσότερες από 20 γλώσσες.

Το 2007 το *eTwinning* εντάχθηκε στα σχολεία, στη Δια βίου μάθηση, ως τμήμα του *Comenius*. Το 2014 γίνεται μέρος του *Erasmus+*, γεγονός που το καθιστά πιο ισχυρό. Λειτουργεί αυτόνομα ή συμπληρωματικά εντός άλλων σχολικών δραστηριοτήτων και μπορεί να υλοποιηθεί και με εθνικά έργα μεταξύ των σχολείων της χώρας (Φιλντίση, 2018, σ. 36). Μέσα από το πρόγραμμα *eTwinning* ενθαρρύνονται οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί από όλες τις χώρες της Ευρώπης να ανταλλάξουν απόψεις και να δημιουργήσουν δεσμούς φιλίας, συνεργασίας και αλληλεγγύης. Στην Ελλάδα, με βάση τα επίσημα στοιχεία, τη μεγαλύτερη συμμετοχή στο πρόγραμμα αυτό έχει η Αττική (Κωνσταντή, 2013, σ. 149).

Το πρόγραμμα *eTwinning* διαφέρει από τα άλλα καινοτόμα προγράμματα σε αρκετά σημεία βασικότερα των οποίων είναι τα ακόλουθα:

- Υλοποιείται κυρίως κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, αφού εντάσσεται στο ωρολόγιο πρόγραμμα.
- Η υλοποίησή του δεν έχει χρονικό περιορισμό.
- Ο εκπαιδευτικός που αναλαμβάνει το πρόγραμμα δε χρειάζεται υποχρεωτικά να είναι και ο ιδρυτής του προγράμματος.
- Δεν υπάρχει περιορισμός σχετικά με τα μέλη της παιδαγωγικής ομάδας και τους μαθητές.
- Δεν υπάρχει υποχρεωτική παρουσίαση παραδοτέου στο τέλος της σχολικής χρονιάς.

- Υποβάλλεται αίτηση αξιολόγησης στο τέλος της χρονιάς και κάθε συμμετέχων εκπαιδευτικός λαμβάνει την Εθνική Ετικέτα Ποιότητας, ώστε με αυτή να λάβει μέρος στα Εθνικά Βραβεία *eTwinning* (Κωστής, 2017).

3.3 Προστασία και Συντήρηση των μνημείων

Η προστασία της Πολιτισμικής κληρονομιάς, περιλαμβάνει μία σειρά διαδικασιών επιστημονικού, τεχνικού, αλλά και νομικού χαρακτήρα. Αυτές συνίστανται στον εντοπισμό, την επιφανειακή έρευνα και πιθανή ανασκαφή, στην καταγραφή και αρχειοθέτηση, στη μελέτη και τεκμηρίωση, στη διασφάλιση από καταστροφή, αλλοίωση και κλοπή καθώς και στη συντήρηση και αποκατάσταση, του εκάστοτε πολιτισμικού αγαθού.

Ένα άλλο στοιχείο που αφορά τόσο στην υλική όσο και στην άυλη κληρονομιά και χρήζει προστασίας, είναι αυτό της αυθεντικότητας. Στο Έγγραφο της Νάρα για την Αυθεντικότητα (1994) αναγνωρίζεται ότι: «η προστασία και διατήρηση στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς απορρέει από τις αξίες οι οποίες προσδίδονται σ' αυτά. Ο βαθμός λοιπόν στον οποίο μπορούν οι σύγχρονες κοινωνίες να κατανοήσουν τις αξίες αυτές εξαρτάται από την αλήθεια η οποία υπάρχει στις πληροφορίες σχετικά με αυτές.

Άρα, η αυθεντικότητα βασίζεται στην κατανόηση της κληρονομιάς μέσα από τα αυθεντικά χαρακτηριστικά της, τα οποία μπορεί να περιλαμβάνουν τα υλικά, τον σχεδιασμό, την μορφή, την λειτουργία και την χρήση, τις σχετικές παραδόσεις και τεχνικές, την τοποθεσία και το περιβάλλον, το πνεύμα και την αίσθηση και άλλους εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες» (Σιδεράς, 2013, σ. 19. Labadi, 2010. Stovel, 2008).

Καθοριστική μέθοδος προστασίας ενός μνημείου, είναι η συντήρησή του. Αυτή στοχεύει στην αναστροφή των φθορών ή την αποκατάσταση των βλαβών τις οποίες έχει υποστεί το μνημείο, μέσω ειδικών επεμβάσεων που γίνονται σε αυτό, ώστε να διατηρηθεί η μορφή και η δομή του. Απουσία συντήρησης συνεπάγεται πολλές φορές κατάρρευση της κατασκευής και οριστική απώλεια του πρωτότυπου πολιτιστικού στοιχείου όπως συνέβη στην περίπτωση του πέτρινου γεφυριού της Πλάκας στη Ήπειρο. Ο καταλυτικός και τελικώς υπεύθυνος παράγοντας για την κατάρρευση δεν σχετίζεται με σχεδιαστικά ελαττώματα ή ανεπαρκή στατική λειτουργία, αλλά με την

παντελή έλλειψη συντήρησης της γέφυρας για ενάμιση αιώνα (Οικονομοπούλου, 2018 σ. 119).

Με τον όρο φθορά για ένα μνημείο, εννοούμε την εξασθένηση των μηχανικών και χημικών ιδιοτήτων των δομικών υλικών του. Αυτό έχει ως συνέπεια τη μείωση της συνοχής των δομικών στοιχείων του, την αλλοίωση των διαστάσεων, την υποβάθμιση της αντοχής αλλά και της αισθητικής του. Τα φαινόμενα φθοράς εκδηλώνονται στις διεπιφάνειες, δηλαδή στη διαχωριστική επιφάνεια μεταξύ περιβάλλοντος και υλικού, ή μεταξύ των επιφανειών δύο υλικών που εφάπτονται. Οι βλάβες αφορούν σε μεταβολές των γεωμετρικών μεγεθών, όπως είναι η μείωση της διατομής, η μετατόπιση στοιχείων της κατασκευής, η ρηγμάτωση και η απόκλιση (κτίσμα υπό κλίση).

Οι κυριότερες μορφές φθοράς των υλικών είναι η διάβρωση, η κόπωση, η τριβή και ο ερπυσμός. Η διάβρωση είναι το φαινόμενο φθοράς της επιφάνειας των υλικών και παρουσιάζεται εντονότερα στα μεταλλικά υλικά όταν αυτά εκτεθούν στον αέρα ή στο νερό. Η διάβρωση των μετάλλων είναι κυρίως η ηλεκτροχημική οξείδωσή τους. Δηλαδή, τα μέταλλα κατά την οξείδωσή τους αποβάλλουν ηλεκτρόνια τα οποία προσλαμβάνονται συνήθως από τα άτομα οξυγόνου που βρίσκονται στον ατμοσφαιρικό αέρα ή στο νερό.

Κόπωση, ονομάζεται η φθορά των υλικών που οφείλεται στην κυκλική φόρτισή τους, δηλαδή αυτή που επαναλαμβάνεται περιοδικά (εφελκυσμός, θλίψη, διάτμηση). Η φθορά ξεκινά συνήθως από την επιφάνειά τους, σε σημεία που έχουν εμφανιστεί κάποιες μικρορηγματώσεις. Ως τριβή (ή εκτριβή), ορίζεται η απομάκρυνση τμημάτων της επιφάνειας του υλικού, λόγω μηχανικής φόρτισης.

Συγκεκριμένα, όταν δύο υλικά με λείες επιφάνειες ολισθαίνουν το ένα πάνω στο άλλο, αποκολλώνται μικρά τμήματα της επιφάνειας του ενός και προσκολλώνται στην επιφάνεια του άλλου ή όταν ένα υλικό με τραχιά επιφάνεια ολισθαίνει επάνω σε ένα άλλο υλικό με λεία επιφάνεια, στη λεία επιφάνεια σχηματίζονται ρωγμές (Γεωργιάδου, 2016, σ. 50). Κατά τον ερπυσμό, το υλικό που βρίσκεται υπό την επίδραση σταθερής τάσης, κάτω από υψηλή θερμοκρασία, υφίσταται πλαστική παραμόρφωση και μπορεί αρχικά να επιμηκυνθεί και τελικά να αστοχήσει.

Τα αίτια της φθοράς των υλικών, άλλοτε οφείλονται στο περιβάλλον (εξωγενή αίτια) και άλλοτε στη φύση των υλικών (ενδογενή αίτια). Τα εξωγενή αίτια σχετίζονται με το περιβάλλον του μνημείου, το κλίμα, το μικροκλίμα και την ατμόσφαιρα αλλά και με το είδος των μηχανικών φορτίσεων στο οποίο υποβάλλεται το μνημείο. Τα ενδογενή σχετίζονται με τη φύση του υλικού, δηλαδή το είδος του δομικού υλικού, τις ιδιότητες, τη μακροσκοπική και μικροσκοπική δομή του, την προέλευση και την τεχνολογία παραγωγής του.

Σε κάθε περίπτωση, τα υλικά δύνανται να υποστούν μηχανικές, χημικές ή βιολογικές αλλοιώσεις. Ως μηχανική αλλοίωση μπορεί να θεωρηθεί η μηχανική χαλάρωση της υφής του υλικού όταν σε αυτό ασκηθούν παραμορφωτικές δυνάμεις (τάσεις) στην εσωτερική δομή του (μάζα του), με εμφανή αποτελέσματα, όπως είναι η απολέπιση.

Η χημική αλλοίωση ενός υλικού, οφείλεται στις χημικές αντιδράσεις του υλικού εξαιτίας περιβαλλοντικών παραγόντων, όπως είναι η όξινη βροχή ή έντονων μεταβολών της θερμοκρασίας, όπως συμβαίνει σε μια πυρκαγιά. Τέλος, η προσβολή των υλικών από φυτικούς ή ζωικούς οργανισμούς με αποτέλεσμα μηχανικές ή χημικές φθορές αποκαλείται βιολογική αλλοίωση ή φθορά.

Τα βασικότερα προβλήματα που εμφανίζονται στα μνημεία είναι:

- Γυψοποίηση, δηλαδή η χημική αντίδραση του ανθρακικού ασβεστίου (CaCO_3) που υπάρχει στο μάρμαρο και όλους τους δομικούς λίθους των μνημείων, με το θειικό οξύ της όξινης βροχής και με προϊόν αντίδρασης τη γύψο [$\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$]. Η γύψος ως υδατοδιαλυτή, παρασύρεται από τη βροχή αποκαλύπτοντας νέο, υγιές ανθρακικό ασβέστιο το οποίο θα γυψοποιηθεί και αυτό με την πάροδο του χρόνου. Ο λίθος σιγά-σιγά διαλύεται, απαλείφονται οι καλλιτεχνικές λεπτομέρειες άρα και η αισθητική του αξία.
- Σχηματισμός όξινης ανθρακικής κρούστας, δηλαδή η μετατροπή του ασβεστόλιθου σε όξινο ανθρακικό ασβέστιο $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$ με την πρόσληψη νερού. Όταν το νερό εξατμισθεί, θα κρυσταλλωθεί πάλι CaCO_3 , αλλά διαφορετικής δομής και συνοχής από το αρχικό που είχε ο λίθος. Έτσι θα δημιουργηθεί ανθρακική κρούστα με διαχωριστική επιφάνεια.

- Αποσάθρωση των συνδετικών κονιαμάτων που συνδέουν τις επί μέρους δομικές μονάδες, λίθους ή πλίνθους και τελικό αποτέλεσμα τη μερική ή ολική κατάρρευσης της τοιχοποιίας (Γεωργιάδου, 2016, σ. 71).

Η έναρξη των εργασιών συντήρησης ενός μνημείου προϋποθέτει την εκπόνηση μιας «διαγνωστικής μελέτης». Αυτή είναι μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία για τη διάγνωση της φθοράς των υλικών και έχει τα ακόλουθα στάδια:

- 1) Ιστορική τεκμηρίωση, η οποία αφορά στην ιστορία του μνημείου, στον τρόπο κατασκευής του και σε πιθανές επεμβάσεις σε αυτό, στη μελέτη ιστορικών αρχείων και στη σύγκριση παλαιότερων σχετικών φωτογραφιών, στην Τοπογραφική και Αρχιτεκτονική αποτύπωση του μνημείου, καθώς και στην καταγραφή και αποτύπωση των δομικών υλικών του.
- 2) Μέτρηση περιβαλλοντικών παραμέτρων, όπως είναι το μικροκλίμα (υγρασία, θερμοκρασία, βροχοπτώσεις, άνεμοι), η μέτρηση των ρύπων, η χημική ανάλυση του εδάφους, η παρακολούθηση της ανερχόμενης υγρασίας και η ύπαρξη αλάτων.
- 3) Επί τόπου (in situ) μη καταστρεπτικές μετρήσεις ώστε να χαρτογραφηθεί η φθορά.
- 4) Ταυτοποίηση των δομικών υλικών μέσω ορυκτολογικής, φυσικοχημικής και μηχανικής ανάλυσης, για να διαπιστωθεί το είδος των λίθων.

Επιπλέον πραγματοποιείται έρευνα προέλευσης αυτών. Δηλαδή, συγκρίνονται και μελετώνται δείγματα από το μνημείο και από τα γειτονικά λατομεία της περιοχής του μνημείου, με βάση τους γεωλογικούς χάρτες, αφού κατά κανόνα στην αρχαιότητα τα δομικά υλικά λαμβάνονταν από τη γύρω περιοχή (Γεωργιάδου, 2016, σ. 72).

Τέλος, είναι επιτακτική η ανάγκη διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς έναντι σεισμού αλλά και άλλων φυσικών καταστροφών. Είναι απαραίτητη η προστασία της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς, έναντι κυρίως των σεισμικών φαινομένων, ειδικότερα στην Ελλάδα, η οποία είναι μια από τις πλέον σεισμογενείς περιοχές σε όλο τον πλανήτη. Πρέπει να γίνουν οι κατάλληλες ενέργειες αρχικά «πριν» το σεισμό, σε επίπεδο πρόληψης μέσω προσεισμικής επιθεώρησης και διερεύνησης της υφιστάμενης κατάστασης, τεκμηρίωσης και θωράκισης των κατασκευών όπου αυτό είναι δυνατό, με σκοπό την ελαχιστοποίηση των ενδεχόμενων ζημιών.

Επίσης, στην κατάσταση «αμέσως μετά» το σεισμικό φαινόμενο, απαιτείται η διενέργεια αυτοψιών για το ενδεχόμενο λήψης άμεσων και επειγόντων μέτρων, όπως είναι πιθανή υποστύλωση ή ασφαλής απομάκρυνση κάποιου στοιχείου και διαφύλαξή του σε κατάλληλο χώρο. «Αργότερα» απαιτείται «ανάταξη», δηλαδή αποκατάσταση των πιθανών δομικών αστοχιών, με βάση την τεκμηρίωση του πολιτιστικού στοιχείου, την κατάλληλη μέθοδο, τους κανόνες της τέχνης και της επιστήμης, τις νέες τεχνολογίες αιχμής και τη χρήση συμβατών, από άποψη μηχανικών και φυσικοχημικών ιδιοτήτων, υλικών.

Στην Ελλάδα, η βασικότερη ανεπάρκεια εντοπίζεται στην πρόληψη και την ετοιμότητα. Είναι δόκιμο να επικεντρωθεί η προσοχή σε τέσσερις βασικούς πυλώνες: έρευνα, εκπαίδευση, πρακτικές εφαρμογές, κανονισμούς. Με αυτό τον τρόπο θα καλυφθεί η γνωσιακή αλλά και η επιχειρησιακή ανεπάρκεια των αρμόδιων φορέων, σε εθνικό επίπεδο, επίπεδο κεντρικής κυβέρνησης, περιφέρειας και τοπικών αρχών. Ο δομημένος ελληνικός πολιτιστικός πλούτος χρειάζεται ειδικά προγράμματα δομητικής τεκμηρίωσης, ώστε να είναι εφικτή, αξιόπιστη, πιο οικονομική και πιο εύκολη η αποκατάσταση σε περίπτωση αστοχίας (Οικονομοπούλου, 2018, σ.14).

Η δομητική τεκμηρίωση ενός δομημένου πολιτιστικού στοιχείου όπως είναι ένα κτήριο ή μια γέφυρας, συνίσταται κατά βάση στην άντληση και καταγραφή κατατοπιστικών στοιχείων της γεωμετρίας και της παθολογίας, του τρόπου δόμησης, της θέσης αφανών στοιχείων και της ποιότητας των χρησιμοποιηθέντων υλικών. Γίνεται συνδυασμός στοιχείων σχετικών με την ιστορία, την αρχιτεκτονική του μνημείου, αλλά και των αποτελεσμάτων των επί τόπου και εργαστηριακών δοκιμών, στα πλαίσια των προσεισμικών επιθεωρήσεων.

3.4 Προβολή και Ανάδειξη των μνημείων

Η προβολή και ανάδειξη μνημείων και συνόλων, εκλαμβάνεται ως αξιοποίηση του πολιτισμού για την αναπαράσταση του ιστορικού παρελθόντος. Τα μνημεία ενεργοποιούν τη διαδικασία μνήμης και συμβάλλουν στη δόμηση αφηγηματικών περικειμένων. Μέσω αυτών, τα πολιτισμικά αγαθά λειτουργούν ως φορείς και συνεχιστές της ιστορίας. Τα μνημεία ξεπερνούν τις διαστάσεις του χωροχρόνου και τίθενται από τον άνθρωπο σε διαχείριση και επεξεργασία στο παρόν. Έτσι το αξιακό

τους μέγεθος καθορίζεται από τη σύγχρονη ανθρώπινη οπτική για το παρελθόν και όχι από τη θέση τους στον πεπερασμένο χώρο και χρόνο (Lowenthal, 1998, 2015).

Στην σύγχρονη εποχή του διαδικτύου, των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της παγκοσμιοποιημένης τουριστικής αγοράς, θα πρέπει η προβολή των πολιτισμικών αγαθών να εξασφαλίζει πρωταρχικά τη διατήρηση της φυσιογνωμίας τους. Δηλαδή, των ιδιαίτερων εκείνων χαρακτηριστικών τα οποία τα καθιστούν μοναδικά στο πέρασμα του χρόνου, εμπνέουν το σεβασμό στον επισκέπτη και διατηρούν το πνεύμα του τόπου που τα φιλοξενεί. Με τον τρόπο αυτό θα αποφευχθεί η ομογενοποίηση και η περιοχή θα καταστεί ένας ελκυστικός πολιτιστικός και τουριστικός προορισμός (Λάπα, 2016, σ. 114).

Η προβολή και ανάδειξη κάποιου μνημείου αποτελεί ένα πλέγμα σύνθετων ενεργειών, οι οποίες το κάνουν κατανοητό και αναγνώσιμο καθώς και προσιτό και προσβάσιμο, στο ευρύ κοινό. Σε αυτές τις ενέργειες εντάσσεται η καταγραφή, η διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων, η δημιουργία κατάλληλων υποδομών, η εξασφάλιση προσβασιμότητας και η τοποθέτηση κατάλληλων σημάνσεων (Λαμπρινουδάκης, 2010, σ. 276).

Η ψηφιακή τεχνολογία πρέπει να τεθεί στην υπηρεσία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Στην κατεύθυνση αυτή συμβάλλουν οι νέες τεχνολογίες επικοινωνιών και πληροφοριών. Αυτό συντελεί, τόσο στη διαφύλαξη όσο και στην ορθή εμπορική αξιοποίησή της. Η ανάπτυξη της κοινωνίας των πληροφοριών στην Ευρώπη, διαθέτει ένα πρόγραμμα έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ενθαρρύνει τις βιομηχανίες των πολυμέσων, τούς πολιτιστικούς οργανισμούς και τα πανεπιστήμια να συνεργάζονται στο πλαίσιο εταιρικών σχημάτων (Γαρουφάλλου, 2009, σ.σ. 129-130).

Για τους επισκέπτες μεγαλύτερων ηλικιών, όπου δεν υπάρχει ευχέρεια χρήσης των τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορικής, απαιτείται η ύπαρξη έντυπου υλικού καθώς και η προβολή των μνημείων μέσα από τα ΜΜΕ. Κάθε πολιτιστική πολιτική θα πρέπει να κάνει χρήση επικοινωνιακών ή τεχνολογικών μέσων, προκειμένου να προωθείται, να διαδίδεται και να προβάλλεται ο πολιτιστικός πλούτος μιας περιοχής ενεργοποιώντας μια πολιτιστική επικοινωνία (Fiske, 1992, p. 17).

Στην πολιτιστική επικοινωνία περιλαμβάνεται και η «πολιτιστική διπλωματία», δηλαδή οι προσπάθειες των κρατών να αναδείξουν τα κοινά γνωρίσματα μεταξύ των πολιτισμών και να προσεγγίσουν τις λαϊκές και ατομικές κουλτούρες. Η εν λόγω διαδικασία είναι ενεργητική, πολυσήμαντη και ταυτόχρονα ατομική και κοινωνική. Μέσω της πολιτιστικής επικοινωνίας, το άτομο σημασιοδοτεί το σύνολο των μηνυμάτων της ιστορίας που λαμβάνει, γενόμενος ο ίδιος δέκτης της συμβολικής πραγματικότητας του παρελθόντος (Οικονόμου, 2003, σ. 82).

Ο άνθρωπος γίνεται ταυτόχρονα πομπός και δέκτης, αλληλεπιδρώντας εντός του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντός του. Με την ενεργητική συμμετοχή του, ενισχύεται η υποστασιακή του αξία, ως μέλος μιας κοινωνίας, η οποία διαμορφώνεται βάσει των υφιστάμενων πολιτιστικών δεδομένων, τοπικών αλλά και οικουμενικών (Ψύλλα, 1991, σσ. 109-110).

Υπάρχουν και άλλοι, εναλλακτικοί τρόποι προβολής των μνημείων. Ένας από αυτούς είναι η δημιουργία παράλληλων εκδηλώσεων. Με τη συνεχή και όχι ευκαιριακή οργάνωση τέτοιων εκδηλώσεων σε έναν πολιτιστικό χώρο, επιτυγχάνεται πέραν της προβολής, η καταχώρηση στη συνείδηση των επισκεπτών του ενδεχόμενου, αυτός ο χώρος να τους ενδιαφέρει πιθανόν για τα κυρίως εκθέματά του, την αυθεντική ιδιότητα ή την κύρια χρήση του.

Σε ένα αρχαιολογικό χώρο, συνήθως εκτός των ωρών λειτουργίας, μπορεί να οργανωθεί μία σειρά εκδηλώσεων όπως συναυλίες, θεατρικά δρώμενα, λογοτεχνικές βραδιές, παρουσιάσεις βιβλίων, προβολές ταινιών, εκθέσεις και συνέδρια, με στόχο την προσέλκυση κοινού το οποίο σε διαφορετική περίπτωση δεν θα επισκεπτόταν το συγκεκριμένο χώρο.

Η ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς αποτελεί υποχρέωση των εθνικών κυβερνήσεων αλλά και των τοπικών-περιφερειακών φορέων (Σιδερής, 2013, σ.15). Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται κατάλληλες στρατηγικές προβολής του πολιτιστικού περιβάλλοντος, συντήρησης, αποκατάστασης και ανάδειξης μνημείων ή μνημειακών χώρων. Απώτερη σκοποθεσία των στρατηγικών αυτών είναι η διατήρηση της ιστορικής μνήμης (Τροβά, 2003, σσ. 22-23).

Θα πρέπει οι επίσημοι κρατικοί φορείς, κυρίως όσοι υπάγονται στο Υπουργείο Πολιτισμού, να συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές εξελίξεις και να υιοθετήσουν ένα μείγμα καινοτόμων στρατηγικών *marketing*, αντιλαμβανόμενοι τις αλλαγές στη ζήτηση και τον αυξανόμενο ανταγωνισμό στη σύγχρονη και απαιτητική τουριστική αγορά.

Απαραίτητη είναι επίσης, η συνεργασία ανάμεσα στην περιφέρεια, την τοπική αυτοδιοίκηση, τις τοπικές επιχειρήσεις και άλλους φορείς, όπως είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι της ευρύτερης περιοχής του μνημείου, με σκοπό τη συνεργασία της τοπικής κοινωνίας, την εξωστρέφεια και την προσέλκυση επισκεπτών (Σιδεράς, 2013, σ.15). Η πολιτιστική πολιτική στις μέρες μας αποσκοπεί στη διάδοση, την προαγωγή και την ενίσχυση του πολιτισμού και της λαϊκής κουλτούρας.

Επιπλέον στοχεύει στην παρακίνηση των απλών ανθρώπων να ενεργοποιηθούν και να συμμετάσχουν άμεσα και υπεύθυνα στην πολιτιστική ζωή του τόπου, στον οποίο ζουν και δραστηριοποιούνται (Κόνσολα, 1990, σ. 13. Μπιτσάνη, 2004, σ. 130). Η σύγχρονη πολιτιστική πολιτική μπορεί να χαρακτηριστεί και ως ανθρωποκεντρική, αφού μεριμνά κυρίως για την υλική και πνευματική εξέλιξη του ανθρώπου και εστιάζει στην πολιτιστική διάσταση της υπόστασής του (Ιωαννίδης, 2002, σ. 78).

3.5 Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού

Ο εναλλακτικός τουρισμός συνιστά μια νέα μορφή τουρισμού, η οποία καλύπτει την αναζήτηση των σύγχρονων ανθρώπων για ένα διαφορετικό τρόπο διακοπών. Σε αντίθεση με το μαζικό τουρισμό, όπου οι τουρίστες έχουν ως στόχο να ξεκουραστούν και να διασκεδάσουν σε ηλιόλουστους προορισμούς, στον εναλλακτικό οι συμμετέχοντες θέλουν να μάθουν την κουλτούρα κάθε τόπου, προστατεύοντας παράλληλα το ανθρωπογενές αλλά και το φυσικό περιβάλλον. Οι τουρίστες σήμερα αναζητούν την ικανοποίηση των δικών τους ιδιαίτερων ενδιαφερόντων. Ο μαζικός τουρισμός υπαναχωρεί σταδιακά έναντι του επιλεκτικού, ανεξάρτητου ή εναλλακτικού όπως αποκαλείται (Κοκκώσης, 2011, σ. 32).

Κύρια μορφή εναλλακτικού τουρισμού αποτελεί ο πολιτιστικός τουρισμός. Μερικές ακόμα μορφές του είναι οι εξής: α) αγροτουρισμός, β) τουρισμός υγείας και ευεξίας γ) θαλάσσιος, δ) περιηγητικός, ε) οικοτουρισμός, στ) ορειβατικός, ζ) ορεινός

και η) τουρισμός περιπέτειας. Ειδοποιό διαφορά μεταξύ μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού, αποτελεί το γεγονός ότι στην πρώτη περίπτωση οι τοπικές κοινωνίες επωφελούνται σε πολύ μικρό βαθμό, αφού οι τουρίστες περιορίζονται σε μεγάλες οργανωμένες τουριστικές μονάδες ή κάποιο κρουαζιερόπλοιο, έχοντας ελάχιστες δυνατότητες να ξεφύγουν από ένα αυστηρό πρόγραμμα.

Αντίθετα στην περίπτωση του εναλλακτικού τουρισμού, οι επισκέπτες έχουν άμεση επαφή με την τοπική κοινωνία, στηρίζουν την ντόπια οικονομία με συνέπεια τη δημιουργία προϋποθέσεων επανόδου τους σε άλλη χρονική στιγμή ή σύστασης του προορισμού σε άλλους (*word of mouth*). Το τουριστικό προϊόν δεν είναι πλέον ομογενές και ενιαίο. Η τουριστική αγορά αλλάζει και διαχωρίζεται σε επιμέρους τομείς. Τμηματοποιείται, διαφοροποιείται ως προς τα χαρακτηριστικά της και προσαρμόζεται στα σύγχρονα δεδομένα, επηρεάζοντας τόσο τη ζήτηση όσο και την προσφορά (Moutinho, 2000. Witt & Moutinho, 1989).

Εμφανίζονται νέες τάσεις και κίνητρα που αφορούν στους σύγχρονους τουρίστες καταναλωτές, τα οποία καταγράφονται από συνεχείς έρευνες και αποτελούν κριτήρια περεταίρω ανάπτυξης και προσαρμογής σε αυτά της τουριστικής βιομηχανίας. Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου και το αυξανόμενο διαθέσιμο εισόδημα του σύγχρονου ανθρώπου, σε συνδυασμό με τις αλλαγές στο εργασιακό περιβάλλον, έχουν ως αποτέλεσμα περισσότερη τμηματοποίηση της τουριστικής αγοράς και μεγαλύτερη εξειδίκευση των προορισμών. Σε αυτό βοηθάει το γεγονός ότι τον σύγχρονο τουρίστα τον απασχολούν νέα θέματα, όπως είναι αυτά της ασφάλειας, της τρομοκρατίας, των φυσικών καταστροφών και της προστασίας του περιβάλλοντος.

Αυτό, έχει ως αποτέλεσμα τον επαναπροσανατολισμό του επισκέπτη, ο οποίος αναπόφευκτα επηρεάζει τις τουριστικές ροές και τις απαιτήσεις ως προς την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά του τοπικού τουριστικού προϊόντος (Κοκκώσης, 2001). Ήδη στη ζήτηση εμφανίζονται, όλο και περισσότερο, περιβαλλοντικά κριτήρια στην επιλογή του τουριστικού καταλύματος, αλλά και του προορισμού, κατά βάση στις ευαισθητοποιημένες αγορές, όπως είναι αυτές της Γερμανίας, Ολλανδίας και άλλων (Κοκκώσης, 2001, σ. 35).

Το τουριστικό προϊόν αποκτά την παράμετρο της «τουριστικής εμπειρίας». Στα πρώτα στάδια της παγκόσμιας τουριστικής ανάπτυξης, κύριο ζητούμενο ήταν η προσφορά καλής διαμονής. Σε επόμενο στάδιο, η αύξηση της τουριστικής ζήτησης και η μεγαλύτερη εμπειρία των ταξιδιωτών, οδήγησαν τους προμηθευτές στην παροχή καλύτερης ποιότητας διαμονή και εξατομικευμένες υπηρεσίες.

Σήμερα, αυτό δεν είναι πια αρκετό καθώς οι τουρίστες επιζητούν να ικανοποιήσουν ένα ευρύτατο φάσμα αναγκών, πέρα από τις στοιχειώδεις τις οποίες θεωρούν πλέον δεδομένες. Ο σύγχρονος τουρισμός είναι η αναζήτηση από τον επισκέπτη της ικανοποίησης πολλαπλών αναγκών και επιθυμιών του σε έναν τόπο, όπως γνώση, εκπαίδευση και αναψυχή. Αυτό που διαφορετικά αποκαλείται ως «εμπειρία» του τόπου (Place, Hall, Lew, 1998, p. 107).

Η τουριστική ανάπτυξη, όταν ακολουθεί τη νομοθεσία και τους κανόνες του υγιούς ανταγωνισμού, αποτελεί σπουδαίο εργαλείο στήριξης των τοπικών κοινωνιών, μέσω της προσέλκυσης επενδύσεων για την κατασκευή υποδομών και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Καθοριστικό ρόλο παίζουν, ο τρόπος κατασκευής των τουριστικών υποδομών και η κατανομή των κεφαλαίων που εισρέουν από τον τουρισμό.

Πρέπει να εξασφαλίζονται ταυτόχρονα η προστασία έναντι της απώλειας της αυθεντικότητας και της εμπορευματοποίησης του πολιτισμικού αγαθού καθώς και της αλλοίωσης του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Απαιτείται σεβασμός στις αξίες και τον παραδοσιακό τρόπο ζωής των τοπικών κοινωνιών, στοιχεία άλλωστε, τα οποία από μόνα τους συνιστούν πτυχές της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς του εκάστοτε τόπου (Λάππα, 2016, σ. 125).

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, σε αντίθεση με την περίπτωση του μαζικού τουρισμού, λαμβάνουν κατά κανόνα, υπόψη τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, εξασφαλίζοντας επιπλέον, τη συμμετοχή των πολιτών και τη συνεργασία των τοπικών αρχών. Πρέπει όμως να έχει προηγηθεί η διερεύνηση της ανταπόκρισης των ίδιων των πολιτών, σχετικά με τη φυσική και πολιτισμική κληρονομιά του τόπου τους, τις δυνατότητες αξιοποίησής της, αλλά και της άποψης που οι ίδιοι οι πολίτες έχουν για το συγκεκριμένο ζήτημα. Μόνο τότε θα οικειοποιηθούν και στηρίζουν την όλη διαδικασία προς χάριν της βιωσιμότητας του εγχειρήματος.

Ο εναλλακτικός τουρίστας, επιλέγει ως προορισμούς μέρη όπου η τουριστική ανάπτυξη είναι περιορισμένη, επικοινωνεί με τον ντόπιο πληθυσμό και περιηγείται την περιοχή η οποία βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο τουριστικό στάδιο, οι αφίξεις των επισκεπτών είναι λιγοστές και οι υποδομές στοιχειώδεις. Βρίσκει αυθεντικό τον ιδιαίτερο πολιτισμικό πλούτο της περιοχής και την κοινωνική δομή του ντόπιου πληθυσμού (Ανδριώτης, 2008, σ. 79). Συνεπώς, η υποστήριξη του εναλλακτικού τουρισμού, δημιουργεί αυξημένα κίνητρα για την προστασία του περιβάλλοντος, και ευαισθητοποιεί τον ντόπιο πληθυσμό σχετικά με τη διαφύλαξη και ανάδειξη των πολιτισμικών πόρων του τόπου του καθώς και τον εμπλουτισμό της πολιτισμικής του ταυτότητας.

Ειδικότερα, ο τομέας του πολιτιστικού τουρισμού, έχει συνδεθεί με την αειφόρο ανάπτυξη, ενθαρρύνοντας στρατηγικές βιωσιμότητας που συνδέονται με ενέργειες σεβασμού στο φυσικό περιβάλλον καθώς και στους πολιτιστικούς πόρους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται η προστασία και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς, η βελτιστοποίηση των μηχανισμών διαχείρισης των πολιτιστικών πόρων, καθώς και η αξιοποίηση των σύγχρονων ψηφιακών εργαλείων (Tsartas, 2003, p. 127).

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι πιθανή άνοδος της επισκεψιμότητας επιφέρει κάποια στιγμή, αυξημένες δαπάνες συντήρησης των υποδομών, τις οποίες δεν είναι πάντα έτοιμοι οι αρμόδιοι φορείς να αντιμετωπίσουν, αφού τις περισσότερες φορές δεν υπάρχει η εκ των προτέρων εξασφάλιση της βιωσιμότητας του εγχειρήματος, με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη και το μαρασμό.

Επίσης με τον καιρό, εκτοπίζονται τα τοπικά πολιτισμικά στοιχεία, αφού συχνά υιοθετείται ένα ξενόφερτο σύστημα αξιών, με αποτέλεσμα τη δυσaréσκεια του ντόπιου πληθυσμού και την αρνητική από εκεί και πέρα στάση του στο ζήτημα (Ανδριώτης, 2008, σ. 94). Το γεγονός αυτό, έρχεται για άλλη μια φορά να υπογραμμίσει την ανάγκη της ολοκληρωμένης διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς μέσω της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα.

3.5.1 Πολιτιστικός Τουρισμός

Η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου, είναι μία από τις παλαιότερες και πιο σημαντικές πηγές τουρισμού. Για την Ευρώπη αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί

βασική συνιστώσα της τουριστικής βιομηχανίας. Η Ελλάδα, σύμφωνα με μαρτυρίες ξένων περιηγητών, υπήρξε ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα, ένας σημαντικός τουριστικός προορισμός (Καφούρος, 2014, σ. 58).

Πολιτιστικός τουρισμός, είναι το είδος εκείνο κατά το οποίο, ο επισκέπτης επικεντρώνει το ενδιαφέρον του σε εκδηλώσεις πολιτιστικού περιεχομένου, όπως θεατρικές παραστάσεις και φεστιβάλ, σε περιηγήσεις, στην επίσκεψη αρχαιολογικών χώρων, στη μελέτη στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος καθώς και στην επαφή με τα λαογραφικά δρώμενα και τον τρόπο ζωής μιας περιοχής. Δραστηριότητες που εισάγουν τον επισκέπτη στην τοπική πολιτιστική ζωή, κερδίζουν όλο και περισσότερο έδαφος, διαδραματίζοντας κεντρικό ρόλο στην τελική επιλογή του προορισμού.

Η διαφοροποίηση των πολιτισμικών πόρων, προσφέρει ισχυρά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στην προσέλκυση δυνητικών επισκεπτών. Η εμπειρία του προορισμού, προσφέρει τη δυνατότητα στον τουρίστα να συμμετέχει σε ποικίλες δραστηριότητες αναψυχής, εμπλεκόμενος και συνδιαλεγόμενος με τον ντόπιο πληθυσμό. Στο πλαίσιο αυτό, τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι ενός τόπου, μετατρέπονται αυτόματα σε ζωντανούς πολιτιστικούς χώρους (Μπιτσάνη, 2004, σ. 206).

Ο δυνητικός επισκέπτης της νέας εποχής δεν αρκείται μόνο στο να βιώσει μερικές ανέσεις και να απολαύσει απλά κάποιες πολυτελείς υπηρεσίες. Επιζητά να συμμετέχει ενεργά στην εμπειρία του προορισμού που επέλεξε, όντας πιο απαιτητικός και ανεξάρτητος από εκείνον του παρελθόντος και αναζητά ιδιαίτερα ποιοτικές υπηρεσίες μέσα από ειδικές μορφές τουρισμού. Για το λόγο αυτό ενδιαφέρεται για θρησκευτικές εκδηλώσεις και προσκυνήματα, αρχιτεκτονικά έργα, όπως διάσημα κτήρια, ολόκληρες πόλεις και χωριά ή ερείπια, αλλά και ολόκληρους παραδοσιακούς ή πρωτόγονους πολιτισμούς (Καφούρος, 2014, σ. 59).

Το προφίλ του «πολιτιστικού τουρίστα» (*cultural tourist*), προσδιορίζεται μέσα από μια σειρά χαρακτηριστικών όπως είναι, το υψηλό μορφωτικό επίπεδο και η κοινωνική θέση που κατέχουν. Πρόκειται για άτομα μεσαίων και υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, τα οποία αναζητούν πολιτιστικές δραστηριότητες, δεδομένου ότι έχουν και το οικονομικό υπόβαθρο για να υποστηρίξουν αυτές τις επιλογές τους (Γιαννακοπούλου, 2012, σ. 7).

Τέλος, η ηλικία των ατόμων αυτών κατατάσσεται στις μεσαίες και μεγαλύτερες κλίμακες. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σχετική αύξηση του αριθμού των ατόμων νεότερων ηλικιακών ομάδων, που όμως προέρχονται από ασιατικές χώρες, αφού στο δυτικό κόσμο υφίσταται έντονα η γήρανση του πληθυσμού λόγω της αύξηση του δημογραφικού προβλήματος (Καφούρος, 2014, σ. 60).

Ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλλει σήμερα, σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό, στις τοπικές οικονομίες, αποτελώντας έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες της τουριστικής βιομηχανίας (Timothy & Nyaupane, 2009). Η προσφορά ολοκληρωμένων πολιτιστικών προϊόντων, παρέχει υψηλού επιπέδου υπηρεσίες στον επισκέπτη, με αποτέλεσμα να παρατείνει πιθανόν την διαμονή του και να προβάλει τη θετική του εμπειρία είτε άμεσα μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ή σε δεύτερο χρόνο στον κοινωνικό και επαγγελματικό του περίγυρο. Έτσι, αυξάνεται η ελκυστικότητα του προορισμού και αντίστοιχα η προστιθέμενη αξία του τουριστικού προϊόντος (Μπιτσάνη, 2004, σ.207. Χατζηδάκης, 2001, σ. 132).

Ο όρος «πολιτιστικός πόρος» υιοθετήθηκε για πρώτη φορά με την υπογραφή της «Χάρτας του Πολιτιστικού Τουρισμού» το 1976 στις Βρυξέλλες, στο πλαίσιο της Διεθνούς Οργάνωσης Μνημείων και Τόπων, ICOMOS. Η Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού αναγνωρίζει τον τουρισμό ως ισχυρό αναπτυξιακό παράγοντα, ο οποίος προϋποθέτει παράλληλα, τη δημιουργία σημαντικών έργων υποδομής, την κατασκευή συμπληρωματικών εγκαταστάσεων και την οργάνωση υποστηρικτικών ενεργειών (Λάππα, 2016, σ. 131). Προϋποθέτει δηλαδή, την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων με όρους διάθεσής τους ως εμπορεύσιμα προϊόντα.

Απαιτείται ο μετασχηματισμός της πολιτισμικής κληρονομιάς σε εκμεταλλεύσιμους παραγωγικούς πόρους. Είναι προφανές, ότι ο πολιτιστικός τουρισμός δεν μπορεί να στηριχθεί αποκλειστικά και μόνο σε αποκαταστάσεις μνημείων και κατασκευή υποδομών, σύμφωνα με κάποιες πρακτικές του παρελθόντος. Πρέπει να ακολουθηθούν καλές πρακτικές του παρόντος, οι οποίες εφαρμόζονται εδώ και καιρό με επιτυχία από άλλες χώρες κυρίως ευρωπαϊκές, με τις οποίες η Ελλάδα έχει κοινές ιστορικές, πολιτιστικές και κοινωνικές αναφορές.

Η πολιτιστική βιομηχανία μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στο ΑΕΠ κάθε χώρας σε παγκόσμιο επίπεδο (Smeral, 2009). Για παράδειγμα σε χώρες με ισχυρή οικονομία, όπως οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία, η πολιτιστική βιομηχανία συνέβαλλε στο ΑΕΠ των χωρών αυτών και μάλιστα πριν μια δεκαετία, με ένα ποσοστό τουλάχιστον 3% έως 6%, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ (Καφούρος, 2014, σ. 58).

Είναι προφανές ότι ο πολιτιστικός τουρισμός στον 21^ο αιώνα, είναι ένας από τους ισχυρότερους βιομηχανικούς κλάδους της παγκόσμιας αγοράς (Timothy, & Boyd, 2006). Ειδικά στην Ευρώπη, ο πολιτιστικός τουρισμός έχει τη μεγαλύτερη ανάπτυξη, αφού σε αυτόν αντιστοιχεί πάνω από το 50% της τουριστικής δραστηριότητας με κινητήρια δύναμη την πολιτισμική κληρονομιά (Γιαννακοπούλου, 2012, σ.7. Nostra, 2009). Επίσης, με βάση στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (WTO) ο πολιτιστικός τουρισμός καλύπτει το 40% του τουριστικού συνόλου. Τέλος, μελέτες στις ΗΠΑ έδειξαν ότι το 30% των ταξιδιωτών του εσωτερικού τουρισμού επηρεάζεται όσο αφορά την επιλογή του προορισμού από συγκεκριμένα πολιτιστικά κριτήρια όπως είναι οι ιστορικοί τόποι, οι συναυλίες και άλλα πολιτιστικά γεγονότα (<http://www2.unwto.org/>).

Με βάση νεότερα στοιχεία του Παγκόσμιου Συμβούλιου Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC), τα ταξίδια και ο τουρισμός, ως οικονομικές δραστηριότητες, υποστηρίζουν 260 εκατομμύρια θέσεις εργασίας πράγμα που ισοδυναμεί με το 8% της παγκόσμιας απασχόλησης και δημιουργούν πλούτο πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων ο οποίος σε παγκόσμια κλίμακα αντιστοιχεί στο 9% του παγκόσμιου ΑΕΠ (Page & Hall, 2014. <https://www.wttc.org/>).

Η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά, η οποία είναι καταγεγραμμένη σε αντίθεση με άλλες χώρες, σε όλη την ελληνική επικράτεια, είναι από τις πλουσιότερες του κόσμου. Επίσης, είναι γνωστή στους άλλους λαούς της υφελίου σε σημείο που αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού αλλά και προορισμό ζωής για πολλούς από αυτούς. Η αρχαία ελληνική ιστορία και ο πολιτισμός έχουν καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τον πολιτισμό της Δύσης.

Το γεγονός επιβεβαιώνει η χρήση μεγάλου αριθμού ελληνικών λέξεων σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες και η χρήση από τους Ευρωπαίους και όχι μόνο, ονομάτων από

την ελληνική ιστορία και μυθολογία. Επίσης η επιστημονική ορολογία κατά πλειοψηφία έχει λέξεις ελληνικές. Ο μέσος Ευρωπαίος και Αμερικάνος πολίτης, είναι περισσότερο εξοικειωμένος με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, παρά με εκείνους των λαών της λεκάνης της Μεσογείου και της Άπω Ανατολής.

Ο πολιτιστικός τουρισμός για την Ελλάδα, είναι ένα «εξαγωγικό προϊόν», αλλά και ένα είδος «πολιτιστικού μονοπωλίου», το οποίο αν αξιοποιηθεί σωστά, με κατάλληλες πολιτικές και ορθές επενδυτικές πρακτικές, μπορεί να αλλάξει το οικονομικό γίγνεσθαι της χώρας σε όλη την ελληνική επικράτεια (Καφούρος, 2014, σ. 60). Είναι ο τομέας που μπορεί να αναστρέψει τις καταστροφικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της δεκαετούς οικονομικής κρίσης και να γίνει πρωτοπόρο στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας για τα επόμενα χρόνια.

Εκτός όμως από τα άμεσα οικονομικά οφέλη, ο πολιτιστικός τουρισμός προσφέρει και πολλαπλασιαστικά οφέλη, με κυριότερο την αντιμετώπιση της εποχικότητας, μέσω της διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος και της επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου. Άλλα πολλαπλασιαστικά οφέλη είναι η εισροή κεφαλαίων, η διεθνής προβολή του συγκεκριμένου τόπου αλλά και της χώρας, η ανάπτυξη της βιοτεχνίας ειδών λαϊκής τέχνης και λοιπών αναμνηστικών καθώς και η προώθηση των τοπικών προϊόντων και κατά συνέπεια η αύξηση της τοπικής παραγωγής (Καφούρος, 2014, σ. 36).

Είναι ανάγκη κάθε τόπος να αξιοποιήσει τους πόρους που διαθέτει και τον χαρακτηρίζουν, όπως είναι οι παραδόσεις, το φυσικό περιβάλλον, τα παραδοσιακά προϊόντα, και τα γεωμορφολογικά του στοιχεία. Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονισθεί ότι οι ορεινές περιοχές ως τουριστικές, προσφέρουν πολλές εναλλακτικές δυνατότητες καθώς διαθέτουν ιδιαίτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Το γεγονός αυτό τις καθιστά εν δυνάμει ισχυρούς πολιτιστικούς πόρους, τόσο υλικούς όσο και άυλους. Έμφαση δίνεται στην αξιοποίηση της αυθεντικότητας της ταυτότητάς τους και στη διατήρηση της τοπικής παράδοσης, δηλαδή στα ήθη και έθιμα του τόπου αλλά και στην τοπική κουζίνα, σε συνδυασμό με τις καθημερινές συνήθειες και τον απλό τρόπο ζωής.

Στις μέρες μας ένας μεγάλος αριθμός πόλεων και περιοχών γενικότερα, στηρίζουν την τουριστική τους ανάπτυξη αποκλειστικά στον πολιτιστικό τουρισμό και στην προώθηση της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Ο βαθμός ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας όμως, δεν καθορίζεται μόνο από τους πόρους αυτούς καθαυτούς, αλλά κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο αυτοί θα προβληθούν και θα αξιοποιηθούν από τους κατοίκους και τους τοπικούς φορείς (Λάππα, 2016, σ. 136).

Τέλος, για να λάβει η Ελλάδα τη θέση που της αξίζει στην παγκοσμιοποιημένη τουριστική αγορά, θα πρέπει να μελετήσει και κατά περίπτωση να ακολουθήσει μεθόδους και πρακτικές που ακολουθούν με επιτυχία, οι πολιτιστικοί οργανισμοί ξένων κρατών και να μη μένει αγκυλωμένη σε άγωνα στεγανά του παρελθόντος, που την κρατούν καθηλωμένη για χρόνια και στάσιμη. Η χώρα χρειάζεται να προσελκύσει ακόμα περισσότερους επισκέπτες, να δημιουργήσει νέες γενιές ανθρώπων οι οποίοι θα ενδιαφερθούν για την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά της και μάλιστα με μεγάλη επαναληψιμότητα.

3.6 Οι Πολιτιστικές Διαδρομές ως Τουριστικό Προϊόν

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, επιδιώκοντας την ενίσχυση της κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας, προέβη αρχικά, μέσω ενός ειδικά σχεδιασμένου ευρωπαϊκού προγράμματος στην προώθηση εκθέσεων ευρωπαϊκών έργων τέχνης. Αυτός ήταν ένας τρόπος να υποστηριχθεί η ιδέα ότι η Ευρώπη, παρά την ποικιλομορφία της έχει κοινή κληρονομιά. Η εν λόγω προσπάθεια ξεκίνησε το 1987 με το όνομα: «ευρωπαϊκές πολιτιστικές διαδρομές» (*European Cultural Routes*). Στόχος του προγράμματος ήταν να αποδειχθεί βιωματικά η κοινή πολιτιστική πλατφόρμα όλων των ευρωπαϊκών χωρών.

Η πρώτη πολιτιστική διαδρομή είχε θέμα την μεσαιωνική Ευρώπη και εδραζόταν στην κοινή ιστορική περίοδο των μεσαιωνικών χρόνων κατά την οποία η Ευρώπη παρουσιάζεται ενωμένη. Η αμέσως επόμενη φάση συνέδεσε τις πολιτιστικές διαδρομές και το φιλοσοφικό τους περιεχόμενο με τον τομέα του τουρισμού μέσα από ποικίλα τουριστικά προγράμματα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Με αυτό τον τρόπο η πολιτιστική διαδρομή νοείται πλέον ως ένα τουριστικό «προϊόν» (Παπούλιας, 2012, σ. 67).

Η Ελλάδα στο πλαίσιο αυτό καθιέρωσε την πολιτιστική διαδρομή των «Βημάτων του Αποστόλου Παύλου». Αυτό συνιστά δείγμα της κοινής ευρωπαϊκής χριστιανικής παράδοσης με έμφαση παράλληλα στην καθιέρωση της νέας θρησκείας στην Ελλάδα. Άλλη πολιτιστική διαδρομή είναι εκείνη που επιγράφεται: «Δρόμοι της Ελιάς». Εγκαινιάστηκε το 1999 στην αρχαία πόλη της Πύλου και έχει ως λογότυπο το σήμα της ελιάς διότι στην περιοχή ανακαλύφθηκαν δισκία της γραμμικής Β' με το ιδεόγραμμα της ελιάς. Η πολιτιστική αυτή διαδρομή διατρέχει 16.000 χιλιόμετρα και διαρκεί 40 ημέρες. Πραγματοποιήθηκε με δίκυκλα τα οποία ξεκίνησαν από την Ελλάδα και κατέληξαν στη Γαλλία, περνώντας πριν από την Κύπρο, το Ισραήλ, την Αίγυπτο και την Ιταλία (Παπούλιας, 2012, σ. 66. <https://olivetreeroute.gr/>).

Οι πολιτιστικές διαδρομές, ως πρότυπο αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς, συνιστούν πλέον ένα διαφοροποιημένο τουριστικό «προϊόν». Κυρίαρχη στρατηγική επιλογή, σε παγκόσμιο επίπεδο, αποτελεί σήμερα η αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς μέσω μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Πυρήνας αυτής της ανάπτυξης είναι η ποιότητα και η διαφοροποίηση του «προϊόντος» των τουριστικών προορισμών (Δρακωνάκη, 2016).

Η ενδυνάμωση του ρόλου του πολιτισμού και η ολοκληρωμένη προσέγγιση του τρόπου αξιοποίησής του, μέσα από πολιτιστικές διαδρομές, αποτελεί κύριο μοχλό τουριστικής ανάπτυξης και ευρείας διάχυσης του πολιτιστικού οφέλους (Σωμαράκης, Παναγιωτοπούλου, Λάμπρου, Στρατηγεα, 2016. Duxbury, GARRETT-PETTS, MacLennan 2015). Η δικτύωση των πολιτισμικών στοιχείων υπό την μορφή διαδρομών, αποτελεί μια σύγχρονη μέθοδο εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος. Αυτό συνεπάγεται τη διεύρυνση της ομάδας ενδιαφέροντος, με στόχο την προσέλκυση νέων επισκεπτών και την άνοδο της τοπικής οικονομίας, υπό την προϋπόθεση ότι έχει προηγηθεί σωστή οργάνωση και διαχείριση του εγχειρήματος, ώστε να ικανοποιηθεί παράλληλα και η παράμετρος της βιωσιμότητας.

Η τουριστική ζήτηση, διαμορφώνεται κάθε φορά με βάση τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου τουρίστα και φτιάχνει το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η σύγχρονη τουριστική επιχειρηματικότητα. Η τουριστική βιομηχανία προσαρμόζεται ανάλογα, ώστε να υποστηρίξει τη νέα ζήτηση, παρέχοντας τα κατάλληλα τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες και λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά των νέων ομάδων

τουριστών. Αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτών των ομάδων αποτελεί, ο έμπειρος με πλούσια ταξιδιωτική εμπειρία τουρίστας, ο οποίος έχει σύνθετες απαιτήσεις και ιδιαίτερες προσδοκίες από την εκάστοτε επιλογή του. Τα νέα δεδομένα, τοποθέτησαν τον πολιτιστικό τουρισμό και ειδικότερα τις πολιτιστικές διαδρομές, στο επίκεντρο του επιχειρηματικού ενδιαφέροντος (Τσάρτας, Λαγός, Σταυρινούδης, Πρωΐου, 2016).

Οι πολιτιστικές διαδρομές ως μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού, χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός κυρίαρχου ειδικού κινήτρου στη ζήτηση, το οποίο συνδέεται με την περιήγηση, το περιβάλλον, τη γνωριμία με την τοπική παράδοση και το πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής, την επίσκεψη ιστορικών χώρων και παραδοσιακών οικισμών και τη συμμετοχή σε τοπικές εκδηλώσεις.

Ως ελκυστικό τουριστικό προϊόν, οι πολιτιστικές διαδρομές θα πρέπει να προσφέρουν σεβασμό της κοινωνικής και περιβαλλοντικής δομής της περιοχής, σχετική αυτονομία στον επισκέπτη και περιήγηση με μικρή ή ελάχιστη χρήση υπηρεσιών οργανωμένου τουρισμού. Οι τουριστικές μονάδες φιλοξενίας πρέπει να είναι μικρής δυναμικότητας, και οι φορείς να είναι τοπικοί, ώστε τα οικονομικά οφέλη να παραμένουν στις τοπικές κοινωνίες (Γλύπτου & Καραχάλης, 2016).

Επίσης, μια πολιτιστική διαδρομή αυξάνει την ανταγωνιστικότητά της, όταν οι επιπτώσεις είναι μικρές για το περιβάλλον και λιγότερο αρνητικές για τον ντόπιο πληθυσμό. Ειδικότερα, οι πολιτιστικές διαδρομές σε περιοχές της υπαίθρου με πλούσιους περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους, πρέπει να ανταποκρίνονται στη βασική αρχή της αειφορίας, μέσω της ανατροφοδότησης της ανάπτυξης και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.

Βασικοί συντελεστές βιωσιμότητας και αειφορίας, στην περίπτωση αυτή, είναι η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας αλλά και σταθεροποίηση των υπαρχουσών, καθώς και η κάλυψη της ανάγκης των τοπικών κοινωνιών για έξοδο από την απομόνωση και την επικοινωνία με τον έξω κόσμο (Zografakis, 2012, p.p. 5-6).

Άλλες παράμετροι υποστηρικτικές της βιώσιμης ανάπτυξης μέσω της προώθησης των πολιτιστικών διαδρομών ως «τουριστικών προϊόντων», είναι η συγκρότηση ενός

μοντέλου ανάπτυξης το οποίο ενσωματώνεται ισόρροπα στις υπάρχουσες δομές. Παράλληλα πρέπει το αναπτυξιακό αυτό μοντέλο, να βελτιώνει την υπάρχουσα κατάσταση, διαμορφώνοντας μια παραγωγική δομή, στην οποία δεσπόζουσα θέση κατέχει η προσφορά εξειδικευμένων υπηρεσιών, που καλύπτουν τη ζήτηση των ειδικών ομάδων εναλλακτικού τουρισμού.

Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μέσα από τις πολιτιστικές διαδρομές, προσδίδει σε αυτές πέραν της πολιτισμικής και σημαντική οικονομική αξία. Η έννοια της οικονομίας στα πολιτιστικά αγαθά και στις μεθόδους αξιοποίησής τους εμφανίζεται, για πρώτη φορά, τη δεκαετία του 1960, με το βιβλίο των William J., Baumol και William G. Bowen, με τίτλο: «*Performing Arts: The economic dilemma*» (εκδ. 1966), να αποτελεί τομή στο χώρο (Hutter, 1996. Vecvagars, 2006).

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, οι M. Blaug και A. Peacock δημοσιεύουν πολλά άρθρα σχετικά με τον ρόλο της οικονομίας στο χώρο του πολιτισμού. Μετά τη δεκαετία του 1980 αναπτύσσεται ένας νέος κλάδος των οικονομικών, η Πολιτιστική Οικονομία. Η συστηματική ανάπτυξη της Πολιτιστικής Οικονομίας συμβαίνει από το 2000 και μετά (Noonan, 2003).

Τα τελευταία χρόνια ισχυροποιείται το ενδιαφέρον για τα οικονομικά του πολιτισμού, την ίδια στιγμή που τέχνη και πολιτισμός, είναι έννοιες όχι ιδιαίτερα συμβατές με την οικονομική επιστήμη. Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι ο πολιτισμός μοιάζει ταυτόχρονα να έλκει και να απωθεί, την επιστήμη της οικονομίας (Γιαννακοπούλου, 2012, σ. 7). Ο πολιτιστικός τουρισμός προσδίδει στα αγαθά του πολιτισμού σημαντική οικονομική αξία μέσα από τη συστηματική αύξηση της ζήτησης «πολιτιστικών προορισμών» (Pulido-Fernandez & Sanchez-Rivero, 2010).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αμερική, τη δεκαετία του '90, το 50% του δείγματος των ταξιδιωτών, δήλωσε ως σημαντική αιτία του ταξιδιού του, την επίσκεψη ιστορικών και αρχαιολογικών προορισμών, όταν το αντίστοιχο ποσοστό τη δεκαετία του '80 έφτανε μόλις στο 27%. Το 1990 το 88% των επισκεπτών δήλωναν ότι επιθυμούν να γνωρίσουν έναν άλλο, διαφορετικό πολιτισμό. Εμφανίζεται στο σημείο αυτό ένα νέο είδος τουρίστα, ο «πολιτιστικός τουρίστας» (*cultural tourist*) με τάση δαπάνης υψηλότερου ποσού χρημάτων κατά τη διάρκεια των διακοπών, συγκριτικά με

τον μέσο τουρίστα του μαζικού τουρισμού (Vecvagars, 2006). Την ίδια περίοδο πραγματοποιούνται μελέτες ώστε να προκύψουν τα πολιτιστικά αγαθά που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον του «πολιτιστικού τουρίστα». Ενδεικτικά, τέτοιου τύπου πολιτιστικά αγαθά προέκυψε ότι αποτελούν οι καθεδρικοί ναοί, τα κάστρα, κομμάτια οικισμών και συγκροτήματα μοναστηριών και άλλα στοιχεία του δομημένου ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, τα οποία στην πλειοψηφία τους είναι οι πολιτισμικοί πόροι στους οποίους αναφέρονται οι πολιτιστικές διαδρομές.

Τα πολιτιστικά αγαθά νοούνται και ως οικονομικά αγαθά. Επίσης, μπορούν να θεωρηθούν ως οικονομικά κεφάλαια (*Capital assets*) (Rizzo & Throsby, 2006). Η αξία της αποτίμησης των πολιτιστικών αγαθών είναι σημαντική πρωτίστως σε τοπικό επίπεδο, αφού άμεσα ευημερούντες είναι οι ντόπιοι, των οποίων η πολιτιστική κληρονομιά προστατεύεται επομένως και διατηρείται.

Στην πολιτιστική οικονομία οι μέθοδοι αποτίμησης αγαθών/υπηρεσιών, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: Στις μεθόδους που χρησιμοποιούν καμπύλη ζήτησης (*demand curve approaches*) και σε αυτές που δεν χρησιμοποιούν καμπύλη ζήτησης (*non - demand curve approaches*) για την εκτίμηση της αξίας ενός αγαθού/υπηρεσίας. Η καμπύλη ζήτησης για τα πολιτιστικά αγαθά/υπηρεσίες όπως είναι αυτό το των πολιτιστικών διαδρομών, νοούμενων ως «τουριστικά προϊόντα», προκύπτει σαν συνάρτηση της τιμής του αγαθού/υπηρεσίας και της προθυμίας πληρωμής (WTP) των ατόμων για αυτό (Τουρκολιάς, 2010).

Ο σχεδιασμός των πολιτιστικών διαδρομών νοούμενων ως «τουριστικά προϊόντα», για να είναι οικονομικά επιτυχής, θα πρέπει να ακολουθεί τη στρατηγική του Μάρκετινγκ. Πιο συγκεκριμένα, συνδέεται με τους κλάδους: Μάρκετινγκ τόπου και τουριστικό Μάρκετινγκ.

Ένα Στρατηγικό Σχέδιο Μάρκετινγκ Τόπου, έχει στόχο την επίτευξη κάποιων αντικειμενικών στόχων, με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής και την ικανοποίηση αντίστοιχων συμφερόντων (Ashworth & Voogd, 1990, p.17). Είναι επιτυχημένο όταν, η κατανάλωση των αγαθών και των υπηρεσιών του τόπου, παρέχουν ικανοποίηση στις επιχειρήσεις και οι προσδοκίες των επισκεπτών ικανοποιούνται «στο

βαθμό που τα αγαθά και οι υπηρεσίες που τους παρέχει ο τόπος είναι και αυτά τα οποία επιθυμούν να λάβουν» (Δρακωνάκη, 2016. Kotler, 2011).

Το τουριστικό Μάρκετινγκ, ασχολείται με τη μελέτη και εφαρμογή των βασικών αρχών και στρατηγικών μάρκετινγκ στο πεδίο της τουριστικής αγοράς. Αφορά σε εξειδικευμένα θέματα όπως για παράδειγμα, η προώθηση τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, η διαφήμιση και επωνυμία τουριστικών προορισμών, τα κίνητρα, η έρευνα και τμηματοποίηση της τουριστικής αγοράς και η ικανοποίηση του επισκέπτη (Ηγουμενάκης, 1999).

4. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ Ν.ΗΛΕΙΑΣ

4.1 Αρχαιότητες

4.1.1 Αρχαία Ολυμπία

Βρίσκεται στους νοτιοδυτικούς πρόποδες του Κρονίου λόφου, μεταξύ των ποταμών Αλφειού και Κλαδέου. Τα πρώτα ιερά και οι προϊστορικές λατρείες αναπτύχθηκαν στους νότιους πρόποδες του Κρονίου λόφου, όπου άλλωστε εντοπίζονται και τα παλαιότερα αρχαιολογικά ευρήματα του χώρου της Αρχαίας Ολυμπίας. Μεγάλος αριθμός οστράκων, που χρονολογούνται στην Τελική Νεολιθική εποχή (4000 π.Χ.), βρέθηκαν στο βόρειο πρανές του σταδίου.

Την κατοίκηση και των τριών περιόδων της Εποχής του Χαλκού έχουν εντοπισθεί στην ευρύτερη περιοχή της Άλτεως και του Νέου Μουσείου. Στην Πρωτοελλαδική II περίοδο (2800 - 2300 π.Χ.) κατασκευάστηκε μεγάλος τύμβος και στην Πρωτοελλαδική III περίοδο (2150 - 2000 π.Χ.) οικοδομήθηκαν τα πρώτα αψιδωτά κτήρια του οικισμού. Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, τον 11^ο αιώνα π.Χ. στην ευρύτερη περιοχή της Ολυμπίας εγκαταστάθηκαν οι Αιτωλοί, με αρχηγό τον Όξυλο, οι οποίοι ίδρυσαν το κράτος της Ήλιδας.

Η Άλτις, το ιερό κατάφυτο άλσος με αγριελιές, πεύκα, πλατάνια, λεύκες και δρυς άρχισε να διαμορφώνεται περί τους 10^ο και 9^ο αι. π.Χ.. Τότε, η Ολυμπία από τόπος κατοίκησης έγινε τόπος λατρείας και καθιερώθηκε η λατρεία του Δία. Αρχικά και για μεγάλο διάστημα, μέσα στο ιερό δεν υπήρχαν οικοδομήματα, παρά μόνο η Άλτις, που προστατευόταν από περίβολο, μέσα στον οποίο υπήρχαν βωμοί για τις θυσίες στους θεούς και ο τύμβος του Πελοπίου. Τα πολυάριθμα αναθήματα, κυρίως ειδώλια, χάλκινοι λέβητες και τρίποδες τοποθετούνταν στην ύπαιθρο, πάνω σε κλαδιά δένδρων και σε βωμούς. Στην Γεωμετρική εποχή χρονολογούνται και τα πρώτα ειδώλια που απεικονίζουν τον Δία, τον κύριο του ιερού.

Το 776 π.Χ. ο βασιλιά της Ήλιδας Ίφιτος, ο βασιλιάς της Πίσας Κλεοσθένης και ο Λυκούργος βασιλιάς της Σπάρτης, αναδιοργάνωσαν προς τιμήν του Δία τους αγώνες που μέχρι τότε ήταν μόνο τοπικοί και στους οποίους διεξαγόταν μόνο ένα αγώνισμα, η κούρσα του σταδίου και θέσπισαν την ιερή εκεχειρία. Τα Ολύμπια τελούνταν κάθε

τέσσερα χρόνια και σύντομα απέκτησαν πανελλήνιο χαρακτήρα. Στην Αρχαϊκή εποχή οικοδομήθηκαν τα πρώτα μνημειακά κτήρια: ο ναός της Ήρας, το Πρυτανείο, το Βουλευτήριο, οι θησαυροί και το πρώτο στάδιο. Τότε άρχισε η μεγάλη ανάπτυξη του ιερού, σύμφωνα και με τα χιλιάδες αφιερώματα της περιόδου, όπλα, ειδώλια, λέβητες και άλλα. Στην Κλασική εποχή η ακμή του ιερού συνεχίστηκε και τότε κτίστηκε ο μεγαλοπρεπής ναός του Δία (470-456 π.Χ.) καθώς και λουτρά, στοές, θησαυροί, βοηθητικά κτήρια, και το στάδιο, το οποίο μεταφέρθηκε ανατολικότερα των δύο αρχαϊκών, εκτός της ιεράς Άλτεως.

Κατά την Ελληνιστική εποχή συνεχίστηκε η ανέγερση οικοδομημάτων κυρίως κοσμικού χαρακτήρα, όπως το γυμνάσιο και η παλαίστρα, και στα ρωμαϊκά χρόνια έγιναν μετασκευές στα υπάρχοντα κτήρια. Οικοδομήθηκαν επίσης θέρμες, πολυτελείς κατοικίες και το υδραγωγείο (<http://www.fhw.gr/olympics/ancient/gr/202.html>).

Η λειτουργία του συνεχίστηκε κανονικά τα πρώτα χριστιανικά χρόνια επί Μεγάλου Κωνσταντίνου. Το 393 μ.Χ. έγιναν οι τελευταίοι Ολυμπιακοί Αγώνες και λίγο αργότερα ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Θεοδόσιος Α΄, με διάταγμά του απαγόρευσε οριστικά την τέλεσή τους, ενώ το 426 μ.Χ., επί Θεοδοσίου Β΄, επήλθε η οριστική καταστροφή του ιερού. Στα μέσα του 5^{ου} αι. μ.Χ. επάνω στα ερειπωμένα κτίσματα αναπτύχθηκε μικρός χριστιανικός οικισμός, και το εργαστήριο του Φειδία μετατράπηκε σε παλαιοχριστιανική βασιλική.

Δύο μεγάλοι σεισμοί, το 522 μ.Χ. και το 551 μ.Χ. προκάλεσαν την οριστική καταστροφή του ιερού. Κατέρρευσαν όσα κτήρια είχαν απομείνει όρθια, μεταξύ αυτών και ο ναός του Δία. Στους αιώνες που ακολούθησαν ο χώρος καλύφθηκε από τις πλημμύρες των ποταμών Αλφειού και Κλαδέου και από τις κατολισθήσεις του Κρονίου λόφου και η Ολυμπία πέρασε στη λήθη με τα ερείπια να καλυφθούν από επιχώσεις 5 έως 7 μέτρων.

Το 1766 εντοπίστηκε η θέση του αρχαίου ιερού. Η πρώτη ανασκαφή στο χώρο διεξήχθη το 1829 από τη Γαλλική Επιστημονική Αποστολή στην Πελοπόννησο, με επικεφαλής το στρατηγό N. J. Maison. Τότε αποκαλύφθηκε μέρος του ναού του Δία και τμήματα των μετοπών που τον κοσμούσαν, πολλά από τα οποία μεταφέρθηκαν στο Μουσείο του Λούβρου (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2358). Η

συστηματική έρευνα του ιερού άρχισε το 1875 από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο.

4.1.2 Ναός Επικούριου Απόλλωνα

Είναι το πρώτο μνημείο της Ελλάδας που αναγνωρίστηκε από την UNESCO ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς το έτος 1986 ([researchgate.net](https://www.researchgate.net)). Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσες της Φιγαλείας είναι ένας από τους σπουδαιότερους και επιβλητικότερους ναούς της αρχαίας Ελλάδας. Οι Φιγαλείς τον έχτισαν προς τιμή του θεού Απόλλωνα επειδή τους βοήθησε να ξεπεράσουν μια επιδημία πανώλης. Για το λόγο αυτό η ορθογραφία της λέξης είναι «Επικούριος» και όχι «Επικούρειος» διότι ο Απόλλωνας είχε επικουρήσει την περιοχή (https://el.wikipedia.org/wiki/Ναός_Επικούριου_Απόλλωνα). Δεν προέρχεται από τον Επίκουρο και τους επικούρειους, όπως για παράδειγμα είναι ο πυθαγόρειος από τον Πυθαγόρα. Επιπλέον η γραφή αυτή χρησιμοποιείται ήδη από τον Πausanias.

Ο ναός είναι χτισμένος σε υψόμετρο 1.130 μέτρων και βρίσκεται 14 χλμ. νότια της Ανδρίτσαινας. Στο συγκεκριμένο ναό απαντάται πληθώρα πρωτοτυπιών τόσο στην εξωτερική όσο και στην εσωτερική του διαρρύθμιση, γεγονός που τον καθιστά μοναδικό στην ιστορία της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής.

Η ανέγερσή του σημερινού ναού, τοποθετείται στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., ανάμεσα στο 420 π.Χ. και στο 410 π.Χ.. Ο ναός είναι έργο του Ικτίνου, «Ικτίνος ο αρχιτέκτων τον εν Φιγαλία ναού γεγονώς τη ηλικία κατά Περικλέα και Αθηναίους τον Παρθενώνα καλούμενον κατασκευάσας» (Pausanias VIII, 41,9). Σε αυτό το ναό ο Ικτίνος έχει συνδυάσει αρχαϊκά χαρακτηριστικά με στοιχεία της κλασικής εποχής. Ο πρώτος ναός του Απόλλωνα οικοδομήθηκε γύρω στα τέλη του 7ου αι. π.Χ., μάλλον σε κοντινή θέση (Gialouris, 1965, σ. 155).

Ακολούθησαν μία ή δύο οικοδομικές περιόδους, περί το 600 π.Χ. και το 500 π.Χ., αντίστοιχα. Από αυτές σώζονται αρκετά αρχιτεκτονικά ευρήματα, όπως το κεντρικό δισκοειδές πήλινο ακρωτήριο, κεραμίδια και ακροκέραμα. Ο κλασικός ναός που υφίσταται σήμερα, έχει θεμελιωθεί πάνω σε φυσικό βράχο και σε ειδικά διαμορφωμένο πλάτωμα μεταβλητού πάχους (Gialouris, 1965, σ. 158).

Δεν έχει το συνήθη προσανατολισμό Α-Δ, αλλά ακολουθεί τον άξονα Β-Ν, σύμφωνα πιθανόν με λόγους που σχετίζονται με την αρκαδική θρησκευτική παράδοση. Άλλωστε και άλλοι ναοί της περιοχής παρουσιάζουν τον ίδιο προσανατολισμό. Το υλικό κατασκευής είναι ο ανοιχτόχρωμος τοπικός ασβεστόλιθος, ενώ ορισμένα μέρη της οροφής, τα κιονόκρανα του σηκού και ο γλυπτός διάκοσμος είναι από μάρμαρο.

Ο ναός του Επικουρίου Απόλλωνα στις Βάσσειες είναι ο μόνος που συνδυάζει στοιχεία και των τριών αρχιτεκτονικών ρυθμών. Είναι δωρικός, περίπτερος, δίστυλος εν παραστάσει, με πρόναο, σηκό, άδυτο και οπισθόδομο. Έχει αναλογία κιόνων 6 Χ15, αντί της καθιερωμένης για την εποχή αναλογίας 6Χ13, δηλαδή 6 κίονες στη στενή πλευρά και 13 στη μακρά πλευρά. Έτσι, η μορφή του συγκεκριμένου ναού είναι περισσότερο επιμήκης, όπως συνέβαινε στους αρχαϊκούς ναούς (http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1142).

Στο εσωτερικό του σηκού και κατά μήκος των μακρών πλευρών, υπήρχαν πέντε ιωνικοί ημικίονες. Αυτοί αποτελούσαν απόληξη τοιχαρίων, κάθετων στον τοίχο τα οποία διαμορφώνουν κόγχες. Το τελευταίο ζεύγος των ημικίωνων τέμνουν διαγώνια τον τοίχο του σηκού και όχι κάθετα όπως οι υπόλοιποι. Ανάμεσα σε αυτούς υπήρχε ένας κίονας, που έφερε το αρχαιότερο ως σήμερα κορινθιακό κιονόκρανο. Το κιονόκρανο αυτό μας είναι γνωστό από τα σχέδια των πρώτων περιηγητών και θραύσματά του φυλάσσονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Εξωτερικά, ο ναός κοσμούνταν από δωρική ζωφόρο με ακόσμητες μετόπες και τρίγλυφα. Ανάγλυφη διακόσμηση υπήρχε μόνο στις εσωτερικές μετόπες των στενών πλευρών. Οι έξι μετόπες του πρόναου απεικόνιζαν την επιστροφή του Απόλλωνα στον Όλυμπο από τις Υπερβόρειες χώρες, και του οπισθόδομου την αρπαγή των θυγατέρων του Μεσσήνιου βασιλιά Λεύκιππου από τους Διόσκουρους. Τα αετώματα δε γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν έφεραν γλυπτό διάκοσμο. Η στέγη του ναού ήταν δίρριχτη και η κεράμωση μαρμάρινη, κορινθιακού τύπου.

Το βασικότερο διακοσμητικό στοιχείο του ναού βρισκόταν εντός του σηκού και ήταν η μαρμάρινη ιωνική ζωφόρος, τοποθετημένη πάνω από τους ιωνικούς ημικίονες. Αποτελούνταν από 23 μαρμάρινες πλάκες και είχε συνολικό μήκος 31 μέτρα. Στις 11 από αυτές απεικονίζονταν Κενταυρομαχία ενώ στις άλλες 12 μαρμάρινες πλάκες

υπήρχε η αναπαράσταση της Αμαζονομαχίας. Γλύπτης της ζωφόρου φέρεται να ήταν ο Παιώνιος, ο ίδιος που φιλοτέχνησε το άγαλμα της Νίκης στην Αρχαία Ολυμπία. Το 1765 ο ναός ταυτίστηκε από το Γάλλο αρχιτέκτονα J. Bocher. Το 1812 διενεργήθηκαν οι πρώτες συστηματικές ανασκαφές από τους: J. Foster, C. R. Cockerell, K. H. von Hallerstein, G. Gropius, J. Linckh, O. M. Stackelberg, και P. O. Brondsted. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως τις πλάκες της ζωφόρου στο χώρο του σηκού σκεπασμένες από αρχιτεκτονικά μέλη και το κορινθιακό κιονόκρανο(http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/naoi/Basses/Apollon_Basses4.htm). Τα ευρήματα μεταφέρθηκαν στη Ζάκυνθο, με τη συγκατάθεση του Βελή πασά, ο οποίος μάλλον είχε δωροδοκηθεί.

Το 1814 η ζωφόρος αγοράστηκε με εντολή του Άγγλου αντιβασιλέα Γεωργίου και κατέληξε στο Βρετανικό Μουσείο όπου φιλοξενείται μέχρι σήμερα. Ο Άγγλος διανοούμενος Christian Muller παρομοίασε τη συγκεκριμένη κίνηση ως ανάλογη με αυτή του λόρδου Έλγιν. Πιστό αντίγραφο ολόκληρης της ζωφόρου εκτίθεται στη Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη της Ανδρίτσαινας από το 1963 (<http://www.andritsainalibrary.gr/collections/naos-epikouriou-apollowna/>). Τα 23 γύψινα εκμαγεία της ζωφόρου του ναού του Επικούρειου Απόλλωνα αποτελούν δωρεά του Βρετανικού Μουσείου προς τη βιβλιοθήκη.

Το 1902 ξεκίνησε η συστηματική ανασκαφή της περιοχής σε συνδυασμό με αναστηλωτικές επεμβάσεις, από την πρώτη Αρχαιολογική Εταιρία Αθηνών υπό τους αρχαιολόγους Κ. Κουρουνιώτη Κ. Ρωμαίο και Π. Καββαδία. Το 1959, 1970 και 1975-80 οι ανασκαφές έλαβαν χώρα υπό την διεύθυνση του Ν. Γιαλούρη. Παράλληλα το 1975 δημιουργήθηκε η Επιτροπή Συντηρήσεως του Ναού του Επικουρίου Απόλλωνος με κύριο σκοπό τη συντήρησης και αναστήλωση του ναού. Το 1982 την αποκατάσταση του μνημείου ανέλαβε το Υπουργείο Πολιτισμού (http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1142). Το 1987 κατασκευάστηκε μόνιμη κάλυψη του ναού με στέγαστρο, ώστε να προστατευθεί κατά το διάστημα των εργασιών και μέχρι την ολοκλήρωσή τους οπότε και θα αφαιρεθεί.

4.1.3 Αρχαιότητες Αλιφείρας

Η αρχαία Αλίφειρα βρίσκεται στο ΝΑ τμήμα του Ν. Ηλείας. Ήρθε στο φως μετά τις ανασκαφές του καθηγητή Α. Ορλάνδου κατά τα έτη 1932 – 1933. Στην αρχαιότητα

ανήκε στο Κυνουραίων ή Κυνουρίων τμήμα της Αρκαδίας, στα σύνορα με την Τριφυλία. Τα αρχιτεκτονικά ευρήματα υποδηλώνουν μια περίοδο ζωής που εκτείνεται από την ύστερη αρχαϊκή έως τη ρωμαϊκή εποχή, με ακμή στην κλασική και ελληνιστική περίοδο. Μνημονεύεται από τον Πολύβιο και τον Πausανία.

Στην κορυφή μίας λοφοσειράς υφίσταται το οχυρωμένο τμήμα της αρχαίας πόλης (ακρόπολη). Σημαντικά μνημεία είναι τα ιερά της Αθηνάς και του Ασκληπιού. Τα αρχαιότερα ευρήματα ανήκουν στη γεωμετρική εποχή. Η αρχαία Αλίφειρα και το ιερό της Αθηνάς υπήρχαν ήδη από τον 6^ο - 5^ο αι. π.Χ.. Το Ασκληπιείο κτίστηκε περί τον 4^ο αι. π.Χ.. Ο 3ος αι. π.Χ., όπως προκύπτει από διάφορα αρχαιολογικά στοιχεία, αποτέλεσε περίοδο ακμής για την περιοχή (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2412).

Την ίδια εποχή η πόλη προσχώρησε στο Κοινό των Αρκάδων και συμμετείχε στο συνοικισμό της Μεγαλόπολης, έως το 244 π.Χ.. Μετά παραχωρείται στο κράτος της Ήλιδας. Κατά τη διάρκεια του Συμμαχικού Πολέμου το 219 π.Χ. καταλαμβάνεται από το Μακεδόνα βασιλιά Φίλιππο Ε'. Το 207 π.Χ. προσαρτάται εκ νέου στη Μεγαλόπολη και το 191 π.Χ. στην Αχαϊκή Συμπολιτεία, οπότε κόβει και δικό της νόμισμα. Στη ρωμαϊκή εποχή η πόλη ανήκει στην επαρχία της Αχαΐας.

Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο η περιοχή εγκαταλείπεται και αργότερα κτίζεται μονόκλιτο ναύδριο προς τιμή της Αγίας Ελένης, πάνω στον πρόναο του ναού της Αθηνάς. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας κτίζεται σταυρεπίστεγος ναός προς τιμή του Αγίου Νικολάου. Περιηγητές όπως οι Ross, Leake, Cramer και Curtius ταύτισαν την τειχισμένη ακρόπολη με την αρχαία Αλίφειρα.

4.1.4 Αρχαιότητες Μακρυσίων

Τα Μακρίσια Ηλείας βρίσκονται 5 χλμ. νοτιοδυτικά της Αρχαίας Ολυμπίας και ανήκουν διοικητικά στο Δήμο Ανδρίτσαινας - Κρεσταίνων. Στο λόφο του Προφήτη Ηλία Μακρυσίων βρέθηκαν αρχαιολογικά ευρήματα από τη Μεσοελλαδική έως και τη Ρωμαϊκή εποχή, δείγμα ότι η περιοχή κατοικούνταν για όλη αυτή την περίοδο. Αναλυτικότερα, οι ανασκαφές έφεραν στο φως ένα ταφικό τύμβο της Υστεροελλαδικής εποχής (1600 - 1100 π. Χ.).

Ο τύμβος είναι κυκλικού σχήματος με διάμετρο 4.70μ. και περίβολο, ύψους 0.60μ. και πάχους 0.45μ., κατασκευασμένου με ακανόνιστου σχήματος ασβεστόλιθους. Στο κέντρο και εντός του φυσικού πετρώματος (αμμόλιθου), βρίσκεται λαξευμένος ανεπένδυτος ταφικός λάκκος, διαστάσεων 1.20μ. X 0.60μ.. Σε κοντινή απόσταση και συγκεκριμένα στην περιοχή «Κανιά» ή «Κιβούρια», ανασκάφηκαν δύο Μυκηναϊκοί τάφοι. Οι τάφοι είναι θαλαμοειδής μετά δρόμου, βρίσκονται σε απόσταση 14 μ. μεταξύ τους και είναι λαξευμένοι σε μαλακό βράχο.

Ο θαλαμωτός τάφος Α' έχει σχήμα ακανόνιστο, μέσων διαστάσεων κάτοψης 3.40μ. X 3.00μ. και ύψος 2.30μ.. Στη βόρεια πλευρά του ανασκάφηκαν έξη ταφικοί λάκκοι. Είναι επιμήκεις με καμπύλα τοιχώματα διαστάσεων κάτοψης που κυμαίνονται μεταξύ (1.64μ. - 1.87μ.) X (0.4μ. - 0.52μ.) και βάθος 0.40μ.. Καλύπτονταν με λίθινες πλάκες ποικίλων διαστάσεων που κυμαίνονταν μεταξύ (0.53μ. - 0.64μ.) X (0.20μ. - 0.38μ.). Το στόμιο του τάφου έχει διαστάσεις 1.10μ. X 1.10μ. και είναι διαμορφωμένο πρόχειρα. Τα τοιχώματα πάχους (0.80μ. - 0.70μ.) συγκλίνουν προς το εσωτερικό του θαλάμου. Η είσοδος βρέθηκε σφραγισμένη με ξερολιθιά διαστάσεων, πλάτους X βάθους, 0.70μ. X 1.10μ. και σωζόμενο ύψος 1.19μ..

Ο δρόμος που έχει αποκαλυφθεί σε μήκος περίπου 3.5μέτρων χαρακτηρίζεται από κατωφερική κλίση προς την είσοδο και το πλάτος του ευρύνεται ελαφρά πριν από την είσοδο από 1.06μ. στα 1.13μ.. Εντός του τάφου αποκαλύφθηκαν πολλά ευρήματα όπως, προχοϊκός κύαθος, κύαθιο, αρτόσχημο αλάβαστρο, ασκός και τρίωτοι αμφορείς, τα οποία χρονολογούνται από το 1400 έως το 1100 π. Χ..

Ο θαλαμωτός τάφος Β' έχει σχεδόν ορθογωνική κάτοψη διαστάσεων 3.25μ. X 2.53μ.. Το μέγιστο ύψος της θολωτής οροφής είναι περίπου 1.75μ.. Στο κέντρο του θαλάμου υπάρχουν δύο επιμήκεις λάκκοι με καμπυλόγραμμες απολήξεις, οι οποίοι σκεπάζονταν με μικρές ή μεγαλύτερες λίθινες πλάκες διαστάσεων η μεγαλύτερη 0.57μ. X 0.38μ.. Και εδώ το στόμιο διαμορφώθηκε πρόχειρα και τα τοιχώματα διευρύνονται προς το εσωτερικό του μνημείου. Όπως και στο θαλαμωτό τάφο Α', το στόμιο κλεινόταν με ξερολιθιά ύψους 1.47μ. και βάθους 1.37μ.. Το σύνολο του μετώπου του μνημείου υπολογίζεται στα 3.10μ..

Ο δρόμος που έχει αποκαλυφθεί σε μήκος περίπου 5.0 μ., χαρακτηρίζεται από ελαφρά κατωφερική κλίση προς την είσοδο και έχει πλάτος 0.82μ. στην αρχή και 1.47μ. προ της εισόδου. Εντός και αυτού του τάφου αποκαλύφθηκαν πολλά ευρήματα όπως αρτόσχημο αλάβαστρο, δίωτες κύλικες, προχοϊκοί, τρίωτος κρατηρίσκος, τρίωτοι αμφορείς, δίωτος αμφορεύς, αλάβαστρα, λίθινα σφονδύλια, κύαθοι και απιόσχημοι πιθαμοφόρισκοι, τα οποία χρονολογούνται επίσης από το 1400 π.Χ. έως το 1100 π.Χ. (https://aristomenismessinios.blogspot.com/2014/02/blog-post_22.html).

Στο εσωτερικό του τύμβου υπήρχαν πολυάριθμα κτερίσματα όπως είκοσι ακέραια αγγεία, δεκάδες όστρακα, λίθινο και πήλινα σφονδύλια, χάλκινα εγχειρίδια και περόνη. Αυτά μαζί με λοιπά ανασκαφικά ευρήματα από την γύρω περιοχή, όπως ένας πήλινος οικίσκος και αρκετά ειδώλια, εκτίθενται στο αρχαιολογικό μουσείο της Αρχαίας Ολυμπίας και στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

4.1.5 Αρχαιότητες Πλατιάνας

Η ακρόπολη της Πλατιάνας βρίσκεται στα ΝΑ του Ν. Ηλείας, στα σύνορα αρχαίας Τριφυλίας και Αρκαδίας, στους πρόποδες του όρους Λαπίθα. Είναι μια οχυρωμένη πόλη κτισμένη σε δυσπρόσιτο σημείο. Η ακρόπολη της Πλατιάνας βρίσκεται σε τόσο ψηλό και δυσπρόσιτο μέρος, γεγονός σπάνιο για ελληνική πόλη. Αυτόματα αυτό καθιστά τη θέση του αρχαίου οικισμού ως μία σημαντική αρχαιολογική θέση.

Στην επιλογή θα πρέπει να συνετέλεσε το γεγονός ότι δέσποζε στην περιοχή της ορεινής Τριφυλίας και ήλεγχε το δρόμο από την Πισάτιδα προς τη Μεγαλόπολη και την υπόλοιπη Αρκαδία. Η πόλη ήκμασε κατά την ύστερη κλασική και την ελληνιστική εποχή. Αρχαιολογικά ευρήματα εικάζουν προϊστορικές φάσεις κατοίκησης. Περικλείεται από οχυρωματικό περίβολο της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής εποχής, ο οποίος σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση στο σύνολό του. Κατατάσσεται στις ακροπόλεις της αρχαίας Τριφυλίας, δηλαδή τις φυσικά οχυρές θέσεις που ενισχύθηκαν με τείχη εξαιτίας της στρατηγικής τους σημασίας. Στα ανατολικά της ακρόπολης υφίσταται το αρχαίο θέατρο. Είναι ένα από τα δυο σωζόμενα σήμερα αρχαία θέατρα του Ν. Ηλείας, με δεύτερο αυτό της αρχαίας Ήλιδας.

Η πόλη μάλλον εγκαταλείφθηκε το 2^ο αι. μ.Χ., αφού δε μνημονεύεται από τον Πανσανία κατά την περιήγησή του στην περιοχή. Η ταύτιση της θέσης με αρχαία

πόλη δεν είναι ακόμη απολύτως ασφαλής. Για την ταύτισή της έχουν προταθεί οι πόλεις της αρχαίας Τριφυλίας Τυπανέαι και Ύπανα, οι οποίες μνημονεύονται από τον Πολύβιο σε σχέση με την εισβολή του Μακεδόνα βασιλιά Φιλίππου Β΄ στην περιοχή κατά τη διάρκεια του Συμμαχικού πολέμου (220-217π.Χ.)

(http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2591). Κατά τα νεότερα χρόνια, πάνω στην ακρόπολη δύο εκκλησιάκια, ο Προφήτης Ηλίας και ο Άγιος Ηλίας ή Αγία Ελένη.

4.1.6 Αρχαιότητες Σκιλλουντίας

Το πιο σημαντικό αρχαίο μνημείο της περιοχής είναι ο ναός της Αθηνάς Μακίστου. Χτίστηκε περί το 500 π.Χ. σε υψόμετρο 354μ. στην κοινότητα Σκιλλουντίας, πρώην Μάζι, ανατολικά της Κρέστενας και διοικητικά ανήκει στο δήμο Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Το 1880 οι Καστόρχης και Καββαδίας πραγματοποίησαν μερική ανασκαφή του ναού της Αθηνάς, τόσο στην ανατολική όσο και στη δυτική πλευρά του, έως κάποιο ύψος. Έως τις αρχές του 20^{ου} αι. και σύμφωνα με αφηγήσεις γεροντότερων κατοίκων της περιοχής, ο ναός χρησιμοποιούνταν συστηματικά ως «τράπεζα δομικών υλικών» για τα σπίτια και κυρίως για την εκκλησία του χωριού.

Το 1959 έγινε προσπάθεια να καθοριστούν οι διαστάσεις του ναού και το 1960 ο Νίκος Γιαλούρης αποκάλυψε τη στενή πλευρά, τον πρόναο και τον βωμό. Την περίοδο 1978- 1981 αποκαλύφθηκε το υπόλοιπο τμήμα του ναού κατά την ανασκαφή Τριάντη. Από την έρευνα προέκυψε ότι ο ναός ήταν αφιερωμένος στη Θεά Αθηνά και ότι η αρχαία πόλη στην οποία ανήκε ήταν η Μάκιστος, μία από τις πόλεις που ίδρυσαν στην Τριφυλία οι Μινύες (https://aristomenismessinios.blogspot.com/2014/10/blog-post_5.html).

Αρχιτεκτονικά, πρόκειται για τυπικό Δωρικό περίπτερο ναό, «διπλό εν παραστάσει» με εσωτερική κιονοστοιχία. Είχε 6X13 κίονες και στο σηκό δεν υπήρχε βάθρο. Το εμβάδόν του ναού εσωτερικά είναι περίπου 8 στρέμματα. Είναι τοποθετημένος στο βόρειο μέρος του χώρου κατά τον άξονα ανατολής – δύσης (Α – Δ) και εμφανίζεται προοπτικώς, λύση που εφαρμοζόταν κατά τα Αρχαϊκά χρόνια. Ο βωμός βρίσκεται στα ανατολικά του ναού.

Κατά την κατασκευή του ο ναός δεν είχε εναέτια γλυπτά όπως και όλοι οι γνωστοί Τριφυλιακοί ναοί της περιοχής (Πρασιδάκι, Κομποθέκρα) αλλά και της ευρύτερης περιοχής (Ηρας Ολυμπίας, Αλίφειρας). Στην δυτική Πελοπόννησο τοποθετήθηκαν για πρώτη φορά εναέτια γλυπτά στο ναό του Διός στην Αρχαία Ολυμπία. Η απουσία εναετίων γλυπτών στην δυτική Πελοπόννησο συνεχίστηκε και στα ύστερα χρόνια (Βάσσεσ, Λέπρεο, Περιβόλια, Φιγάλεια). Τα εναέτια γλυπτά του ναού της Αθηνάς Μακίστου τοποθετήθηκαν στα χρόνια της ανεξαρτησίας των Τρφυλίων, (400 – 367 π.Χ.). Στο δυτικό αέτωμα υπήρχε παράσταση Αμαζονομαχίας και στο ανατολικό Γιγαντομαχία. Τα γλυπτά εμφανίζουν αρχαϊσμούς και αττικές επιδράσεις.

Άλλο σημαντικό αρχαιολογικό σημείο της περιοχής αποτελεί το νεκροταφείο του 4^{ου} αι. π.Χ.. Περιλαμβάνει είκοσι τάφους και τέσσερις ταφικούς περιβόλους. Βρίσκεται ανάμεσα στο ναό της Αθηνάς Μακίστου και στο χωριό Σκιλλουντία. Ανευρέθηκαν κτερίσματα όπως αγγεία, λύχνοι και ένα πήλινο ειδώλιο Νίκης. Επιπλέον, στο βόρειο πρανάς του λόφου του ναού της Αθηνάς, υπάρχει σπήλαιο με ευρήματα προϊστορικών χρόνων (http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1988).

Πρέπει στο σημείο αυτό να γίνει αναφορά στο βυζαντινό ναό του 6^{ου} αι. μ.Χ.. Είναι ένας άριστης τεχνοτροπίας τρίκλιτος ναός, το οικοδομικό υλικό του οποίου προέρχεται από τον ναό της Αθηνάς Μακίστου. Έχει υποστεί εξαιρετική επεξεργασία και κατά διαστήματα στη λιθοδομή έχουν παρεμβληθεί γραμμικές στρώσεις από κόκκινα κεραμίδια, που του προσέδωσαν την ονομασία «κόκκινη εκκλησία».

Το 2008 το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο πραγματοποίησε έρευνες και καταγραφή των αρχαίων στην αρχαία Μάκιστο. Το 2009 ο ίδιος φορέας, πραγματοποίησε μετρήσεις ηλεκτρικής αντίστασης οι οποίες επεσήμαναν ένα ορθογώνιο πλέγμα, το οποίο θα μπορούσε να αντιστοιχεί σε ένα σύστημα δρόμων της κλασικής πόλεως της αρχαίας Μακίστου, αποτελούμενο από ένα κεντρικό δρόμο και άλλους μικρότερους (<http://www.poliskultur.de/siedlungstopographie-in-triphylien/>). Η μορφή παραπέμπει στο Ιπποδάμειο Πολεοδομικό σύστημα.

4.1.7 Αρχαιότητες Φρίζας

Η Αρχαία Φρίζα εντοπίζεται σε έναν απόκρημνο κωνικό λόφο, ύψους 305 μ., παρά τη Νότια όχθη του ποταμού Αλφειού, περίπου 8 χλμ. Ανατολικά της Αρχαίας Ολυμπίας και κοντά στο σημερινό χωριό Φρίζα. Στην αρχαία Φρίζα υπήρχε ο ναός της Αθηνάς

Κυδωνίας (https://aristomenismessinios.blogspot.com/2015/11/blog-post_55.html). Ο Πausανίας αναφέρει πως αν και τον ναό τον βρήκε μισογκρεμισμένο, ο βωμός του υπήρχε ακέραιος. Το ιερό είχε ιδρύσει ο Κλύμενος, από την Κυδωνία της Κρήτης, πόλη κοντά στα Χανιά.

4.1.8 Αρχαία Ήλιδα

Πρόκειται για αρχαία πόλη με μακρά πορεία, η οποία ήταν κτισμένη στην αριστερή όχθη του Πηνειού ποταμού. Ήταν η πρωτεύουσα της ομώνυμης πόλης-κράτους. Κατοικείται σχεδόν αδιάλειπτα, από τη μέση παλαιολιθική εποχή (130000 – 120000 π.Χ.) μέχρι τον 7^ο αι. μ.Χ. που η πόλη εγκαταλείφθηκε. Μυθικός ιδρυτής της θεωρείται ο Αιτωλός Όξυλος.

Από την Ήλιδα καταγόταν ο Ίφιτος ο Ηλείος, που αναδιοργάνωσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες και καθιέρωσε την ολυμπιακή εκεχειρία, ο Ιππίας ο Ηλείος (443 – 399 π.Χ.) που ήταν σοφιστής των χρόνων του Σωκράτη, σύγχρονος του Πρωταγόρα, ο οποίος δίδαξε στην Αθήνα και ο Έλληνας φιλόσοφος Πύρρων ο Ηλείος (360 – 270 π.Χ.) ο ιδρυτής της Σχολής του Σκεπτικισμού (<https://el.wikipedia.org/wiki/>).

Η πόλη ήκμασε κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους (11^ο – 10^ο αι. π.Χ.), κατά την πρώιμη κλασική περίοδο (6^ο - 5^ο αι. π.Χ.) και κατά το μεγαλύτερο κομμάτι της Ρωμαιοκρατίας, το 2^ο αι. π.Χ. έως τις αρχές του 3^{ου} αι. μ.Χ.. Η ανάπτυξη της Ήλιδας κατά τον 6^ο αι. π.Χ. προκύπτει από σχετικά αρχαιολογικά ευρήματα όπως ιερά και δημόσια κτήρια. Καθοριστικός σταθμός στην ανάπτυξή της υπήρξε η εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, η επισημοποίησή της ως πρωτεύουσας και ο συνοικισμός της το 471 π.Χ. (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2400).

Το 399 π.Χ. ο βασιλιάς των Λακεδαιμονίων Άγισ εκστρατεύει εναντίον της όταν διαλύθηκε η μακραίωνη συμμαχία της με τη Σπάρτη. Το 343 π.Χ. ο Φίλιππος Β' καταργεί το δημοκρατικό πολίτευμα και το 313 π.Χ. την καταλαμβάνει ο Τελεσφόρος. Το 209 π.Χ., η φρουρά της πόλης ενισχυμένη από Ρωμαίους αποκρούει επίθεση του Φιλίππου του Ε' της Μακεδονίας και το 191 π.Χ. η Ήλιδα προσχωρεί στην Αχαϊκή Συμπολιτεία. Το 146 π.Χ. υποτάσσεται στους Ρωμαίους και εντάσσεται στη ρωμαϊκή επαρχία της Αχαΐας ενώ από τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. ανήκει οριστικά στο ρωμαϊκό κράτος.

Η αρχαία Ήλιδα στο εξής και για πολλούς αιώνες γνωρίζει σημαντική ανάπτυξη και αποκτά ιδιαίτερα προνόμια διαδραματίζοντας σπουδαίο ρόλο στην οργάνωση και διεξαγωγή των Ολυμπιακών αγώνων. Αναπτύσσει μια κοσμοπολίτικη φυσιογνωμία, δεχόμενη πολλές επιδράσεις από το ρωμαϊκό πολιτισμό. Το 267 μ.Χ. καταστρέφεται από τους Ερούλους, το 395 μ.Χ. από τους Βησιγότθους ενώ το 467 μ.Χ. υφίσταται την επιδρομή των Βανδάλων. Τον 6^ο αι. ισοπεδώνεται από δύο καταστροφικούς σεισμούς. Αυτό ήταν το τελικό χτύπημα για την πόλη. Τον 7^ο αι. η πόλη εγκαταλείφθηκε οριστικά. Το 1910 πραγματοποιούνται οι πρώτες ανασκαφές στο χώρο της Ήλιδας από το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο.

Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν ως το 1914 στις οποίες συμμετείχε ο Αρχιτέκτονας, καθηγητής του ΕΜΠ και η εμβληματική μορφή της ελληνικής αρχαιολογίας, Αναστάσιος Ορλάνδος (1887-1979). Το 1960 οι ανασκαφές συνεχίστηκαν από την Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Νικόλαου Γιαλούρη.

4.2 Βυζαντινά Μνημεία

4.2.1 Ι. Μονή Αγίας Ελεούσας

Κτίστηκε τον 9^ο αι. και πήρε το όνομά της από την εικόνα της Παναγίας που βρέθηκε με θαυμαστό τρόπο στην περιοχή και από το γεγονός ότι οι πιστοί προσεύχονταν σε αυτή να τους ελεήσει και να τους προστατέψει. Βρίσκεται νότια του χωριού Λυγιά κοντά στο Βαρθολομιά, μέσα σε φαράγγι, δίπλα σε σπηλιά με σταλακτίτες που το νερό της θεωρείται αγίασμα και περιβάλλεται από φρουριακό περίβολο εντός του οποίου βρίσκεται πέτρινος πύργος (Σπηλιωτοπούλου, 2015, σ. 34).

Τα στοιχεία του οχυρωματικού περιβάλλοντος και του πύργου προστέθηκαν μετά τη λεηλασία της Ι. Μονής το 1683 από επιδρομή πειρατών και πρόσφατα ανακαίνιστηκαν. Η μονή ήκμασε κατά το 18ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία ήταν επανδρωμένη με πολλούς μοναχούς και παρείχε προστασία στον χριστιανικό πληθυσμό της περιοχής (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=eleousa>).

Κατά τα Ορλωφικά (1770 – 1771) και την αποτυχημένη επανάσταση των Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών, η εικόνα της Παναγίας φυγαδεύτηκε στη Ζάκυνθο, στην Ι.

Μονή Προδρόμου, ώστε να προστατευθεί από το μένος των Τούρκων. Το 1798 το μοναστήρι ερήμωσε. Το 1804 ζητήθηκε η επιστροφή της ιερής εικόνας της Παναγίας στη βάση της. Το αίτημα δεν έγινε αρχικά αποδεκτό και ικανοποιήθηκε αργότερα μετά από προσωπική παρέμβαση του Αγά της Γαστούνης, Μουσταφά Αγά. Κατά την επανάσταση του 1821 η μονή μετατράπηκε σε ορμητήριο και καταφύγιο των Ελλήνων Αγωνιστών. Το 1826 κάηκε από τον Ιμπραήμ.

4.2.2 Ι. Μονή Άνω Δίβρης

Χτίστηκε τον 17ο αιώνα (1667) από τον Όσιο Ιωακείμ το Νέο, καταγόμενο από το Σκιαδά Αχαΐας. Βρίσκεται σε υψόμετρο 1.150 μέτρων μέσα σε ελατοδάσος, μετά το χωριό Λαμπεΐα (Δίβρη) στο τέλος ενός αρκετά ανηφορικού δρόμου. Πρόκειται για ένα από τα σπουδαιότερα Μοναστήρια της Ηλείας αλλά και της Ελλάδας με την πλήρη ονομασία του να είναι: «Ιερά Μονή Παναγίας της Χρυσοπηγής Άνω Δίβρης». Ο Ιερός Ναός είναι βασιλικού ρυθμού.

Ο θόλος στηρίζεται σε ασίδες, ακολουθώντας την τεχνική ναΐσκων των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Στο κεντρικό τμήμα του παρίστανται ολόσωμοι προφίτες και σε στηθάρια, στο μέσον ο Παντοκράτορας με τον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο, τάγματα αγγέλων και τους τέσσερις ευαγγελιστές. Στην ασίδα, η Πλατυτέρα, η Θεία Λειτουργία και η Κοινωνία των Αποστόλων. Ο Ναός διαθέτει αξιόλογο ξυλόγλυπτο τέμπλο με επιγραφή που το χρονολογεί στον 18ο αι.. Στο καθολικό διασώζονται τοιχογραφίες του 1746.

Η βιβλιοθήκη του ναού φιλοξενεί εκδόσεις του 17ου και 18ου αιώνα καθώς και μια συλλογή από χειρόγραφα (Φωτόπουλος, 1973, σ. 94). Στο βορειοδυτικό τμήμα του Μοναστηριού στα χρόνια της Τουρκοκρατίας λειτουργούσε το Κρυφό Σχολειό, ενώ στο μοναστήρι λόγω της δυσπρόσιτης θέσης του εύρισκαν καταφύγιο οι πολέμαρχοι του Μοριά.

Λίγα μέτρα νοτιότερα, μετά τα τελευταία σπίτια της Δίβρης, βρίσκεται η Κάτω Μονή η οποία λειτουργεί ως μετόχι της Ιεράς Μονής Χρυσοπηγής Άνω Δίβρης. Είναι αφιερωμένη στην Θεοτόκο και πανηγυρίζει στις 23 Αυγούστου (<https://www.imilias.gr/component/content/article/112-monastiria/123-moni-xrisopigis-divri.html>).

4.2.3 I. Μονή Βλαχερνών

Η Ιερά Μονή Παναγίας Βλαχερνών ή το Γενέσιον της Θεοτόκου είναι κτίσμα του 12^{ου} ή 13^{ου} αι.. Η ονομασία της ενδέχεται να προέρχεται από την ομώνυμη μονή της Κωνσταντινούπολης με την οποία πιθανολογείται πως είχε αναπτύξει σχέσεις (Τόμπρος, 2010). Κατά μια άλλη εκδοχή όμοιά της μονή βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη και ίσως αυτή να ήταν μετόχι της. Η αρχιτεκτονική είναι συγκερασμός στοιχείων Ανατολικής και Δυτικής τέχνης (Γαργαλιάνος, 2014, σ. 48).

Στη Φραγκοκρατία ο χώρος περιήλθε σε Λατίνους μοναχούς. Κατά το 17^ο αι. μ.Χ., μετά το 1628, εγκαταστάθηκαν σε αυτόν και πάλι ορθόδοξοι μοναχοί. Την περίοδο της Οθωμανικής και Βενετικής κυριαρχίας η μονή ανέπτυξε πλούσια δράση στην περιοχή, ενώ από τα μέσα του 17^{ου} αι. χαρακτηρίζεται ως σταυροπηγιακή. Το 1741 η Ιερά Μονή Παναγίας Βλαχερνών ήταν ενωμένη με την Ι. Μονή Αγίας Ελεούσας (Τόμπρος, 2010, σ. 247).

Αντιφατικά στοιχεία αναφέρονται στην ύπαρξη σημαντικών χειρόγραφων και κωδίκων στη βιβλιοθήκη της μονής. Σύμφωνα με μαρτυρίες μοναχών της εποχής αυτά κάηκαν από τους Τούρκους κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας αλλά βάσει άλλων μαρτυριών αυτά μαζί με κειμήλια της Ι. Μονής μεταφέρθηκαν κατά τη συνήθη πρακτική της εποχής εκείνης στη Ζάκυνθο ώστε να διασωθούν από το μένος των Τούρκων (Φωτόπουλος, 1973, σ.σ. 93,96).

4.2.4 I. Μονή Ίσοβας

Πρόκειται για τα ερείπια Καθολικού μοναστηριού δυτικά του χωριού Τρυπητή του Δήμου Σκιλλουντίας. Είναι ένα από τα σημαντικότερα γοτθικά μνημεία στην Ελλάδα. Ένα δεύτερο καθολικό μοναστήρι του ιδίου τάγματος είναι η Μονή Ζάρακα στην Στυμφαλία. Χτίστηκε το 1225 από Κιστερκιανούς μοναχούς, οι οποίοι έφτασαν στην Πελοπόννησο στη διάρκεια της Φραγκοκρατίας. Πυρπολύθηκε 40 χρόνια αργότερα από βυζαντινούς Τούρκους μισθοφόρους και δεν ξαναχτίστηκε (<http://wikimapia.org/6866641/el/H-Φράγκικη-μονή-Ισοβας>).

Μετά την πυρπόληση στα νότια του καθολικού της Ίσοβας χτίστηκε ναός αφιερωμένος στον Άγιο Νικόλαο. Σήμερα τα μοναδικά λείψανα που σώζονται από τις

πλούσιες εγκαταστάσεις του μοναστηριού είναι τα ερείπια του Ι. Ναού της Παναγίας της Ίσοβας, του Ι. Ναού του Αγίου Νικολάου της Ίσοβας και μερικά ερείπια του Αββαείου.

Ο ναός της Παναγίας της Ίσοβας είναι εντυπωσιακός σε διαστάσεις και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα γοτθικής αρχιτεκτονικής. Ο ρυθμός είναι μονόκλιτη γοτθική βασιλική με ξύλινη δίρριχτη στέγη μεγάλης κλίσης. Ο τύπος αυτός της βασιλικής αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της δυτικής ναοδομίας του 12^{ου} και 13^{ου} αι. το οποίο οι Βενεδικτίνοι μοναχοί μετέφεραν στην κοιλάδα του Αλφειού. Δεν υφίσταται κανένα στοιχείο βυζαντινής τεχνοτροπίας γεγονός το οποίο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι τεχνίτες ήταν πιθανότατα δυτικοί.

Ο ναός έχει ορθογωνική κάτοψη με εξωτερικές διαστάσεις 15.20 X 41.30 μέτρα. Στην Ανατολική πλευρά υπάρχει ένα πεντάγωνο ιερό βήμα διαστάσεων 8.20 X 9.60 μ.. Σήμερα σώζονται μόνο κάποια ίχνη των γωνιακών αντηρίδων. Η Δυτική όψη είναι εξαιρετικά επιβλητική διότι, διατηρείται σε εξαιρετική κατάσταση.

Περιλαμβάνει τρία οξυκόρυφα γοτθικά παράθυρα, τα δυο από τα οποία βρίσκονται χαμηλά και το τρίτο ψηλότερα, στον άξονα συμμετρίας των προηγούμενων. Στην εσωτερική πλευρά των παραθύρων υπάρχουν πέτρινα φουρούσια στα οποία εδράζονταν τα ζευκτά της ξύλινης στέγης η οποία μάλλον δεν είχε «ελκυστήρες» διότι πιθανόν εμπόδιζαν την είσοδο του φωτός στο εσωτερικό του ναού.

Στις γωνίες βρίσκονται πελεκημένα αγκωνάρια από πωρόλιθο ή ασβεστόλιθο. Πωρόλιθοι ακόμα χρησιμοποιήθηκαν στη διαμόρφωση των κυματίων των γοτθικών παραθύρων. Η υπόλοιπη τοιχοποιία είναι από πλακόμορφους λίθους ψαμμιτικού μαργαϊκού ασβεστόλιθου με ισχυρό ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό ενδιάμεσο υλικό. Το πάχος της τοιχοποιίας του ναού στις επιμήκειες πλευρές είναι 1.40 μ. ώστε να αναλαμβάνει χωρίς αντηρίδες, τα φορτία από τη δίρριχτη στέγη η οποία είχε άνοιγμα 12.40 μ..

Η κάλυψη της στέγης ήταν από σχιστόπλακες ή μολυβδόπλακες. Μια τοπική παράδοση αναφέρει ότι το μολύβι που έλιωσε κατά το κάψιμο του μοναστηριού έφτασε μέχρι τον ποταμό Αλφειό. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαμόρφωση των

εξωτερικών αντηρίδων. Στη κορυφή της ΝΔ αντηρίδας σώζεται ασβεστολιθικό φουρούσι με σκαλισμένο πάνω του πρόσωπο, λειτουργώντας πιθανόν ως υποδοχή υδρορροής.

Ο εσωτερικός χώρος του ναού είναι σκεπασμένος με χώμα πάνω στο οποίο υπάρχει πλούσια βλάστηση και πελώρια δέντρα. Απαιτείται ανασκαφή ώστε να αποκαλυφθεί το δάπεδο και άλλα πολύτιμα στοιχεία όπως είναι η στάθμη του δαπέδου και ο πιθανός διάκοσμος. Γενικά, τα αρχιτεκτονικά μέλη του ναού και η μορφή των οξυκόρυφων παραθύρων ομοιάζουν με εκείνα που απαντώνται σε γοτθικούς ναούς της Ν. Ιταλίας.

Ο Άγιος Νικόλαος της Ίσοβας βρίσκεται σε απόσταση διακοσίων μέτρων από τη βασιλική της Παναγίας και έχει ορθογωνική κάτοψη, διαστάσεων 9.30 X 8.00 μ. (εσωτερικά). Στην Δυτική του πλευρά υπάρχουν τρεις θύρες και στη Βόρεια άλλες δυο μικρότερων διαστάσεων με τη μια σήμερα να είναι χτισμένη. Στο κέντρο της Ανατολικής πλευράς του ναού υπάρχει ημικυκλική κόγχη που εμπεριέχει ένα οξυκόρυφο γοτθικό παράθυρο. Εκατέρωθεν της κεντρικής κόγχης του βήματος υφίστανται άλλες δυο μικρότερες κόγχες, στο πάχος του τοίχου.

Η τοιχοποιία του ναού με πάχος 0.80 μ. είναι από πελεκημένους πωρόλιθους με ισχυρό ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Στην εξωτερική πλευρά της τοιχοποιίας δεν ανευρέθηκαν ίχνη επιχρίσματος ενώ στο εσωτερικό και ειδικότερα στη Δυτική πλευρά βρέθηκαν ίχνη κονιάματος στο χρώμα της ώχρας.

Εσωτερικά, ο ναός χωριζόταν σε τρία κλίτη μέσω ζεύγους κιόνων, των οποίων μόνο οι βάσεις σήμερα σώζονται. Το μεσαίο κλίτος ήταν ψηλότερο από τα άλλα και καλυπτόταν από ξύλινη δίρριχτη στέγη. Η διαφορά αυτή του ύψους ανάμεσα στα κλίτη διευκόλυνε την είσοδο του φωτός στο εσωτερικό. Τα πλάγια κλίτη καλύπτονταν από μονόριχτες ξύλινες στέγες.

Στη Βόρεια πλευρά του ναού της Παναγίας και κάθετα προς αυτήν σε μορφή Γ, σώζονται τα θεμέλια ενός κτίσματος πλάτους 8.65 μέτρων. Ενδέχεται το κτήριο αυτό να ήταν το Αββαείο (κατοικία του Ηγουμένου). Από τα ίχνη των ερειπίων του επί του ναού της Παναγίας εικάζεται πως πρόκειται περί ενός διώροφου κτηρίου με μονόριχτη ξύλινη στέγη(https://aristomenismessinios.blogspot.com/2017/04/blog-post_30.html).

Το κτηριακό συγκρότημα του μοναστηριού συμπληρώνεται από μια στοά η οποία βρισκόταν στη Βόρεια πλευρά της βασιλικής της Παναγίας. Είχε μονόριχτη ξύλινη στέγη στηριζόμενη από τη μια πλευρά στα φουρούσια της Βόρειας πλευράς της βασιλικής και από την άλλη σε ξύλινες κολώνες.

4.2.5 I. Μονή Σεπετού

Είναι χτισμένη τον 11^ο αιώνα σε απόκρημνο βράχο πάνω ακριβώς από τον Τρίτωνα ποταμό. Η τοποθεσία ανέγερσης της μονής επελέγη μετά από την κατ' επανάληψη και κατά θαυμαστό τρόπο μεταφορά της θαυματουργής εικόνας, της «Παναγίας της Σεπετιώτισσας», στη συγκεκριμένη θέση. Η παράδοση θέλει η εικόνα αυτή να είναι ιδίόχειρο έργο του Ευαγγελιστή Λουκά.

Η Μονή συστήθηκε το 1150-1200 επί Πατριαρχίας Ιωάννου Ι΄ του Καματηρού. Στην αρχή ήταν σταυροπηγιακή υπό τη δικαιοδοσία του Πατριάρχη και κοινοβιακή με πολλούς μοναχούς. Αργότερα έγινε Επαρχιακή κοινοβιακή μονή υπό τον εκάστοτε επίσκοπο Χριστιανουπόλεως (Ολυμπίας και Τριφυλίας) (Χαραλαμπίδης, 1973, σσ. 19-25).

Κατά τα χρόνια του Βυζαντίου γνώρισε μεγάλη ακμή και απέκτησε πλούτο κατασκευάζοντας πολύτιμα μεταξωτά, μάλλινα και λινά υφάσματα αλλά και διατηρώντας εργαστήρια ρακής και χρωμάτων. Επιπλέον κυριαρχούσε εδαφικά σε μεγάλη έκταση στην ευρύτερη περιοχή. Κατά τη Φραγκοκρατία έπεσε θύμα λεηλασιών από τους Φράγκους οι οποίοι δήμευσαν την εκκλησιαστική της περιουσία και μετέτρεψαν για λίγο διάστημα το μοναστήρι από Ορθόδοξο σε Καθολικό. Την περίοδο αυτή οι Φράγκοι θέτουν την Ι. Μονή Σεπετού σε συνεργασία με το άλλο Καθολικό μοναστήρι της Ίσοβας. Η μονή ανακτά την περιουσία και τη δύναμή της κατά τη Δεύτερη Τουρκοκρατία (1715 – 1821), διαδραματίζοντας σπουδαίο ρόλο τόσο στα Ορλωφικά (1770) όσο και στην Ελληνική Επανάσταση (Χαραλαμπίδης, 1973, σ. 27).

4.2.6 I. Μονή Σκαφιδιάς

Πρόκειται για τη γυναικεία μονή «Κοιμήσεως Θεοτόκου Σκαφιδιάς». Το μοναστήρι περιτοιχίζεται από φρουριακή κατασκευή που καλείται και «πύργος της Σκαφιδιάς».

Ακολουθεί μια ιδιαίτερη οχυρωματική τεχνοτροπία η οποία δεν απαντάται με βάση τα μέχρι τώρα στοιχεία σε κάποιο άλλο σημείο του Ελλαδικού χώρου. Ονομάζεται και Σκαφιδιά ή Σκαφιδιώτισσα και εορτάζει το Δεκαπενταύγουστο. Είναι δε, τρισυπόστατη αφού είναι αφιερωμένη παράλληλα στον Άγιο Χαράλαμπο και στους Άγιους Ταξιάρχες Μιχαήλ και Γαβριήλ (<http://www.ecclesia.gr/greek/monshrines/skafidia.html>).

Ιδρύθηκε στα τέλη του 11^{ου} αι.. Αυτό βεβαιώνουν λείψανα βυζαντινής αρχιτεκτονικής τα οποία σώζονται στο Καθολικό της Ι. Μονής. Τέτοια είναι: μαρμάρινα μέλη, δίλοβο παράθυρο στην ανατολική κόγχη καθώς και η πρώτη μορφή της επιζωγραφισμένης Πλατυτέρας. Στο χώρο υπάρχει ένας πύργος για τον οποίο δεν είναι γνωστή η χρονολογία ανοικοδόμησής του. Από διάφορα στοιχεία όμως οδηγούμαστε στο δεδομένο ότι χτίστηκε μεταξύ του 13^{ου} και 17^{ου} αι..

Αξίζει να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη δυτικότροπη αρχιτεκτονική που τον χαρακτηρίζει δεν παρατηρείται πουθενά αλλού στην Ελλάδα και σε καμία χρονική περίοδο, φραγκοκρατίας, ενετοκρατίας ή τουρκοκρατίας (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=skafidia>). Εξ αυτού του λόγου η σημερινή μορφή του πύργου πιθανόν είναι αποτέλεσμα μεταγενέστερης ριζικής παρέμβασης σε πύργο της υστεροβυζαντινής περιόδου.

Το φρούριο της Μονής, ο επονομαζόμενος και «Πύργος της Σκαφιδιάς», βρίσκεται στο κέντρο της δυτικής πλευράς. Αποτελείται από διώροφο κτήριο με ένα κυλινδρικό προμαχώνα σε κάθε γωνία που στηρίζεται σε βάση σχήματος κολουρης πυραμίδας. Στο ΝΑ προμαχώνα υπήρχε παλιότερα πυργίσκος. Αρχικά το κτήριο είχε ελάχιστα ανοίγματα, εσωτερική σκάλα και κρεμαστή γέφυρα. Το φρούριο έχει δυτική αρχιτεκτονική και είναι μοναδικό στο είδος του εντός του ελληνικού χώρου.

Όπως και στην Ι. Μονή Βλαχερνών υπάρχουν στοιχεία για ύπαρξη σπουδαίας βιβλιοθήκης στη μονή με αντικρουόμενους όμως και εδώ ισχυρισμούς. Ο Γάλλος Buchon, επισκεπτόμενος την Ηλεία κατά το έτος 1841 με σκοπό να μελετήσει τα κατάλοιπα των Φράγκων, επεδίωξε να δει τις μοναστηριακές βιβλιοθήκες κυρίως της Σκαφιδιάς και των Βλαχερνών. Στη Σκαφιδιά τον πληροφόρησαν ότι τα βιβλία κήκαν από τους Τούρκους ενώ εκείνος στο δωμάτιο που τον φιλοξένησαν βρήκε χειρόγραφα

του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, Ευαγγέλια καθώς και χάρτινο κώδικα ομιλιών του Ιωάννου του Χρυσοστόμου του 13^{ου} ή 14^{ου} αι. (Φωτόπουλος, 1973, σ. 92. Buchon, 1843, p. 505).

4.2.7 I. Μονή Φραγκαβίλλας

Ο ναός της Μονής Φραγκαβίλλας χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 11^{ου} αι. και έχει υποστεί εκτεταμένες επεμβάσεις με τις μεγαλύτερες να υλοποιούνται πριν από το 17^ο αι.. Η ονομασία της προήλθε από τη βίλα ενός Φράγκου αξιωματικού που ήταν χτισμένη στα κτήματα της Μονής (Γαργαλιάνος, 2014, σ. 48).

Ο Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου, είναι αφιερωμένος στην Παναγία την Πλατυτέρα, άλλοτε καθολικό της μονής, συνιστά ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής στην περιοχή. Το άλλοτε καθολικό της μονής ανήκει στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με συνεπτυγμένο το δυτικό σκέλος, με επιμήκεις πεσσούς που στηρίζουν τον τρούλλο και με μεγάλη ημικυκλική αψίδα στα ανατολικά (<https://ilia-olympia.org/αρχαιολογικοί-χώροι/ιερά-μονή-της-παναγίας-φραγκαβίλλας-σ/>).

Η τοιχοποιία περιλαμβάνει μεγάλους αδροδουλεμένους παρόλithους και πλίνθους. Ο τρούλλος έχει διασωθεί πλήρως μαζί με το οδοντωτό γείσο και μέρος της βυζαντινής κεράμωσης. Ενσωματώνει οκτώ παράθυρα, από τα οποία τα τέσσερα είναι σφραγισμένα με τοιχοποιία. Στην ανατολική πλευρά κυριαρχεί ψηλή ημικυλινδρική αψίδα με τρίλοβο παράθυρο ενώ στη νότια όψη διασώζεται δίλοβο παράθυρο που όμως είναι σφραγισμένο. Στη δυτική πλευρά είναι τοποθετημένη η κύρια είσοδος του ναού, πάνω από την οποία υπάρχει δίλοβο παράθυρο και αβαθής κόγχη (http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=7354).

Εσωτερικά, ο ναός διατηρεί κτιστό τέμπλο το οποίο αποτελεί μεταγενέστερη κατασκευή καθώς και τοιχογραφικό διάκοσμο τριών σταδίων κατ' ελάχιστον. Συγκεκριμένα στο εσωτερικό του ναού υπάρχουν θαυμάσιες τοιχογραφίες, αλλά πολύ λίγες είναι σε καλή κατάσταση εξαιτίας καταστροφών κατά τα Βυζαντινά χρόνια (Γαργαλιάνος, 2014, σ. 48). Στην I. Μονή Φραγκαβίλλας συμπεριλαμβανομένου του περιβάλλοντος χώρου της έγιναν εργασίες αποκατάστασης από το Υπουργείο Πολιτισμού οι οποίες ολοκληρώθηκαν το έτος 2015.

4.3 Κάστρα

4.3.1 Κάστρο Κυλλήνης (Χλεμούτσι)

Το Χλεμούτσι ή Χλουμούτσι ή *Castel Tornese* ή *Clermont*, αποτέλεσε το πιο αντιπροσωπευτικό φράγκικο κάστρο της Ελλάδας και το μεγαλύτερο οικοδόμημα των Φράγκων στα Βαλκάνια. Βρίσκεται στο δυτικότερο ακρωτήριο της Πελοποννήσου, και σε υψόμετρο 220 μ. περίπου, απέναντι από τη Ζάκυνθο. Οι Φράγκοι το ονόμασαν *Clermont*, ενώ οι Έλληνες Χλουμούτσι ή Χλεμούτσι, όπως λέγεται μέχρι σήμερα. Κατά την εποχή της βενετσιάνικης κυριαρχίας ονομάστηκε *Castel Tornese*, επειδή οι Βενετσιάνοι θεωρούσαν πως εκεί γινόταν η κοπή των τορνεζίων, δηλαδή των νομισμάτων του πριγκιπάτου της Αχαΐας (<https://www.kastra.eu/fndplpgr.php>).

Η κατασκευή του έγινε ανάμεσα στο 1220 και στο 1223, με τις απόψεις των ιστορικών να διίστανται, από το Γάλλο ιππότη και πρίγκιπα της Αχαΐας, Γοδεφρείδο Α΄ Βιλλεαρδουίνο (*Geoffroi de Villehardouin*). Σε αντίθεση με τη συνήθη πρακτική της εποχής, αυτή του εκσυγχρονισμού υφιστάμενων βυζαντινών οχυρώσεων, ανοικοδομήθηκε από την αρχή ενσωματώνοντας αρκετά στοιχεία της οχυρωματικής τεχνικής των Σταυροφόρων της Μέσης Ανατολής αλλά και της γαλλικής αρχιτεκτονικής του 12^{ου} αι. (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=14522).

Το περικλειστο οχυρό συγκρότημα, χαρακτηριστικό δείγμα γαλλικού κάστρου, εκτός από πριγκιπική κατοικία ήταν σύμβολο κυριαρχίας και επίδειξης του φράγκου ηγεμόνα στην περιοχή. Καταλάμβανε μια έκταση 15 στρεμμάτων και προστατευόταν από δύο οχυρωματικούς περιβόλους. Ο εξωτερικός περίβολος ήταν πολυγωνικός με ύψος 10 μ. και περίμετρο 520 μ. περίπου.

Κύρια υλικά δόμησης ήταν τα φυσικά υλικά της περιοχής. Στη στέψη του βρισκόταν ένας στενός εξωτερικός περίδρομος, ένα δρομάκι, από το οποίο μπορούσε κανείς να περιέλθει ολόκληρο το τείχος (*chemine de ronde*). Περιλάμβανε σύμφωνα με το γαλλικό μοντέλο, μεγάλο αριθμό από στενά παράθυρα στοιχείο το οποίο βοήθησε στην χρονολόγηση της κατασκευής του (Μοροπούλου, 2009).

Ο εσωτερικός περίβολος, είχε σχήμα ακανόνιστου εξάγωνου, διαστάσεων 85 X 55 μέτρα και συνιστούσε το κυρίως κάστρο ή «παλάτι». Το ισόγειο καταλαμβάνονταν από διάφορους βοηθητικούς χώρους (πιθανόν στρατώνες) ενώ οι όροφοι περιλάμβαναν τις

κατοικίες (<https://www.kastra.eu/fndplpgr.php>). Όλες οι αίθουσες, κατά τα δυτικά πρότυπα, είχαν μεγάλα κτιστά τζάκια και λοιπά γοτθικά στοιχεία στο διάκοσμο. Άλλοι φράγκικοι αρχιτεκτονικοί νεωτερισμοί ήταν οι τοξοθυρίδες και οι θολωτές αίθουσες χτισμένες γύρω από μια εσωτερική αυλή (Andrews, 2006).

4.3.2 Κάστρο του Αράκλοβου

Πρόκειται για ένα μικρό, ερειπωμένο σήμερα κάστρο, στην ανατολική πλευρά του βουνού Μίνθη, το οποίο παρά το μικρό του μέγεθος ήταν ένα από τα πιο ξακουστά κάστρα του Μοριά αφού εξουσίαζε ένα στενό πέρασμα ανάμεσα στα όρη Λύκαιο και Μίνθη. Από εκεί περνούσε ο δρόμος που συνέδεε το λιμάνι της Γλαρέντζας (Κυλλήνης) με τα κάστρα της Μεσσηνίας. Επίσης, υπήρξε ένα από τα βασικά κάστρα της Βαρονίας της Καρύταινας (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=araklovo>).

Το κάστρο του Αράκλοβου παρουσιάζεται στις πηγές με διάφορες ονομασίες όπως: Ερεόκλοβο, Ορεόκλοβο ή Αρβανόκαστρο. Επίσης αναφέρεται και σαν κάστρο του Βουτσαρά από το όνομα του τελευταίου Βυζαντινού διοικητή, του Δοξαπατρή Βουτσαρά ή Βουτζαρά. Στη βιβλιογραφία απαντάται και ως Κάστρο Χρυσουλίου ή Κάστρο Άβλαινας. Οι Φράγκοι το έλεγαν Bucelet (Kourelis, 2003, p.p 259-261).

Σήμερα, στην κορυφή του κάστρου, σώζεται ένα τριγωνικό πλάτωμα διαστάσεων κατά προσέγγιση, 50 X 30 μέτρων, το οποίο περιβάλλεται από οχύρωση. Στο ίδιο επίπεδο διακρίνονται τα ερείπια δύο ομβροδεξαμενών. Η μία από αυτές, με διαστάσεις 8.00 X 3.40 μ. και ύψος 2.00 μ., διατηρείται σε σχετικά καλή κατάσταση ενώ σε μεγάλο μέρος της επιφάνειάς της διατηρεί το επίχρισμα από κουρασάνι, δηλαδή αρχαίου κονιάματος από, άμμο, νερό, ασβέστη, τριμμένο κεραμίδι, Θηραϊκή γη και λοιπά αδρανή υλικά, με εξαιρετικές υδραυλικές, μηχανικές και θερμομονωτικές ιδιότητες (Κονιδάρη, 2016).

4.3.3 Ποντικόκαστρο

Πρόκειται για μεσαιωνικό, ερειπωμένο σήμερα κάστρο, το οποίο βρίσκεται πάνω από το λιμάνι του Κατάκωλου. Χτίστηκε κατά τον 13ο αιώνα από τους Φράγκους πάνω στην ακρόπολη της αρχαίας Φειάς. Ονομάστηκε, λόγω της ωραίας θέας που προσφέρει,

από τους Φράγκους Μπο-Βουάρ (*Beau-Voir*) και από τους Ιταλούς Μπελ Βεντέρε (*Bel Vedere*)(<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=pontiko>).

Η Βυζαντινή ονομασία του κάστρου ήταν «Ποντικόν», εξαιτίας πιθανόν του σχήματός του ή επειδή είναι πάνω στη θάλασσα (πόντος=θάλασσα) οπότε και έγινε Ποντικόκαστρο (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=19881). Το κάστρο βρίσκεται στην κορυφή του ακρωτηρίου Ιχθύς και καταλαμβάνει μια έκταση 90 μ. Χ 55 μ.. Στη βορειοδυτική πλευρά του υφίσταται ένας πύργος διαστάσεων 8.40 μ. Χ 8.50 μ. (Kourelis, 2003, p.p. 362-363).

4.3.4 Κάστρο της Ωλένης

Το «κάστρο της Ωλένης» σήμερα δεν υπάρχει. Η ονομασία του προέρχεται από τη μεσαιωνική πόλη που βρισκόταν στη συγκεκριμένη τοποθεσία, την Ώλενα. Στη βιβλιογραφία απαντάται και ως κάστρο της Ωριάς ή της Οβριάς (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=oleni>). Στα υψώματα ανάντι του ομώνυμου χωριού, υπάρχουν λιγοστά ερείπια από την πόλη και την οχύρωσή της, με σημαντικότερο αυτό που αντιστοιχεί σε κάποια απομεινάρια πύλης ενός φράγκικου πύργου. Η οχύρωση της Ώλενας είναι έργο πιθανότατα του 9^{ου} αιώνα και αποδίδεται στους Βυζαντινούς (Kourelis, 2003, p. 335).

4.3.5 Κάστρο Γούμερου

Πρόκειται μάλλον για φράγκικο μεσαιωνικό κάστρο με βυζαντινή προΐστορία, το οποίο χωροθετείται σε χαμηλό ύψωμα της ορεινής Ηλείας, βόρεια από το χωριό Γούμερο. Απαντάται και με τις ονομασίες Βούμερο ή Βουνέρι. Το όνομα είναι πιθανότατα σλαβικής προέλευσης (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=goumero>).

Σήμερα, υπάρχουν κάποια ίχνη πύργου στην ανατολική πλευρά ενώ παλαιότερα διακρίνονταν ίχνη κτισμάτων και δεξαμενών εντός της οχύρωσης. Αυτά όμως μετέπειτα, λόγω της πυκνής βλάστησης στην περιοχή δεν ήταν άμεσα ορατά. Μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 2007 κάποια ίχνη του κάστρου είναι και πάλι ορατά αφού ο λόφος αποψιλώθηκε από το πυκνό δάσος που κάλυπτε πλέον την περιοχή. Το κάστρο κάλυπτε συνολική επιφάνεια περίπου 200 τ.μ., ήταν στενόμακρο μήκους 600 μέτρων και

πλάτους που κυμαινόταν στα 8-10μ. στη νοτιοανατολική πλευρά και μέχρι 50 μέτρα στα βορειοανατολικά (Σφηκόπουλος, 1987. Kourelis, 2003, p. 272).

4.3.6 Κάστρο Σμέρνας

Πρόκειται για φράγκικο κάστρο χτισμένο σε υψόμετρο 730 μέτρων, στο βουνό Σμέρνα. Σήμερα στο κάστρο σώζονται κατάλοιπα τειχών και λιθοσφροί. Το κάστρο στην κορυφή είναι κατεστραμμένο. Ο Charles Louis Antoine Bon (1901-1972), Γάλλος αρχαιολόγος, ελληνιστής, μέλος του «*l'Ecole d'Athènes*» και φωτογράφος, επισκέφθηκε την περιοχή πριν το 1960, όταν υπήρχαν ακόμα ερείπια (https://data.bnf.fr/12703584/antoine_bon/).

Κατέγραψε την ύπαρξη ενός κεντρικού πύργου διαστάσεων 9 μ. X 10 μ. στο μέσο ενός πολυγωνικού οχυρωματικού περιβόλου μέγιστου πλάτους 35 μέτρων περίπου (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=smerna>). Σήμερα, το περίγραμμα της βάσης αυτού του πύργου είναι ακόμα ορατό. Η είσοδος του κάστρου ήταν στη νοτιοδυτική πλευρά. Εκεί καταλήγει ένα ελικοειδές μονοπάτι που οδηγεί στην κορυφή του κάστρου (Kourelis, 2003, p.p. 406-407, 572-573).

4.3.7 Κάστρο Καλίδονας

Βρίσκεται 500 μ. νότια του χωριού Καλίδονα. Η θέση αυτή είναι γνωστή και ως Γυφτόκαστρο ή Παλαιόκαστρο της Σαρτήνας. Ο χώρος του κάστρου ανακαλύφθηκε από το Γάλλο περιηγητή M. Boutan (Βιγγοπούλου, 2005). Χαρακτηρίστηκε ως αρχαίος από το Γερμανό μουσικό, κριτικό, συνθέτη, πιανίστα και ραδιοφωνικό συντάκτη, Heinz Gerhard Pringsheim(1882-1974) καθώς και το Γερμανό αρχιτέκτονα και αρχαιολόγο Wilhelm Dörpfeld (1853 - 1940) (https://de.wikipedia.org/wiki/Heinz_Pringsheim, https://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Dörpfeld).

Η πλειονότητα των επιστημόνων δέχεται την ύπαρξη μεσαιωνικής κατοίκησης, ενώ το μοναδικό τοπωνύμιο που επιβεβαιώνεται από τις μεσαιωνικές πηγές είναι το *La Glace*, συνδεδεμένο με το χωριό Γλάτσα, το οποίο μετονομάστηκε κατά τον εικοστό αιώνα σε Ανήλιο. Επιπλέον στο χώρο του κάστρου βρέθηκαν αρχαία και μεσαιωνικά κεραμικά χρηστικά υπολείμματα. Τα κεραμίδια ανάγονται στη μεσαιωνική περίοδο. Ο Dörpfeld μελέτησε το χώρο για πρώτη φορά το 1892 (Κουρελής, 2002).

Το κάστρο εξωτερικά έχει δύο οχυρωματικούς περιβόλους οι οποίοι περιλαμβάνουν έξη πυργοειδείς προμαχώνες και καλύπτει μια ακανόνιστη τετραγωνική επιφάνεια πλευράς 70μ. περίπου. Οι οχυρωματικοί περίβολοι βρίσκονται σε σχετικά καλή κατάσταση λόγω της μεγάλης διατομής τους. Ο χώρος οργανώνεται οικοδομικά γύρω από αυτούς τους οι οποίοι και συνιστούν το βόρειο τείχος (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=kalidon>).

Ο εσωτερικός περίβολος έχει διαστάσεις 30X30μ. περίπου. Τα περισσότερα κτίσματα βρίσκονται μεταξύ των δύο περιβόλων και είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους. Οι κατόψεις των χώρων είναι τετράγωνα, πλευράς 5μ. ή ορθογώνιες, διαστάσεων 5X10μ.. Δέκα κτίσματα είναι προσαρτημένα στον εξωτερικό οχυρωματικό περίβολο και τέσσερα μόνο εντοπίστηκαν εκτός του εξωτερικού οχυρωματικού περιβόλου, κάτω από την κορυφή του λόφου. Όλα είναι χτισμένα με ξερολιθιά. Δεν βρέθηκαν ίχνη συνδετικού κονιάματος. Το στοιχείο αυτό κατέστησε τις κατασκευές πιο ευπαθείς στο χρόνο με αποτέλεσμα σήμερα να υπάρχουν μόνο ερείπια τοιχοποιίας τα οποία φθάνουν το πολύ στο ύψος του ενός μέτρου (<http://www2.egeonet.gr/forms/filePage.aspx?lemmaId=6964>). Δεν έχουν βρεθεί ίχνη δρόμων ή μονοπατιών.

Η κύρια πρόσβαση στο χώρο γινόταν μέσω μιας πύλης στα νοτιοδυτικά του εξωτερικού οχυρωματικού περιβόλου, ενώ ένα άνοιγμα στη νοτιοδυτική γωνία του εσωτερικού περιβόλου αποτελεί πιθανόν την πύλη εισόδου στο εσωτερικό. Τέλος, ο μεγάλος υπαίθριος χώρος που υπάρχει μεταξύ των δύο πυλών, λειτουργούσε μάλλον ως κύρια οδός κυκλοφορίας (https://aristomenismessinios.blogspot.com/2016/05/blog-post_3.html?m=1).

4.3.8 Κάστρο Σαμικού

Βρισκόταν σε στρατηγικό σημείο, σε θέση «Κλειδί» για την εποχή. Κυριαρχούσε στην πεδιάδα του Σαμικού, ελέγχοντας το δρόμο που ένωνε την Πισάτιδα με την Τριφυλία αλλά και τη δυτική Μεσσηνία. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι οι Ηλείοι είχαν χωριστεί σε τρία κράτη, την Ήλιδα, την Πισάτιδα και την Τριφυλία. Για το λόγο αυτό το κάστρο λέγεται και «Κάστρο Κλειδίου». Περιλαμβάνει προϊστορική ακρόπολη που καταλαμβάνει το βραχώδη λόφο Κλειδί, στα δυτικά της κλασικής ακρόπολης, καθώς και κλασική ακρόπολη που εκτείνεται στα ανατολικά.

Το Κάστρο περιβάλλεται από κυκλώπεια τείχη μήκους περίπου 1600 μ., τα οποία περικλείουν μια κατηφορική περιοχή, τριγωνικής μορφής. Το πάχος τους είναι ενιαίο και ίσο με 2 μέτρα. Τοποθετούνται χρονικά στον 4ο αι. π.Χ. και σώζονται σε μεγάλο βαθμό, σε μερικά δε σημεία έχουν διασωθεί ως το ύψος των 5 μ. περίπου. Επίσης, διασώζονται ακέραιες τρεις μικρές θυρίδες με τους παραστάτες στο εξωτερικό τους μέρος καθώς και οι τρύπες για τις αμπάρες (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=samiko>). Το κάστρο έχει δώσει ίχνη ζωής από τη μεσοελλαδική και την υστεροελλαδική περίοδο.

Η κατοίκηση του χώρου κατά τη μεσοελλαδική περίοδο επιβεβαιώνεται από το εκτεταμένο νεκροταφείο τύμβων της περιόδου αυτής. Άλλο στοιχείο αποτελούν τα πλούσια κτερίσματα από τη μεσοελλαδική έως την Υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο. Στη θέση αυτή υπήρχε επίσης πύργος, με διαστάσεις 19 X 6 μ., ο οποίος σήμερα είναι γκρεμισμένος. Το Σαμικό ως αρχαία πόλη εγκαταλείφθηκε γύρω στον 6^ο αι. μ.Χ.. Κατά τη Φραγκοκρατία και την Τουρκοκρατία αξιοποιήθηκε σαν οχυρό (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2659).

4.4.9 Κάστρο Παλιακούμπα

Το κάστρο Παλιακούμπα της Τριφυλίας, κατασκευάστηκε το μεσαίωνα και βρίσκεται κοντά στον αρχαιολογικό χώρο της Ελληνιστικής περιόδου στην Πλατιάνα. Είναι σε απόσταση ενός χιλιομέτρου ανατολικά από την Ακρόπολη της Πλατιάνας και ενός χιλιομέτρου νοτιοδυτικά από την γέφυρα της Τσεμπερούλας στην ίδια περιοχή. Στο δρόμο Ανδρίτσαινας- Κρεσταίωνων υπάρχουν δύο πετρώδεις λόφοι. Στην κορυφή του ανατολικού λόφου που ονομάζεται Ρουπάκι, υπάρχουν ερείπια του κάστρου (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=paliakoumpa>).

Ταυτίζεται με το κάστρο *La Combe* του καταλόγου κάστρων του 1391, το *Castello della Cumba* του 1377, την *Acumba* του 1467 και την *Accomba* που σημειώνεται στον χάρτη του 1705 του Γάλλου χαρτογράφου, Nicolas de Fer (1646 – 1720). Η θέση του ήταν στρατηγική στην περιοχή της Τριφυλίας, αφού ήλεγχε δύο βασικούς οδικούς άξονες της περιοχής, το δρόμο Πλατιάνα-Λογγό-Φανάρι-Ανδρίτσaina και το δρόμο Πλατιάνα-Βρεστό-Κάτω Φιγαλία (https://aristomenismessinios.blogspot.com/2016/01/blog-post_75.html).

Επιπλέον, έδινε τη δυνατότητα επιτήρησης μεγάλου μέρους της κοιλάδας του Αλφειού. Το κάστρο αποτελείτε από τρία επίπεδα. Το μεσαίο και το χαμηλότερο επίπεδο περιλαμβάνουν σπίτια και είναι οχυρωμένα σε αντίθεση με το υψηλότερο επίπεδο το οποίο είναι ανοχύρωτο (Σφηκόπουλος, 1987, σσ. 307-308. Kourelis, 2003, σ. 339).

4.3.10 Κάστρο της Οχιάς

Πρόκειται για μεσαιωνικό κάστρο με οικισμό, το οποίο βρίσκεται στα σύνορα των νομών Αχαΐας και Ηλείας, στο νοτιοδυτικό άκρο του Ερύμανθου, σε έναν ορεινό όγκο που αποκαλείται Κακοταροβούνι και πιο συχνά Σκιαδοβούνι. Το 1924 αναγνωρίστηκε σαν μεσαιωνικός οικισμός και καταγράφηκε για πρώτη φορά η ονομασία του ως «Κάστρο της Οχιάς». Η εναλλακτική ονομασία «Κάστρο της Ωριάς» είναι μεταγενέστερη και αναφέρεται στο ίδιο κάστρο. Με βάση κεραμικά ευρήματα που ανευρέθηκαν στην περιοχή του κάστρου, τοποθετείται χρονικά γύρω στο 1200. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις το «Κάστρο της Οχιάς» εγκαταλείφθηκε στην αρχή της Φραγκοκρατίας.

Ο οικισμός ήταν χτισμένος στην κορυφή και τις πλαγιές ενός απότομου κωνικού λόφου, κατελάμβανε δε, μια κατά προσέγγιση τετραγωνική επιφάνεια 200 X 200 μέτρων. Στον χώρο αυτό έχουν ανευρεθεί περί τα 450 ερείπια οικοδομημάτων με ύψος μεγαλύτερο των δύο μέτρων, κυρίως στη δυτική πλευρά του Κάστρου προς το Σκιαδοβούνι (<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=oxia>).

Πρόκειται για λίθινες κατασκευές χωρίς κάποιο συνδετικό κονίαμα, ξερολιθιά, με εξαίρεση την εκκλησία και τη δεξαμενή, όπου χρησιμοποιήθηκε κονίαμα. Τα σπίτια είχαν διαστάσεις βάσης 4X4 ή 4X5 μέτρα. Αναπτύσσονταν συνολικά σε τέσσερις ορόφους, ως αποτέλεσμα αξιοποίησης της έντονης κλίσης του εδάφους και για τον ίδιο λόγο διέθεταν δύο εισόδους. Στην κύρια είσοδο διαμόρφωναν μικρή αυλή με πόρτα, που οδηγούσε στην κυρίως κατοικία. Ο χαμηλοί όροφοι χρησίμευαν ως αποθήκες τροφίμων ή κελάρια και οι υπόλοιποι ως κατοικία.

Η πρόσοψη διέθετε μπαλκόνι το οποίο λειτουργούσε και ως παρατηρητήριο. Υπήρχε ενδοεπικοινωνία μεταξύ των ορόφων μέσω καταπακτών. Στο υπόγειο διάνοιγαν τάφρους για να έχουν τη δυνατότητα να συρθούν και να διαφύγουν σε

περίπτωση κινδύνου. Ο σκελετός των στεγών ήταν από βελανιδιά και η κάλυψη από σχιστόπλακες. Στις γωνίες των κτισμάτων οι τεχνίτες λάξευαν ανάγλυφα διακοσμητικά όπως, κεφαλές, στήθη γυναικών, πουλιά, σταυρούς, γυναίκες που χορεύουν και άλλες παραστάσεις (<http://www.antroni.gr/cms/o-topos-mas/aksiotheata/arxaiologikoi-xoroi/2008-09-23-17-02-14/885-to-kastro-tis-oxias>).

Την περίοδο 1990-1993, ο Αμερικανός αρχαιολόγος Frederic Cooper του Πανεπιστημίου της Μινεσότα, ηγήθηκε εκτενών ανασκαφικών ερευνών οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο κάστρο για τρία συνεχόμενα καλοκαίρια, από ομάδα ερευνητών και φοιτητών στα πλαίσια του προγράμματος *Morea Project* ή *MARWP* (*Minnesota Archaeological Researches in the Western Peloponnese*). Το πρόγραμμα αυτό ερευνήσε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής της Πελοποννήσου σε μια περίοδο 3000 ετών (Μπούτσικας, 1994. Cooper, 2002).

4.4 Ιαματικές Πηγές

4.4.1 Ιαματική Πηγή Καϊάφα

Από γεωλογική άποψη η περιοχή του Καϊάφα χαρακτηρίζεται από δολομιτικούς ασβεστόλιθους, μελανότεφρου έως τεφρού χρώματος με βιτουμενιούχο οσμή κατά την κρούση, έντονα διαρρηγμένους και αποκαρστικοποιημένους. Βόρεια και νότια του όρους Λαπίθα εμφανίζονται νεογενή ιζήματα με εναλλαγές αργιλομαργών, μαργών, άμμων και ψαμμιτών ικανού πάχους. Σύμφωνα με τις θερμοκρασιακές μετρήσεις η πηγή χαρακτηρίζεται ως υπόθερμη. Παλαιότερες μετρήσεις, έδιναν θερμοκρασίες λίγο μεγαλύτερες των 35°C οπότε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μεσόθερμη. (Στρατικόπουλος, 2007, σ. 31).

Η Ιαματική Πηγή Καϊάφα πηγάζει στους πρόποδες του όρους Λαπίθα και στην ανατολική όχθη της λιμνοθάλασσας Καϊάφα εντός σπηλαίου (πηγή), το οποίο είναι χωρισμένο σε δυο τμήματα, ένα μεγάλο και ένα μικρότερο. Από τα αρχαία χρόνια αυτά ονομάζονταν, σπήλαιο των «Ανιγρίδων Νυμφών» και «Γεράνιο Άντρο» ή των «Ατλαντίδων Νυμφών», αντίστοιχα.

Το μήκος της όλης σπηλιάς είναι 200μ. Εκτείνεται όμως προς το εσωτερικό των βράχων σε δαιδαλώδες και ανεξερεύνητο δίκτυο. Το βάθος είναι από 1.0 – 1.5μ. και το νερό αναβλύζει από το έδαφος αλλού ζεστό και αλλού κρύο δημιουργώντας επί τόπου

ένα χαμάμ σε συγκεκριμένο εύρος θερμοκρασιών. Η πηγή των Ανιγρίδων Νυμφών, είναι υδροχλωριονατριούχος, με ελεύθερο υδρόθειο σε σημαντική ποσότητα και με θερμοκρασία ύδατος που κυμαίνεται μεταξύ 32⁰-35⁰ C. Στη μικρή σπηλιά η θερμοκρασία του νερού είναι μεταξύ 29⁰-34⁰ C. Ενδείκνυται κυρίως για ίαση μεγάλου εύρους δερματικών παθήσεων (Παππά, 2009, σ. 61).

Σε μικρή απόσταση από το σημείο, περίπου 200μ. βρίσκεται η ιαματική υδροθειοχλωριονατριούχος πηγή του Γερανίου κατάλληλη για ποσιθεραπεία. Το νερό έχει χρώμα πρασινωπό και ιδιαίτερη οσμή και γεύση. Ενδείκνυται για παθήσεις νεφρών, ήπατος, χοληδόχου και ουροδόχου κύστης, με την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχουν στομαχικά προβλήματα.

4.4.2 Ιαματική Πηγή Κυλλήνης

Απέχει από την ακτή περίπου 800m και αναβλύζει σε υψόμετρο 16m. Εκτός από την κύρια πηγή, συναντώνται και άλλες πλευρικές αναβλύσεις. Η πηγή χαρακτηρίζεται ως υπόθερμη, καθώς δεν έχει σημαντικά υψηλή θερμοκρασία. Οι γεωλογικοί σχηματισμοί που συναντώνται στην ευρύτερη περιοχή των πηγών είναι ασβεστόλιθοι και γύψος. Τα ιζήματα της περιοχής αποτελούνται από θαλάσσιες αποθέσεις πάχους 2-6μ..

Συνίστανται κυρίως από αδρόκοκκες άμμους και ψαμμίτες. Στους παραπάνω σχηματισμούς δημιουργείται ένας υπό πίεση υδροφόρος ορίζοντας και ένας ελεύθερος υδροφόρος ορίζοντας μικρού πάχους. Το θερμό νερό αναμιγνύεται με το κρύο νερό του υδροφόρου ορίζοντα με αποτέλεσμα αρκετά πηγάδια περιμετρικά της κύριας πηγής να εμφανίσουν σχετικά αυξημένη θερμοκρασία αλλά και δυσάρεστη οσμή (Στρατικόπουλος, 2007, σ. 32).

Τα νερά χαρακτηρίζονται ως οξυανθρακικά-νατριούχα-σιδηρούχα με ιχνοστοιχεία λιθίου και φθορίου. Η λουτροθεραπεία συνιστάται κυρίως για ίαση δερματικών και ρευματικών παθήσεων ενώ η ποσιθεραπεία για νεφρολιθιάσεις, παθήσεις του ουροποιητικού συστήματος και υποβοήθηση της πέψης (Χαραλαμπίδου, 2011, σ.25).

4.4.3 Ιαματική Πηγή Κουνουπελίου

Βρίσκεται στο δημοτικό διαμέρισμα Νέας Μανωλάδας και σε απόσταση λίγων μέτρων από την παραλία Κουνουπελίου, κοντά στην ακτή. Περιλαμβάνεται στις 24 Ιαματικές

Πηγές Τουριστικής Σημασίας του ΕΟΤ και ανήκει στο τοπικό δημοτικό διαμέρισμα (Κοϊνάκη, 2008, σ.σ. 16-18).

Είναι υπόθερμη και υδροθειούχα. Παλαιότερα λειτουργούσε για λουτροθεραπεία. Η περιοχή καλύπτεται από παράκτιες αποθέσεις ενώ το γεωλογικό υπόβαθρο της περιοχής αποτελείται από ανθρακικούς σχηματισμούς. Η πηγή είναι τεκτονικής προέλευσης. Στο πρόσφατο παρελθόν παρουσίαζε σημαντικές παροχές νερού, οι οποίες μειώθηκαν απότομα μετά από έναν σεισμό. Στις μέρες μας η παροχή νερού είναι πολύ μικρή (Στρατικόπουλος, 2007, σ. 34).

4.4.4 Ιαματική Πηγή Πουρναριού

Βρίσκεται στο χωριό Πουρνάρι και είναι γνωστή κατά την αρχαιότητα ως «Ηράκλεια», επειδή κατά τη μυθολογία η Αθηνά την υπέδειξε στον Ηρακλή. Επίσης, λέγεται ότι η πηγή ήταν αφιερωμένη στις κόρες του μυθικού ήρωα Ίωνα, τις Ιωνίδες. Τοποθετείται μέσα στην υδρολογική λεκάνη του Αλφειού ποταμού με ποτάμιες αποθέσεις οι οποίες αποτελούνται από χαλίκια, άμμο και ιλυώδη άμμο με ένα στρώμα αλλουβιακού πηλού στην κορυφή. Ακολουθούν νεογενείς σχηματισμοί διαιρούμενοι σε δύο ακολουθίες.

Μια ακολουθία από άμμους με αμμοχάλικα, ιλύ και άργιλο και μια ακολουθία από λεπτές άμμους, ιλυώδεις και αργιλούχες αποθέσεις και σπανιότερα κροκαλοπαγή, πιο κάτω. Οι πηγές είναι υπόθερμες. Παλαιότερα στο χώρο λειτουργούσε υδροθεραπευτήριο, αφού υπήρχε ο ισχυρισμός ότι το νερό είναι ιαματικό κατάλληλο για λουτροθεραπεία (Στρατικόπουλος, 2007, σ. 35).

4.5 Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους

4.5.1 Δασικό Σύμπλεγμα Φολόης

Βρίσκεται σε οροπέδιο με υψόμετρο 600 μέτρα περίπου, στους ΝΔ πρόποδες του όρους Ερύμανθος, κοντά στα σύνορα των νομών Αρκαδίας και Αχαΐας. Καλύπτει μια έκταση 42.000 στρεμμάτων. Είναι ένα από τα μεγαλύτερα δρυοδάση. Πήρε το όνομά του σύμφωνα με τη μυθολογία από το φίλο του Ηρακλή και βασιλιά των Κενταύρων, Φόλο. Το Δασικό Σύμπλεγμα της Φολόης ονομάζεται από τους ντόπιους της περιοχής και Κάπελη, που σημαίνει πυκνό δάσος. Έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που το καθιστούν μοναδικό στον ευρύτερο χώρο των Βαλκανίων, είναι από τα λίγα αμιγώς σπερμοφυή

δάση στην Ευρώπη και το μοναδικό επίπεδο δάσος στην Ελλάδα (<https://www.newsbeast.gr/travel/destinations/arthro/734605/perpatiste-sto-monadiko-epipedo-dasos-tis-elladas>).

Βρίσκεται μέσα στις συλλέκτριες λεκάνες των ποταμών Ερύμανθου και Πηνειού. Αναφορικά με τη χλωρίδα, σε όλο το οροπέδιο κυριαρχεί η «υψίκορμος Δρυς». Κοντά σε κατοικημένες περιοχές αλλά και στις χαράδρες φύονται πλατάνια, πουρνάρια, καστανιές, κουμαριές, ρείκια και καρυδιές. Επίσης διαθέτει πλούσια πανίδα. Από τα αρχαία χρόνια έως το 1950 περιλάμβανε αγριογούρουνα, ζαρκάδια και ελάφια, ενώ σήμερα απαντώνται αλεπούδες, τσακάλια, σκαντζόχοιροι, χελώνες και κουνάβια (<http://www.persaina.gr/kappa940piepsilonlambdaetadeltarhoupsilon972deltaalphasigmaomicronsigmaf-phiomicronlambda972etasigmaf.html#ixzz5Xu1NIVc7>).

Την ορνιθοπανίδα αποτελούν πέρδικες, φάσες, δρυοκολάπτες, κίσες, τριγώνια, κούκοι, κορυδαλλοί, μπεκάτσες, αετοί και κουκουβάγιες. Τέλος, το οικοσύστημα συμπληρώνεται από μεγάλη ποικιλία εντόμων και ερπετών όπως οχιές, αστρίτες, δεντρογαλιές, σαΐτες και σαύρες. Οι θεόρατες πλατύφυλλες βελανιδιές δημιουργούν ένα ιδιαίτερο σκηνικό στην ορεινή Ηλεία και καθιστούν το δάσος της Φολόης εξαιρετικό προορισμό για δραστηριότητες, όπως πεζοπορία και ορεινή ποδηλασία (<http://www.olympiaholiday.gr/ilia/tourism/articles/article.jsp?context=1504&categoryid=7366&articleid=8135>).

4.5.2 Δάσος Στροφυλιάς

Το δάσος της Στροφυλιάς συγκαταλέγεται στα μεγαλύτερα δάση της Ευρώπης. Παράλληλα, είναι το πιο εκτεταμένο δάσος κουκουναριάς (*Pinus pinea*) στην Ελλάδα με συνολική έκταση 22.000 στρέμματα, εντός των οποίων περιλαμβάνεται ένα οικοσύστημα μεγάλης βιοποικιλότητας. Κυριαρχούν τρία είδη δέντρων, η κουκουναριά (*Pinus pinea*), η χαλέπιος πεύκη (*Pinus halepensis*) και η ήμερη βελανιδιά (*Quercus macrolepis*).

Η χαλέπιος πεύκη καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση του δάσους και απαντάται κυρίως κατά μήκος της αμμώδους παραλίας και των θινών, ενώ η κουκουναριά καταλαμβάνει τη μικρότερη έκταση και εμφανίζεται στα ανατολικά. Η ήμερη

βελανιδιά εμφανίζεται και αυτή στο ανατολικό τμήμα του δάσους και σε πολύ μικρή έκταση επίσης, σχηματίζοντας αμιγείς ή μικτές συστάδες με την κουκουναριά.

Η πλειοψηφία των κουκουναριών έχουν ηλικία 100-200 ετών και προστατεύονται από τους ισχυρούς ανέμους και την αλατότητα του θαλασσινού νερού πίσω από τις συστάδες της χαλεπίου πεύκης. Απαντώνται επίσης το πουρνάρι (*Quercus coccifera*), ο φράξος (*Fraxinus angustifolius*), η γκορτσιά (*Pyrus amygdaliformis*), η τσικουδιά (*Pistacia terebinthus*) και το θαμνοκέδρο (*Juniperus phoenica*).

Το δάσος της Στροφυλιάς λειτουργεί και ως καταφύγιο για νυφίτσες, χερσαίες χελώνες, δενδροποντικούς και αλεπούδες αλλά και για διάφορα πουλιά όπως ο νανόμπουφος, ο κούκος και οι φυλλόσκοποι (<https://strofylianationalpark.gr/to-dasos-tis-strofylias/>).

4.5.3 Λιμνοθάλασσα Κοτυχίου

Βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της περιοχής των Λεχαινών και χωρίζεται από το Ιόνιο πέλαγος με στενή λωρίδα άμμου μήκους 5χλμ.. Αποτελεί τη μεγαλύτερη λιμνοθάλασσα της Πελοποννήσου. Έχει έκταση κατά προσέγγιση 7.500 στρέμματα και μέσο βάθος το οποίο κυμαίνεται μεταξύ 0.40-1.0μ.. Πρόκειται για σημαντικό τόπο αναπαραγωγής, μετανάστευσης και διαχείμασης της ορνιθοπανίδας.

Η λιμνοθάλασσα Κοτυχίου συνιστά επίσης τόπο μετανάστευσης και διαβίωσης για πολλά είδη ψαριών τα οποία παραμένουν εκεί μέχρι την περίοδο έναρξης της αναπαραγωγικής διαδικασίας οπότε και μεταναστεύουν στη θάλασσα. Το γεγονός αυτό το καθιστά ένα φυσικό ιχθυοτροφείο (<https://strofylianationalpark.gr/λ-θ-κοτυχιου/>).

4.5.4 Θίνες

Οι θίνες γενικά είναι μικροί λόφοι από άμμο (αμμόλοφοι), που συνήθως βρίσκονται στις παράκτιες περιοχές αποτελώντας σημαντικό οικότοπο στη μεταβατική ζώνη ανάμεσα στην ξηρά και τη θάλασσα. Έχουν δημιουργηθεί από τις διαδικασίες διάβρωσης και απόθεσης της άμμου στην παράκτια ζώνη. Η άμμος προέρχεται από τις λεκάνες απορροής των ποταμών ή τα ιζήματα διαβρωμένων βράχων ή υποθαλάσσιων συσσωρεύσεων άμμου (Γούλιος, 2014, σ. 11).

Έχουν υψηλή οικολογική αξία αφού αποτελούν ενδιαίτημα της αμμοθινικής βλάστησης η οποία κατά κανόνα συνίσταται σε φυτά μικρού μεγέθους με ακανθώδη σκληρά μικρά και τριχωτά φύλλα, ποώδη φυτά ή και θάμνους. Τέτοια φυτά είναι το κρίνο της θάλασσας (*Pancratium maritimum*), η αμμοφίλα (*Ammophila arenaria*) και η γαλακτίτης (*Galactites tomentosa*) (Izzi, 2008). Το είδος αυτό της βλάστησης λόγω του εκτεταμένου ριζικού συστήματος που διαθέτει, συγκρατεί την άμμο, σταθεροποιεί την ακτογραμμή και δημιουργεί ένα προστατευτικό φράγμα, ενισχύοντας τη δομική σταθερότητα των ακτών με φυσικό τρόπο (Γούλιος, 2014, σ. 13).

Στις ακτές της δυτικής Πελοποννήσου διακρίνονται τέσσερις τύποι αμμολόφων ή θινών. Οι πολύ χαμηλοί εμβρυικοί αμμόλοφοι που δημιουργούνται από το θαλάσσιο νερό μέσω του *swash* (πλατάγιασμα), οι χαμηλοί αμμόλοφοι, σε απόσταση 5-10 μέτρων από τη θάλασσα, οι οποίοι καλύπτονται από βλάστηση της οικογένειας *Crusianellion maritimae*, οι υψηλοί μετατοπιζόμενοι λευκοί αμμόλοφοι, σε απόσταση 8-10 μέτρων από τη θάλασσα που καλύπτονται από *Ammophilion aremariare* και οι σταθεροποιημένοι αμμόλοφοι που απαντώνται πιο εσωτερικά και καλύπτονται με ένα ή και τα δύο από τα ανωτέρω είδη βλάστησης (Lavrentiadis, 1971).

Βγαίνοντας από το δάσος της Στροφυλιάς με κατεύθυνση προς την παράκτια ζώνη, συναντά κανείς το σπάνιο και απειλούμενο βιότοπο των αμμολόφων ή θινών. Καταλαμβάνουν μια έκταση 2000 στρεμμάτων, μπορούν να φτάσουν σε ύψος έως 10μ. και σε πλάτος από 20-500μ.. Ανάλογη εικόνα απαντάται και στην περιοχή του Βαρθολομιού.

Οι αμμοθίνες Βαρθολομιού συνιστούν επίσης ένα σημαντικό βιότοπο αφού στις αμμώδεις αυτές παραλίες φωλιάζουν, γεννούν και αναζητούν την τροφή τους πολλά είδη πανίδας όπως είναι τα παρυδάτια πουλιά αλλά και η απειλούμενη χελώνα *Caretta caretta* που εναποθέτει τα αυγά της μέσα στην άμμο τους καλοκαίρι (<https://strofylianationalpark.gr/αμμόλοφοι-θίνες/>).

5. ΕΡΕΥΝΑ

5.1 Μεθοδολογία της Έρευνας

Οι ερευνητικές μέθοδοι δεν είναι ουδέτερα εργαλεία, αλλά σχετίζονται με τη μορφή της κοινωνικής πραγματικότητας και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί αυτή να μελετηθεί. Συνεπώς, η επιλογή της κατάλληλης μεθόδου προκύπτει από κριτήρια που αφορούν στο θέμα της έρευνας και στη γενική θεωρητική του προσέγγιση. Η κατάλληλη μέθοδος εξαρτάται τόσο από τον τύπο των δεδομένων που έχουν συλλεχθεί, όσο και από τον αριθμό των υπό διερεύνηση αντικειμένων αλλά και από το σκοπό της κάθε έρευνας (Κυριακάκη, 2009).

Η ερευνητική μεθοδολογία στην παρούσα Διπλωματική Εργασία, βασίστηκε στη σύνθεση τριών μεθοδολογικών εργαλείων προκειμένου να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Οι ερευνητικές μέθοδοι που αξιοποιήθηκαν είναι η βιβλιογραφική ανασκόπηση, η ποιοτική έρευνα και η ποσοτική έρευνα. Συγκεκριμένα έγινε σύνθεση ποιοτικών και ποσοτικών εργαλείων μέτρησης ως μια εκδοχή «τριγωνοποίησης» (*triangulation*), δηλαδή μιας συνδυαστικής εφαρμογής ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων (Ganapathy & Dennehy, 1982). Τόσο τα ποιοτικά όσο και τα ποσοτικά στοιχεία σχετίζονται με την πρόθεση να συγκεντρωθούν δεδομένα από πολλαπλές πηγές, χρησιμοποιώντας μια ποικιλία μεθόδων συλλογής πληροφοριών, προσπαθώντας να επιτευχθεί η πληρέστερη δυνατή διερεύνηση του προβλήματος (Παπάς, 2006).

Η δευτερογενής έρευνα διαμορφώνει την αρχική βάση της έρευνας και για το λόγο αυτό έγινε με επίμονη και συστηματική εξέταση κάθε μορφής γνώσης (Κυριαζή, 1999). Σε Α' επίπεδο (*Generic*) εκτός από τη συλλογή κάποιων ήδη υπαρκτών στοιχείων και την ανεύρεση διάσπαρτων βιβλιογραφικών δεδομένων, πραγματοποιήθηκε ενδελεχής συγκριτική έρευνα καθώς και εκτενής κριτική επεξεργασία του υλικού με βάση τη διεπιστημονική προσέγγιση. Σε Β' επίπεδο και στο πλαίσιο της δευτερογενούς πάντα έρευνας, η βιβλιογραφική ανασκόπηση είχε στόχο τη συστηματική καταγραφή των πόρων των πολιτιστικών διαδρομών του Ν. Ηλείας, άρα την κριτική ανάλυση συναφών πολιτιστικών πόρων.

Η ποιοτική έρευνα στο πλαίσιο της πρωτογενούς έρευνας είχε ως στόχο τη συλλογή πληροφοριών με προσωπικές συνεντεύξεις σε βάθος (*depth interviews*), άρα την ποιοτική ανάλυση των δεδομένων. Αναλυτικότερα, η πρωτογενής ποιοτική έρευνα είχε ως στόχο την σε βάθος εξέταση κάποιων ποιοτικών χαρακτηριστικών της κοινωνικής ζωής της περιοχής μελέτης σε σχέση με την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς γενικά, αλλά και μέσω πολιτιστικών διαδρομών νοούμενων ενίοτε ως «τουριστικών προϊόντων».

Διερευνήθηκε το «αν», το «γιατί» και το «πώς» εκδηλώνεται ενδιαφέρον για την αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων του Ν. Ηλείας μέσω στάσεων, αντιλήψεων, συμπεριφορών, δημιουργίας κινήτρων για τις τοπικές κοινωνίες και θεσμοθέτησης μέτρων από την πλευρά της πολιτείας. Επίσης ερευνήθηκε το ενδεχόμενο αναλυτικής και επίσημης καταγραφής αυτών των πολιτιστικών πόρων και η επικοινωνία αυτής της δράσης στις τοπικές κοινωνίες με στόχο την κινητοποίηση του ενδιαφέροντος τους. Για το λόγο αυτό κρίθηκε πιο κατάλληλη η «σκοπίμη» δειγματοληψία με μικρό δείγμα συμμετεχόντων και όχι η τυχαία. Ως ποιοτικό μεθοδολογικό εργαλείο αξιοποιήθηκε αυτό της συνέντευξης (Κάβουρα & Κυριακίδης, 2008).

Συγκεκριμένα παραχωρήθηκαν δυο συνεντεύξεις. Η μια από αυτές δόθηκε από το δήμαρχο Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, κ. Διονύσιο Μπαλιούκο. Ο Δήμος Ανδρίτσαινας – Κρεστένων έχει έδρα τα Κρέστενα και ιστορική έδρα την Ανδρίτσaina, αποτελείται δε από τους δήμους: Σκιλλούντος, Ανδρίτσαινας και Αλιφείρας. Η άλλη παραχωρήθηκε από το δήμαρχο Αρχαίας Ολυμπίας κ. Ευθύμιο Κοτζιά. Ο Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας έχει έδρα την Αρχαία Ολυμπία και αποτελείται από τους δήμους: Αρχαίας Ολυμπίας, Λασιώνος, Φολόης και Λαμπείας.

Η πρωτογενής ποσοτική έρευνα επελέγη διότι οι ποσοτικές μέθοδοι είναι πιο κατάλληλες για την περιγραφή των δομικών ιδιοτήτων των κοινωνικών συστημάτων (Μαργαρίτης, 2006). Με τις ποσοτικές μεθόδους προκύπτουν στοιχεία για διαφορετικά επίπεδα της κοινωνικής πραγματικότητας και επαληθεύονται ενίοτε τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας (Λαυρεντιάδου, 2015).

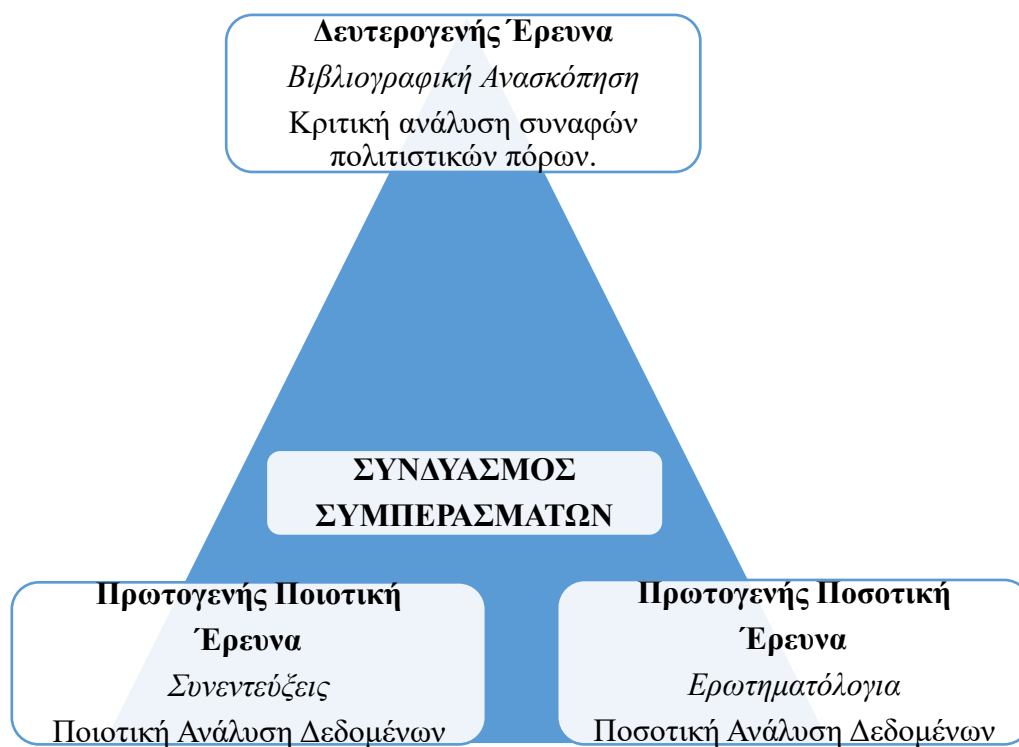
Η ποσοτική έρευνα είχε στόχο τη συλλογή πρωτογενών στοιχείων με τη χρήση ερωτηματολογίων (*questionnaire survey*) (Chisnal, 1985). Για το σκοπό αυτό

συντάχθηκε ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού και ημίκλειστου τύπου το οποίο διανεμήθηκε σε ξενοδόχους του νομού. Το δείγμα είναι μη αντιπροσωπευτικό. Προήλθε από συστηματική καταγραφή του συνόλου των καταλυμάτων και κατόπιν επιλογή με βάση πολυκριτηριακή ανάλυση. Το ενδιαφέρον εστιάστηκε κυρίως σε καταλύματα που είναι ανοιχτά όλο το χρόνο, χωρίς να αποκλεισθούν τα εποχικά, βρίσκονται διάσπαρτα σε όλο το νομό και έχουν τέσσερα, τρία και δυο αστέρια. Τα αποτελέσματα έτυχαν στατιστικής επεξεργασίας μέσω excel, αφού το δείγμα ήταν μικρό για να χρησιμοποιηθεί κάποιο άλλο πρόγραμμα.

Όπως παρουσιάζεται στο Σχεδιάγραμμα 5.1, τα αποτελέσματα των δυο ερευνών που πραγματοποιήθηκαν, συνδυάστηκαν με τα στοιχεία της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Από αυτό το συνδυασμό προέκυψε μία σειρά συμπερασμάτων, η οποία παρουσιάζεται στο έκτο κεφάλαιο.

Σχεδιάγραμμα 5.1:

Συνδυασμός των Ερευνών που Πραγματοποιήθηκαν

5.2 Αναλυτική Περιγραφή Μεθοδολογίας της Έρευνας

Η Ποιοτική Έρευνα βασίστηκε στις συνεντεύξεις των δημάρχων Αρχαίας Ολυμπίας και Ανδρίτσαινας – Κρεστένων. Αυτό έγινε κατά κύριο λόγο διότι στους δήμους αυτούς ανήκουν διοικητικά τα δυο Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, σε συνδυασμό με το ιδιαίτερα πυκνό πολιτιστικό τους ίχνος. Άλλωστε η Ανδρίτσaina έως το πρόσφατο παρελθόν, ήταν η πρωτεύουσα της επαρχίας Ολυμπίας και σήμερα είναι η ιστορική έδρα του αντίστοιχου δήμου.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στη βάση ερωτήσεων που περιλάμβαναν ως κεντρικό άξονα τη διερεύνηση του βαθμού αποτίμησης της αξίας της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού Ηλείας, τις πολιτικές για τη διαχείριση και αξιοποίησή της από την Τοπική Αυτοδιοίκηση γενικά αλλά και ειδικότερα μέσω πολιτιστικών διαδρομών καθώς και το βαθμό ευαισθητοποίησης, ενημέρωσης και εμπλοκής των τοπικών κοινωνιών σε αυτή την κατεύθυνση.

Απευθύνουμε 8 ερωτήσεις σε κάθε δήμαρχο, οι οποίες εδραζόμενες στον ανωτέρω κεντρικό άξονα, διαφοροποιούνταν προσαρμοζόμενες στις εκάστοτε ερευνητικές ανάγκες, σύμφωνα με το πολιτιστικό προφίλ του κάθε δήμου και σε συνδυασμό με τα αντίστοιχα ερευνητικά ερωτήματα. Ωστόσο, κοινό χαρακτηριστικό όλων ήταν η εστίαση του ενδιαφέροντος πάνω σε θέματα πολιτισμού, αξιοποίησης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και προστασίας των μνημειακών αγαθών των αρχαιολογικών χώρων. Στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, παρατίθενται οι αποδελτιωμένες συνεντεύξεις, στις οποίες μπορεί να ανατρέξει ο αναγνώστης.

Η Ποσοτική Έρευνα επικεντρώθηκε στη σύνταξη και διανομή ενός ερωτηματολογίου, μέσω του οποίου θα λαμβάνονταν απαντήσεις στα βασικά ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας. Ειδικότερα, η προσπάθεια εστιάστηκε στη διερεύνηση των θέσεων των ξενοδόχων του νομού Ηλείας σε σχέση με τους πολιτιστικούς πόρους του νομού, της πολιτισμικής κληρονομιάς, το βαθμό που οι ίδιοι την έχουν αξιοποιήσει γενικά αλλά και ειδικότερα μέσω πολιτιστικών διαδρομών.

Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε 15 ερωτήσεις. Όσον αφορά τον τύπο των ερωτήσεων, επελέγησαν ερωτήσεις κλειστού και ημίκλειστου τύπου. Οι ερωτήσεις κλειστού τύπου περιλάμβαναν τις κυριότερες πιθανές απαντήσεις από τις οποίες καλείται να επιλέξει ο ερωτώμενος ή του ζητείται να απαντήσει με ένα «Ναι» ή «Όχι», χωρίς να του δίνεται η δυνατότητα να δώσει μια διαφορετική απάντηση. Οι ερωτήσεις

ημίκλειστου τύπου επέτρεπαν στον ερωτώμενο να προσθέσει και κάποιες άλλες απαντήσεις μέσω της επιλογής «Άλλο».

Αυτοί οι τύποι ερωτήσεων επελέγησαν διότι οι ερωτήσεις γίνονται εύκολα κατανοητές και απαντώνται γρήγορα, ζητήματα που ήταν πολύ σημαντικά και καθοριστικά στην επιτυχή ολοκλήρωση της έρευνας, λόγω της μεγάλης απόστασης και αδυναμίας κατά συνέπεια εύκολης παροχής διευκρινήσεων και περαιτέρω παροχής βοήθειας με άμεσο τρόπο στους συμμετέχοντες.

Οι κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ήταν τριών ειδών. Μερικές από αυτές καλούσαν τον ερωτώμενο να επιλέξει μεταξύ του «Ναι» και του «Όχι» ενώ, άλλες του έδιναν έτοιμες κατηγορίες απαντήσεων σε πεντάβαθμη κλίμακα διαβάθμισης και του ζητούσαν να σημειώσει αυτή που τον εκφράζει. Τέλος, το τρίτο είδος ερωτήσεων περιλάμβανε θέσεις/προτάσεις από τις οποίες ο συμμετέχων είχε τη δυνατότητα να επιλέξει μια ή περισσότερες από μια.

Όσον αφορά τη δομή του ερωτηματολογίου, αυτό απαρτίζεται από δυο μέρη. Το Α' Μέρος, περιέχει τις ερωτήσεις που μας πληροφορούν για την ταυτότητα του καταλύματος όπως είναι η κατηγορία του, ο αριθμός των κλινών, η περίοδος και τα έτη λειτουργίας του, καθώς και η χωροταξική του θέση στο νομό, δηλαδή η τοποθεσία στη οποία βρίσκεται. Το Β' Μέρος, περιλαμβάνει τις βασικές ερωτήσεις οι οποίες περιεγράφηκαν αναλυτικά προηγουμένως και που υπηρετούν τους στόχους της παρούσας έρευνας.

Η περίοδος διεξαγωγής της Ποσοτικής Έρευνας ήταν η ίδια με αυτή της Ποιοτικής, δηλαδή Δεκέμβριος 2018 – Ιανουάριος 2019. Με βάση τα επίσημα στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδας (ΞΕΕ), στο νομό Ηλείας λειτουργούν 87 καταλύματα διαφόρων κατηγοριών, που αποτελούν και τον πληθυσμό μελέτης της έρευνας. Από αυτά τα 49 λειτουργούν επίσημα όλο το χρόνο. Στην πραγματικότητα όμως, όπως προέκυψε από την προσπάθεια επικοινωνίας με αυτά, ανοιχτά είναι πολύ λιγότερα, ενώ κάποια που λειτουργούν από τον Απρίλιο ως τον Οκτώβριο, έδειξαν ενδιαφέρον να συμμετάσχουν στην έρευνά μας, αφού διατηρούν την ηλεκτρονική επικοινωνία όλο το χρόνο.

Τελικά, η έρευνα έγινε σε ένα δείγμα 30 καταλυμάτων το οποίο και συνιστά το επιθυμητό δείγμα. Οι απαντήσεις που συλλέχθηκαν ήταν 20 και αποτελούν πάνω από το 65% του επιθυμητού δείγματος. Επιπλέον, σε καμία περίπτωση δεν παρατηρήθηκε

το φαινόμενο της «πολύ-ιδιοκτησίας», δηλαδή ένας ιδιοκτήτης να έχει στην κατοχή του 2 ή 3 μονάδες και να απαντά ο ίδιος για όλες.

Ως στατιστική μονάδα της Ποσοτικής Έρευνας, ορίστηκε ο ιδιοκτήτης της επιχείρησης ή ο διευθυντής, όταν αναφερόμαστε σε καταλύματα 4* ή 5*. Η επιμονή σε αυτή την επιλογή έγινε διότι, τα στοιχεία που επιθυμούσαμε να συλλεγούν μέσω του ερωτηματολογίου αφορούν αποκλειστικά στις απόψεις, τις ενέργειες και τις στρατηγικές που εφαρμόζει η εκάστοτε τουριστική επιχείρηση και που αυτές σχετίζονται με την τοπική ανάπτυξη και αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς της περιοχής του καταλύματος που συμμετέχει στην έρευνα.

Σε σχέση με την κατηγορία που ανήκουν τα καταλύματα, αυτά είναι σε ποσοστό 25% 2*, σε ποσοστό 45% 3*, σε ποσοστό 25% 4* και υπάρχει ένα ξενοδοχείο 5*, ήτοι ποσοστό 5%. Σε σχέση με τη δυναμικότητα σε αριθμό κλινών, το 45% των καταλυμάτων ανήκει στην κατηγορία 30-50 κλινών, το 25% ανήκει στην κατηγορία 50-100 κλινών, ενώ ένα 10% διαθέτει πάνω από 100 κλίνες. Τέλος, σε ποσοστό 20% πήραν μέρος στην έρευνα καταλύματα έως 30 κλινών.

Όσον αφορά την περίοδο λειτουργίας σε ποσοστά, το 70% των καταλυμάτων λειτουργεί όλο το χρόνο και το 30% λειτουργεί την περίοδο Απρίλιο – Οκτώβριο. Σχετικά με τη γεωγραφική κατανομή των καταλυμάτων της έρευνας στο νομό Ηλείας, το 30% βρίσκεται στην περιοχή της Αρχαίας Ολυμπίας, το 20% στον Πύργο, την πρωτεύουσα του νομού, το 10% στο Κατάκολο και το 10% στην Κουρούτα. Το υπόλοιπο 30% είναι κατανομημένο σε ποσοστό 5% στις πόλεις, Ζαχάρω, Αμαλιάδα, Γλύφα, Λαμπεία, Βαρθολομιό και Λάλα, οι οποίες αποτελούν τουριστικούς προορισμούς κυρίως κατά τους θερινούς μήνες.

Τέλος, ως προς τα έτη λειτουργίας, το 35% των ξενοδοχειακών μονάδων που έλαβαν μέρος στην έρευνα, βρίσκεται σε λειτουργία την τελευταία δεκαετία, το 15% έχει 10-20 χρόνια λειτουργίας, το 25% λειτουργεί για 20-30 χρόνια και υπάρχει ένα δυναμικό παλαιότερων ξενοδοχειακών μονάδων με 30-40 έτη λειτουργίας, σε ένα ποσοστό της τάξης του 25%.

5.3 Προβλήματα στην Υλοποίηση της Έρευνας

Η Ποιοτική Έρευνα υλοποιήθηκε την περίοδο Δεκεμβρίου 2018 – Ιανουαρίου 2019, κατά την οποία στο νομό Ηλείας επικρατούσαν ακραία καιρικά φαινόμενα όπως, έντονες χιονοπτώσεις, πλημύρες, υπερχείλιση του Αλφειού ποταμού και μεγάλες κατολισθήσεις, με αποτέλεσμα την κήρυξη του νομού σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Το γεγονός αυτό κατέστησε εξαιρετικά δύσκολη την επικοινωνία αλλά και την ανταπόκριση των δημάρχων για λόγους που ήταν υπεράνω της θελήσεώς τους. Η έντονη όμως ευαισθησία τους σε θέματα πολιτισμού και τουρισμού, σε συνδυασμό με την ειλικρινή πρόθεσή τους να συμβάλλουν στο ερευνητικό μας έργο, ήταν καθοριστική για την επιτυχή τελικά ολοκλήρωσή της.

Κατά τη διάρκεια υλοποίησης της Ποσοτικής Έρευνας, συναντήσαμε αρκετές δυσκολίες σε διάφορα επίπεδα. Συγκεκριμένα, υπήρξε αδυναμία χρήσης από μερίδα ερωτώμενων μέσης ηλικίας και άνω, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Σε αυτή την περίπτωση το ερωτηματολόγιο συμπληρωνόταν μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας από την ερευνήτρια. Υπήρχε επιφυλακτικότητα και ενίοτε καχυποψία σχετικά με το λόγο για τον οποίο επικοινωνήσαμε μαζί τους καθώς και απορία για το τι θα κάνουμε τις απαντήσεις που θα μας δώσουν. Πολλοί συμμετέχοντες ασχολούνταν παράλληλα με εξωτερικές εργασίες και εργασίες υπαίθρου, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει δυνατότητα εύκολης επικοινωνίας μαζί τους.

Σε μερικές περιπτώσεις υπήρξε αδιαφορία για θέματα που σχετίζονται με νέες πρακτικές στον τομέα της διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς, η οποία συνοδευόταν από την άποψη πως τίποτα δεν θα αλλάξει, τίποτα πάλι δε θα γίνει και άδικα ασχολούμαστε με αυτά τα θέματα. Υπήρχε ενίοτε η πρόφαση της έλλειψης χρόνου λόγω φόρτου εργασίας. Αντικειμενική και εύλογη ήταν η δυσκολία λόγω διεξαγωγής της Έρευνάς μας κατά τη διάρκεια της εορταστικής περιόδου των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς.

Παρουσιαζόταν μεγάλος βαθμός επισκεψιμότητας στις επιχειρήσεις την περίοδο εκείνη, οι οποίες όταν ήταν μικρές – οικογενειακές, δεν είχαν το απαραίτητο προσωπικό, ώστε να εξασφαλιστεί χρόνος για τον επικεφαλής να συμπληρώσει με άνεση το ερωτηματολόγιο. Επιπλέον δυσκολία, ήταν το γεγονός της υλοποίησης της Ποιοτικής και Ποσοτικής Έρευνας σε χρόνο παράλληλο.

Οι παραπάνω δυσκολίες αν και δημιούργησαν αρκετά προβλήματα στη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας έρευνας και στην περαιτέρω διαμόρφωση ενός ομαλού πλαισίου εργασίας, ωστόσο δεν παύουν να αποτελούν σημαντικές ενδείξεις της υφιστάμενης πραγματικότητας, των σχέσεων και των δομικών χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης περιοχής μελέτης. Συνεπώς, οι παράγοντες αυτοί δύνανται να συνεκτιμηθούν στη διαδικασία αποτύπωσης του τουριστικού και πολιτιστικού γίνεσθαι της Ηλείας.

5.4 Αποτελέσματα Ποιοτικής Έρευνας. Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών.

Η Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του νομού Ηλείας θεωρείται πρωτεύων ζήτημα από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, όπως αυτό έκδηλα προκύπτει από τις συνεντεύξεις των δημάρχων τόσο της Αρχαίας Ολυμπίας όσο και της Ανδρίτσαινας-Κρεστένων.

Αναλυτικότερα, με βάση τις επισημάνσεις και αναφορές του αρμόδιου δημάρχου, η ένταξη του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Ολυμπίας στο Κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, συνιστά αναγνώριση των παγκόσμιων αξιών που αναδείχτηκαν μέσα από τον αθλητισμό, ενώ παράλληλα δείχνει την αναγκαιότητα που υπάρχει σήμερα παρά ποτέ, οι αξίες αυτές του αρχαιοελληνικού πολιτισμού να κυριαρχήσουν παντού. Επίσης, ο δήμος Αρχαίας Ολυμπίας έχει ξεκινήσει προσπάθεια για την ένταξη της «Εκεχειρίας», στην Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της UNESCO.

Ο δήμος Αρχαίας Ολυμπίας μαζί με το δήμο της Αρχαίας Επιδαύρου είναι οι μοναδικοί δήμοι στην Ελλάδα που συμμετέχουν στο Πρόγραμμα «*World Heritage Journeys*». Αποτελεί μια πρωτοβουλία του Κέντρου Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO και υλοποιείται σε συνεργασία με το *National Geographic* και με την υποστήριξη της ΕΕ. Στόχος του Προγράμματος είναι η ανάπτυξη θεματικών διευρωπαϊκών πολιτιστικών δικτύων και ταξιδιωτικών διαδρομών με επίκεντρο τα εγγεγραμμένα στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς ευρωπαϊκά μνημεία και

χώρους, καθώς και η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής στην οποία βρίσκονται.

Όπως δήλωσε ο δήμαρχος της Αρχαίας Ολυμπίας, η διευθύντρια του Κέντρου Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, Mechtild Rössler, υποστηρίζει ότι: «Στόχος μας είναι να αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο ταξιδεύουν οι άνθρωποι, να διαμένουν περισσότερο στους προορισμούς, να αποκτούν εμπειρία του τοπικού πολιτιστικού αποθέματος και του φυσικού περιβάλλοντός του, καθώς και βαθύτερη γνώση και εκτίμηση των αξιών της παγκόσμιας κληρονομιάς».

Αυτό για το νομό Ηλείας, ο οποίος διαθέτει σημαντικά αρχαιολογικά μνημεία, σημαίνει ότι ο επισκέπτης μετατρέπεται πλέον από τουρίστα σε περιηγητή, διαμένει περισσότερο χρόνο και σιγά-σιγά, ο μαζικός τουρισμός μετατρέπεται σε τουρισμό ποιότητας με ανεκτίμητα πλεονεκτήματα. Επιπλέον, η Τοπική Αυτοδιοίκηση συνεργάζεται με το *National Geographic* για τη δημιουργία ενός ντοκιμαντέρ για την Ολυμπία και την ευρύτερη περιοχή που θα προβάλλεται από την πλατφόρμα *Unesco - National Geographic* και θα αποτελεί τεράστια προβολή για το Νομό αλλά και ολόκληρη την Ελλάδα.

Η Ηλεία ευρύτερα, είναι μια περιοχή με πυκνό πολιτιστικό ίχνος το οποίο μπορεί να ενταχθεί σε αντίστοιχες θεματικές όπως Αρχαιότητες, Βυζαντινά Μνημεία, Κάστρα, Ιαματικές Πηγές αλλά και Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλους. Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι μια εξαιρετικά καλή πρακτική με μοναδικές δυνατότητες, για την προστασία, ανάδειξη και προβολή των πολιτιστικών θησαυρών του Νομού. Απαιτείται όμως, η δημιουργία ενός ενιαίου φορέα τουρισμού σε επίπεδο νομού, ο οποίος να συντονίζει όλους τους Δήμους. Προς την κατεύθυνση αυτή ο Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας σκέφτεται να αναλάβει ανάλογη πρωτοβουλία, όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Δήμαρχος της περιοχής.

Οι πολιτιστικές διαδρομές ως σύγχρονα εργαλεία καλών πρακτικών βοηθούν επιπλέον στη βιώσιμη ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής αυξάνοντας την ελκυστικότητά της ως τουριστικού προορισμού και δημιουργώντας νέες οικονομικές δραστηριότητες από τους κατοίκους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του οροπεδίου Φολόης και των καταρρακτών του Ερύμανθου ποταμού.

Η πρωτοβουλία ανάδειξής τους, ανήκει σε μια ομάδα νέων από την κοινότητα της Νεμούτας. Με την στήριξη πεζοπορικών και ορειβατικών συλλόγων από όλη την Ελλάδα, κατόρθωσαν να κάνουν ευρύτερα γνωστή την περιοχή ως τόπο ειδικών μορφών τουρισμού, με αποτέλεσμα σήμερα αρκετές χιλιάδες πεζοπόρων και ορειβατών να επισκέπτονται την περιοχή. Τον Αύγουστο του 2018 με βάση τα πρώτα στοιχεία, η δραστηριότητα προσέλκυσε το ενδιαφέρον άνω των 4.000 επισκεπτών. Αυτό είχε άμεσα οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα. Στη Νεμούτα υπάρχει πλέον εστιατόριο, η ομάδα των νέων παρέμεινε στο χωριό, ενώ αξιοποιήθηκαν αρκετά εγκαταλελειμμένα κτήρια, όπως το παλαιό δημοτικό σχολείο.

Το όνομα «Αρχαία Ολυμπία» αποτελεί ένα διεθνές *brandname*. Η αναβάθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης και η ανάδειξη των δήμων σε βασικούς επιχειρησιακούς βραχίονες για την τοπική ανάπτυξη περνά στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα μέσα από τη σύνδεση του πολιτισμού και του τουρισμού. Ο Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας προσπαθεί να αξιοποιήσει αυτό το ισχυρότατο *brandname* προς όφελος της τοπικής κοινωνίας σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και το πραγματοποιεί με επιτυχία όπως προέκυψε από την παρούσα έρευνα.

Καταβάλλονται προσπάθειες να αποκτήσει η Ολυμπία ένα πιο ουσιαστικό ρόλο στο Σύγχρονο Ολυμπιακό Κίνημα. Σύμφωνα με την άποψη του επικεφαλής του Δήμου, σε αυτή την κατεύθυνση θα βοηθούσε η εγκατάσταση και λειτουργία δομών όπως αυτές των Πανεπιστημιακών Σχολών, που θα συνέβαλαν καθοριστικά στην αξιοποίηση του ισχυρότατου αυτού *brandname*, σε συνδυασμό με την περαιτέρω ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής αλλά και όλης της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας. Η ανάδειξη όμως της γενέτειρας του Ολυμπισμού σε ένα Παγκόσμιο Κέντρο για το Πολιτισμό, τον Αθλητισμό και την Ειρήνη, είναι κυρίως εθνική υπόθεση και ξεφεύγει από τις δυνατότητες ενός Δήμου, οι οποίες είναι αρκετά περιορισμένες για ένα τόσο μεγάλο εγχείρημα.

Η σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα νευραλγικό πυλώνα για την οικονομική ανάπτυξη σε επίπεδο δήμου και περιφέρειας επιτυγχάνοντας μια μορφή αυτονόμησης των ΟΤΑ από το κράτος και εξεύρεσης πόρων από πακέτα της ΕΕ όπως είναι το νέο πρόγραμμα για τον πολιτισμό και τα οπτικοακουστικά μέσα «Δημιουργική Ευρώπη 2014-2020». Οι συμπράξεις Δημόσιου και Ιδιωτικού τομέα αποτελούν σπουδαίο αναπτυξιακό εργαλείο για την ανάδειξη μιας

περιοχής. Ωστόσο, όπως προέκυψε από την έρευνα, στην Ολυμπία και ευρύτερα στο νομό Ηλείας δεν έχουν αξιοποιηθεί επαρκώς τέτοιες πρακτικές. Αυτό οφείλεται κυρίως σε δυσκολίες που απορρέουν από ένα αυστηρό θεσμικό καθεστώς που διέπει την περιοχή καθώς και την έλλειψη κατάλληλων δομών.

Η Στρατηγική της ΕΕ για την περιφέρεια της Αδριατικής Θάλασσας και του Ιονίου Πελάγους (*EUSAIR*) βασίζεται σε τέσσερις θεματικούς πυλώνες: Γαλάζια ανάπτυξη, Σύνδεση της περιοχής, Ποιότητα του περιβάλλοντος και Βιώσιμος τουρισμός. Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας έχει ενταχθεί στη Στρατηγική Αδριατικής – Ιονίου. Αυτό δυνητικά έχει κάποια πρακτικά οφέλη για τη βιωσιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού σε συνδυασμό και με τον τουρισμό κρουαζιέρας ο οποίος υφίσταται στην ευρύτερη περιοχή.

Με βάση τα στοιχεία της έρευνας, η κρουαζιέρα αποτελεί σήμερα τον κύριο όγκο των τουριστών που επισκέπτονται την Αρχαία Ολυμπία. Η ένταξη της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας στην Στρατηγική Αδριατικής - Ιονίου, πρακτικά μπορεί να συμβάλει στην αύξηση του τουρισμού δημιουργώντας ένα δίκτυο ελκυστικών προορισμών στην περιοχή αλλά και προβάλλοντάς την με ενιαίο τρόπο.

Οι πολιτιστικές διαδρομές δυστυχώς επί του παρόντος δεν αξιοποιούνται σε αυτό το κομμάτι του τουρισμού. Αυτό γίνεται διότι, όπως τονίζει χαρακτηριστικά ο δήμαρχος Αρχαίας Ολυμπίας στη συνέντευξή του, τα προγράμματα παραμονής στους λιμένες και τα προγράμματα εκδρομών των επιβατών των κρουαζιερόπλοιων, καταρτίζονται με βάση κυρίως οικονομικά κριτήρια από τις εταιρείες κρουαζιέρας. Η Περιφέρεια Αδριατικής – Ιονίου στο πλαίσιο της ΕΕ θα μπορούσε να θεσπίσει κανόνες βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης και μέσα από τον τομέα αυτόν.

Στο πλαίσιο ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινωνιών και ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης και υπερηφάνειας των ντόπιων για τον τόπο τους, οι τοπικοί πληθυσμοί διοργανώνουν ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις με στόχο τη διατήρηση και διάδοση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Παράλληλα ο Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας διοργανώνει κάθε καλοκαίρι το Διεθνές Φεστιβάλ Ολυμπίας, αξιοποιώντας το *brandname* της περιοχής, με στόχο την ανάδειξη της μοναδικότητας της περιοχής στον τομέα του πολιτιστικού πολιτισμού.

Τα αποτελέσματα μέχρι σήμερα αυτής της διοργάνωσης δεν είναι πολύ ικανοποιητικά, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης, αλλά και της αδυναμίας του νομού να συγκροτήσει σχετικό ενιαίο φορέα. Σημαντικό βήμα βελτίωσης της κατάστασης θεωρείται η διεθνοποίηση του φεστιβάλ και η προσπάθεια δημιουργίας ενιαίου φορέα πολιτισμού σε επίπεδο νομού ή η σύμπραξη με τον Δήμο Πύργου, με στόχο τη δημιουργία ενός κοινού φορέα για τον πολιτισμό.

Η έρευνα επίσης έδειξε ότι στον τομέα στήριξης των τοπικών δράσεων για τον πολιτισμό, ο Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας προβαίνει σε μια σειρά στοχευμένων δράσεων. Για παράδειγμα, στηρίζει ομάδες δημοτών που ασχολούνται με την ανάδειξη τοπικών παραδοσιακών εθίμων, ενισχύει πολιτιστικούς συλλόγους με έντονη δραστηριότητα, δημιουργεί και διατηρεί δεξαμενή προτάσεων και ιδεών που προάγουν τον πολιτισμό και υποβάλλονται από πολίτες αλλά και αρμόδιους φορείς, αναδεικνύει και τιμά τοπικούς καλλιτέχνες.

Επίσης, στηρίζει πολιτιστικά έργα υποδομής σε συνεργασία με τοπικούς φορείς, προγραμματίζει και υλοποιεί έργα υποδομής ευρύτερης πολιτιστικής σημασίας, όπως είναι το Μουσείο Πετραλιά στην Δίβρη, το Μουσείο Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων και το Μουσείο Μύθου. Τέλος, θέτει στη διάθεση των πολιτιστικών φορέων της περιοχής και όχι μόνο, τους δημοτικούς χώρους του Δήμου για την πραγματοποίηση διαφόρων πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Ο Δήμος Ανδρίτσαινας – Κρεστένων έχει στη διοικητική του περιοχή το Ναό του Επικουρίου Απόλλωνα. Είναι το πρώτο ελληνικό μνημείο το οποίο εντάχθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, το 1986. Το γεγονός αυτό συνιστά εξαιρετικό πλεονέκτημα σχετικά με την παγκόσμια προβολή της περιοχής, συμβάλλει στην εξωστρέφεια αλλά και τη διαφήμιση σε παγκόσμιο επίπεδο όχι μόνο του συγκεκριμένου δήμου αλλά και ευρύτερα.

Επιπρόσθετα, μέσω της επισκεψιμότητας τουριστών από όλο τον κόσμο σε όλη τη διάρκεια του έτους, επιτυγχάνεται κατά ένα σημαντικό μέρος βελτίωση του εισοδήματος των κατοίκων και γενικότερα οικονομική πρόοδος στην περιοχή, η οποία όμως έχει μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης. Η ύπαρξη ενός τόσο σημαντικού μνημείου μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην προσέλκυση επενδύσεων και την κατασκευή

έργων υποδομής που θα βελτιώσουν σημαντικά την ποιότητα ζωής των κατοίκων και την συγκράτηση του πληθυσμού στις πατρώες εστίες.

Σύμφωνα με τις δηλώσεις του δημάρχου Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην εκπαίδευση και την πολιτιστική αναβάθμιση του τοπικού πληθυσμού, αφού αυτό θεωρείται ότι είναι ένας ουσιαστικός τρόπος ανάδειξης και προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς. Εφόσον οι κάτοικοι συνειδητοποιήσουν τη σημασία της ιστορίας του τόπου τους, την ιστορική συνέχεια μέσω των προγόνων τους και το προνόμιο να κατοικούν σε ένα τόσο προικισμένο τόπο, θα αισθανθούν περηφάνια και αυτοπεποίθηση και συνάμα υπευθυνότητα, να προστατέψουν και να αναδείξουν την πολιτισμική τους κληρονομιά.

Η έρευνα ανέδειξε τις δράσεις που προβάλλουν τον αρχαιολογικό χώρο του Ναού του Επικουρίου Απόλλωνα ως Μνημείου Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτές που λαμβάνουν χώρα συνήθως κατά τις πανσελήνους, όπως η ολονύχτια διαδραστική παράσταση της Αποστολίας Παπαδαμάκη *«From Darkness to Light»*.

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο δήμαρχος Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, ο δήμος στα πλαίσια των οικονομικών δυνατοτήτων του, έχει αναλάβει μια σειρά δράσεων και εκδηλώσεων που στοχεύουν στην αξιοποίηση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου, με γνώμονα πάντα την προστασία του και την διαφύλαξη παράλληλα της ιερότητάς του. Ανέλαβε σε συνεργασία με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, έργα υποδομής και προστασίας του χώρου αλλά και διοργάνωσης σημαντικών εκδηλώσεων. Οι εκδηλώσεις αυτές δε στοχεύουν μόνο στην τόνωση του τοπικού πληθυσμού αλλά αποτελούν εκδηλώσεις ευρύτερου ενδιαφέροντος, αφού προσελκύουν επισκέπτες από όλη τη χώρα αλλά και ξένους επισκέπτες, η υψηλή δε ποιότητά τους, τις κατατάσσει έτσι και αλλιώς σε πανελλαδικής εμβέλειας *«event»*.

Στόχος όμως δεν είναι μόνο οι μεμονωμένες εκδηλώσεις αλλά, οι παρεμβάσεις κυρίως σε ετήσια βάση που γίνονται με ολοκληρωμένο τρόπο και βασίζονται σε σειρά εκδηλώσεων που αναδεικνύουν το σημαντικό αυτό μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς και το συνδέουν με το ευρύτερο πολιτιστικό περιβάλλον του δήμου αλλά και των μνημείων όλης της χώρας. Θεωρείται ενδιαφέρουσα η ένταξη των εκδηλώσεων αυτών

με ολοκληρωμένο τρόπο στα σημαντικά πολιτιστικά γεγονότα και φεστιβάλ της χώρας και της περιοχής ώστε να αυξήσουν την προστιθέμενη αξία τους.

Οι Αρχαιολογικοί Χώροι και τα Πολιτιστικά Μνημεία, είναι αναπόσπαστα δεμένα με δύο σημαντικές παραμέτρους. Η πρώτη είναι το φυσικό περιβάλλον της περιοχής που σε σημαντικό βαθμό παραμένει αναλλοίωτο και αποτελεί ίσως το βασικότερο αναπτυξιακό της πόρο. Στην περιοχή συναντά κανείς επιμέρους στοιχεία εξαιρετικά υψηλής αισθητικής και οικολογικής αξίας, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το ότι αρκετά από αυτά έχουν ενταχθεί σε καθεστώς προστασίας.

Η δεύτερη παράμετρος είναι τα προϊόντα της «Ολυμπιακής Γης», τα οποία λόγω των ιδανικών συνθηκών και των παραδοσιακών, κατά το δυνατόν, μεθόδων παραγωγής, διατηρούν την ποιότητά τους και μπορούν να στηρίξουν την ανασυγκρότηση της περιοχής με τον κατάλληλο τεχνολογικό και διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό. Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με τον υγιεινό χαρακτήρα της μεσογειακής διαίτας, μπορούν να αποτελέσουν βασικούς πόρους τόνωσης της οικονομίας της περιοχής στη βάση της διαφοροποίησης της τοπικής οικονομίας.

Με δεδομένο ότι ο Αρχαιολογικός Χώρος της Αρχαίας Ολυμπίας εντάχθηκε το 1989 στον ίδιο Κατάλογο της UNESCO στον οποίο ανήκει και ο Ναός του Επικούριου Απόλλωνα από το 1986, ο νομός Ηλείας έχει το προνόμιο να είναι ο μοναδικός νομός στην Ελλάδα που φιλοξενεί ταυτόχρονα δυο μνημεία παγκόσμιας εμβέλειας. Επιπρόσθετα ο οδικός άξονας που τα συνδέει διασχίζει υποχρεωτικά το δήμο Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, μεταφέροντας ετησίως δεκάδες χιλιάδες πολιτιστικών τουριστών από όλο τον κόσμο στην περιοχή. Σύμφωνα με το δήμαρχο, θα μπορούσε να θεσμοθετηθεί μια πολιτιστική διαδρομή που θα συνδέσει όλα τα μέχρι σήμερα μνημεία αυτού του καταλόγου, αρχής γενομένης από το ναό του Επικουρίου Απόλλωνα ως το πρώτο ενταχθέν ελληνικό μνημείο σε αυτόν.

Η δημιουργία και ανάδειξη μιας τέτοιας πολιτιστικής διαδρομής αποτελεί στόχο του συγκεκριμένου Δήμου από την ανάληψη των καθηκόντων του δημάρχου μέχρι σήμερα, όπως προβάλλει με σαφήνεια και ένταση, από τις σχετικές του δηλώσεις στην παρούσα έρευνα. Για το σκοπό αυτό άλλωστε, εντάχθηκε στο Πρόγραμμα *LEADER+*, μέσω της αναπτυξιακής εταιρείας: «Αναπτυξιακή Ολυμπίας», την περίοδο 2000-2007, μια

ολοκληρωμένη πρόταση για την ανάδειξη του Πολιτιστικού - Οικολογικού Δικτύου όλης της περιοχής της Ολυμπίας. Εκπονήθηκε δε η σχετική μελέτη από το ίδιο Πρόγραμμα. Η βασική ιδέα ήταν η ενοποίηση – σύνδεση, όλων των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων της περιοχής και η δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου με την Αρχαία Ολυμπία μέσω μιας πολιτιστικής διαδρομής.

Η ολοκληρωμένη πρόταση δημιουργίας της προαναφερόμενης Πολιτιστικής Διαδρομής, περιλαμβάνει τη σύσταση κατάλληλων κόμβων/στάσεων στους οποίους αναδεικνύονται όλα τα μνημεία καθώς και η σύνδεσή τους με την Ολυμπία και τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Οι βασικές στάσεις της Πολιτιστικής αυτής Διαδρομής θα είναι οι εξής: Αρχαία Ολυμπία – Σκιλλουντία - Δάσος Σμέρνας – Αλιφείρα – Ανδρίτσαινα - ποταμός Αλφειός - Επικούριος Απόλλωνας – Φιγαλεία (Νέδα) – Λέπρεο – Λουτρά Καϊάφα – Αρχαία Ολυμπία.

Οι τρόποι σύνδεσης στηρίζονται σε πρακτικές όπως είναι η ενιαία προβολή, η κατάλληλη σήμανση, η ηλεκτρονική δικτύωση, οι ιστορικές και αρχαιολογικές συνέχειες σε συνδυασμό με κοινές ιστορικές αναφορές, διάφορες κοινές εκδηλώσεις, η ανάδειξη μονοπατιών και διαδρομών σύνδεσης και η δημιουργία ενιαίων τουριστικών πακέτων. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο δήμαρχος Ανδρίτσαινας – Κρεστένων: «Οι βασικοί άξονες αυτού του σχεδίου διατρέχουν τον προγραμματισμό μας και στα νέα προγράμματα, ώστε σταδιακά να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα».

Επιπλέον, ο Δήμος βρίσκεται σε συνεργασία με την UNESCO για την ένταξη της ευρύτερης περιοχής του Επικούριου Απόλλωνα στο δίκτυο των περιοχών *BIOSPHERE RESERVE (BR)*. Είναι ένα Δίκτυο περιοχών χερσαίων ή θαλάσσιων οικοσυστημάτων ή συνδυασμός των παραπάνω, οι οποίες είναι διεθνώς αναγνωρισμένες στο πλαίσιο του Προγράμματος της UNESCO «Άνθρωπος και Βιόσφαιρα» (*Man and the Biosphere MAB*).

Αναλυτικότερα η «Αναπτυξιακή Ολυμπίας» (Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία Ο.Τ.Α - ΑΝ.ΟΛ. Α.Ε.) έχει ήδη εκπονήσει με την χρηματοδότηση της UNESCO – BRESCE (Περιφερειακό Γραφείο της Ευρώπης για την Επιστήμη και τον Πολιτισμό), τη μελέτη ένταξης της περιοχής γύρω από τον Ναό του Επικούριου Απόλλωνα στο

Δίκτυο BR και έχει δημιουργήσει υλικό ενημέρωσης για το σκοπό αυτό σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

Η συγκεκριμένη περιοχή εκτείνεται σε δύο Νομούς, Ηλείας και Μεσσηνίας και εκτιμάται ότι πληροί τα απαραίτητα κριτήρια. Διαθέτει αφενός εξαιρετική βιοποικιλότητα μεσογειακών οικοσυστημάτων και αφετέρου σημαντικό πολιτιστικό απόθεμα διαφόρων ιστορικών περιόδων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας ισορροπημένης συνύπαρξης ανθρώπου και φύσης. Επιπλέον παρουσιάζει όλες τις δυνατότητες και προοπτικές για μια αειφορική ανάπτυξη βασισμένη στον αγροτουρισμό με την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου σχεδίου ανάπτυξης.

Ο νομός Ηλείας γενικότερα διαθέτει μεγάλο πολιτιστικό απόθεμα αν σκεφτεί κανείς τις Αρχαιότητες, τα Βυζαντινά Μνημεία, τα Κάστρα, τις Ιαματικές Πηγές αλλά και τις Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλους. Το πλήθος αλλά και η ποιότητα αυτού του πολιτιστικού πλούτου θα μπορούσε να συστήσει επίσης ένα ανοικτό αρχαιολογικό/πολιτιστικό πάρκο, ενώ όσον αφορά το περιβαλλοντικό απόθεμα αρκεί να αναφερθεί ότι στο νομό Ηλείας υπάρχουν οκτώ περιοχές *Natura* και μια περιοχή *RAMSAR*, από τις έντεκα συνολικά σε όλη τη χώρα. Συγκεκριμένα πρόκειται για τη Λιμνοθάλασσα Κοτυχίου, η οποία έχει χαρακτηριστεί ως περιοχή *RAMSAR* (Σύμβαση *RAMSAR*= Σύμβαση για τους Υγροβιότοπους Διεθνούς Σημασίας).

Στόχο αποτελεί η δικτύωση αυτών των περιοχών μέσω μιας δεύτερης Πολιτιστικής Διαδρομής/Δικτύου, η οποία θα περιλαμβάνει τις ακόλουθες στάσεις: Αρχαία Ολυμπία – Αρχαία Πίσσα – Λάλα – Δρυοδάσος Φολόης – Δίβρη – Τεχνητή Λίμνη Πηνειού – Ήλιδα – Αρχαία Ολυμπία. Αυτή θα αποτελέσει το Βόρειο Κλάδο της Πολιτιστικής Διαδρομής που περιεγράφηκε ανωτέρω. Είναι προφανή τα οφέλη για την τοπική οικονομία και την ανάπτυξη της περιοχής η δημιουργία και άλλων επιμέρους διαδρομών και δικτύων με πρωταρχικό αυτό της ορθής διαχείρισης της πολιτισμικής μας κληρονομιάς προς όφελος των μελλοντικών γενεών.

Στα πλαίσια υλοποίησης του σχεδίου αυτού χρήσιμες θεωρούνται κάποιες βασικές ενέργειες οι οποίες περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- Προβολή μέσα από έντυπα, ιστοσελίδες, τοποθέτηση περιπτέρων πληροφόρησης, *infokiosks* και πινακίδων σήμανσης.

- Αξιοποίηση, ανάδειξη και προστασία περιοχών, οικιστική αναβάθμιση περιοχών αρχιτεκτονικού και ιστορικού ενδιαφέροντος και ανάδειξη αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων.
- Πολιτιστικές εκδηλώσεις, αθλητικές και εναλλακτικές δραστηριότητες, εκθέσεις τοπικών προϊόντων και διοργάνωση ημερίδων ή/και συνεδρίων.

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα αυτής της δράσης εκτιμάται ότι θα είναι ποικίλα όπως για παράδειγμα τα εξής:

- α) Ο προσδιορισμός μιας νέας επικοινωνιακής πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής που θα στηρίζεται σε συντονισμένες δράσεις, θα αξιοποιεί την σύγχρονη τεχνολογία και θα έχει απευθείας πρόσβαση σε νέες δυναμικές αγορές και κατηγορίες επισκεπτών.
- β) Η αξιοποίηση της υψηλής επισκεψιμότητας και αναγνωρισιμότητας της Αρχαίας Ολυμπίας προς όφελος ολόκληρης της περιοχής.
- γ) Η διάχυση της προστιθέμενης αξίας των Ολυμπιακών Αγώνων σε ευρύτερη ζώνη.
- δ) Η επιμήκυνση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών στην περιοχή και η αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων.
- ε) Η ανάδειξη και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των πολιτιστικών μνημείων του Νομού αλλά και η διαμόρφωση και προβολή της ιστορικής ταυτότητας και συνέχειας της περιοχής.
- στ) Η προβολή και προώθηση των τοπικών προϊόντων ποιότητας με συνέπεια τη γενικότερη τόνωση της τοπικής οικονομίας.

Με βάση τα στοιχεία της έρευνας, στο πλαίσιο διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας και πολιτιστικής ανάπτυξης της περιοχής, λαμβάνουν χώρα αρκετές δράσεις με τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών. Αυτές στοχεύουν στην τόνωση της υπερηφάνειας που όλοι αισθάνονται για τον τόπο τους και στη γενικότερη ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινοτήτων. Υπάρχουν όμως κάποιες πληθυσμιακές ομάδες όπως είναι οι εκπαιδευτικοί, οι μαθητικές κοινότητες και οι πολιτιστικοί σύλλογοι που δραστηριοποιούνται πιο ενεργά σε αυτή την κατεύθυνση.

Ο ρόλος του Δήμου στην κατεύθυνση αυτή είναι υποστηρικτικός, μέσα από τη διασφάλιση των κατάλληλων χώρων και υποδομών για την διοργάνωση εκδηλώσεων και τη συνεργασία με τις υπηρεσίες και τα νομικά πρόσωπα του Δήμου για την κοινή διοργάνωση ποιοτικών εκδηλώσεων. Όλα τα παραπάνω συμβάλλουν στην συνολική

αναβάθμιση του επιπέδου του πληθυσμού σε θέματα πολιτισμού και προστασίας του περιβάλλοντος.

Οι «Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές» είναι μια άλλη δράση για την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης με την εκπαίδευση των πολιτών σε θέματα προστασίας και ανάδειξης του πολιτιστικού πλούτου και του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας. Ο νομός Ηλείας συμμετέχει κάθε χρόνο σε αυτή τη δράση. Οι πολίτες εκδηλώνουν εξαιρετικό και διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον. Απαιτείται όμως ακόμα περισσότερη ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού αφού υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης της συμμετοχής τους. Σύμφωνα με την έρευνα, θα βοηθούσε σε μεγάλο βαθμό σε αυτό η στενότερη συνεργασία των δήμων με την Αρχαιολογική Υπηρεσία.

Στον τομέα της συνεργασίας ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα σε θέματα πολιτισμού, η έρευνα έδειξε ότι μέχρι τώρα αυτή περιορίζεται κυρίως στις διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπου επιδιώκεται μια συνεργασία μεταξύ τουριστικών επιχειρηματιών και πολιτιστικών φορέων για τη διοργάνωσή τους. Ωστόσο έχει αρχίσει να γίνεται κατανοητό και στον ιδιωτικό τομέα της περιοχής ότι η συνεργασία και πολύ περισσότερο οι συμπράξεις μέσα από μεγαλύτερα προγράμματα, μπορούν να έχουν πολλαπλασιαστικά οφέλη στην επιχειρηματικότητα και στην γενικότερη ανάπτυξη του νομού.

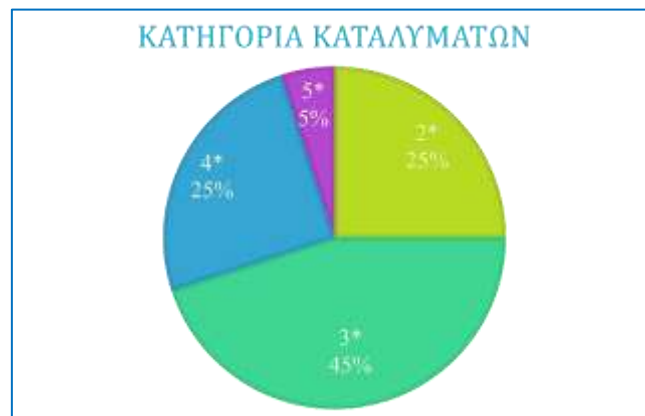
Εν κατακλείδι, η Τοπική Αυτοδιοίκηση του νομού Ηλείας και ειδικότερα των δήμων που φιλοξενούν τα δυο Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένοι τόσο σε θέματα πολιτισμού όσο και περιβάλλοντος. Συμμερίζονται την αξία της ορθής διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς αλλά και του ρόλου που οι Πολιτιστικές Διαδρομές διαδραματίζουν σε αυτή την κατεύθυνση, πράγμα που εύγλωττα υποστηρίζεται μέσα από συγκεκριμένες δράσεις.

5.5 Αποτελέσματα Ποσοτικής Έρευνας. Τουριστική Αξιοποίηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από τον Ιδιωτικό Τομέα. Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών.

5.5.1 Το Προφίλ του Δείγματος

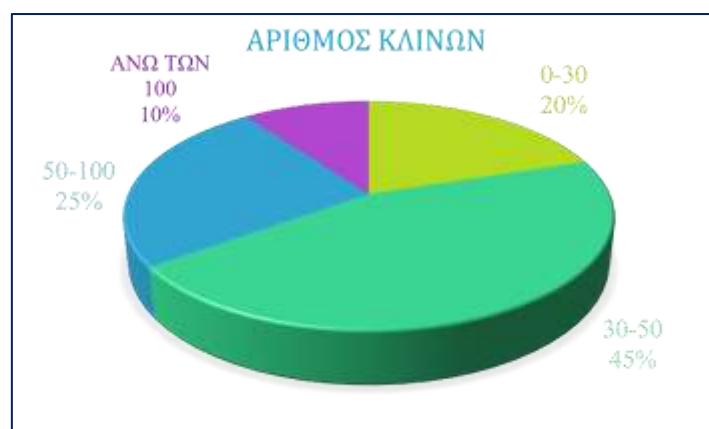
Ερωτήσεις 1-5: Ποια η κατηγορία στην οποία ανήκει το κατάλυμα; Ποιος ο αριθμός των κλινών που διαθέτει; Ποια περίοδο του έτους βρίσκεται σε λειτουργία; Ποια η τοποθεσία του; Πόσα είναι τα έτη λειτουργίας;

Από το δείγμα των 20 καταλυμάτων, το 25% ανήκε στην κατηγορία των 2*, το 45% στην κατηγορία των 3*, το 25% στην κατηγορία των 4* και ένα 5% στην κατηγορία των 5* (διάγραμμα 1).

Διάγραμμα 1. Κατηγορία καταλυμάτων

Σχετικά με τον αριθμό των κλινών των καταλυμάτων που πήραν μέρος στην έρευνα, το 20% διαθέτει έως 30 κλίνες, το 45% διαθέτει από 30 ως 50 κλίνες, το 25% διαθέτει 50 ως 100 κλίνες και ένα 10% διαθέτει πάνω από 100 κλίνες (διάγραμμα 2).

Διάγραμμα 2. Αριθμός κλινών καταλυμάτων

Σε σχέση με την περίοδο λειτουργίας, τα καταλύματα του δείγματος κατατάσσονται σε δυο κατηγορίες. Σε εκείνα που λειτουργούν όλο το χρόνο και καταλαμβάνουν ένα ποσοστό 70% και σε εκείνα που λειτουργούν από τον Απρίλιο ως τον Οκτώβριο και αντιπροσωπεύουν το υπόλοιπο 30% του δείγματος (διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3. Περίοδος λειτουργίας καταλυμάτων

Η χωροταξική κατανομή των καταλυμάτων που έλαβαν μέρος στην έρευνα είναι σε μεγάλο βαθμό αντιπροσωπευτική όλου του νομού, με δεδομένο ότι η περισσότερη τουριστικά αναπτυγμένη περιοχή του, είναι αυτή της πεδινής Ηλείας. Πιο συγκεκριμένα το 30% των ξενοδοχειακών μονάδων του δείγματος βρίσκεται στην Αρχαία Ολυμπία και το 20% στον Πύργο, την πρωτεύουσα του νομού. Το υπόλοιπο 50% είναι κατανεμημένο στο Κατάκολο 10%, στην Κουρούτα 10%, στη Γλύφα 5%, στη Ζαχάρω 5%, στη Λαμπεΐα 5%, στη Αμαλιάδα 5%, στο Βαρθολομιό 5% και στον Λάλα 5% (διάγραμμα 4).

Διάγραμμα 4. Τοποθεσία καταλυμάτων

Τέλος, ως προς τα έτη λειτουργίας των μονάδων του δείγματος, το μεγαλύτερο ποσοστό 35%, αντιστοιχεί σε καινούργιες σχετικά μονάδες με έως 10 έτη λειτουργίας. Ένα 15% των καταλυμάτων λειτουργεί από 10 ως 20 χρόνια και ένα 25% έχει 20 – 30 χρόνια λειτουργίας. Ωστόσο, υπάρχει ένα 25%, το οποίο λειτουργεί τα τελευταία 30 – 40 χρόνια και αποτελεί τις παλαιότερες ξενοδοχειακές μονάδες της περιοχής (διάγραμμα 5).

Διάγραμμα 5. Έτη λειτουργίας καταλυμάτων

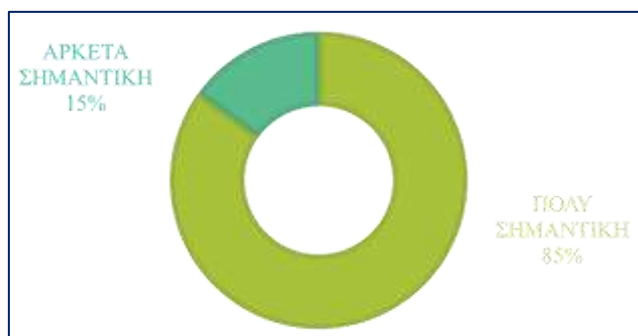
5.5.2 Τουριστική Αξιοποίηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από τον Ιδιωτικό Τομέα.

Ερώτηση 6: Πόσο σημαντική πιστεύετε ότι είναι η προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς για τον τομέα του τουρισμού;

Η ερώτηση τέθηκε προκειμένου να δοθεί μια συνολική εικόνα της άποψης των εμπλεκόμενων στον τομέα των καταλυμάτων, σχετικά με το πόσο σημαντική θεωρούν την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς για τον τουριστικό κλάδο, στον οποίο απασχολούνται επαγγελματικά. Η διαβάθμιση έγινε στην 5-βάθμια κλίμακα Likert, με δείκτες «καθόλου σημαντική», «λίγο σημαντική», «σημαντική», «αρκετά σημαντική» και «πολύ σημαντική».

Το 85% των ερωτηθέντων θεωρούν πολύ σημαντική την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς για τον τουρισμό και ένα 15% τη θεωρεί αρκετά σημαντική. Η πλειοψηφία λοιπόν των εμπλεκόμενων με τα τουριστικά καταλύματα αναγνωρίζει την σπουδαιότητα της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς σε υπερθετικό βαθμό

και δεν αρκείται στην απλή παρουσία των μνημείων που νομοτελειακά υφίστανται εδώ και χρόνια στην περιοχή (διάγραμμα 6).

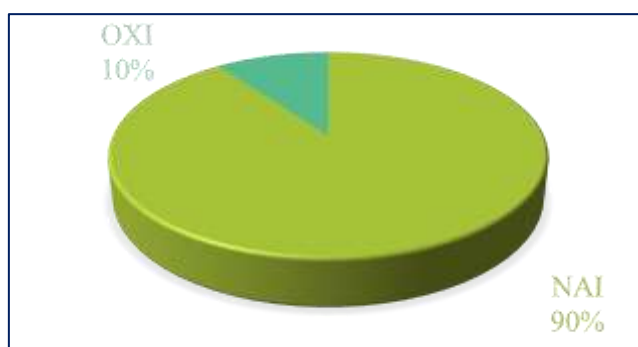

Διάγραμμα 6. Η σημασία της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς για τον τουρισμό

Ερώτηση 7: Το ξενοδοχείο σας αναπτύσσει ενέργειες που αφορούν στην αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας;

Το ερώτημα αυτό έχει στόχο τη διερεύνηση της ενεργούς εμπλοκής των τοπικών τουριστικών επιχειρήσεων στην αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού. Από τις απαντήσεις προέκυψε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων αναπτύσσει πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση, αφού θετικά απάντησε το 90% ενώ μόνο το 10% έλαβε αρνητική στάση.

Το εύρημα αυτό έρχεται να υποστηρίξει το αποτέλεσμα της προηγούμενης ερώτησης που αφορούσε στη σπουδαιότητα που αποδίδεται από την πλειοψηφία των ερωτώμενων στην πολιτισμική κληρονομιά του Ν. Ηλείας και να αναδείξει το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες δεν αρκούνται σε μια θεωρητική υποστήριξη αυτής της θέσης, αλλά προχωρούν και στην πράξη μέσω κατάλληλων ενεργειών (διάγραμμα 7).

Διάγραμμα 7. Ποσοστό αξιοποίησης πολιτισμικής κληρονομιάς μέσω ενεργειών των τουριστικών επιχειρήσεων

Ερώτηση 7.1: Αν ΝΑΙ τότε με ποιο τρόπο;

Η ερώτηση αυτή έρχεται σε συνέχεια της προηγούμενης, με στόχο να καταγράψει τις συγκεκριμένες πρακτικές, μέσα από τις οποίες οι τουριστικές επιχειρήσεις αξιοποιούν την πολιτισμική κληρονομιά του Ν. Ηλείας. Οι ερωτηθέντες μπορούσαν να δώσουν περισσότερες από μια απαντήσεις.

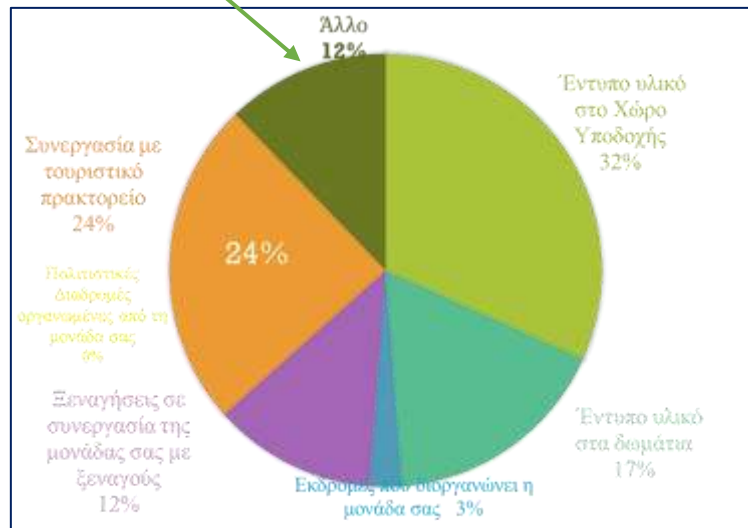
Κλήθηκαν να επιλέξουν μέσα από 6 συγκεκριμένες κατηγορίες, «έντυπο υλικό στο χώρο υποδοχής», «έντυπο υλικό στα δωμάτια», «εκδρομές που διοργανώνει η μονάδα σας», «ξεναγήσεις σε συνεργασία της μονάδας σας με ξεναγούς», «πολιτιστικές διαδρομές οργανωμένες από τη μονάδα σας» και «συνεργασία με τουριστικό πρακτορείο». Επιπλέον, τους δόθηκε η δυνατότητα να παραθέσουν δικές τους ενέργειες, οι οποίες δεν εντάσσονται στις ήδη προτεινόμενες κατηγορίες, μέσα από την επιλογή «άλλο».

Διαπιστώθηκε, ότι μια στις τρεις επιχειρήσεις, ποσοστό 32%, έχουν ως βασική πρακτική προβολής της πολιτισμικής κληρονομιάς, την τοποθέτηση έντυπου υλικού στο χώρο υποδοχής. Μια στις τέσσερις, ποσοστό 25%, συνεργάζεται με τουριστικά πρακτορεία, ένα ποσοστό 17% τοποθετεί έντυπο υλικό στα δωμάτια, ενώ ένα 12% διενεργεί ξεναγήσεις σε συνεργασία με ξεναγούς.

Μόλις το 3% των μονάδων διοργανώνει εκδρομές, ενώ κανένα κατάλυμα, ως μονάδα αυτόνομη, δε χρησιμοποιεί τις πολιτιστικές διαδρομές ως μέσο αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού. Αυτό όμως, γίνεται μέσω συνεργασιών με άλλους ιδιώτες όπως θα ανιχνευθεί αργότερα στην πορεία της παρούσας έρευνας και θα καταγραφεί ποσοτικά αλλά και ποιοτικά.

Ωστόσο, ένα ποσοστό 12% των ερωτηθέντων, μέσα από την επιλογή «άλλο», παρέθεσε πρακτικές όπως το Μοναστηριακό Τουρισμό, τη Διοργάνωση Πολιτιστικών Εκδηλώσεων από τη μονάδα, την τοποθέτηση πληροφοριών για διάφορους πολιτισμικούς πόρους στην ιστοσελίδα του ξενοδοχείου και τέλος την προτροπή για ιδιωτική επίσκεψη των φιλοξενούμενων πελατών σε συγκεκριμένες διαδρομές τις οποίες τους υποδεικνύουν κατά περίπτωση οι ιδιοκτήτες των μονάδων (διάγραμμα 8).

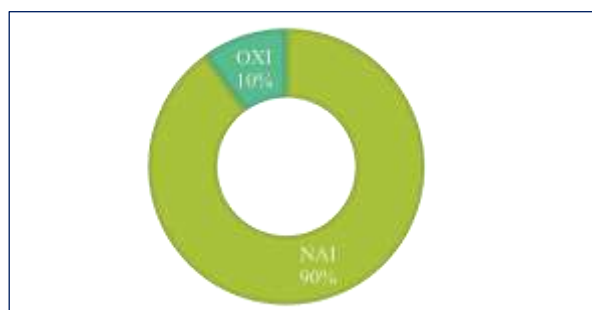
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΚΑΤΑΛΛΗΛΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ
ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ ΤΟΥ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ

Διάγραμμα 8. Τρόποι αξιοποίησης πολιτισμικής κληρονομιάς από τα καταλύματα

Ερώτηση 8: Γνωρίζετε ότι ο Ν. Ηλείας είναι ο μοναδικός στην Ελλάδα που φιλοξενεί δυο Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO (Αρχαία Ολυμπία & Ναός Επικουρίου Απόλλωνα);

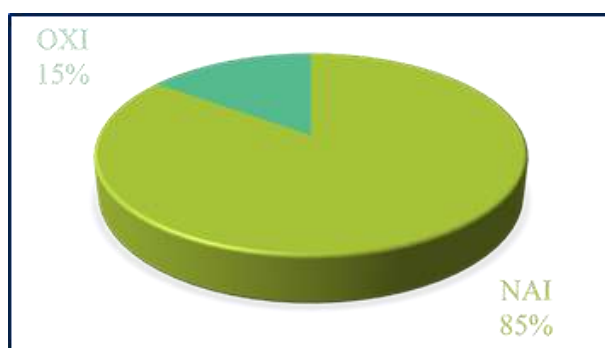
Σκοπός της συγκεκριμένης ερώτησης είναι η διερεύνηση του αν και κατά πόσο οι επιχειρηματίες του τουριστικού κλάδου του Ν. Ηλείας, γνωρίζουν το γεγονός ότι στο νομό συνυπάρχουν δυο Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, πράγμα που δεν συμβαίνει πουθενά αλλού στον ελλαδικό χώρο. Από τις απαντήσεις προέκυψε ότι σχεδόν όλοι, ποσοστό 90%, το γνώριζαν και μόνο ένα 10% απάντησε αρνητικά (διάγραμμα 9).

Διάγραμμα 9. Ποσοστό ξενοδόχων που γνωρίζει τη μοναδικότητα ύπαρξης στο Ν. Ηλείας δυο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO

Ερώτηση 9: Θεωρείτε ότι αυτό αποτελεί ένα επιπλέον ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του Ν. Ηλείας στον τομέα του Πολιτιστικού Τουρισμού έναντι των άλλων νομών της Ελλάδας;

Η ερώτηση αυτή τέθηκε στη συνέχεια της προηγούμενης. Σκοπό έχει να ανιχνεύσει το αν εκλαμβάνεται από τον επιχειρηματικό κόσμο των ξενοδόχων του Ν. Ηλείας ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων νομών, αυτή η ιδιαιτερότητα που αφορά στην πολιτισμική κληρονομιά του συγκεκριμένου νομού. Η έρευνα έδειξε ότι το 85% των επιχειρηματιών το αναγνωρίζει ως τέτοιο, δίνοντας κατά πλειοψηφία θετική απάντηση στο σχετικό ερώτημα, υπάρχει όμως και ένα ποσοστό 15% το οποίο εκτιμά ότι δεν αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα αυτό το γεγονός (διάγραμμα 10).

Διάγραμμα 10. Ποσοστό ξενοδόχων που θεωρεί την συνύπαρξη των δυο Μνημείων ως ένα επιπλέον ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τον πολιτιστικό τουρισμό

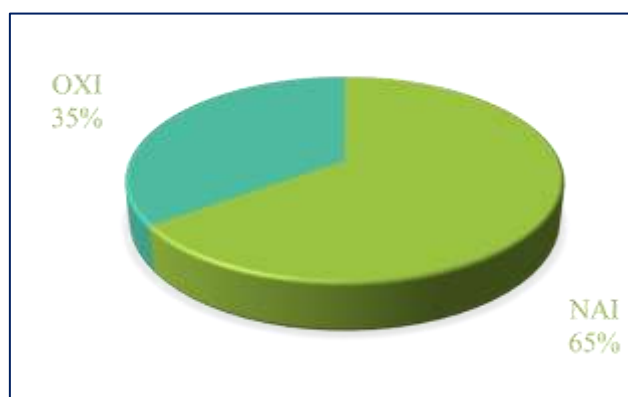
Ερώτηση 10: Υπάρχει κατά τη γνώμη σας ανταγωνισμός μεταξύ γειτονικών τουριστικών νομών;

Στόχος της ερώτησης είναι να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με την άποψη των επιχειρηματιών στον τουριστικό κλάδο σχετικά με την ύπαρξη ή όχι ανταγωνισμού μεταξύ γειτονικών νομών. Η ερώτηση τέθηκε όχι για να επιβεβαιώσει τη φυσιολογική, αναμενόμενη και κατά πλειοψηφία προφανή θετική απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα αλλά να εξετάσει κατά πόσο έχει γίνει κτήμα των ερωτώμενων η αποδοχή του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, όπως αυτό περιεγράφηκε στην προηγούμενη ερώτηση.

Σκοπό έχει να διαπιστώσει την αίσθηση υπεροχής ή όχι που αισθάνονται οι ερωτώμενοι επιχειρηματίες, σε συνδυασμό με τις αμέσως δυο προηγούμενες ερωτήσεις που τους τέθηκαν και οι οποίες βασίζονται στην ταυτόχρονη παρουσία στο Ν. Ηλείας δυο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO και στο ρόλο

που μπορεί να διαδραματίσουν στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής όπου βρίσκονται. Η δόμηση του ερωτηματολογίου με αυτό τον τρόπο, θέλησε να καταστήσει δυνατή την ποσοτικοποίηση της ποιοτικής πληροφορίας σχετικά με τον ανταγωνισμό ανάμεσα σε όμορους νομούς της περιοχής, μέσα από το πρίσμα της ξεχωριστής πολιτισμικής κληρονομιάς που διαθέτει ο Ν. Ηλείας έναντι των άλλων.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι επιχειρηματίες του κλάδου θεωρούν σε ένα μεγάλο ποσοστό της τάξης του 65%, πως υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ των γειτονικών νομών. Μόνο το 35% απάντησε αρνητικά. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει την αδυναμία μεγάλου μέρους των επιχειρηματιών του κλάδου να αξιοποιήσουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του νομού τους, παρά το γεγονός ότι στις ακριβώς δυο προηγούμενες ερωτήσεις, το 90% γνώριζε τη συνύπαρξη των δυο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO και το 85% το αναγνώριζε ως ένα επιπλέον ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τον πολιτιστικό τουρισμό του νομού (διάγραμμα 11).

Διάγραμμα 11. Άποψη ξενοδόχων για ύπαρξη ανταγωνισμού μεταξύ γειτονικών νομών

Ερώτηση 11: Ποιες από τις παρακάτω κατηγορίες πολιτιστικών πόρων γνωρίζετε ότι διαθέτει ο Ν. Ηλείας; Αρχαιότητες, Βυζαντινά Μνημεία, Κάστρα, Ιαματικές Πηγές, Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους.

Το ερώτημα τέθηκε ώστε να διαπιστωθεί αν οι ξενοδόχοι του Ν. Ηλείας γνωρίζουν το πολιτιστικό απόθεμα του νομού στον οποίο δραστηριοποιούνται επαγγελματικά και σε ποιο βαθμό. Η ερώτηση έδινε στους ερωτώμενους τη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα από πέντε θεματικές κατηγορίες πολιτιστικών πόρων: «Αρχαιότητες», «Βυζαντινά Μνημεία», «Κάστρα», «Ιαματικές Πηγές» και «Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους». Παραχωρήθηκε επίσης, η δυνατότητα να δώσουν περισσότερες από μια

απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση, αφού θα μπορούσαν κάποιοι, όπως και συνέβη, να γνωρίζουν και τις πέντε κατηγορίες.

Από τα αποτελέσματα διαφαίνεται ότι οι εν λόγω επιχειρηματίες είναι γνώστες του πολιτιστικού ίχνους του νομού τους σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό. Αναλυτικότερα όλοι, σε ποσοστό 100%, γνωρίζουν τις αρχαιότητες και τις ιαματικές πηγές του νομού. Το 95% γνωρίζει τα Κάστρα και το 90% τις περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Αξιοσημείωτο όμως είναι ότι μόλις οι μισοί, ποσοστό 55% είναι γνώστες της Βυζαντινής κληρονομιάς του τόπου τους (διάγραμμα 12).

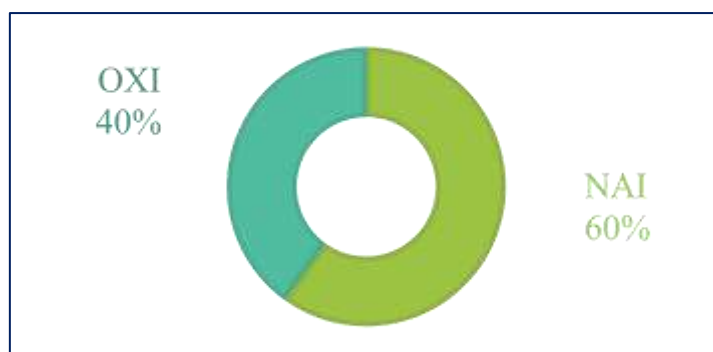

Διάγραμμα 12. Ποσοστό δημοφιλίας πολιτιστικών πόρων του Ν. Ηλείας στους ξενοδόχους του νομού

Ερώτηση 12: Έχετε αξιοποιήσει ως επιχείρηση ή σε συνεργασία με άλλο ιδιώτη κάποιους από τους παραπάνω πολιτιστικούς πόρους;

Σκοπός αυτής της ερώτησης είναι να διαπιστωθεί η ύπαρξη ενδιαφέροντος από την πλευρά των επαγγελματιών του δείγματος, για την αξιοποίηση των συγκεκριμένων θεματικών πολιτιστικής κληρονομιάς του νομού και σε ποια έκταση. Όπως προέκυψε από τα στοιχεία της έρευνας υπάρχει ενδιαφέρον αλλά όχι τόσο έντονο σε σημαντικό κομμάτι των συμμετεχόντων, αφού ένα ποσοστό 60%, λίγο πάνω από τους μισούς

απάντησαν θετικά στην πρόκληση αξιοποίησης των συγκεκριμένων πολιτιστικών πόρων είτε αυτόνομα είτε σε συνεργασία με άλλους ιδιώτες, ενώ το υπόλοιπο 40% έλαβε αρνητική στάση (διάγραμμα 13).

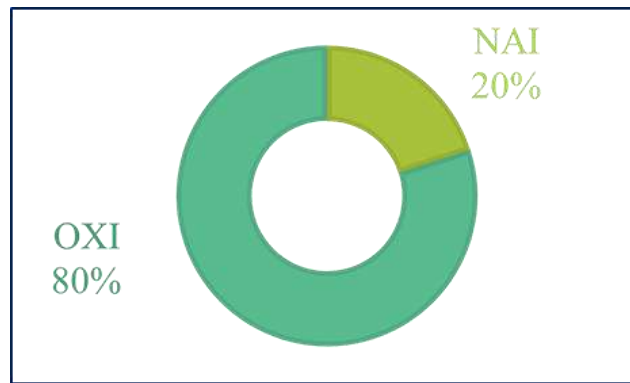
Διάγραμμα 13. Ποσοστό αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων από τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις

Ερώτηση 13: Έχετε αξιοποιήσει ως επιχείρηση ή σε συνεργασία με άλλο ιδιώτη κάποιους από τους παραπάνω πολιτιστικούς πόρους, μέσω πολιτιστικών διαδρομών;

Η ερώτηση τέθηκε στοχευμένα για να διερευνηθεί η πιθανή χρήση των πολιτιστικών διαδρομών, ως εργαλείων αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας και πιο συγκεκριμένα επικεντρώθηκε το ενδιαφέρον στις θεματικές του προηγούμενου ερωτήματος, ώστε να γίνει ακόμα πιο σαφές το ζητούμενο. Επιπλέον έγινε διεύρυνση του ερωτήματος μέσω προσθήκης ενδεχόμενων συνεργασιών των επιχειρηματιών με άλλους ιδιώτες, ώστε να διευκολυνθεί περαιτέρω μια θετική ανταπόκριση των ερωτώμενων έναντι των πολιτιστικών διαδρομών.

Από τις απαντήσεις προέκυψε ότι μόνο ένα 20% των ερωτηθέντων έχει αξιοποιήσει τις πολιτιστικές διαδρομές για την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, με τη συντριπτική πλειοψηφία σε ποσοστό 80% να απαντά αρνητικά. Οι κυριότεροι λόγοι που συμβαίνει κάτι τέτοιο είναι, αφενός το ότι με βάση το προηγούμενο ερώτημα σχεδόν οι μισοί ερωτώμενοι του δείγματος δεν αξιοποιούν καθ' οιονδήποτε τρόπο την πολιτισμική κληρονομιά της περιοχής μέσω της επιχείρησής τους και αφετέρου όπως προέκυψε από το ερώτημα 7.1 το ποσοστό διοργάνωσης πολιτιστικών διαδρομών από τις επιχειρήσεις του δείγματος αυτόνομα, ήταν μηδενικό.

Συνεπώς, αυτό το 20% το οποίο με βάση το παρόν ερώτημα αξιοποιεί την πολιτισμική κληρονομιά μέσω πολιτιστικών διαδρομών, το κάνει μέσω συνεργασιών με άλλους ιδιώτες και όχι αυτόνομα ως επιχείρηση (διάγραμμα 14).

Διάγραμμα 14. Ποσοστό αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων από τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις μέσω πολιτιστικών διαδρομών

Ερώτηση 13.1: Αν ΝΑΙ τότε αναφέρετε σε ποια θεματική κατηγορία πολιτιστικών πόρων ανήκουν;

Σκοπός του συγκεκριμένου ερωτήματος είναι να αποσαφηνιστεί περισσότερο η δραστηριοποίηση αυτού του 20% των συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα, το οποίο με βάση το προηγούμενο ερώτημα δήλωσε ότι αξιοποιεί την πολιτισμική κληρονομιά του νομού μέσα από πολιτιστικές διαδρομές. Αναλυτικότερα, στόχο αποτελεί η ποσοτικοποίηση του ενδιαφέροντος αυτής της ομάδας απέναντι στις συγκεκριμένες θεματικές που εδώ παρατίθενται και που αποτελούν εν δυνάμει πολιτιστικές διαδρομές αλλά και σε κάποιες άλλες που οι ίδιοι έχουν την ευκαιρία να παραθέσουν.

Στους ερωτώμενους δόθηκαν έξι επιλογές, «Αρχαιότητες», «Βυζαντινά Μνημεία», «Κάστρα», «Ιαματικές Πηγές», «Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους» και «Άλλη/Άλλες». Οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να δώσουν περισσότερες από μια απαντήσεις. Από την επεξεργασία των απαντήσεων προέκυψε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αφορούν σε ποσοστό 75% τις αρχαιότητες, 75% τα κάστρα και 75% τις περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, ενώ τα κάστρα αφορούν στο 50% των πολιτιστικών αυτών διαδρομών.

Επιπλέον, διοργανώνονται πολιτιστικές διαδρομές σχετικές με τα μοναστήρια σε ποσοστό 25% και το δάσος της Φολόης με το ίδιο ποσοστό, 25%. Τέλος, για τα βυζαντινά μνημεία το ποσοστό είναι μηδενικό, στοιχείο που εν μέρει εξηγείται από το δεδομένο που προέκυψε μέσω του ερωτήματος 11, με βάση το οποίο μόνο το 55% των επιχειρηματιών γνώριζαν ως πολιτιστικό πόρο του νομού τους τα βυζαντινά μνημεία (διάγραμμα 15).

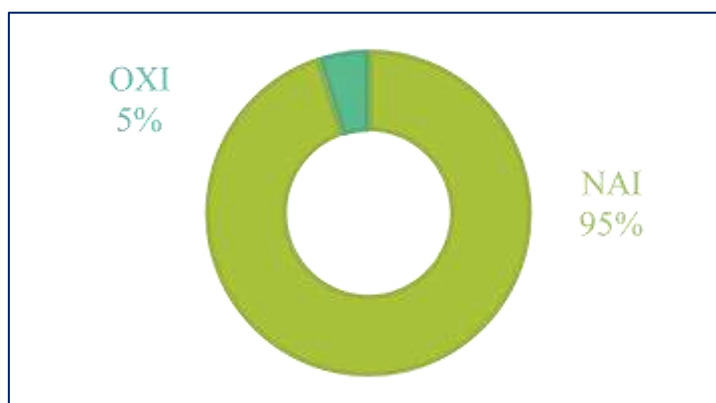

Διάγραμμα 15. Αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων μέσω πολιτιστικών διαδρομών από τις ξενοδοχειακές μονάδες του Ν. Ηλείας

Ερώτηση 14: Θα προγραμματίζατε τα επόμενα χρόνια ως επιχείρηση ή σε συνεργασία με άλλο ιδιώτη τη διοργάνωση πολιτιστικών διαδρομών ώστε να διευρύνετε το πελατολόγιό σας;

Η ερώτηση τέθηκε για να ανιχνευθεί η πρόθεση των ερωτώμενων για μεγαλύτερη εμπλοκή τους στο κομμάτι των πολιτιστικών διαδρομών. Μάλιστα στο ερώτημα δόθηκε έμφαση στο αν οι ίδιοι ως επιχειρηματίες στο συγκεκριμένο κλάδο προτίθενται να λάβουν πρωταγωνιστικό ρόλο διοργανώνοντας μόνοι ή σε συνεργασία με άλλους ιδιώτες κάποιες πολιτιστικές διαδρομές προς ενίσχυση του πελατολογίου τους.

Από την επεξεργασία των απαντήσεων διαπιστώθηκε έντονο ενδιαφέρον από την συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων αφού θετικά απάντησε το 95%, σε αντίθεση με ένα 5% το οποίο τοποθετήθηκε αρνητικά (διάγραμμα 16).

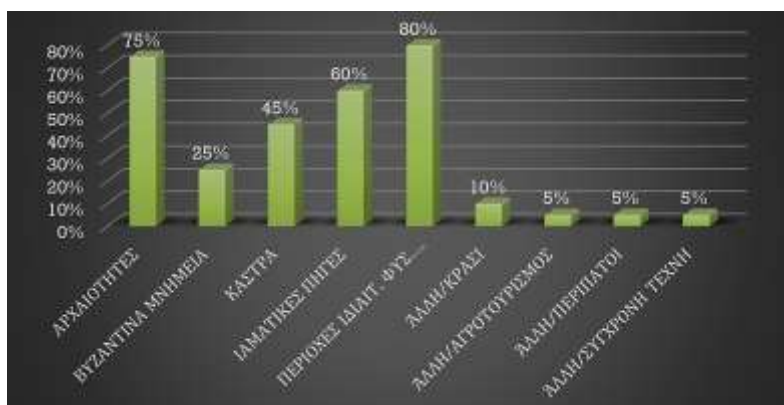
Διάγραμμα 16. Πρόθεση για μελλοντική διοργάνωση πολιτιστικών διαδρομών

Ερώτηση 14.1: Αν ΝΑΙ τότε ποια ή ποιες από τις παρακάτω κατηγορίες θα σας ενδιέφεραν; Αρχαιότητες, Βυζαντινά Μνημεία, Κάστρα, Ιαματικές Πηγές, Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους, Άλλη/ες.

Το ερώτημα αυτό έρχεται σε συνέχεια του προηγούμενου ερωτήματος και απευθύνεται στο ποσοστό των ερωτώμενων το οποίο έλαβε θετική στάση έναντι της πρόθεσης για μελλοντική διοργάνωση πολιτιστικών διαδρομών συνεπικουρούμενου από κάποιο άλλο ιδιώτη ή κατά μόνας. Σκοπό έχει να διερευνήσει περαιτέρω το ενδιαφέρον αυτής της συγκεκριμένης ομάδας για θεματικές οι οποίες τυχόν αποτελούσαν κάποιες από τις εν δυνάμει μελλοντικές πολιτιστικές διαδρομές.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν έξι επιλογές, «Αρχαιότητες», «Βυζαντινά Μνημεία», «Κάστρα», «Ιαματικές Πηγές», «Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους» και «Άλλη/Άλλες». Οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να δώσουν περισσότερες από μια απαντήσεις, ενώ μέσα από την επιλογή «Άλλη/Άλλες» μπορούσαν να διατυπώσουν προτάσεις από οποιαδήποτε θεματική τους ενδιαφέρει και δεν συμπεριλαμβάνεται άμεσα ή έμμεσα στις υπάρχουσες δοθείσες επιλογές.

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον προσέλκυαν ήταν οι περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, σε ποσοστό 80% και οι αρχαιότητες σε ποσοστό 75%. Ακολουθούν οι ιαματικές πηγές με 60%, ενώ το 45% των ερωτώμενων που προτίθεται να διοργανώσει κάποια πολιτιστική διαδρομή θα ασχολούνταν με τα κάστρα και ένα 25% θα επέλεγε τα βυζαντινά μνημεία. Αξιοσημείωτα είναι τα ευρήματα που προέρχονται μέσα από την επιλογή «Άλλη/Άλλες». Εμφανίζεται ένα 10% που προτείνει το «κρασί» ενώ ο «αγροτουρισμός», οι «περίπατοι» και η «σύγχρονη τέχνη» συγκεντρώνουν από 5% (διάγραμμα 17).

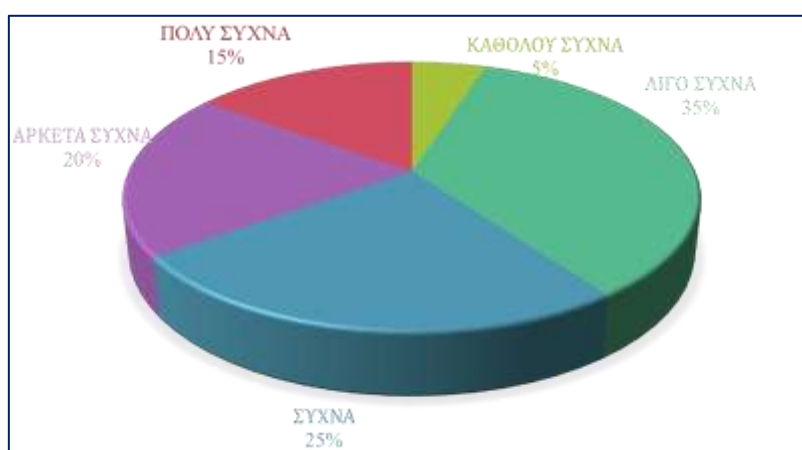
Διάγραμμα 17. Ποσοστά ενδιαφέροντος ξενοδόχων για μελλοντικές πολιτιστικές διαδρομές

Ερώτηση 15: Πόσο συχνά εκδηλώνεται το ενδιαφέρον από τους πελάτες σας για συμμετοχή σε κάποια πολιτιστική διαδρομή στη γύρω περιοχή;

Σκοπός της ερώτησης είναι να εκτιμηθεί η συχνότητα με την οποία οι πελάτες των ερωτώμενων εκδηλώνουν τυχόν ενδιαφέρον γενικά για κάποια πολιτιστική διαδρομή. Και εδώ χρησιμοποιήθηκε η 5-βάθμια κλίμακα Likert, με δείκτες «καθόλου συχνά», «λίγο συχνά», «συχνά», «αρκετά συχνά» και «πολύ συχνά».

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν προκύπτει ότι εκδηλώνεται ενδιαφέρον εκ μέρους αρκετών πελατών για το ενδεχόμενο πραγματοποίησης κάποιας πολιτιστικής διαδρομής αλλά αυτό δεν θα χαρακτηριζόταν ιδιαίτερα έντονο. Αναλυτικότερα, ένα 15% των ξενοδόχων απάντησε ότι «πολύ συχνά» δέχεται ερωτήσεις που σχετίζονται με τις πολιτιστικές διαδρομές, ένα 20% έδωσε την απάντηση «αρκετά συχνά» και ένα 25% απάντησε «συχνά». Επομένως το 60% των ερωτώμενων ισχυρίζεται πως εκδηλώνεται ενδιαφέρον για τις πολιτιστικές διαδρομές από το πελατολόγιό του αλλά ποικίλει η συχνότητα. Το υπόλοιπο 35% απάντησε «λίγο συχνά» και μόνο το 5% έδωσε αρνητική απάντηση επιλέγοντας το «καθόλου συχνά».

Τα ευρήματα αυτά που αφορούν στις προθέσεις του πελατολογίου, σε συνδυασμό με το εύρημα ότι το 95% των ξενοδόχων, βάσει προηγούμενης ερώτησης, προτίθεται να οργανώσει στο μέλλον σε συνεργασία με άλλους ιδιώτες κάποιες πολιτιστικές διαδρομές, δημιουργούν ένα θετικό πλαίσιο για δημιουργία βιώσιμων πολιτιστικών διαδρομών στην περιοχή του Ν. Ηλείας (διάγραμμα 18).

Διάγραμμα 18. Ποσοστό συχνότητας ενδιαφέροντος πελατών ξενοδοχειακών μονάδων για πολιτιστικές διαδρομές

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, διερευνήθηκαν και παρουσιάστηκαν τα κυριότερα στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς του νομού Ηλείας. Παράλληλα, έγινε προσπάθεια διερεύνησης των τρόπων διαχείρισης και τουριστικής αξιοποίησής τους, από την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τους ξενοδόχους της περιοχής, εστιάζοντας κατά κύριο λόγο, στην περίπτωση των πολιτιστικών διαδρομών σε συνδυασμό με τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νομού και το βαθμό ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας.

Η ενδελεχής, πολύπλευρη και στοχευμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση, συνοδευόμενη από τη συστηματική καταγραφή των πολιτιστικών πόρων, οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι, ο συγκεκριμένος νομός διαθέτει ένα εξαιρετικά σημαντικό και ταυτόχρονα πυκνό πολιτισμικό ίχνος. Με βάση τα ερευνητικά αποτελέσματα συμπεραίνουμε ότι, είναι δόκιμη η κατάταξή του εντός πέντε θεματικών ενοτήτων, οι οποίες ταυτόχρονα μπορούν να αποτελέσουν στο μέλλον, εν δυνάμει αυτόνομες πολιτιστικές διαδρομές. Τα θεματικά αυτά πλαίσια αφορούν στις Αρχαιότητες, στα Βυζαντινά Μνημεία, στα Κάστρα, στις Ιαματικές Πηγές και στις Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους.

Αναλυτικότερα, στις Αρχαιότητες μπορούν να ενταχθούν οκτώ πολιτιστικοί πόροι, ήτοι, η Αρχαία Ολυμπία, ο Ναός του Επικούριου Απόλλωνα, οι Αρχαιότητες Αλιφείρας, οι Αρχαιότητες Μακρυσίων, οι Αρχαιότητες Πλατιάνας, οι Αρχαιότητες Σκυλλουντίας, οι Αρχαιότητες Φρίξας καθώς και η Αρχαία Ήλιδα. Στα Βυζαντινά Μνημεία δύνανται να συμπεριληφθούν επτά Ιερές Μονές και πιο συγκεκριμένα, η Μονή Αγίας Ελεούσας, η Μονή Άνω Δίβρης, η Μονή Βλαχερνών, η Μονή Ίσοβας, η Μονή Σεπετού, η Μονή Σκαφιδιάς και η Μονή Φραγκαβίλλας.

Όσον αφορά στα Κάστρα, τα ερευνητικά στοιχεία υποδεικνύουν δέκα πολιτισμικούς πόρους. Πρόκειται για το Κάστρο Κυλλήνης (Χλεμούτσι), το Κάστρο Αράκοβλου, το Ποντικόκαστρο, το Κάστρο της Ωλένης, το Κάστρο Γούμερου, το Κάστρο Σμέρνας, το Κάστρο Καλίδονας, το Κάστρο Σαμικού, το Κάστρο Παλιακούμπας και το Κάστρο της Οχιάς. Σχετικά με τις Ιαματικές πηγές τα στοιχεία που προέκυψαν οδηγούν στην ένταξη τεσσάρων στοιχείων στην παρούσα θεματική. Πρόκειται για την Ιαματική Πηγή

Καϊάφα, την Ιαματική Πηγή Κυλλήνης, την Ιαματική Πηγή Κουνουπελίου και την Ιαματική Πηγή Πουρναριού. Τέλος, για τις Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους, η έρευνα υποδεικνύει τέσσερις επίσης πολιτισμικούς πόρους. Πρόκειται για το Δασικό Σύμπλεγμα Φολόης, το Δάσος Στροφυλιάς, τη Λιμνοθάλασσα Κοτυχίου και τις Θίνες.

Τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι οι αρχαιότητες του Ν. Ηλείας γενικά και ειδικότερα οι καταγεγραμμένες στην παρούσα εργασία, προσφέρονται επαρκώς για αξιοποίηση μέσω πολιτιστικών διαδρομών. Μέσω των στάσεων μιας τέτοιας πολιτιστικής διαδρομής, επιτυγχάνεται η μοναδική εμπειρία μεταφοράς του συμμετέχοντα, στην Αρχαία Ελλάδα ως ένα ταξίδι στο χρόνο.

Αυτό πραγματοποιείται τόσο οπτικά όσο και συναισθηματικά, με την αμεσότητα της επαφής του επισκέπτη ταυτόχρονα, με τον πολιτισμικό πλούτο που ο εκάστοτε αρχαιολογικός χώρος διαθέτει αλλά και με το παρθένο φυσικό περιβάλλον που τον περιβάλλει. Το πυκνό πολιτισμικό ίχνος δεν αποτελεί ίδιον μόνο του συνόλου των αρχαιολογικών στοιχείων του νομού, αλλά και ενός εκάστου χωριστά.

Αναλυτικότερα, στην περιοχή της Αρχαίας Ολυμπίας, υπάρχει η Άλτις, τα πρώτα μνημειακά κτήρια και το στάδιο, έργα της Αρχαϊκής εποχής, ο μεγαλοπρεπής ναός του Δία, έργο της Κλασικής εποχής αλλά και οικοδομήματα κυρίως κοσμικού χαρακτήρα της Ελληνιστικής εποχής. Η Αρχαία Ολυμπία στο σύνολό της, είναι ένα από τα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Τον 5^ο αι. π.Χ. χτίστηκε στην περιοχή της Φιγαλείας ο Ναός του Επικουρίου Απόλλωνα, σε σχέδια του Ικτίνου. Ο επισκέπτης έρχεται σε άμεση επαφή με τον Παρθενώνα της Πελοποννήσου σε υψόμετρο 1100μ. και έχει τη δυνατότητα να θαυμάσει όλα τα γλυπτά του ναού σε επίσημα αντίγραφα του Βρετανικού Μουσείου, στη Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη της Ανδρίτσαινας, από την οποία υποχρεωτικά θα διέλθει κατά την επίσκεψή του στο ναό. Ο Ναός του Επικουρίου Απόλλωνα αποτελεί το πρώτο ελληνικό μνημείο στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Η αρχαία Αλίφειρα ήρθε στο φως την περίοδο 1932 – 33, μετά από ανασκαφές του καθηγητή του ΕΜΠ, Αναστάσιου Ορλάνδου, με τα αρχαιότερα ευρήματα να ανήκουν

στη Γεωμετρική εποχή. Τα αρχιτεκτονικά όμως ευρήματα υποδηλώνουν μια περίοδο ζωής που εκτείνεται από την Ύστερη Αρχαϊκή έως τη Ρωμαϊκή εποχή, με ακμή στην Κλασική και Ελληνιστική περίοδο. Στην περιοχή ο επισκέπτης μπορεί να δει το οχυρωμένο τμήμα της αρχαίας πόλης (ακρόπολη) και δυο σημαντικά μνημεία, τα ιερά της Αθηνάς και του Ασκληπιού.

Οι Αρχαιότητες Μακρυσίων, 5 χλμ. νοτιοδυτικά της Αρχαίας Ολυμπίας, φιλοξενούν αρχαιολογικά ευρήματα από τη Μεσοελλαδική έως και τη Ρωμαϊκή εποχή. Τα ευρήματα αυτά συνίστανται σε ένα ταφικό τύμβο της Υστεροελλαδικής εποχής, δύο Μυκηναϊκούς τάφους και τμήμα αρχαίου δρόμου με τα οποία μπορεί να έρθει σε επαφή ο επισκέπτης ενώ, πολυάριθμα κτερίσματα του εσωτερικού του τύμβου, όπως είκοσι ακέραια αγγεία και δεκάδες όστρακα, μαζί με λοιπά ανασκαφικά ευρήματα από την γύρω περιοχή, μπορεί να δει στο αρχαιολογικό μουσείο της Αρχαίας Ολυμπίας όπου και εκτίθενται.

Οι Αρχαιότητες Πλατιάνας εικάζουν προϊστορικές φάσεις κατοίκησης, η πόλη όμως ήκμασε κατά την Ύστερη Κλασική και την Ελληνιστική εποχή. Άξια επίσκεψης είναι η ακρόπολη της Πλατιάνας που περικλείεται από οχυρωματικό περίβολο, ο οποίος σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση στο σύνολό του. Κατατάσσεται στις ακροπόλεις, δηλαδή τις φυσικά οχυρές θέσεις που ενισχύθηκαν με τείχη εξαιτίας της στρατηγικής τους σημασίας. Στα ανατολικά της ακρόπολης, ο επισκέπτης θα δει το ένα από τα δυο σωζόμενα σήμερα αρχαία θέατρα του Ν. Ηλείας, με δεύτερο αυτό της αρχαίας Ήλιδας.

Οι Αρχαιότητες Σκυλλουντίας θα φέρουν σε επαφή τον επισκέπτη με το ναό της Αθηνάς Μακίστου, ο οποίος χτίστηκε περί το 500 π.Χ.. Πρόκειται για τυπικό Δωρικό περίπτερο ναό με εναέτια γλυπτά που εμφανίζουν αρχαϊσμούς και αττικές επιδράσεις. Στο ίδιο σημείο υπάρχει νεκροταφείο του 4ου αι. π.Χ. που περιλαμβάνει είκοσι τάφους και τέσσερις ταφικούς περιβόλους. Επιπλέον, υπάρχει σπήλαιο με ευρήματα προϊστορικών χρόνων, στο βόρειο πρανάς του λόφου του ναού της Αθηνάς.

Η Αρχαία Ήλιδα έχει ιδιαίτερο τουριστικό ενδιαφέρον αφού αποτελεί μια περιοχή η οποία κατοικούνταν σχεδόν αδιάλειπτα από τη Μέση Παλαιολιθική εποχή μέχρι και τον 7^ο αι. μ.Χ.. Το 1910 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες ανασκαφές στο σημείο, συνεχίστηκαν ως το 1914 και επαναλήφθηκαν το 1960. Εδώ ο επισκέπτης θα δει

επιπλέον, το δεύτερο από τα σωζόμενα αρχαία θέατρα του Ν. Ηλείας. Τέλος, οι Αρχαιότητες Φρίξας βρίσκονται 8 χλμ. ανατολικά της Αρχαίας Ολυμπίας με κυρίαρχο πολιτιστικό στοιχείο το ναό της Αθηνάς Κυδωνίας.

Ανάλογη ευκαιρία συμμετοχής σε πολιτιστικές διαδρομές παρέχουν και τα Βυζαντινά μνημεία του νομού. Η επίσκεψη σε αυτά παρέχει ταυτόχρονα στον επισκέπτη εμπειρίες γνωσιακές, συναισθηματικές αλλά και περιβαλλοντικές. Τα μοναστήρια πέρα από την καθαρά θρησκευτική και λατρευτική τους ιδιότητα, διαθέτουν ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά και ιστορικά στοιχεία ενώ παράλληλα, βρίσκονται σε σημεία με εξαιρετική φυσική ομορφιά και τις περισσότερες φορές μοναδική θέα, στο ευρύτερο φυσικό περιβάλλον στο οποίο κατά πλειοψηφία είναι αρμονικά ενταγμένα.

Τα Βυζαντινά μνημεία του παρόντος πονήματος, περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων, τη Μονή Αγίας Ελεούσας, η οποία βρίσκεται μέσα σε φαράγγι, δίπλα σε σπηλιά με σταλακτίτες και το νερό της θεωρείται αγίασμα, καθώς και τη Μονή Άνω Δίβρης, που βρίσκεται σε υψόμετρο 1.150 μ. μέσα σε ελατοδάσος και συνιστά ένα από τα σπουδαιότερα μοναστήρια της Ηλείας αλλά και της Ελλάδας. Στον Ιερό Ναό της μονής, ο επισκέπτης θα έρθει σε επαφή με τοιχογραφίες και το ξυλόγλυπτο τέμπλο του 18^{ου} αι. καθώς και μια αξιόλογη βιβλιοθήκη με χειρόγραφα και εκδόσεις της ίδιας περιόδου.

Στην Ιερά Μονή Παναγίας Βλαχερνών, θα του δοθεί η ευκαιρία να θαυμάσει την αρχιτεκτονική της, η οποία είναι συγκερασμός στοιχείων Ανατολικής και Δυτικής τέχνης. Η Ιερά Μονή Ίσοβας, είναι ένα από τα σημαντικότερα γοτθικά μνημεία στην Ελλάδα. Πρόκειται για Καθολικό μοναστήρι στο οποίο όμως, σήμερα τα μοναδικά λείψανα που σώζονται από τις πλούσιες εγκαταστάσεις του, είναι τα ερείπια του Ι. Ναού της Παναγίας, του Ι. Ναού του Αγίου Νικολάου και μερικά ερείπια του Αββαείου.

Η Ιερά Μονή Σεπετού είναι χτισμένη σε απόκρημνο βράχο, πάνω ακριβώς από τον Τρίτωνα ποταμό και έχει άμεση θέα στους καταρράχτες του. Η μονή διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στα Ορλωφικά και στην Ελληνική Επανάσταση. Σήμερα, είναι σε λειτουργία και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προσκυνήματα του Ν. Ηλείας, με υψηλή επισκεψιμότητα από το εσωτερικό αλλά και από το εξωτερικό.

Η Ιερά Μονή Σκαφιδιάς περιστοιχίζεται από φρουριακή κατασκευή με ιδιαίτερη οχυρωματική τεχνοτροπία, η οποία δεν απαντάται με βάση τα μέχρι τώρα στοιχεία σε κάποιο άλλο σημείο του Ελλαδικού χώρου. Το φρούριο της Μονής αποτελείται από διώροφο κτήριο με ένα κυλινδρικό προμαχώνα σε κάθε γωνία, ο οποίος στηρίζεται σε μια βάση σχήματος κόλουρης πυραμίδας. Τέλος, η Ιερά Μονή Φραγκαβίλλας συνιστά ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής στην περιοχή. Στο εσωτερικό του ναού σώζονται αρκετές τοιχογραφίες οι οποίες όμως δεν είναι σε πολύ καλή κατάσταση.

Τα Κάστρα, με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, είναι δέκα ως προς το πλήθος αλλά μερικά από αυτά δεν υπάρχουν σήμερα, παρά μόνο με τη μορφή ελάχιστων ερείπίων. Τέτοια περίπτωση αποτελεί το Κάστρο της Ωλένης, το οποίο σήμερα δεν υφίσταται. Μόνο κάποια απομεινάρια πύλης ενός φράγκικου πύργου στα υψώματα ανάντι του ομώνυμου χωριού καταμαρτυρούν την παρουσία του.

Ανάλογη περίπτωση απαντάται και στο Κάστρο του Γούμερου. Σήμερα, υπάρχουν κάποια ίχνη πύργου στην ανατολική πλευρά ενώ, παλαιότερα διακρίνονταν ίχνη κτισμάτων και δεξαμενών εντός της οχύρωσης, τα οποία η πυκνή βλάστηση τα έχει πλέον καλύψει. Στο φράγκικο Κάστρο της Σμέρνας, σήμερα σώζονται κατάλοιπα τειχών και λιθοσωροί. Το κάστρο στην κορυφή είναι καταστραμμένο.

Καλύτερη είναι η κατάσταση στο Κάστρο της Καλίδονας. Το κάστρο εξωτερικά έχει δύο οχυρωματικούς περιβόλους οι οποίοι περιλαμβάνουν έξη πυργοειδείς προμαχώνες και καλύπτει μια ακανόνιστη τετραγωνική επιφάνεια πλευράς 70μ. περίπου. Οι οχυρωματικοί περίβολοι βρίσκονται σε σχετικά καλή κατάσταση λόγω της μεγάλης διατομής τους. Παρόμοια είναι η κατάσταση του Κάστρου του Σαμικού. Το Κάστρο περιβάλλεται από κυκλώπεια τείχη μήκους περίπου 1600 μ. και πάχους 2 μ.. Σώζονται σε μεγάλο βαθμό, σε μερικά δε σημεία, έχουν διασωθεί ως το ύψος των 5 μ. περίπου. Επίσης, διασώζονται ακέραιες τρεις μικρές θυρίδες με τους παραστάτες στο εξωτερικό τους μέρος καθώς και οι τρύπες για τις αμπάρες.

Σχετικά με το Κάστρο της Παλιακούμπας, ερείπια σώζονται σήμερα από το κάστρο αυτό, το οποίο αποτελούνταν από τρία επίπεδα. Το μεσαίο και το χαμηλότερο επίπεδο

που περιλάμβαναν σπίτια, ήταν οχυρωμένο, σε αντίθεση με το υψηλότερο επίπεδο του κάστρου το οποίο ήταν ανοχύρωτο. Τέλος, το Κάστρο της Οχιάς, κέντρισε το ενδιαφέρον κατά την περίοδο 1990-1993, του Αμερικανού αρχαιολόγου Frederic Cooper του Πανεπιστημίου της Μινεσότα, ο οποίος ηγήθηκε εκτενών ανασκαφικών ερευνών. Αυτές έφεραν στο φως περί τα 450 ερείπια οικοδομημάτων με ύψος μεγαλύτερο των δύο μέτρων, κυρίως στη δυτική πλευρά του Κάστρου.

Όσον αφορά στις Ιαματικές Πηγές, από τις τέσσερις συνολικά, μόνο οι δυο σήμερα λειτουργούν για θεραπευτικούς σκοπούς, αυτές του Καϊάφα και της Κυλλήνης. Στον Καϊάφα υπάρχει δυνατότητα λουτροθεραπείας εντός φυσικού σπηλαίου, κυρίως για ρευματικές - δερματικές παθήσεις και δυνατότητα ποσιθεραπείας, σε άλλο γειτονικό σπήλαιο για παθήσεις νεφρών, ήπατος, χοληδόχου και ουροδόχου κύστης.

Στην Κυλλήνη προσφέρεται λουτροθεραπεία, η οποία συνιστάται κυρίως για ίαση δερματικών και ρευματικών παθήσεων ενώ, η ποσιθεραπεία για νεφρολιθιάσεις, παθήσεις του ουροποιητικού συστήματος και υποβοήθηση της πέψης. Οι Ιαματικές Πηγές Κουνουπελίου και Πουρναριού έχουν τουριστικό μόνο ενδιαφέρον στις μέρες μας.

Από τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής έρευνας συμπεραίνεται επίσης, ότι οι Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους συνιστούν μοναδικής αξίας οικολογικά σύνολα με διεθνή αναγνώριση. Προσφέρουν κατά συνέπεια εξαιρετικό υλικό ως βάση δημιουργίας ευρέως φάσματος πολιτιστικών διαδρομών, τόσο ψυχαγωγικού όσο και εκπαιδευτικού ή επιστημονικού χαρακτήρα.

Για παράδειγμα, το Δασικό Σύμπλεγμα Φολόης είναι από τα λίγα αμιγώς σπερμοφυή δάση στην Ευρώπη και το μοναδικό επίπεδο δάσος στην Ελλάδα. Βρίσκεται σε οροπέδιο με υψόμετρο 600 μ. περίπου, καλύπτει μια έκταση 42.000 στρεμμάτων και είναι ένα από τα μεγαλύτερα δρυοδάση, όπου κυριαρχεί η «υψίκορμος Δρυς». Οι θεόρατες πλατύφυλλες βελανιδιές δημιουργούν ένα ιδιαίτερο σκηνικό στην ορεινή Ηλεία και καθιστούν το δάσος της Φολόης εξαιρετικό προορισμό για δραστηριότητες, όπως πεζοπορία και ορεινή ποδηλασία.

Το Δάσος της Στροφυλιάς συγκαταλέγεται στα μεγαλύτερα δάση της Ευρώπης. Παράλληλα, είναι το πιο εκτεταμένο δάσος κουκουναριάς στην Ελλάδα, με συνολική έκταση 22.000 στρέμματα. Η πλειοψηφία των δένδρων έχουν ηλικία 100-200 ετών. Το δάσος της Στροφυλιάς λειτουργεί και ως καταφύγιο για νυφίτσες, χερσαίες χελώνες, δενδροποντικούς και αλεπούδες αλλά και για διάφορα πουλιά, όπως ο νανόμπουφος, ο κούκος και οι φυλλόσκοποι, στοιχείο που ευνοεί την παρατήρηση πουλιών (bird watching).

Όσον αφορά στη Λιμνοθάλασσα Κοτυχίου, αποτελεί τη μεγαλύτερη λιμνοθάλασσα της Πελοποννήσου και σημαντικό τόπο αναπαραγωγής, μετανάστευσης και διαχείμασης της ορνιθοπανίδας. Έχει χαρακτηριστεί ως περιοχή RAMSAR (Σύμβαση RAMSAR= Σύμβαση για τους Υγροβιότοπους Διεθνούς Σημασίας).

Τέλος, σχετικά με τις Θίνες ή Αμμόλοφους, στις ακτές της δυτικής Πελοποννήσου διακρίνονται αρκετές και σε μεγάλη έκταση. Για παράδειγμα, βγαίνοντας από το δάσος της Στροφυλιάς, συναντάται ένας σπάνιος βιότοπος θινών σε μια έκταση 2000 στρεμμάτων. Επίσης, οι αμμοθίνες Βαρθολομιού, συνιστούν ένα σημαντικό βιότοπο διότι εκεί φωλιάζουν, γεννούν και αναζητούν την τροφή τους πολλά είδη πανίδας, όπως είναι τα παρυδάτια πουλιά αλλά και η απειλούμενη χελώνα *Caretta – Caretta*, που εναποθέτει τα αυγά της μέσα στην άμμο τους καλοκαίρι.

Εν κατακλείδι, από τη δευτερογενή έρευνα και την ανάλογη κριτική ανάλυση των συναφών πολιτιστικών πόρων, προκύπτει ότι ο Ν. Ηλείας διαθέτει εξαιρετικά ικανό πολιτισμικό απόθεμα για τη δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών, με στόχο την καλύτερη διαχείριση της πολιτισμικής του κληρονομιάς και τη βιώσιμη ανάπτυξή του.

Περνώντας στην πρωτογενή ποιοτική έρευνα και μετά από την ολοκλήρωση της ποιοτικής ανάλυσης των δεδομένων, οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα ότι η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς υπηρετείται ικανοποιητικά από τους εκπροσώπους της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Όπως προκύπτει, έχει γίνει αντιληπτό το μέγεθος και η αξία του πολιτισμικού πλούτου της περιοχής του Ν. Ηλείας στο σύνολό του και καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια με όσα μέσα υπάρχουν για τη διάσωση και την ορθή διαχείρισή του.

Ωστόσο, τα περιθώρια βελτίωσης παραμένουν μεγάλα, δεδομένου ότι από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη διατυπώθηκε η ανάγκη μεγαλύτερης στήριξης από το επίσημο κράτος, ώστε να επιτευχθεί σε μεγαλύτερο βαθμό η διεθνής προβολή αυτού του πολιτισμικού αποθέματος. Συγκεκριμένα, διατυπώθηκε η ανάγκη δημιουργίας ενός ενιαίου φορέα οργάνωσης, συντονισμού και επίβλεψης θεμάτων πολιτιστικού τουρισμού κυρίως σε επίπεδο νομού. Αυτός ο φορέας θα έχει επιπλέον το ρόλο ενός συνδεδημένου κρίκου μεταξύ των δήμων, του κράτους και της Ε.Ε.

Κρίνεται επίσης σκόπιμη από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, η δημιουργία κατάλληλων δομών, οι οποίες να στοχεύουν στην αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας με τρόπο ουσιαστικό και διαχρονικό, σε παγκόσμιο επίπεδο. Για παράδειγμα, η ανάδειξη της γενέτειρας του Ολυμπισμού σε Παγκόσμιο Κέντρο Πολιτισμού, Αθλητισμού και Ειρήνης, αποτελεί εθνική υπόθεση και ξεφεύγει από τις δυνατότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι οποίες είναι αρκετά περιορισμένες για ένα έργο τέτοιας εμβέλειας και σημασίας.

Αναλυτικότερα, όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας, ο δήμος Αρχαίας Ολυμπίας, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο των Πολιτιστικών Διαδρομών. Αξιοποιεί τα Ευρωπαϊκά Προγράμματα για τον πολιτισμό και τη βιώσιμη ανάπτυξη και συνεργάζεται με άλλους δήμους στο πλαίσιο τέτοιων προγραμμάτων. Για παράδειγμα συνεργάζεται με το δήμο της Αρχαίας Επιδαύρου στο Πρόγραμμα «World Heritage Journeys», με στόχο την ανάπτυξη διευρωπαϊκών πολιτιστικών διαδρομών με επίκεντρο τα εγγεγραμμένα στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς ευρωπαϊκά μνημεία και τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής στην οποία αυτά βρίσκονται.

Θεωρεί τις Πολιτιστικές Διαδρομές ως ένα βασικό εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης και για το λόγο αυτό στηρίζει ανάλογες κινήσεις, όπως αυτή που αφορά στην αξιοποίηση του οροπεδίου της Φολόης και των καταρρακτών του Ερύμανθου ποταμού από μια ομάδα νέων της κοινότητας της Νεμούτας. Εκεί αναπτύχθηκαν ειδικές μορφές τουρισμού με τη στήριξη πεζοπορικών και ορειβατικών συλλόγων, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί οικονομικά η περιοχή και μάλιστα με γοργό ρυθμό και να παραμείνουν οι νέοι στον τόπο τους.

Ωστόσο, σημαντικό ζήτημα προς επίλυση, αποτελεί για το δήμο η αδυναμία αξιοποίησης του τουρισμού κρουαζιέρας, ο οποίος στο νομό Ηλείας είναι σημαντικός, στο κομμάτι των πολιτιστικών διαδρομών, νοούμενων ως «τουριστικών προϊόντων». Αυτό συμβαίνει διότι τα προγράμματα εκδρομών των επιβατών των κρουαζιερόπλοιων καταρτίζονται με βάση αποκλειστικά τα οικονομικά κριτήρια των αντίστοιχων εταιριών.

Ο δήμος θεωρεί ότι, η συμμετοχή της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας στην Στρατηγική Αδριατικής – Ιονίου και η ένταξη του ζητήματος στους δύο θεματικούς πυλώνες της, οι οποίοι σχετίζονται με το «Βιώσιμο Τουρισμό» και τη «Σύνδεση της Περιοχής», μπορεί να επιτύχει τη θέσπιση κανόνων βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης για το σύνολο του νομού, μέσω στοχευμένης αξιοποίησης της πολιτισμικής του κληρονομιάς με τη βοήθεια κατάλληλα σχεδιασμένων πολιτιστικών διαδρομών για το σημαντικό αυτό κομμάτι τουριστών.

Παράλληλα, ο δήμος Αρχαίας Ολυμπίας χαρακτηρίζει χρήσιμες τις συμπράξεις του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα με στόχο την εξεύρεση των απαραίτητων πόρων, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση αντίστοιχων πακέτων της ΕΕ, φέρνοντας το παράδειγμα του προγράμματος για τον πολιτισμό «Δημιουργική Ευρώπη 2014-2020». Επίσης, στη σωστή διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς εκτιμά ότι συμβάλλουν οι συνεργασίες με διεθνείς φορείς όπως είναι η UNESCO και το National Geographic. Διαπιστώθηκε σχετική συνεργασία του συγκεκριμένου δήμου με το δεύτερο φορέα στο πλαίσιο δημιουργίας ενός ντοκιμαντέρ για την Ολυμπία, το οποίο θα προβάλλεται από την πλατφόρμα Unesco - National Geographic.

Από τον ίδιο δήμο υπάρχει η πρωτοβουλία και οι ανάλογες ενέργειες, για την ένταξη της «Εκχειρίδας» στην Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά της UNESCO αλλά και τη δημιουργία άμεσα, ενιαίου πολιτιστικού φορέα σε επίπεδο νομού, επιδιώκοντας επαφές και συνεργασίες με γειτονικούς δήμους και ιδιαίτερα με το δήμο Πύργου. Αναγνωρίζεται επίσης, η διεθνής ισχύς του «brandname» «Αρχαία Ολυμπία» και η δυναμική που μπορεί να προσφέρει στον πολιτιστικό τουρισμό μέσα από τα κατάλληλα εργαλεία και τις καλές πρακτικές όπως είναι οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες θα επιτύχουν τη διάχυση των ωφελημάτων στο σύνολο του νομού.

Τέλος, διαπιστώθηκε η μεγάλη ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών σε θέματα πολιτισμού και τουρισμού αλλά κυρίως μέσα από μια πιο παραδοσιακή οπτική και όχι τόσο μέσα από τη συμμετοχή ή τη δημιουργία πρακτικών και δράσεων όπως είναι οι πολιτιστικές διαδρομές. Η συμμετοχή και η δραστηριοποίηση των πολιτών της περιοχής της Αρχαίας Ολυμπίας κυρίως προσανατολίζεται σε τοπικά πολιτιστικά δρώμενα, όπως είναι η ανάδειξη παραδοσιακών εθίμων και η διοργάνωση ψυχαγωγικών εκδηλώσεων κυρίως κατά τους θερινούς μήνες.

Η μικρή συμμετοχή στο Διεθνές Φεστιβάλ Ολυμπίας, το οποίο διοργανώνεται κάθε καλοκαίρι από το Δήμο Αρχαίας Ολυμπίας, έρχεται να επιβεβαιώσει τα ανωτέρω, χωρίς όμως να υπάρχει διάθεση μείωσης της αξίας των δράσεων και ενδιαφερόντων της τοπικής κοινωνίας σε θέματα πολιτισμού, τα οποία αναμφίβολα συμβάλλουν με τη σειρά τους στην πολιτιστική και τουριστική ανάπτυξη του τόπου. Για το συγκεκριμένο φεστιβάλ ο δήμος θα στραφεί τόσο στην περεταίρω διεθνοποίησή του ως γεγονός, όσο και σε συμπράξεις με γειτονικούς δήμους και κυρίως με το δήμο Πύργου.

Περνώντας στο δήμο Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, διαπιστώθηκε εξίσου ισχυρό ενδιαφέρον αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς της περιοχής και διάθεση δραστηριοποίησης όχι μόνο σε τοπικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Όσον αφορά ειδικότερα το θέμα των πολιτιστικών διαδρομών, διαπιστώθηκε έντονο ενδιαφέρον για αυτού του τύπου τις πρακτικές οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως τα «μοναδικά εργαλεία» ορθής αξιοποίησης και διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς της ευρύτερης περιοχής και όλου του νομού γενικά.

Αρχικά πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην αξιοποίηση και προβολή του Ναού του Επικουρίου Απόλλωνα ως Μνημείου Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Στόχος είναι η καλύτερη διαχείριση του μνημείου, η αύξηση της επισκεψιμότητας, η τόνωση της αυτοπεποίθησης του τοπικού πληθυσμού και η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας.

Αυτό επιτυγχάνεται μέσω δράσεων ευρύτερης εμβέλειας, όπως είναι κάποιες παραστάσεις με αφορμή ιδιαίτερες πανσελήνους κυρίως την Άνοιξη και το Καλοκαίρι, όπως για παράδειγμα η ολονύχτια διαδραστική παράσταση της Αποστολίας

Παπαδαμάκη «From Darkness to Light» και όχι μέσω κάποιου τοπικού «event». Επιπλέον, γίνεται σύνδεση του αρχαιολογικού χώρου με το φυσικό περιβάλλον και τα προϊόντα της «Ολυμπιακής Γης», αφού εκτιμάται ότι με αυτό τον τρόπο στηρίζεται η ανασυγκρότηση της περιοχής και ενισχύεται η οικονομία στη βάση της διαφοροποίησης.

Όσον αφορά στις πολιτιστικές διαδρομές, από τα αποτελέσματα της έρευνας συμπεραίνουμε ότι θεωρούνται ως βασικές πρακτικές διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς, η οποία βρίσκεται όχι μόνο στο συγκεκριμένο δήμο, αλλά σε ολόκληρο το Ν. Ηλείας. Συγκεκριμένα έχουν μελετηθεί τρεις πολιτιστικές διαδρομές.

Η πρώτη εντάχθηκε στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα LEADER+ της περιόδου 2000-2007, και συνδέει πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς πόρους του νομού. Οι βασικές στάσεις της Πολιτιστικής αυτής Διαδρομής είναι: Αρχαία Ολυμπία – Σκιλλουντία - Δάσος Σμέρνας – Αλιφείρα – Ανδρίτσαινα - ποταμός Αλφειός - Επικούριος Απόλλωνας – Φιγαλεία (Νέδα) – Λέπρεο – Λουτρά Καϊάφα – Αρχαία Ολυμπία. Η δεύτερη πολιτιστική διαδρομή αποτελεί το βόρειο κλάδο της πρώτης και περιλαμβάνει τις στάσεις: Αρχαία Ολυμπία – Αρχαία Πίσσα – Λάλα – Δρυοδάσος Φολόης – Δίβρη – Τεχνητή Λίμνη Πηνειού – Ήλιδα – Αρχαία Ολυμπία.

Η τρίτη πολιτιστική διαδρομή αφορά στην ένταξη της ευρύτερης περιοχής του Επικούριου Απόλλωνα στο δίκτυο χερσαίων ή/και θαλάσσιων οικοσυστημάτων Biosphere Reserve(BR), στο πλαίσιο του Προγράμματος της UNESCO «Άνθρωπος και Βιόσφαιρα» (Man and the Biosphere, MAB). Για τη διαδρομή αυτή έχει εκπονηθεί η σχετική μελέτη με τη χρηματοδότηση της UNESCO – BRESCE (Περιφερειακό Γραφείο της Ευρώπης για την Επιστήμη και τον Πολιτισμό) και έχει παραχθεί ενημερωτικό υλικό σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

Η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή θα εκτείνεται σε δυο νομούς, Ηλείας και Μεσσηνίας. Θα αξιοποιήσει τη συνύπαρξη της βιοποικιλότητας των μεσογειακών οικοσυστημάτων με το πολιτιστικό απόθεμα διαφόρων ιστορικών περιόδων, αναδεικνύοντας την αξία της ισορροπημένης συνύπαρξης ανθρώπου και φύσης. Επιπλέον, θα παρουσιάζει τις δυνατότητες και προοπτικές μιας αειφορικής ανάπτυξης βασισμένης κυρίως στον αγροτουρισμό.

Ο Ν. Ηλείας και ιδιαίτερα ο Δήμος Ανδρίτσαινας – Κρεστένων, συμμετέχει κάθε χρόνο στις «Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές», που σχεδιάστηκαν από τη Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων και σκοπό έχουν την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης με την εκπαίδευση των πολιτών σε θέματα προστασίας και ανάδειξης του πολιτιστικού πλούτου αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος μιας περιοχής. Η έρευνα όμως ανέδειξε την ανάγκη στενότερης συνεργασίας των δήμων με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, ώστε να αυξηθεί η ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού άρα και η έτη περαιτέρω συμμετοχή του.

Επιπρόσθετα, η ευρύτερη περιοχή της Ηλείας φιλοξενεί οκτώ περιοχές Natura και μια περιοχή Ramsar (Υδροβιότοπο Διεθνούς Σημασίας). Για το λόγο αυτό εκτιμάται ότι είναι εφικτή η χάραξη μιας πολιτιστικής διαδρομής, η οποία να συνδέει αυτές τις περιοχές, με ταυτόχρονη διασύνδεσή της με ειδικά περιβαλλοντικά προγράμματα και των τριών βαθμίδων εκπαίδευσης.

Τέλος, όσον αφορά στη συνεργασία ανάμεσα στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα σε θέματα πολιτισμού και τουρισμού, αυτός περιορίζεται κατά βάση σε παραχωρήσεις δημόσιων χώρων για διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων από ιδιωτικούς φορείς και σε χρηματοδοτήσεις δημοτικών εκδηλώσεων μέσω χορηγιών και διαφημιστικών πακέτων από την πλευρά των ιδιωτών. Επίσης, παρατηρείται συνεργασία μεταξύ τουριστικών επιχειρήσεων, ξενοδοχειακών μονάδων και των δήμων, με αντικείμενο τη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων. Πραγματοποιείται δε, ενίσχυση πολιτιστικών συλλόγων ή ομάδων πολιτών από την πλευρά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με στόχο την τόνωση ανάλογων πολιτιστικών δράσεων.

Από τα αποτελέσματα της πρωτογενούς ποσοτικής έρευνας και την ποσοτική ανάλυση των δεδομένων, σχετικά με την προστασία και αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας από τις ξενοδοχειακές μονάδες, συμπεραίνουμε ότι υπάρχει καθολική γνώση και αναγνώριση τόσο της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας, όσο και της σημασίας που αυτή έχει για την τουριστική ανάπτυξη του τόπου. Αξίζει όμως να σημειωθεί μια μικρή υστέρηση, όσον αφορά τα Βυζαντινά μνημεία του νομού, τα οποία παρά το ότι είναι εξαιρετικής σπουδαιότητας, οι μισοί σχεδόν από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, τα αγνοούν. Τη μεγαλύτερη δημοφιλία συγκεντρώνουν οι

αρχαιότητες, οι ιαματικές πηγές, τα κάστρα και οι περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

Η συντριπτική πλειοψηφία των καταλυμάτων, ανεξάρτητα από την κατηγορία και τον αριθμό των κλινών που διαθέτουν, αξιοποιεί τους πολιτιστικούς πόρους της ευρύτερης περιοχής με ποικίλους τρόπους. Με βάση τη μελέτη, οι τρόποι αυτοί είναι περισσότερο παραδοσιακοί όπως, έντυπο υλικό, εκδρομές μέσω τουριστικών πρακτορείων και συνεργασία με ξεναγούς. Οι πολιτιστικές διαδρομές δεν χρησιμοποιούνται ως πρακτική διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς, παρά μόνο στην περίπτωση ενός μικρού ποσοστού ξενοδοχειακών μονάδων η οποία λαμβάνει χώρα με την προϋπόθεση ότι υπάρχει συνεργασία της μονάδας με κάποιο άλλο ιδιώτη.

Στην περίπτωση αυτή, το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των ξενοδόχων συγκεντρώνουν και πάλι οι αρχαιότητες, τα κάστρα, οι περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και οι ιαματικές πηγές αλλά σε μικρότερο βαθμό. Τα βυζαντινά μνημεία παρουσιάζονται εδώ με τη μορφή μοναστηριακού τουρισμού, ενώ κάνουν την εμφάνισή τους μεμονωμένα θέματα όπως το Δάσος της Φολόης.

Ωστόσο, από τα στοιχεία της έρευνας παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον από τους ξενοδόχους για δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών στο μέλλον. Σε αυτή την περίπτωση η θεματολογία στρέφεται και σε νέους τομείς, όπως το κρασί, ο αγροτουρισμός, οι περίπατοι και η σύγχρονη τέχνη, τομείς τους οποίους οι ίδιοι πρότειναν αυθόρμητα, χωρίς προηγουμένως να τους έχει δοθεί κάποια γκάμα επιλογής με ανάλογα θέματα.

Συνοψίζοντας, με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, ο Νομός Ηλείας διαθέτει εξαιρετικά πλούσια πολιτισμική κληρονομιά, η οποία αποτελεί ισχυρή βάση για τη δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών με διεθνή αντίκτυπο. Η ποιοτική έρευνα κατέστησε φανερό, τη διαρκή προσπάθεια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης να χρησιμοποιήσει με επιτυχία συνέργειες με διεθνείς οργανισμούς, ώστε να διαχειριστεί και προβάλλει αυτή την πολιτισμική κληρονομιά διεθνώς. Επιπλέον, έχει προχωρήσει σε μελέτες επίσημων πολιτιστικών διαδρομών, οι περισσότερες από τις οποίες είναι έτοιμες προς υλοποίηση, ενώ παράλληλα στηρίζει ιδιωτικές πρωτοβουλίες πραγματοποίησης πολιτιστικών εκδηλώσεων, προς όφελος της τοπικής κοινωνίας.

Με βάση την ποσοτική έρευνα, οι ξενοδόχοι, συμμερίζονται τον πολιτισμικό πλούτο της περιοχής τους και προσπαθούν να τον αξιοποιήσουν εντάσσοντάς τον στον τομέα του τουρισμού μέσω πιο παραδοσιακών πρακτικών, ενώ ένα μικρό ποσοστό χρησιμοποιεί τις πολιτιστικές διαδρομές με τη συνδρομή και άλλων ιδιωτών. Το ενδιαφέρον για περεταίρω ενασχόληση με τον τομέα των πολιτιστικών διαδρομών, βαίνει αυξανόμενο από την πλευρά των ξενοδόχων, με βάση τα στοιχεία της παρούσας εμπειρικής έρευνας. Παρατηρήθηκε η τάση να αντιμετωπισθούν οι πολιτιστικές διαδρομές ως «τουριστικά προϊόντα», με στόχο την καλύτερη και αποτελεσματικότερη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς, με όρους βιωσιμότητας και αειφορίας.

Στο σημείο αυτό θεωρείται σκόπιμο να διατυπωθούν προτάσεις βελτίωσης κάποιων αδυναμιών, οι οποίες παρατηρήθηκαν κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας μελέτης και σχετίζονται κυρίως με θέματα νοοτροπίας και παθογενειών πολλών ετών. Είναι γεγονός ότι στις μέσες ελληνικές επιχειρήσεις γενικά, αλλά και στο χώρο του τουρισμού ειδικότερα, παρουσιάζεται το πρόβλημα του middle management (μεσαία διοίκηση). Η κατάσταση γίνεται εντονότερη, διότι η αγορά είναι κατακερματισμένη. Υπάρχουν μεγάλες ανάγκες για ειδικά προϊόντα, όπως «γαστρονομία», «κρασί», «πολιτιστική κληρονομιά», που απαιτούν την ύπαρξη κατάλληλων ατόμων τα οποία θα δουλέψουν και θα διαχειριστούν αυτούς τους νέους τομείς.

Στη σύγχρονη εποχή το ζητούμενο δεν είναι οι προορισμοί ή οι ξενοδοχειακές μονάδες, αλλά η διαχείριση του τουρισμού, η προβολή, ο σχεδιασμός και η βιώσιμη ανάπτυξη. Απαιτείται η διαμόρφωση ενός «οικολογικού προφίλ» των ξενοδοχειακών μονάδων με εστίαση στην αειφόρο ανάπτυξη, την ανακύκλωση καθώς και την ορθολογική κατανάλωση νερού και ενέργειας.

Για να αντιμετωπιστούν με επιτυχία τα ανωτέρω αλλά και άλλες μελλοντικές προκλήσεις, απαιτούνται μια σειρά από ενέργειες οι οποίες σχετίζονται με ζητήματα όπως, ο καθορισμός των επαγγελματικών δικαιωμάτων των εμπλεκομένων με τον τουρισμό και η σωστή εκπαίδευση των εργαζομένων, είτε αυτοί βρίσκονται ήδη στο χώρο, είτε πρόκειται να εισέλθουν στο μέλλον. Ειδικά για την περίπτωση των οικογενειακών επιχειρήσεων, οι οποίες αποτελούν την πλειοψηφία στον ελλαδικό χώρο, χρειάζονται προγράμματα «δια βίου εκπαίδευσης» σε τομείς όπως είναι, η χρήση Η/Υ, η υποδοχή και η διοίκηση.

Επιπλέον, χρήσιμη είναι η συνεργασία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με πραγματικές επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, ώστε να δημιουργηθούν μαθήματα τύπου «sandwich courses», μέσω των οποίων θα παρέχεται ταυτόχρονα θεωρητική αλλά και πρακτική εκπαίδευση στους σπουδαστές. Η ανάγκη αυτή καθίσταται πιο επιτακτική, αφού με βάση τα τελευταία στοιχεία από το χώρο των νεοφυών, «startups», επιχειρήσεων που κατέληξαν σε προϊόν, το 50% ανήκουν στον τομέα του τουρισμού.

Η μακραίωνη ιστορία του Ν. Ηλείας, τον έχει κληροδοτήσει με μια πλούσια πολιτισμική κληρονομιά που ανήκει σε όλες τις χρονικές περιόδους, από την αρχαιότητα μέχρι και τα νεότερα χρόνια. Παράλληλα, ο νομός διαθέτει πλούσιο φυσικό περιβάλλον με μεγάλη ποικιλία οικοσυστημάτων και βιοποικιλότητας η οποία εμπίπτει σε καθεστώς προστασίας, χαρακτηρισμένες περιοχές Natura, όπως προέκυψε από την ποιοτική έρευνα.

Η περιοχή διακρίνεται για την ισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, καθώς και τη διατήρηση σε μεγάλο βαθμό του φυσικού και πολιτισμικού της πλούτου. Το γεγονός αυτό της παρέχει τη δυνατότητα να αναπτύξει εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αφού ταυτόχρονα υφίσταται επάρκεια τουριστικών υποδομών, όπως προέκυψε από την εμπειρική έρευνα.

Στον τομέα του τουρισμού, υπάρχει περιορισμένη προβολή του τουριστικού προϊόντος, με αποτέλεσμα περιορισμένο μερίδιο τουριστικής κίνησης, σε σχέση με αυτό που κανείς θα ανέμενε βάσει του διαθέσιμου πολιτιστικού αποθέματος. Αυτό οφείλεται στην απουσία ενός ενιαίου φορέα προβολής των δράσεων προς την κατεύθυνση του εναλλακτικού τουρισμού και όχι μόνο. Επιπλέον, υπάρχει εποχικότητα του τουριστικού ρεύματος, κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες, με αποτέλεσμα τη λειτουργία αρκετών τουριστικών επιχειρήσεων κατά την περίοδο Απριλίου – Οκτωβρίου.

Ωστόσο, η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις μέρες μας, δίνει προτεραιότητα στη βιώσιμη ανάπτυξη της υπαίθρου και έτσι δίνονται πολλές ευκαιρίες για ανάπτυξη, τις οποίες μπορούν να εκμεταλλευτούν οι τοπικοί φορείς και η τοπική κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό, οι εθνικές και κοινοτικές χρηματοδοτήσεις μπορούν να ενισχύσουν κυρίως τις ορεινές και δυσπρόσιτες περιοχές του νομού.

Αυτό θα επιταχύνει την ενδογενή ανάπτυξη των περιοχών αυτών και θα συμβάλει στην προσέλκυση νέων επενδύσεων. Ωφέλιμη κρίνεται η δυνατότητα τουριστικής σύνδεσης ανάμεσα σε διάφορους δήμους του νομού και η περεταίρω συνεργασία τους σε θέματα πολιτιστικού τουρισμού, με αφορμή τη δημιουργία κατάλληλων πολιτιστικών διαδρομών. Η βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης των ανθρώπων παγκοσμίως, αυξάνει τις τουριστικές μετακινήσεις ενώ παράλληλα, αυξάνεται η ζήτηση για παραδοσιακά τοπικά προϊόντα και η αναζήτηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού με αξιοποίηση των τοπικών φυσικών και πολιτιστικών πόρων, οι οποίοι αφθονούν στην Ηλεία.

Κύριος παράγοντας εξασφάλισης της βιωσιμότητας του Ν. Ηλείας, είναι η αποτροπή της περεταίρω ερήμωσης των χωριών, κυρίως των ορεινών. Επίσης, απαιτείται εκπαίδευση, ενημέρωση και εξοικείωση των ντόπιων κατοίκων, σχετικά με τις δυνατότητες που προσφέρουν τα ευρωπαϊκά προγράμματα και αφορούν στην προστασία και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς, καθώς και τα κοινοτικά χρηματοδοτικά προγράμματα για την ενίσχυση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής τους.

Ο Ν. Ηλείας πρέπει να προσανατολισθεί στον ποιοτικό τουρισμό, ο οποίος θα βασίζεται στις αρχές της αειφορίας. Το τουριστικό προϊόν που κάθε φορά θα δημιουργείται, στην περίπτωσή μας οι πολιτιστικές διαδρομές, θα πρέπει να αναδεικνύουν τις τοπικές ιδιαιτερότητες και τη φυσιογνωμία της περιοχής. Πρέπει να υπογραμμίζονται και προωθούνται κατάλληλα οι φυσικές, πολιτιστικές, οικονομικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες της εκάστοτε περιοχής, με έμφαση στην ανάδειξη της ξεχωριστής ταυτότητας κάθε τόπου.

Παράλληλα, όπου αυτό είναι εφικτό, προτείνεται οι πολιτιστικές διαδρομές να συνδυάζονται με πεζοπορία, ορειβασία, ιππασία και άλλες υπαίθριες οικοτουριστικές δραστηριότητες ή/και με επισκέψεις σε εργαστήρια παρασκευής παραδοσιακών προϊόντων, νερόμυλους, οινοποιεία, ελαιοτριβεία ή θερμοκήπια. Μια τέτοια δραστηριότητα, στην οποία θα μπορούσε να συμπράξει η Τοπική Αυτοδιοίκηση αλλά και ιδιώτες, θα τόνωνε την τοπική αγορά, θα βοηθούσε στην προβολή και διάθεση των τοπικών προϊόντων και θα δημιουργούσε παράλληλα νέες θέσεις εργασίας.

Η καλύτερη προβολή, ανάδειξη και διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς θα μπορούσε να γίνει επίσης, μέσω μιας ψηφιακής βάσης δεδομένων. Υπεύθυνοι για τη διαχείριση των σχετικών πληροφοριών θα είναι το Υπουργείο Πολιτισμού, σε συνεργασία με τις τοπικές Εφορείες Αρχαιοτήτων. Η αειφορία και η βιωσιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί επιπλέον να επιτευχθεί με την προσέλκυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, μέσω παροχής οικονομικών και φορολογικών κινήτρων, με την κινητοποίηση επενδυτικών κεφαλαίων, χορηγιών και λοιπών ιδιωτικών πόρων.

Χρήσιμο θα ήταν, ένα πολιτιστικό δίκτυο με έδρα τον Πύργο ή την Αρχαία Ολυμπία, συνδεδεμένο με το αντίστοιχο πολιτιστικό δίκτυο άλλων πόλεων της Ελλάδας και του εξωτερικού, με στόχο την επίτευξη διαρκούς πολιτιστικής επικοινωνίας, παρακάμπτοντας τις όποιες γραφειοκρατικές αγκυλώσεις, οι οποίες μόνο ανασταλτικά μπορούν να λειτουργήσουν. Το πολιτιστικό αυτό δίκτυο θα είναι θεματικό και θα παρέχει πληροφορίες τόσο στους κατοίκους όσο και στους επισκέπτες. Θα αποτελεί το ανοικτό παράθυρο της εκάστοτε πόλης προς την ελληνική και διεθνή πολιτιστική κοινότητα, με στόχο την προσέλκυση υψηλής ποιότητας τουρισμού, αλλά και ένα διαρκή δίαυλο επικοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στην διαδικτυακή εποχή μας, κρίνεται απαραίτητη η OnLine ενημέρωση όλων των εμπλεκομένων μερών, όπως είναι οι τουρίστες, οι επιχειρήσεις, οι τουριστικοί πράκτορες, οι ξενοδόχοι, τα μουσεία, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα πολιτιστικά κέντρα, σχετικά με όλα τα σημαντικά πολιτιστικά δρώμενα, καθώς και τα προγράμματα τόσο του Υπουργείου Πολιτισμού όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Προτείνεται δηλαδή, μια ηλεκτρονική τράπεζα δεδομένων που θα συγκεντρώνει, θα προβάλλει και θα διαχέει αυτές τις πληροφορίες σε πραγματικό χρόνο και θα δίνει άμεσα τη δυνατότητα στο χρήστη της απευθείας εκδήλωσης ενδιαφέροντος για συμμετοχή σε οποιαδήποτε από αυτές. Στην ίδια κατεύθυνση βοηθά η αξιοποίηση των σύγχρονων μέσων κοινωνικής δικτύωσης όπως Facebook, Twitter, Youtube, καθώς και τα εργαλεία e-Tourism με κατάλληλες εφαρμογές για smartphones.

Συμπερασματικά, στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, διαπιστώθηκε ότι στην Ηλεία συνυπάρχουν όλες οι χρονικές περίοδοι του ελληνικού πολιτισμού, από την προϊστορία έως τα κλασικά και βυζαντινά χρόνια. Η ποικίλη αυτή πολιτισμική

κληρονομιά περιλαμβάνει αρχαιολογικά υπολείμματα, ιστορικά και αρχιτεκτονικά μνημεία καθώς και μνημεία της φύσης.

Ζητούμενο πρέπει να είναι η στρατηγική ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού, μέσω υλοποιημένων ή υλοποιήσιμων πολιτιστικών διαδρομών και όχι μόνον η ύπαρξη κάποιων θεσμοθετημένων πολιτιστικών διαδρομών, ως αποτέλεσμα χρηματοδοτούμενων ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς πρέπει να προσαρμοστεί στις ιδιαιτερότητες, τη θέση και το φυσικό πλούτο που διαθέτει ο νομός καθώς και τις κοινωνικοοικονομικές ανάγκες και τις υποδομές που υπάρχουν ή που λείπουν και πρέπει να δημιουργηθούν.

Επίσης, η μορφολογία του εδάφους, η ποικιλία της χλωρίδας και πανίδας σε συνύπαρξη με τα πολιτιστικά στοιχεία, δημιουργούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε η περιοχή να μετατραπεί σε σημαντικό πόλο έλξης νέων επισκεπτών. Η ανάπτυξη αυτή για να καταστεί βιώσιμη είναι ανάγκη να στοχεύει, εκτός από την αναθέρμανση της τοπικής οικονομίας και στην εναρμόνιση του τουρισμού με το φυσικό και ανθρωπογενές πολιτιστικό περιβάλλον. Η πληθώρα περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, μνημείων και ιαματικών πηγών στην Ηλεία, συνιστούν αξιόλογα οικονομικά και διαχειριστικά εργαλεία για την ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού και τη βιωσιμότητα της περιοχής.

Ο πολιτισμός γενικά, αποτελεί μοχλό ενεργοποίησης μιας ισορροπημένης περιφερειακής ανάπτυξης, προωθώντας την αναγνωρισιμότητα του νομού στην τουριστική αγορά, με αποτέλεσμα την αύξηση της τουριστικής επισκεψιμότητας. Η προστασία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ικανοποιεί τις σύγχρονες τάσεις στον τομέα του τουρισμού αφού προωθεί την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, προσφέρει κίνητρα για επενδύσεις, δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας κυρίως για τον ντόπιο πληθυσμό και ενίοτε αναβιώνει παραδοσιακά επαγγέλματα που έχουν χαθεί.

Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας, πρέπει να συνοδεύεται από υψηλή ποιότητα παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών, φιλόξενο επενδυτικό πλαίσιο, καθώς και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών. Με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλιστεί αφενός μεγαλύτερη προσέλκυση επισκεπτών και αφετέρου αυξημένες

πιθανότητες επανάληψης της επίσκεψης. Η πλούσια ιστορία και οι φυσικές ομορφιές της Ηλείας, οι αρχαιότητες και τα βυζαντινά μνημεία της, θα μπορούσαν επομένως να αξιοποιηθούν μέσω μορφών εναλλακτικού τουρισμού με πολιτιστική διάσταση και να αποτελέσουν πόλο έλξης τουριστών από όλο τον κόσμο και για όλο το χρόνο, αντιμετωπίζοντας έτσι την υφιστάμενη εποχικότητα, δημιουργώντας νέες πηγές εισοδήματος για τις τοπικές κοινωνίες και εξασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού γενικότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

1. Ανδρακάκου, Μ., & Andrakakou, Μ. (2018). Διαδικτυακοί χάρτες αστικών διαδρομών πολιτιστικής κληρονομιάς.
2. Ανδριώτης, Κ. (2008). *Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός*. Ηράκλειο: Σταμούλης.
3. Βιγγοπούλου, Ι. (2005). Η ανάδυση και η ανάδειξη κέντρων του ελληνισμού στα ταξίδια των περιηγητών (15ος-20ός αιώνας): ανθολόγιο από τη συλλογή του Δημητρίου Κοντομηνά: κατάλογος έκθεσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 6 Μαΐου-16 Ιουνίου 2005.
4. Βλάχος, Δ., Δαγκλής, Ι. Α., Βέικου, Χ., Βαβουράκη, Α., Ζουγανέλη, Α., Σοφού, Ε., ... & Σπυροπούλου, Δ. (2010). Η ποιότητα στην εκπαίδευση: Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
5. Βουδούρη, Δ., & Στρατή, Α. (1999). Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο, Κείμενα. *Εκδόσεις ΑΝ Σάκκουλα*, 1-70.
6. Γαργαλιάνος, Ι. Θ. (2014). Η βασική εκπαίδευση στην Ηλεία τον 19ο αιώνα. Γαρουφάλλου, Ε., & Garoufallou, Ε. (2009). Ψηφιοποίηση πολιτιστικού περιεχομένου: παρουσίαση των δράσεων του δικτύου EDL, του προγράμματος EuropeanaLocal και της Europeana (Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Βιβλιοθήκη).
7. Γεωργιάδου, Τ. Α. (2016). *Προστατεύουμε την πολιτιστική μας κληρονομιά Ι*. Καβάλα: Σαΐτα.
8. Γεωργιτσογιάννη, Ε. (2011). *Εισαγωγή στην Ιστορία του Πολιτισμού*. Αθήνα: Διάδραση.

9. Γιαλούρης, Ν. (1965). Δοκιμαστική ανασκαφή εις τον Ναόν του Επικουρίου Απόλλωνος Βασσών υπό Ν. Γιαλούρη.
10. Γιαννακοπούλου, Σ. (2012). *Αποτίμηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των ορεινών περιοχών με μεθόδους περιβαλλοντικής οικονομίας*. Αθήνα.
11. Γκελή, Ε. (2017). *Συγκριτική μελέτη της ποιότητας εργασιών σε περιβάλλοντα κοινωνικής δικτύωσης και ιστοτόπων πληθοπορισμού* (Doctoral dissertation).
12. Γλύπτου, Κ., & Καραχάλης, Ν. (2016). 13η Διδακτική Ενότητα. Η Βιώσιμη ανάπτυξη προορισμών και ο ρόλος του τουριστικού επιχειρείν.
13. Γουβιάς, Δ. ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (1993-2004): ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΓΙΑ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ «ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ΑΡΣΕΝΗ». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 132(132-133), 99-145.
14. Γούλας, Ε. (2005). *Ευρωπαϊκά προγράμματα στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση: 1995-2000* (Doctoral dissertation, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας).
15. Γούλιος, Ι. (2014). Καλλιεργούμενα φυτά σε αμμοθίνες διαφόρων περιοχών της Ελλάδας.
16. Δημαράς, Κ. (1989). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Αθήνα: Νεοελληνικά Μελετήματα.
17. ΔΙΑΖΩΜΑ. (2018, Νοέμβριος 10). *diazoma.gr*. Ανάκτηση από Τοποθεσία Web του *diazoma.gr*: <http://www.diazoma.gr/>.
18. Δρακωνάκη, Μ. (2016). *Η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την τοπική ανάπτυξη: η περίπτωση των πολιτιστικών διαδρομών στην Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου* (Master's thesis).

19. Ζωγραφάκης, Γ., & Zografakis, G. (2012). Οι περιηγητικές διαδρομές στο νομό Χανίων και η ανάπτυξη τους ως τουριστικό προϊόν.
20. Ηγουμενάκης, Ν. (1999). *ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ*. Αθήνα: INTERBOOKS.
21. Ιωαννίδης, Γ. (2002). Ο ρόλος του εθελοντικού τομέα στην τοπική πολιτιστική ανάπτυξη: η περίπτωση της πόλης του Πειραιά κατά την περίοδο 1974-2000.
22. Κάβουρα, Α., & Κυριακίδης, Σ. (2008). Κριτική προσέγγιση των προβολικών τεχνικών και του εργαλείου target group index (TGI) στην έρευνα διαφήμισης. *Επιθεώρηση Οικονομικών Επιστημών; Τεύχ. 13*.
23. Καλουδιώτης, Δ. (2016). *Η ΟΛΥΜΠΙΑ ΟΔΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ*. Αθήνα: ΔΙΑΖΩΜΑ.
24. Καρανικόλας, Ν. (2007). Χαρτογράφηση των μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Συμβολή σε μία μεγάλη προσπάθεια.
25. Καφούρος, Β. (2014, Ιούνιος). Ζητήματα πολιτιστικού τουρισμού. *ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ*, σσ. 58-62.
26. Κοζυράκης, Γ. Μ. (2007). Περιβαλλοντικά βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη: πλαίσιο αξιολόγησης: η περίπτωση της Κρήτης.
27. Κοϊνάκη, Α., Koinaki, Α., Ploumi, Μ., & Πλουμή, Μ. (2008). Ιαματικός τουρισμός: στοιχεία προσφοράς & ζήτησης στην Ελλάδα, συγκρίσεις με τη διεθνή εμπειρία & πρακτική.
28. Κοκκώσης, Χ. Τ. (2001). *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.
29. Κοκκώσης Χ., Τ. Π. (2011). *ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ*. Αθήνα: Κριτική.

30. Κόνσολα, Ν. (1990). *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα. Η Περιφερειακή Διάσταση*. Αθήνα: Παπαζήση.
31. Κουρελής, Κ. (2002). Μεσαιωνικά Κάστρα του Μορέα. Στο C. F. Α., *Σπίτια του Μορέα*. Αθήνα: Μέλισσα.
32. Κυριαζή, Ν. (1999). Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών. *Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα*.
33. Κυριακάκη, Α. Ε. (2009). Απόψεις, αντιλήψεις και θέσεις της τοπικής κοινότητας σε έναν ώριμο τουριστικό προορισμό για τα ζητήματα της τοπικότητας και της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Η περίπτωση της Χερσονήσου της Κρήτης.
34. Κωνσταντή, Α. Γ., & Konstanti, A. G. (2013). Εκπαιδευτική προσέγγιση στην Προστασία Μνημείων.
35. Κωνσταντινίδης, Α. (1992.). *Η Αρχιτεκτονική της Αρχιτεκτονικής*. Αθήνα : Άγρα.
36. Κωστής, Σ, Ν. (2017). Εκπαιδευτικές καινοτομίες στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Μελέτη των απόψεων των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών για τα δίκτυα σχολείων του Προγράμματος eTwinning στην Περιφέρεια της Ηπείρου.
37. Λαμπρινουδάκης, Β. (2010). Η διαμόρφωση και η ωρίμανση της έννοιας της διαχείρισης των μνημείων στην Ελλάδα κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια. Στο ε. Χ. Τουρνικιώτης, *Στο Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα, 1950-2000* (σσ. 273-284). Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
38. Λάππα, Α. (2016). *Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς: Η Περίπτωση των Μεταβυζαντινών και Νεότερων Κοσμικών Μνημείων στην Αρκαδία*. Αθήνα.
39. Λαυρεντιάδου, Ν. (2015). Αξιολόγηση-Έρευνα: Στατιστική ανάλυση ερωτηματολογίων (Μελέτη περίπτωσης# 4).

40. Λούπα, Χ. (2009). *ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ*. Αθήνα.
41. Μαμάτση, Χ. Γ. (2014). *Η πολιτιστική κληρονομιά των ιστορικών κέντρων πόλεων και η ένταξή τους στον σύγχρονο πολεοδομικό ιστό: η τουριστική προοπτική: μελέτες περίπτωσης Χανίων-Βενετίας* (Master's thesis).
42. Μαργαρίτης, Μ. Α. (2006). *Ανάλυση και υποστήριξη της συνεργασίας μικρών ομάδων με χρήση διαγραμματικών αναπαραστάσεων* (Doctoral dissertation).
43. Μάσχα, Ε. (2015). Πολιτισμική Ταυτότητα, Τοπική Κοινωνία Και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Στο Π. Ι., *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική* (σ. 167). Αθήνα: ΣΕΑΒ.
44. Μαυρογιώργος, Γ. (1999). Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και επιμορφωτική πολιτική στην Ελλάδα, στο Αθανασούλα-Ρέππα Αν, Ανθόπουλου Σ, Κατσουλάκη Σ. *Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων τ. Β' σελ*, 142-143.
45. Μπιλάλη, Α. (2008). *Συγκριτική προσέγγιση των εκπαιδευτικών συστημάτων Ελλάδας-Ουγγαρίας-Σουηδίας, στο παράδειγμα της εκπαιδευτικής αξιολόγησης, στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση* (Doctoral dissertation).
46. Μπιτσάνη, Ε. (2004). *Πολιτισμική Διαχείριση και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*. Αθήνα: Διόνικος.
47. Μπιτσάνη, Ε. (2004). *Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη. Σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικού προϊόντος*. Αθήνα: Διόνικος.
48. Μοροπούλου, Α. (2009). *Υλικά και Επεμβάσεις Συντήρησης Κριτήρια, Μεθοδολογία και Τεχνικές Αποτίμησης και Σχεδιασμού*. Αθήνα: ΕΜΠ.
49. Μπούτσικας, Α. (1994). *Η Φραγκοκρατία στην Ηλεία 1205-1428*. Αθήνα: Μπούτσικας Ανδρέας.

50. Οικονομοπούλου, Ε., & Οικονομοπούλου, Ε. (2018). Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς Έναντι Σεισμού.
51. Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή Ζωντανός Οργανισμός; Μουσειολογικοί Προβληματισμοί και Ζητήματα*. Αθήνα: Κριτική.
52. Παπούλιας, Ε. (2012). *Τα δεδομένα διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς στην Ελλάδα και οι προοπτικές της (1980-2008): το ελληνικό μοντέλο διαχείρισης και η ευρωπαϊκή εμπειρία* (Doctoral dissertation, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική).
53. Παππά, Δ. (2009). *Οικολογική διαχείριση της περιοχής της λίμνης Καϊάφα (Δυτική Πελοπόννησο), του δικτύου Φύση 2000* (Doctoral dissertation).
54. Παππάς, Ν. (2006). *Διερεύνηση των οικονομικών, κοινωνικών και χωρικών διαστάσεων του τουρισμού στη Ρόδο μέσω των αντιλήψεων των πληροφορητών* (Doctoral dissertation, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Σχολή Επιστημών της Διοίκησης. Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων).
55. Πούλιος, Ι. (2015). Διαχείριση Υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Στο Π. Μ. Ιωάννης, Μ. Παπαδάκη, Χ. Προσύλης, & Σ. Τουλούπα, *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη* (σ. 167). Αθήνα: ΣΕΑΒ.
56. Σαραντάκου Ε. 2010, «Ωριμοί τουριστικοί προορισμοί. Εξέλιξη και δυνατότητες μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο θερινού-πολιτιστικού τουρισμού. Η ελληνική περίπτωση». Διδακτορική Διατριβή στη σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, Αθήνα.
57. Σαρρίδου, Π. (2011). Η ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική.
58. Σβορώνου, Ε. (2003). Μέθοδοι διαχείρισης του οικοτουρισμού και του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. *WWF ΕΛΛΑΣ-Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων*.

59. Σιδεράς, Ε., & Sideris, Ε. (2013). Προστασία και βιώσιμη ανάπτυξη ιστορικών πόλεων: το παράδειγμα της Γρανάδας.
60. Σπηλιωτοπούλου, Α. (2015). Αξιοποίηση τουριστικών πόρων νομού Ηλείας.
61. Στεργιούλη, Ε., Τσιρούκης, Α., Στεργιούλη, Ε., & Σκόνδρα, Α. Το πολιτιστικό τοπίο, σημαντικό μέσο Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.
62. Στρατικόπουλος, Κ. (2007). *Υδρογεωλογική και υδροχημική μελέτη των θερμομεταλλικών πηγών της δυτικής Πελοποννήσου με τη χρήση σταθερών ισοτόπων* (Doctoral dissertation).
63. Σφηκόπουλος, Ι. (1987). *Τα μεσαιωνικά κάστρα του Μοριά*. Αθήνα: χ.ε.
64. Σωμαράκης, Γ., Παναγιωτοπούλου, Μ., Λάμπρου, Μ., & Στρατηγεα, Α. (2016). Συμμετοχική Διαχείριση Πολιτιστικών Πόρων Ως Πυλώνας Τοπικής Ανάπτυξης: Η Περίπτωση Της Οικιστικής Ενότητας Κίσσαμου. *Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης*, 7(1), 129-147.
65. Τάχος, Α. (1998). *Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
66. Τόμπρος, Ν. (2010). ΟΙ ΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΧΑΪΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΓΚΑΤΑΒΙΟΥΝΤΕΣ ΤΟΥΣ: 1460-1715. *ΔΥΜΗ. ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ – ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ – Α΄ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ* (σσ. 237-268). Πάτρα: ΔΗΜΟΣ ΔΥΜΗΣ.
67. Τουρκολιάς, Χ. (2010). *Ανάπτυξη μεθοδολογικού πλαισίου για την αποτίμηση περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιπτώσεων της ηλεκτροπαραγωγής* (Doctoral dissertation, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ). Σχολή Χημικών Μηχανικών).
68. Τουρλιώτη, Π. (2001). *Τουρισμός και περιβάλλον: η κοινωνική διάσταση, προσεγγίζοντας τις αντιλήψεις των τοπικών κοινωνιών και των τουριστών* (Doctoral dissertation, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Σχολή Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Περιβάλλοντος).

69. Τροβά, Ε. (2003). *Το πολιτιστικό περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 1975/86/2001*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
70. Τσάρτας, Π. (1988). Σχεδιάσμα των σταδίων ανάπτυξης του τουρισμού στο νομό Κυκλάδων. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 70(70), 191-210.
71. Τσάρτας, Π., & Κοκκώσης, Χ. (2014). Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον.
72. Τσάρτας, Π., Λαγός, Δ., Σταυρινούδης, Θ., & Πρωΐου, Ε. (2016). Μια εισαγωγή στον τουρισμό. Βασικές έννοιες και σύγχρονες εξελίξεις.
73. Φιλντίση, Ι. (2018). Οι επιδράσεις των καινοτόμων δράσεων στην κουλτούρα των σχολικών μονάδων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
74. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Α. Θ. (1973). ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΗΛΕΙΑΣ. *Μνήμων*, 3, 91-120.
75. Χαραλαμπίδου, Χ., & Charalambidou, C. (2011). Ιαματικός τουρισμός, στοιχεία προσφοράς και ζήτησης νοτίου Ελλάδας. Συγκρίσεις με την διεθνή εμπειρία και πρακτική.
76. Χαραλαμπόπουλος, Π. (1973). *Παναγία η Σεπετιώτισσα στην Ορεινή Ολυμπία*. Αθήνα.
77. Χατζηδάκης, Α. (2001). Πολιτισμικός Τουρισμός και Μουσεία στα Νησιά. *1η Συνάντηση Πολιτισμού-Τουρισμού» (Ερμούπολη 18-20 Οκτωβρίου 2000)* (σσ. 127-142). Αθήνα: Υπουργείο Αιγαίου.
78. Ψύλλα, Μ. (1991). *Η επικοινωνία σαν κοινωνική διεργασία*. Αθήνα: Επιστημονική Επετηρίδα Χαροκοπείου.

ΒΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

79. Andrews, K. (2006). *Castles of the Morea*. American School of Classical Studies at Athens.
80. Ashworth, G. J., & Voogd, H. (1990). *Selling the city: Marketing approaches in public sector urban planning*. Belhaven Press.
81. Braudel, F. (2009). *Γραμματική των Πολιτισμών*. Αθήνα : MIET.
82. Benhamou, F., & Peltier, S. (2007). How should cultural diversity be measured? An application using the French publishing industry. *Journal of cultural economics*, 31(2), 85-107.
83. Brabham, D. C. (2008). Crowdsourcing as a model for problem solving: An introduction and cases. *Convergence*, 14(1), 75-90.
84. Buchon J. A., *La Grèce continentale et la Morée*, Paris 1843, σ. 505.
85. Chisnall, P. M. (1985). *Strategic industrial marketing*. Prentice-Hall.
86. Cooper, F. A. (2002). *HOUSES OF MOREA*. Αθήνα: Μέλισσα.
87. De Groot, J. (2016). *Consuming history: Historians and heritage in contemporary popular culture*. Routledge.
88. Duxbury, N., GARRETT-PETTS, W. F., & MacLennan, D. (2015). Cultural mapping as cultural inquiry: Introduction to an emerging field of practice. In *Cultural mapping as cultural inquiry* (pp. 19-60). Routledge.
89. Estellés-Arolas, E., & González-Ladrón-De-Guevara, F. (2012). Towards an integrated crowdsourcing definition. *Journal of Information science*, 38(2), 189-200.

90. Europe, C. O. (2000). European landscape convention. In *Report and Convention*.
91. Fiske, J. (1992). *Εισαγωγή στην Επικοινωνία και Μοντέλα Επικοινωνίας, Επικοινωνία και Κουλτούρα*. Αθήνα: Σταυράκος.
92. Fokiali, P., Xanthakou, Y., Tatlidil, R., Tatlidil, E., & Kaila, M. (2005). Tourism and Sustainable Development Strategies in Rhodes: The awareness of the local societies. In X. *European Ecological Congress, Organized by European Ecological Federation Turkish Ecological Society, Ege University Center for Environmental Studies*.
93. Frey, B. S., & Steiner, L. (2011). World Heritage List: does it make sense? *International Journal of Cultural Policy*, 17(5), 555-573.
94. Ganapathy, S., & Dennehy, T. G. (1982). A new general triangulation method for planar contours. *ACM Siggraph Computer Graphics*, 16(3), 69-75.
95. Geiger, D., Seedorf, S., Schulze, T., Nickerson, R. C., & Schader, M. (2011, August). Managing the Crowd: Towards a Taxonomy of Crowdsourcing Processes. In *AMCIS*.
96. Hart, S. L., & Ahuja, G. (1996). Does it pay to be green? An empirical examination of the relationship between emission reduction and firm performance. *Business strategy and the Environment*, 5(1), 30-37.
97. Hawkes, J. (2001). The fourth pillar of sustainability. *Culture's Essential Role in Public Planning*. Melbourne, Australia.
98. Howe, J. (2006). The rise of crowdsourcing. *Wired magazine*, 14(6), 1-4.
Hutter, M. (1996). The impact of cultural economics on economic theory. *Journal of cultural economics*, 20(4), 263-268.

99. Izzi, C. F. (2008). *Diversità floristica e funzionale della vegetazione dunale costiera dell'Italia centrale e della Francia sud-occidentale* (Doctoral dissertation, Roma Tre, Università degli studi).
100. Johnson, P. (1989). The Board of Longitude 1714-1828. *Journal of the British Astronomical Association*, 99, 63-69.
101. Kaufmann, S. Y. (2011). The European citizens' initiative: a great responsibility for federalists. *The Federalist Debate*, (2), 7-10.
102. Kourelis, K. (2003). Monuments of Rural Archaeology: Medieval settlements in the northwestern Peloponnese.
103. Kotler, P. (2011). Philip Kotler's contributions to marketing theory and practice. In *Review of Marketing Research: Special Issue—Marketing Legends* (pp. 87-120). Emerald Group Publishing Limited.
104. Kuhn, F. (Ed.). (2013). *Identities, cultures, spaces: Dialogue and change*. Cambridge Scholars Publishing.
105. Labadi, S. (2010). World Heritage, authenticity and post-authenticity: international and national perspectives. In *Heritage and globalization* (pp. 80-98). Routledge.
106. Lavrentiadis, G. (1971). *On the vegetation of sand dunes of Greek coasts*. Paris: Colloques Phytosoc. I. Dunes.
107. Lowenthal, D. (1998). *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge University Press.
108. Lowenthal, D. (2015). *The past is a foreign country-revisited*. Cambridge University Press.

109. Majchrzak, A., & Malhotra, A. (2013). Towards an information systems perspective and research agenda on crowdsourcing for innovation. *The Journal of Strategic Information Systems*, 22(4), 257-268.
110. Moutinho, L. (2000). Segmentation, targeting, positioning and strategic marketing. *Strategic management in tourism*, 121-166.
111. Moyle, M., Tonra, J., & Wallace, V. (2011). Manuscript transcription by crowdsourcing: Transcribe Bentham. *Liber Quarterly*, 20(3/4), 347-356.
112. Munoz-Vinas, S. (2012). *Contemporary theory of conservation*. Routledge.
113. Noonan, D. S. (2003). Contingent valuation and cultural resources: a meta-analytic review of the literature. *Journal of cultural economics*, 27(3-4), 159-176.
114. Nostra, E. (2009). Why cultural heritage matters for Europe. *Europa Nostra Calls for European Action*.
115. Page, S. J. (2014). *Tourism management*. Routledge.
116. Page, S. J., & Hall, C. M. (2014). *The geography of tourism and recreation: Environment, place and space*. Routledge.
117. Pearce, D. G., & Kirk, R. M. (1986). Carrying capacities for coastal tourism. *Industry and Environment*, 9(1), 3-7.
118. Place, S., Hall, C. M., & Lew, A. A. (1998). *Sustainable tourism: A geographical perspective* (p. 107). Harlow: Longman.
119. Poullos, I., Alivizatou, M., Arampatzis, G., Giannakidis, A., Karachalis, N. G., Mascha, E., ... & Πούλιος, Ι. (2015). Διαχείριση υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη.

120. Prpić, J., Shukla, P. P., Kietzmann, J. H., & McCarthy, I. P. (2015). How to work a crowd: Developing crowd capital through crowdsourcing? *Business Horizons*, 58(1), 77-85.
121. Pulido-Fernández, J. I., & Sánchez-Rivero, M. (2010). Attitudes of the cultural tourist: A latent segmentation approach. *Journal of Cultural Economics*, 34(2), 111-129.
122. Rizzo, I., & Throsby, D. (2006). Cultural heritage: economic analysis and public policy. *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 1, 983-1016.
123. Sarantakou E., Xenitellis S., 2019, "Innovative cultural tours in Athens: An interesting internship in the era of economic crisis", in: Katsoni V. and Segarra-Oña M., (eds.) Smart Tourism as a Driver for Culture and Sustainability Fifth International Conference IACuDiT, Athens 2018, Springer Proceedings in Business and Economics Switzerland, pp 121-134, (ISBN 978-3-030-03909-7 ISBN 978-3-030-03910-3 (eBook) <https://doi.org/10.1007/978-3-030-03910-3>)
124. Smeral, E. (2009). The impact of the financial and economic crisis on European tourism. *Journal of Travel Research*, 48(1), 3-13.
125. Stovel, H. (2008). Origins and Influence of the Nara document on authenticity. *APT Bulletin*, 39(2/3), 9-17.
126. Thaker, R. (2015). Crowdsourcing: a survey. *Int J Eng Res Appl*, 5(7), 73-81.
127. Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2006). Heritage tourism in the 21st century: Valued traditions and new perspectives. *Journal of heritage tourism*, 1(1), 1-16.
128. Timothy, D. J., & Nyaupane, G. P. (2009). Protecting the past: Challenges and opportunities. In *Cultural heritage and tourism in the developing world* (pp. 34-55). Routledge.

129. Tsartas, P. (2003). Tourism development in Greek insular and coastal areas: sociocultural changes and crucial policy issues. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(2-3), 116-132.

130. Vecvagars, K. (2006). *Valuing damage and losses in cultural assets after a disaster: concept paper and research options* (Vol. 56). United Nations Publications.

131. Witt, S. F., & Moutinho, L. (1989). *Tourism marketing and management handbook*. Prentice Hall.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

<http://www.designcrowd.com>

www.quora.com

<http://whc.unesco.org/en/criteria/>

http://archive.patris.gr/articles/76135/33245?PHPSESSID=3001mlskdts62ba2nge1dv5n07#.W8bX_ExuJzk

<http://whc.unesco.org/en/criteria/>

https://el.wikipedia.org/wiki/Μνημείο_Παγκόσμιας_Κληρονομιάς

<http://whc.unesco.org/en/list/stat#d2>

<https://whc.unesco.org/>

researchgate.net

<https://www.culture.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=2374>

<http://melinamercourifoundation.com/wp-content/uploads/melina.pdf>

www.etwinning.net.

<http://www2.unwto.org/>

<https://www.wttc.org/>

<https://olivetreeroute.gr/>

<http://www.fhw.gr/olympics/ancient/gr/202.html>

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2358

https://el.wikipedia.org/wiki/Ναός_Επικούριου_Απόλλωνα

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1142

http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/naoi/Basses/Apollon_Basses4.htm

<http://www.andritsainalibrary.gr/collections/naos-epikouriou-apolwna/>

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1142

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2412

https://aristomenismessinios.blogspot.com/2014/02/blog-post_22.html

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2591

https://aristomenismessinios.blogspot.com/2014/10/blog-post_5.html

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1988

<http://www.poliskultur.de/siedlungstopographie-in-triphylien/>

https://aristomenismessinios.blogspot.com/2015/11/blog-post_55.html

<https://el.wikipedia.org/wiki/>

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2400

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=eleousa>

<https://www.imilias.gr/component/content/article/112-monastiria/123-moni-xrisopigis-divri.html>

<http://wikimapia.org/6866641/el/H-Φράγκικη-μονή-Ισοβας>

https://aristomenismessinios.blogspot.com/2017/04/blog-post_30.html

<http://www.ecclesia.gr/greek/monshrines/skafidia.html>

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=skafidia>

<https://ilia-olympia.org/αρχαιολογικοί-χώροι/ιερά-μονή-της-παναγίας-Φραγκαβίλλας-σ/>

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=7354

<https://www.kastra.eu/fndplpgr.php>

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=14522

<https://www.kastra.eu/fndplpgr.php>

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=pontikos://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=araklovo>

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=19881

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=oleni>

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=goumero>

https://data.bnf.fr/12703584/antoine_bon/

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=smerna>

https://de.wikipedia.org/wiki/Heinz_Pringsheim,https://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Dörpfeld

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=kalidon>

<http://www2.egeonet.gr/forms/filePage.aspx?lemmaId=6964>

https://aristomenismessinios.blogspot.com/2016/05/blog-post_3.html?m=1

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=samiko>

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2659

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=paliakoumpa>

https://aristomenismessinios.blogspot.com/2016/01/blog-post_75.html

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=oxia>

<http://www.antroni.gr/cms/o-topos-mas/aksiotheata/arxaiologikoi-xoroi/2008-09-23-17-02-14/885-to-kastro-tis-oxias>

<https://www.newsbeast.gr/travel/destinations/arthro/734605/perpatiste-sto-monadiko-epipedo-dasos-tis-elladas>

<http://www.persaina.gr/kappa940piepsilonlambdaetadeltarhoupsilon972deltaalphasigmaomicronsigmaf-phiomicronlambda972etasigmaf.html#ixzz5Xu1NIVc7>

<http://www.olympiaholiday.gr/ilia/tourism/articles/article.jsp?context=1504&categoryid=7366&articleid=8135>

<https://strofylianationalpark.gr/το-δάσος-της-Στροφυλιάς/>

<https://strofylianationalpark.gr/λ-θ-Κοτυχίου/>

<https://strofylianationalpark.gr/αμμόλοφοι-θίνες/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α'. Συνέντευξη Δημάρχου Ανδρίτσαινας – Κρεστένων κ. Διονύσιου Μπαλιούκου

1) Αγαπητέ κύριε Μπαλιούκο, ο Δήμος Ανδρίτσαινας – Κρεστένων έχει στη διοικητική του περιοχή το Ναό του Επικουρίου Απόλλωνα. Είναι το πρώτο ελληνικό μνημείο το οποίο εντάχθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, το 1986. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα οφέλη για τον Δήμο σας μέχρι σήμερα;

Αναμφισβήτητα θεωρούμε ότι πρόκειται για εξαιρετική τύχη για το δήμο μας που φιλοξενούμε στην περιοχή μας ένα παγκόσμιας σημασίας πολιτιστικό μνημείο, το οποίο θεωρούμε σημαντικό πόρο για το δήμο. Τα οφέλη για το δήμο είναι σημαντικά και υπάρχουν προοπτικές να γίνουν πολύ πιο σημαντικά.

Κατά πρώτον είναι ένα στοιχείο παγκόσμιας προβολής για το δήμο και την ευρύτερη περιοχή που συμβάλλει στην εξωστρέφεια και την διαφήμιση σε παγκόσμιο επίπεδο. Κατά δεύτερον αποτελεί μέσω της επισκεψιμότητας και της τουριστικής ανάπτυξης ένα μέσο οικονομικής ανάπτυξης και τη βελτίωση του εισοδήματος των κατοίκων. Επιπλέον μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην προσέλκυση επενδύσεων και την κατασκευή έργων υποδομής που θα βελτιώσουν σημαντικά την ποιότητα ζωής των κατοίκων και την συγκράτηση του πληθυσμού.

Τέλος, εμείς δίνουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στην εκπαίδευση και την πολιτιστική αναβάθμιση του τοπικού πληθυσμού. Αυτός είναι ο καλύτερος τρόπος ανάδειξης και προστασίας της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Εφόσον οι κάτοικοι συνειδητοποιήσουν τη σημασία της ιστορίας του τόπου τους, την ιστορική τους συνέχεια με τους προγόνους τους και το προνόμιο να κατοικούν σε ένα τόσο προικισμένο τόπο, τότε θα αισθανθούν περηφάνια και αυτοπεποίθηση αλλά και την υπευθυνότητα να προστατέψουν και να αναδείξουν τα μνημεία τους.

2) Με γνωστή την ευαισθησία σας πάνω σε θέματα πολιτισμού, θα θέλαμε να μας μιλήσετε για τις δράσεις που αναδεικνύουν και προβάλλουν τον αρχαιολογικό χώρο του Ναού του Επικουρίου Απόλλωνα ως Μνημείου Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Για παράδειγμα αναφερόμαστε σε αυτές που λαμβάνουν χώρα συνήθως όταν έχουμε πανσελήνους, όπως η ολονύχτια

διαδραστική παράσταση της Αποστολίας Παπαδαμάκη, «*From Darkness to Light*». Τέτοιες πρωτοβουλίες αποτελούν μεμονωμένα «event» που αποσκοπούν αποκλειστικά και μόνο στην τόνωση του ντόπιου πληθυσμού ή είναι εκδηλώσεις ευρύτερου ενδιαφέροντος;

Ο δήμος μας, στα πλαίσια των οικονομικών δυνατοτήτων του, έχει αναλάβει μια σειρά δράσεων και εκδηλώσεων που στοχεύουν στην αξιοποίηση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου, με γνώμονα πάντα την προστασία και την διαφύλαξη και της ιερότητας του χώρου. Έτσι αναλάβαμε, με συνεργασία με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, έργα υποδομής και προστασίας του χώρου αλλά και διοργάνωσης σημαντικών εκδηλώσεων.

Οι εκδηλώσεις αυτές, όπως αυτή που αναφέρατε, δεν στοχεύουν μόνο στην τόνωση του τοπικού πληθυσμού αλλά αποτελούν εκδηλώσεις ευρύτερου ενδιαφέροντος, γιατί αφενός μεν προσελκύουν επισκέπτες από όλη τη χώρα αλλά και ξένους επισκέπτες, αφετέρου δε η υψηλή ποιότητά τους, τις κατατάσσει έτσι και αλλιώς σε πανελλαδικής εμβέλειας event.

Στόχος όμως είναι να μη περιοριζόμαστε σε μεμονωμένες εκδηλώσεις αλλά να παρεμβαίνουμε κάθε χρόνο με ολοκληρωμένο τρόπο σε σειρά εκδηλώσεων που αναδεικνύουν τον Ναό αλλά και τη σύνδεσή του με το ευρύτερο πολιτιστικό περιβάλλον του δήμου και των μνημείων όλης της χώρας. Έτσι θα ήταν ενδιαφέρον να ενταχθούν οι εκδηλώσεις αυτές με ολοκληρωμένο τρόπο στα σημαντικά πολιτιστικά γεγονότα και φεστιβάλ της χώρας και της περιοχής ώστε να αυξήσουν την προστιθέμενη αξία τους για την περιοχή και τη χώρα.

3) Με δεδομένο ότι ο Αρχαιολογικός Χώρος της Αρχαίας Ολυμπίας εντάχθηκε το 1989 στον ίδιο Κατάλογο της UNESCO, ο νομός Ηλείας έχει το προνόμιο να είναι ο μοναδικός νομός στην Ελλάδα που φιλοξενεί ταυτόχρονα δυο μνημεία παγκόσμιας εμβέλειας. Επιπρόσθετα ο οδικός άξονας που τα συνδέει διασχίζει υποχρεωτικά το δήμο σας μεταφέροντας ετησίως δεκάδες χιλιάδες πολιτιστικών τουριστών από όλο τον κόσμο στην περιοχή. Πώς θα βλέπατε μια πολιτιστική διαδρομή που θα συνέδεε όλα τα μέχρι σήμερα μνημεία αυτού του καταλόγου, αρχής γενομένης από το δήμο σας και το ναό του Επικουρίου Απόλλωνα ως το

πρώτο ενταχθέν ελληνικό μνημείο σε αυτόν; Θεωρείτε πως κάτι τέτοιο θα προσέθετε περεταίρω αξία στο Δήμο σας;

Η δημιουργία και ανάδειξη αυτής της πολιτιστικής διαδρομής αποτελεί στόχο του δήμου μας από την ανάληψη των καθηκόντων μας. Για το σκοπό αυτό εντάξαμε στο Πρόγραμμα *LEADER+* μέσω της Αναπτυξιακής Εταιρείας Αναπτυξιακή Ολυμπίας, την περίοδο 2000-2007, ολοκληρωμένη πρόταση για την ανάδειξη του πολιτιστικού-οικολογικού δικτύου Ολυμπίας. Εκπονήθηκε δε σχετική μελέτη από το Πρόγραμμα.

Η βασική ιδέα είναι η Ενοποίηση – σύνδεση όλων των πολιτιστικών και περιβαλλοντολογικών πόρων της περιοχής και η δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου με την Αρχαία Ολυμπία.

Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα πολιτιστικά μνημεία είναι αναπόσπαστα δεμένα με δύο σημαντικές παραμέτρους:

1. Με το περιβάλλον της περιοχής που σε σημαντικό βαθμό παραμένει αναλλοίωτο και αποτελεί βασικό της αναπτυξιακό πόρο.

Έτσι στην περιοχή συναντά κανείς περιοχές και στοιχεία πολύ υψηλής αισθητικής και οικολογικής αξίας. Τα σημαντικότερα από αυτά έχουν χαρακτηριστεί και έχουν ενταχθεί σε καθεστώς προστασίας.

2. Με τα προϊόντα της «Ολυμπιακής γης», τα οποία λόγω των ιδανικών συνθηκών και των παραδοσιακών, σε σημαντικό βαθμό, τεχνικών τους διατηρούν την ποιότητά τους και μπορούν να στηρίξουν την ανασυγκρότηση της περιοχής με τον κατάλληλο τεχνολογικό και διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό.

Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με τον υγιεινό χαρακτήρα της μεσογειακής διαίτας σήμερα μπορούν να αποτελέσουν βασικούς πόρους τόνωσης της οικονομίας της περιοχής στη βάση της διαφοροποίησης της τοπικής οικονομίας. Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με τον υγιεινό χαρακτήρα της μεσογειακής διαίτας σήμερα μπορούν να αποτελέσουν βασικούς πόρους τόνωσης της οικονομίας της περιοχής στη βάση της διαφοροποίησης της τοπικής οικονομίας.

Η πρόταση περιλαμβάνει κόμβους/σταθμούς του δικτύου στους οποίους αναδεικνύονται όλα τα μνημεία και η σύνδεσή τους με την Ολυμπία και τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Οι βασικοί κόμβοι του Δικτύου είναι: Αρχαία Ολυμπία – Σκιλλουντία και Δάσος Σμέρνας – Αλιφείρα – Ανδρίτσaina ποταμός Αλφειός -

Επικούριος Απόλλωνας – Φιγαλεία (Νέδα) – Λέπρεο – Λουτρά Καϊάφα – Αρχαία Ολυμπία.

Οι τρόποι σύνδεσης περιλαμβάνουν:

- Ενιαία προβολή.
- Ενιαία σήμανση.
- Ηλεκτρονική δικτύωση.
- Ιστορικές και αρχαιολογικές συνέχειες- κοινές ιστορικές αναφορές.
- Κοινές ή με συνέχεια εκδηλώσεις.
- Ανάδειξη μονοπατιών και διαδρομών σύνδεσης.
- Δημιουργία ενιαίων πακέτων.

Οι βασικοί άξονες αυτού του σχεδίου διατρέχουν τον προγραμματισμό μας και στα νέα προγράμματα, ώστε σταδιακά να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Επιπλέον βρισκόμαστε σε συνεργασία με την UNESCO για την ένταξη της ευρύτερης περιοχής του Επικούριου Απόλλωνα στο δίκτυο των περιοχών *BIOSPHERE RESERVE*. Είναι ένα Δίκτυο περιοχών χερσαίων ή ακτών/θαλάσσιων οικοσυστημάτων ή συνδυασμός των παραπάνω, οι οποίες είναι διεθνώς αναγνωρισμένες στο πλαίσιο του Προγράμματος της UNESCO «Ανθρωπος και Βιόσφαιρα» (*Man and the Biosphere MAB*).

Η Αναπτυξιακή Ολυμπίας Α.Α.Ε. ΟΤΑ (ΑΝΟΛ ΑΕ), έχει εκπονήσει με την χρηματοδότηση της UNESCO –BRESCE Περιφερειακό Γραφείο της Ευρώπης για την Επιστήμη και τον Πολιτισμό), μια μελέτη για ένταξη περιοχής της Πελοποννήσου στο Δίκτυο *BR* και έχει δημιουργήσει υλικό ενημέρωσης, (έντυπο και ηλεκτρονικό). Προτείνεται για ένταξη στο δίκτυο η περιοχή γύρω από τον Ναό του Επικούριου Απόλλωνα που αποτελεί ήδη μνημείο προστατευόμενο από την UNESCO, ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Η περιοχή γύρω από τον Επικόριο Απόλλωνα που εκτείνεται σε δύο Νομούς (Ηλείας και Μεσσηνίας) εκτιμάται ότι πληροί τα απαραίτητα κριτήρια.

Έτσι διαθέτει μια εξαιρετική βιοποικιλότητα μεσογειακών οικοσυστημάτων και ένα σημαντικό πολιτιστικό απόθεμα και μάλιστα διαφόρων ιστορικών περιόδων όπου διαμορφώνουν ένα ισορροπημένο αποτέλεσμα της συνύπαρξης ανθρώπου και Φύσης. Επιπλέον παρουσιάζει όλες τις δυνατότητες και προοπτικές για μια αειφορική

ανάπτυξη βασισμένη στον αγροτουρισμό με την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου σχεδίου.

4) Πως πιστεύετε ότι θα αντιμετώπιζε η τοπική κοινωνία το ενδεχόμενο της ένταξης του Ναού του Επικουρίου Απόλλωνα στην συγκεκριμένη Πολιτιστική Διαδρομή ή σε κάποια άλλη παρόμοια;

Η τοπική κοινωνία αντιμετωπίζει πολύ θετικά το εγχείρημα αυτό και έχει συμβάλλει με ιδέες και προτάσεις στην υλοποίησή του, γιατί κατανοεί ήδη τα οφέλη από αυτό.

5) Ο νομός Ηλείας γενικότερα διαθέτει μεγάλο πολιτιστικό απόθεμα αν σκεφτεί κανείς τις Αρχαιότητες, τα Βυζαντινά Μνημεία, τα Κάστρα, τις Ιαματικές Πηγές αλλά και τις Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλους. Θα μπορούσε κατά τη γνώμη σας η τοπική αυτοδιοίκηση μέσα από το νέο ρόλο που καλείται σήμερα να παίξει, να επιδιώξει τη θεσμοθέτηση ομώνυμων πολιτιστικών διαδρομών ώστε να κάνει πιο ελκυστικούς αυτούς τους προορισμούς, αυξάνοντας την επισκεψιμότητα των τουριστών; Θεωρείτε ότι μέσω αυτού μπορεί να προωθηθεί η βιώσιμη ανάπτυξη του νομού και να εξοικονομηθούν χρήματα για τη συντήρηση των πολιτιστικών αυτών πόρων βοηθώντας τους προϋπολογισμούς των δήμων στους οποίους αυτά ανήκουν;

Ο νομός Ηλείας διαθέτει αναμφισβήτητα σημαντικό πολιτιστικό και περιβαλλοντικό απόθεμα από τα σημαντικότερα στην Ελλάδα. Αρκεί να αναφέρουμε τα πολιτιστικά μνημεία παγκόσμια γνωστά και λιγότερα γνωστά, είναι τόσα που μπορούν να δημιουργήσουν ένα ανοικτό αρχαιολογικό/πολιτιστικό πάρκο, ενώ όσον αφορά το περιβαλλοντικό απόθεμα αρκεί να αναφέρουμε ότι στο Νομό υπάρχουν 8 περιοχές natura και μια περιοχή από τις 11 σε όλη τη χώρα περιοχή RAMSAR.

Ο στόχος της δικτύωσης όλων αυτών των περιοχών περιλαμβάνεται στο σχέδιο που ανέφερα παραπάνω (πολιτιστικό-οικολογικό δίκτυο Ολυμπίας) που περιλαμβάνει δύο κλάδους, τον νότιο που αναφέρθηκε παραπάνω και τον Βόρειο που περιλαμβάνει τους ακόλουθους κόμβους: Αρχαία Ολυμπία – Αρχαία Πίσσα – Λάλα – Δρυοδάσος Φολόης – Δίβρη – Τεχν. Λίμνη Πηνειού – Ήλιδα.

Είναι προφανή τα οφέλη για την τοπική οικονομία και την ανάπτυξη της περιοχής η δημιουργία και άλλων επιμέρους διαδρομών και δικτύων.

Οι βασικές ενέργειες του σχεδίου περιλαμβάνουν:

1. Πρόγραμμα δράσης Προβολής (έντυπα, ιστοσελίδα, Τοποθέτηση infokiosks και περιπτέρων πληροφόρησης, Πινακίδες σήμανσης κλπ).
2. Έργα-δράσεις σύνδεσης – ανάδειξης (Αξιοποίηση - ανάδειξη προστασία περιοχών, Διαδρομές πρόσβασης, μονοπάτια, Οικιστική αναβάθμιση περιοχών αρχιτεκτονικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, Ανάδειξη αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων δικτύου κλπ).
3. Εκδηλώσεις και δραστηριότητες (Πολιτιστικές εκδηλώσεις, Αθλητικές – εναλλακτικές δραστηριότητες, Εκθέσεις προϊόντων, Ημερίδες – συνέδρια κλπ).

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα αυτής της δράσης εκτιμάται ότι θα είναι:

- α) Ο προσδιορισμός μιας νέας επικοινωνιακής πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής που θα στηρίζεται σε συντονισμένες δράσεις, θα αξιοποιεί την σύγχρονη τεχνολογία και θα έχει απευθείας πρόσβαση σε νέες δυναμικές αγορές και κατηγορίες επισκεπτών.
- β) Η αξιοποίηση της υψηλής επισκεψιμότητας και αναγνωρισιμότητας της Αρχαίας Ολυμπίας προς όφελος ολόκληρης της περιοχής.
- γ) Η διάχυση της προστιθέμενης αξίας των Ολυμπιακών Αγώνων σε ευρύτερη ζώνη.
- δ) Η επιμήκυνση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών στην περιοχή και η αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων.
- ε) Η ανάδειξη και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των πολιτιστικών μνημείων του Νομού αλλά και η διαμόρφωση και προβολή της ιστορικής ταυτότητας και συνέχειας της περιοχής.
- στ) Η προβολή- προώθηση των τοπικών προϊόντων ποιότητας και η γενικότερη τόνωση της τοπικής οικονομίας.

6) Στο πλαίσιο συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στην πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής και τόνωσης της υπερηφάνειας που όλοι αισθάνονται για τον τόπο τους, λαμβάνουν χώρα ενέργειες για την ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινοτήτων. Υπάρχουν κάποιες πληθυσμιακές ομάδες (εκπαιδευτικοί, μαθητικές κοινότητες, πολιτιστικοί σύλλογοι) που δραστηριοποιούνται σε αυτή την κατεύθυνση; Είναι πλέον πιο ενημερωμένοι και ενεργοί οι κάτοικοι σε θέματα πολιτιστικού τουρισμού; Ποιος ο ρόλος που ένας δήμος μπορεί να διαδραματίσει σε αυτή την κατεύθυνση;

Είναι φυσικό κάποιες ομάδες να είναι πιο ενεργές στην κατεύθυνση αυτή. Έτσι δραστηριοποιούνται όπως αναφέρατε, εκπαιδευτικοί και μαθητές, πολιτιστικοί σύλλογοι και φορείς, περιβαλλοντικές ομάδες κλπ στην κατεύθυνση της ανάδειξης των πολιτιστικών πόρων και στην γενικότερη ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση του πληθυσμού. Ο ρόλος του δήμου στην κατεύθυνση αυτή είναι η υποστήριξη με μέσα των ομάδων αυτών, η διασφάλιση των αντίστοιχων χώρων και υποδομών για την διοργάνωση εκδηλώσεων (και έχουμε δημιουργήσει αρκετές), η συνεργασία με τις υπηρεσίες και τα νομικά πρόσωπα του δήμου για την κοινή διοργάνωση ποιοτικών εκδηλώσεων κλπ. Όλα τα παραπάνω συμβάλλουν στην συνολική αναβάθμιση του επιπέδου του πληθυσμού σε θέματα πολιτισμού και προστασίας περιβάλλοντος.

7) Οι «Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές» είναι μια δράση για την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης με την εκπαίδευση των πολιτών σε θέματα προστασίας και ανάδειξης του πολιτιστικού πλούτου και του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας. Ο νομός σας συμμετέχει κάθε χρόνο σε αυτή τη δράση. Πώς βλέπετε αυτή τη δράση; Υπάρχει ενδιαφέρον από τους πολίτες, συμμετέχουν;

Η δράση παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον και συνεχώς παρατηρείται όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Απαιτείται όμως μεγαλύτερη ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού για την βελτίωση της συμμετοχής. Στον τομέα αυτό απαιτείται στενότερη συνεργασία των δήμων με την Αρχαιολογική Υπηρεσία για την μεγαλύτερη επιτυχία των δράσεων.

8) Γνωρίζοντας τη μεγάλη εμπειρία σας σε θέματα τοπικής αυτοδιοίκησης θα θέλαμε να μας πείτε αν έχουν αναπτυχθεί συμπράξεις και συνέργειες μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές ή τον πολιτιστικό τουρισμό γενικότερα. Αυτό πιθανόν έχει ενταχθεί σε κάποιο πλαίσιο, όπως της Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (ΟΧΕ) η οποία επιδιώκει τη συνεργασία του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σε θέματα πολιτισμού και τουρισμού σε συνδυασμό με τις πολιτιστικές διαδρομές ή κάπου αλλού; Αν ναι, πώς θα χαρακτηρίζατε τη μέχρι σήμερα συνεργασία; Αν όχι, θεωρείτε πως θα ήταν χρήσιμο να επιχειρηθεί κάποια τέτοια συνεργασία στο μέλλον;

Η συνεργασία ανάμεσα στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα στον πολιτισμό μέχρι τώρα περιορίζονται στον τομέα κυρίως των εκδηλώσεων, όπου επιδιώκεται μια συνεργασία μεταξύ τουριστικών επιχειρηματιών και πολιτιστικών φορέων για τη διοργάνωση

πολιτιστικών εκδηλώσεων. Ωστόσο έχει αρχίσει να γίνεται κατανοητό και στον ιδιωτικό τομέα της περιοχής μας ότι η συνεργασία και πολύ περισσότερο οι συμπράξεις σε μεγαλύτερα προγράμματα, μπορούν να έχουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην επιχειρηματικότητα και στην γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής.

Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας!

(Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στο πλαίσιο εκπόνησης της Διπλωματικής Εργασίας με τίτλο : «Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών ως Τουριστικό Προϊόν στη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Η Περίπτωση του Ν. Ηλείας» της μεταπτυχιακής φοιτήτριας Πολυξένης Χαραλαμποπούλου - Email ainex4@gmail.com Κιν. 6947272799).

Β'. Συνέντευξη Δημάρχου Αρχαίας Ολυμπίας κ. Ευθύμιου Κοτζιά

1) Αγαπητέ κύριε Κοτζιά, είστε επί μακρόν δήμαρχος σε έναν εξαιρετικά δημοφιλή τουριστικό προορισμό διεθνούς εμβέλειας, κύρους και πολιτιστικής αξίας. Τι σημαίνει για το δήμο σας, η συμπερίληψη του Αρχαιολογικού Χώρου της Αρχαίας Ολυμπίας στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO; Ποια πιστεύετε ότι είναι τα οφέλη για τον εμβληματικό δήμο του οποίου προεξάρχετε αλλά και την Ελλάδα γενικότερα;

Η ένταξη του αρχαιολογικού χώρου της Ολυμπίας στο κατάλογο των μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco είναι καταρχήν αναγνώριση των παγκόσμιων αξιών που αναδείχτηκαν στον χώρο αυτό μέσα από τον αθλητισμό. Η αναβίωση των ολυμπιακών αγώνων και η ανάδειξή τους και στον σύγχρονο κόσμο ως η σημαντικότερη παγκόσμια αθλητική διοργάνωση, δείχνει την αναγκαιότητα που υπάρχει ακόμα οι αξίες του αρχαιοελληνικού πολιτισμού να κυριαρχήσουν και στον σημερινό κόσμο. Αποτελεί επίσης σημαντική προβολή για τον τόπο. Τέλος, σας ενημερώνω ότι ο δήμος Ολυμπίας έχει ξεκινήσει την προσπάθεια ένταξης και της Εκεχειρίας στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Unesco.

2) Ο δήμος σας μαζί με το δήμο της Αρχαίας Επιδαύρου είναι οι μοναδικοί σε όλη την Ελλάδα που συμμετέχουν στο Πρόγραμμα «*World Heritage Journeys*», που αποτελεί μια πρωτοβουλία του Κέντρου Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO και υλοποιείται σε συνεργασία με το *National Geographic* και με την υποστήριξη της ΕΕ. Όπως γνωρίζετε καλύτερα από κάθε άλλον, στόχος του Προγράμματος είναι η ανάπτυξη θεματικών διευρωπαϊκών πολιτιστικών δικτύων και ταξιδιωτικών διαδρομών με επίκεντρο τα εγγεγραμμένα στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς ευρωπαϊκά μνημεία και χώρους, καθώς και η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής στην οποία βρίσκονται. Ποια η σημασία αυτής της τιμητικής συμμετοχής για το νομό γενικά αλλά και για το δήμο σας ειδικότερα;

Όπως δηλώνει και η διευθύντρια του Κέντρου Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO κα **Mechtild Rössler**, «ο στόχος μας είναι να αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο ταξιδεύουν οι άνθρωποι: Να διαμένουν περισσότερο στους προορισμούς, να

αποκτούν εμπειρία του τοπικού πολιτιστικού αποθέματος και του φυσικού περιβάλλοντός του, καθώς και βαθύτερη γνώση και εκτίμηση των αξιών της παγκόσμιας κληρονομιάς». Αυτό για τον τόπο μας και γενικότερα για τον Νομό που διαθέτει σημαντικά αρχαιολογικά μνημεία σημαίνει, ότι ο επισκέπτης μετατρέπεται πλέον από τουρίστας σε περιηγητή, διαμένει περισσότερο χρόνο ενώ σιγά –σιγά, ο μαζικός τουρισμός μετατρέπεται σε τουρισμό ποιότητας με ανεκτίμητα πλεονεκτήματα. Ως δεύτερο βήμα ακολουθεί η δημιουργία από την *National Geographic* ενός ντοκιμαντέρ για την Ολυμπία και την ευρύτερη περιοχή που θα προβάλλεται από την πλατφόρμα *Unesco - National Geographic* με τεράστια προβολή για τον Νομό.

3) Η Ηλεία ευρύτερα, είναι μια περιοχή με πυκνό πολιτιστικό ίχνος το οποίο μπορεί να ενταχθεί σε αντίστοιχες θεματικές όπως Αρχαιότητες, Βυζαντινά Μνημεία, Κάστρα, Ιαματικές Πηγές αλλά και Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλους. Θεωρείτε τις πολιτιστικές διαδρομές ως μια καλή πρακτική για την ανάδειξη των πολιτιστικών αυτών πόρων υπό την ομπρέλα ενιαίας θεματολογίας; Θα προτείνατε κάτι τέτοιο στο μέλλον; Υπάρχει ήδη κάτι ανάλογο;

Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι η ΜΟΝΗ καλή πρακτική για την προστασία, ανάδειξη και προβολή των πολιτιστικών θησαυρών του Νομού. Σε περιοχές της Χώρας με ανεπτυγμένο τον τουρισμό ειδικών μορφών αποτελεί το βασικό στοιχείο. Επειδή αυτό πρέπει να γίνει σε επίπεδο Νομού, απαιτείται η συνεργασία όλων των δήμων του Νομού. Το μειονέκτημα στην Ηλεία είναι ότι δεν υπάρχει ενιαίος φορέας τουρισμού. Προς την κατεύθυνση αυτή ο Δήμος σκέφτεται να αναλάβει πρωτοβουλία.

4) Οι πολιτιστικές διαδρομές ως σύγχρονα εργαλεία καλών πρακτικών βοηθούν επιπλέον στη βιώσιμη ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής αυξάνοντας την ελκυστικότητά της ως τουριστικού προορισμού και δημιουργώντας νέες οικονομικές δραστηριότητες από τους κατοίκους. Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με αυτή την άποψη; Θεωρείτε πως μπορεί να βοηθήσει τη δική σας τοπική κοινωνία η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών;

Θα αναφέρω το παράδειγμα της δικής μας περιοχής, της περιοχής του οροπεδίου Φολόης και των καταρρακτών του Ερυμάνθου ποταμού. Την πρωτοβουλία για την

ανάδειξή τους την είχε μια ομάδα νέων από την κοινότητα Νεμούτας. Με την στήριξη πεζοπορικών και ορειβατικών συλλόγων από όλη την Ελλάδα κατόρθωσαν να κάνουν ευρύτερα γνωστή την περιοχή ως τόπο ειδικών μορφών τουρισμού με αποτέλεσμα σήμερα αρκετές χιλιάδες πεζοπόρων – ορειβατών να επισκέπτονται την περιοχή. Τον περασμένο Αύγουστο π.χ. είχαμε κάτι περισσότερο από 4.000 επισκέπτες. Οικονομικό αποτέλεσμα. Στη Νεμούτα υπάρχει εστιατόριο, η ομάδα των νέων παρέμειναν στο χωριό, ενώ αξιοποιήθηκαν και εγκαταλελειμμένα κτίρια, όπως το παλαιό δημοτικό σχολείο.

5) Το όνομα Αρχαία Ολυμπία αποτελεί ένα διεθνές *brandname*. Η αναβάθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης και η ανάδειξη των δήμων σε βασικούς επιχειρησιακούς βραχίονες για την τοπική ανάπτυξη περνά στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα μέσα από τη σύνδεση του πολιτισμού και του τουρισμού. Ο Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας θα μπορούσε να αξιοποιήσει αυτό το ισχυρότατο *brandname* προς όφελος της τοπικής κοινωνίας σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο;

Θεωρητικά ναι και καταβάλει προσπάθειες κυρίως στο να αποκτήσει η Ολυμπία ένα πιο ουσιαστικό ρόλο στον σύγχρονο ολυμπιακό κίνημα. Αυτό θα σήμαινε και εγκατάσταση και λειτουργία στην Ολυμπία δομών π.χ. πανεπιστημιακές σχολές, που θα συνέβαλαν καθοριστικά στην αξιοποίηση του ισχυρότατου *brandname*. Δυστυχώς πολλά πράγματα δεν μπορεί να κάνει, γιατί πρόκειται για εξαιρετικά αδύναμο οικονομικά Δήμο και δεύτερον, γιατί απαιτείται σημαντική εισφορά της Πολιτείας. Η Ανάδειξη της γενέτειρας του ολυμπισμού σε ένα παγκόσμιο κέντρο για το Πολιτισμό τον Αθλητισμό και την Ειρήνη που θα συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της περιοχής, είναι κυρίως εθνική υπόθεση.

6) Η σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα νευραλγικό πυλώνα για την οικονομική ανάπτυξη σε επίπεδο δήμου και περιφέρειας επιτυγχάνοντας μια μορφή αυτονόμησης των ΟΤΑ από το κράτος και εξεύρεσης πόρων από πακέτα της ΕΕ όπως είναι το νέο πρόγραμμα για τον πολιτισμό και τα οπτικοακουστικά μέσα «Δημιουργική Ευρώπη 2014-2020». Ποια η άποψή σας; Θα είχαν κάποιο θετικό αποτέλεσμα για το δήμο ή το νομό γενικότερα τέτοιες συμπράξεις;

Τις συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα τις θεωρώ σπουδαίο αναπτυξιακό εργαλείο για την ανάδειξη μιας περιοχής. Στην Ολυμπία και ευρύτερα στο νομό δεν αξιοποιήθηκαν. Για την Ολυμπία η δυσκολία έγκειται κυρίως στο αυστηρό θεσμικό καθεστώς που διέπει την περιοχή και στην έλλειψη κατάλληλων δομών στον Δήμο.

7) Η Στρατηγική της ΕΕ για την περιφέρεια της Αδριατικής Θάλασσας και του Ιονίου Πελάγους (EUSAIR) βασίζεται σε τέσσερις θεματικούς πυλώνες: Γαλάζια ανάπτυξη, Σύνδεση της περιοχής, Ποιότητα του περιβάλλοντος και Βιώσιμος τουρισμός. Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας έχει ενταχθεί στη Στρατηγική Αδριατικής – Ιονίου. Θεωρείτε πως αυτό θα έχει κάποια πρακτικά οφέλη για τη βιωσιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού του δήμου σας σε συνδυασμό και με τον τουρισμό κρουαζιέρας ο οποίος υφίσταται στην ευρύτερη περιοχή; Θα μπορούσαν οι πολιτιστικές διαδρομές να βρουν εφαρμογή στο πλαίσιο αυτό;

Η κρουαζιέρα αποτελεί σήμερα τον κύριο όγκο των τουριστών που επισκέπτονται την Ολυμπία. Η ένταξη της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας στην Στρατηγική Αδριατικής – Ιονίου, πρακτικά μπορεί να συμβάλει στην αύξηση του τουρισμού δημιουργώντας ένα δίκτυο λιμένων ελκυστικών προορισμών στην περιοχή μας και φυσικά προβάλλοντας με ενιαίο τρόπο την περιοχή. Οι πολιτιστικές διαδρομές σήμερα δεν παίζουν κάποιο ρόλο γιατί τα προγράμματα παραμονής σε λιμένες και εκδρομών των κρουαζιερόπλοιων καταρτίζονται με βάση την μεγαλύτερη δυνατή «εκμετάλλευση» των επιβατών από τις εταιρείες κρουαζιέρας. Η Περιφέρεια Αδριατικής – Ιονίου στο πλαίσιο της ΕΕ θα μπορούσε να θεσπίσει κανόνες βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης και μέσα από τον τομέα αυτόν.

8) Στο πλαίσιο ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινοτήτων και ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης και της υπερηφάνειας των ντόπιων για τον τόπο τους, οι τοπικοί πληθυσμοί διοργανώνουν ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Θα θέλαμε να μας πείτε αν ο δήμος σας στηρίζει τέτοιες ενέργειες και δράσεις και με πιο τρόπο.

Η πολιτική του Δήμου στον τομέα πολιτισμός είναι διττή. Διοργανώνει κάθε καλοκαίρι το διεθνές φεστιβάλ Ολυμπίας αξιοποιώντας το brandname της περιοχής, με στόχο την ανάδειξη της μοναδικότητας της περιοχής και στον πολιτισμό. Τα αποτελέσματα μέχρι σήμερα είναι πενιχρά κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης, αλλά και της αδυναμίας

του νομού να συγκροτήσει ενιαίο φορέα και στον τομέα αυτόν. Τα επόμενα βήματα είναι η διεθνοποίηση του φεστιβάλ και προσπάθεια δημιουργίας ενιαίου φορέα πολιτισμού για τον νομό ή σύμπραξη με τον δήμο Πύργου για δημιουργία κοινού φορέα για τον πολιτισμό.

Στον τομέα στήριξης των τοπικών δράσεων για τον πολιτισμό ο Δήμος κάνει τα εξής:

- Στηρίζει ομάδες δημοτών που ασχολούνται με την ανάδειξη τοπικών παραδοσιακών εθίμων.
- Ενισχύει πολιτιστικούς συλλόγους που παράγουν πολιτισμό.
- Δημιουργεί δεξαμενή προτάσεων και ιδεών για τον πολιτισμό που υποβάλουν πολίτες και φορείς.
- Αναδεικνύει και τιμά τοπικούς καλλιτέχνες.
- Στηρίζει πολιτιστικά έργα υποδομής σε συνεργασία με τοπικούς φορείς.
- Προγραμματίζει και υλοποιεί έργα υποδομής στον πολιτισμό ευρύτερης σημασίας, όπως το Μουσείο Πετραλιά στην Δίβρη, το Μουσείο σύγχρονων ολυμπιακών αγώνων, αλλά και το Μουσείο μύθου.
- Η διάθεση δημοτικών χώρων του δήμου σε πολιτιστικούς φορείς.

Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας!

(Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στο πλαίσιο εκπόνησης της Διπλωματικής Εργασίας με τίτλο : «Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών ως Τουριστικό Προϊόν στη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Η Περίπτωση του Ν. Ηλείας» της μεταπτυχιακής φοιτήτριας Πολυξένης Χαραλαμποπούλου – Email ainex4@gmail.com Κιν. 6947272799).

Γ'. Ερωτηματολόγιο έρευνας

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ & ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητέ κ. Διευθυντή / κα. Διευθύντρια,

Όπως γνωρίζετε, στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, λειτουργεί Μεταπτυχιακό Τμήμα με αντικείμενο την Εκπαίδευση και τον Πολιτισμό.

Στα πλαίσια της Διπλωματικής Εργασίας μου στο συγκεκριμένο τμήμα, με τίτλο: «Ο Ρόλος των Πολιτιστικών Διαδρομών ως Τουριστικό Προϊόν στη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Η Περίπτωση του Ν. Ηλείας», επέλεξα να εξετάσω μεταξύ άλλων, τον τρόπο που οι ξενοδοχειακές μονάδες αξιοποιούν την πολιτιστική κληρονομιά του νομού.

Το παρόν ερωτηματολόγιο έχει ακριβώς αυτή την αποστολή. Είναι ανώνυμο, προορίζεται αποκλειστικά για ερευνητική χρήση και στοχεύει στη συγκέντρωση στοιχείων, τα οποία θα χρησιμεύσουν για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη συμμετοχή των τουριστικών καταλυμάτων του νομού στην αξιοποίηση των διαφόρων πολιτιστικών πόρων γενικά αλλά και ειδικότερα μέσω πολιτιστικών διαδρομών.

Θεωρώντας εξαιρετικά καθοριστική τη συμβολή σας σε αυτή μου την προσπάθεια μέσω των έγκυρων απαντήσεών σας, ελπίζω στη συμμετοχή σας και σας ευχαριστώ θερμά για αυτό.

Χαραλαμποπούλου Πολυξένη

Πολιτικός Μηχανικός ΕΜΠ – Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια

(Για οποιαδήποτε διευκρίνιση παρακαλώ επικοινωνήστε μαζί μου στο τηλ. 6947272799)

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
ΑΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ

1. Κατηγορία καταλύματος

Ξενοδοχείο 2* 3* 4* 5* A' CLASS B' CLASS

2. Αριθμός κλινών ☐ 10-30 ☐ 30-50 ☐ 50-100 ☐ άνω των 100

3. Περίοδος λειτουργίας ☐ Όλο το έτος ☐ Απρίλιο έως Οκτώβριο

4. Έτη λειτουργίας

5. Τοποθεσία

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

6. Πόσο σημαντική πιστεύετε ότι είναι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για τον τομέα του τουρισμού;

Καθόλου Σημαντική ☐

Λίγο Σημαντική ☐

Σημαντική ☐

Αρκετά Σημαντική ☐

Πολύ Σημαντική ☐

7. Το ξενοδοχείο σας αναπτύσσει ενέργειες που αφορούν στην αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του Ν. Ηλείας;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

7.1 Αν ΝΑΙ τότε με ποιο τρόπο;

Έντυπο υλικό στο Χώρο Υποδοχής; ☐

Έντυπο υλικό στα δωμάτια; ☐

Εκδρομές που διοργανώνει η μονάδα σας; ☐

Ξεναγήσεις σε συνεργασία της μονάδας σας με ξεναγούς; ☐

Πολιτιστικές Διαδρομές οργανωμένες από τη μονάδα σας; ☐

Συνεργασία με τουριστικό πρακτορείο; ☐

Άλλο.....

7.2 Αν ΟΧΙ οι λόγοι είναι:

Οικονομικοί; ☐

Έλλειψη προσωπικού; ☐

Έλλειψη χρόνου; ☐

Θεωρείτε ότι κάτι τέτοιο δεν θα αποφέρει άμεσο οικονομικό όφελος; ☐

Θεωρείτε ότι κάτι τέτοιο είναι αποκλειστικά δουλειά της πολιτείας; ☐

Δεν γνωρίζετε τι πρέπει να κάνετε; ☐

Άλλο.....

8. Γνωρίζετε ότι ο Ν. Ηλείας είναι ο μοναδικός στην Ελλάδα που φιλοξενεί δυο Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO (Αρχαία Ολυμπία & Ναός Επικουρίου Απόλλωνα);

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

9. Θεωρείτε ότι αυτό αποτελεί ένα επιπλέον ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του Ν. Ηλείας στον τομέα του Πολιτιστικού Τουρισμού έναντι των άλλων νομών της Ελλάδας;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

10. Υπάρχει κατά τη γνώμη σας ανταγωνισμός μεταξύ γειτονικών τουριστικών νομών;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

11. Ποιες από τις παρακάτω κατηγορίες πολιτιστικών πόρων γνωρίζετε ότι διαθέτει ο Ν. Ηλείας;

Αρχαιότητες ☐

Βυζαντινά Μνημεία ☐

Κάστρα ☐

Ιαματικές Πηγές ☐

Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους ☐

12. Έχετε αξιοποιήσει ως επιχείρηση ή σε συνεργασία με άλλο ιδιώτη κάποιους από τους παραπάνω πολιτιστικούς πόρους;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

13. Έχετε αξιοποιήσει ως επιχείρηση ή σε συνεργασία με άλλο ιδιώτη κάποιους από τους παραπάνω πολιτιστικούς πόρους, μέσω πολιτιστικών διαδρομών;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

13.1 Αν ΝΑΙ τότε αναφέρετε σε ποια θεματική κατηγορία πολιτιστικών πόρων ανήκουν;

Αρχαιότητες ☐

Βυζαντινά Μνημεία ☐

Κάστρα ☐

Ιαματικές Πηγές ☐

Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους ☐

Άλλη/ες.....

14. Θα προγραμματίζατε τα επόμενα χρόνια ως επιχείρηση ή σε συνεργασία με άλλο ιδιώτη τη διοργάνωση πολιτιστικών διαδρομών ώστε να διευρύνετε το πελατολόγιό σας;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

14.1 Αν ΝΑΙ τότε ποια ή ποιες από τις παρακάτω κατηγορίες θα σας ενδιέφεραν;

Αρχαιότητες ☐

Βυζαντινά Μνημεία ☐

Κάστρα ☐

Ιαματικές Πηγές ☐

Περιοχές Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους ☐

Άλλη/ες.....

14.2 Αν ΟΧΙ για ποιο λόγο;

Είναι δουλειά αποκλειστικά της πολιτείας; ☐

Δεν έχει κέρδος; ☐

Δεν γνωρίζετε καθόλου τον τρόπο; ☐

Δεν σας ενδιαφέρει καθόλου κάτι τέτοιο; ☐

Άλλο.....

15. Πόσο συχνά εκδηλώνεται το ενδιαφέρον από τους πελάτες σας για συμμετοχή σε κάποια πολιτιστική διαδρομή στη γύρω περιοχή;

Καθόλου Συχνά ☐

Λίγο Συχνά ☐

Συχνά ☐

Αρκετά Συχνά ☐

Πολύ Συχνά ☐

Ευχαριστώ για τη συμμετοχή σας!